

637
[6.]

ТВОРНА СКУПШТИНА ФНРЈ

УСТАВОТВОРНИ ОДБОРИ

САВЕЗНЕ СКУПШТИНЕ И СКУПШТИНЕ НАРОДА

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

10 децембар 1945 — 4 јануар 1946

ИЗДАЊЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ ФНРЈ

Прва седница

(10 децембра 1945)

УСТАВОТВОРНИ ОДБОРИ

САВЕЗНЕ СКУПШТИНЕ И СКУПШТИНЕ НАРОДА

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

10 децембар 1945 — 4 јануар 1946

УСТАВНОПРАВНА СКУПШТИНА ФНРЈ

УСТАВНОПРАВНА СКУПШТИНА

САВЕШНЕ СКУПШТИНЕ И СКУПШТИНЕ НАРОДА

СТАМПАРИЈА БЕОГРАД

Д 94. XI. 1953 / 109

10 децембар 1945 — 4 јануар 1946

Уставотворни одбор Савезне скупштине

Прва седница

(10 децембра 1945)

Почетак у 16,15 часова.

Претседавао председник **Моша Пијаде**.

Председник: Другови, отварам прву седницу Уставотворног одбора. Пошто је очигледно да секретар д-р Шнудерл неће доћи, молим друга Минића да замени данас секретара.

Потребно је прво да видимо колико је чланова присутно да бисмо утврдили да ли можемо да пређемо на рад. Неки другови тражили су отсуство и ја сам та отсуства одсбрио. Молим заменика секретара Милоша Минића да изврши прозивку чланова Одбора.

Заменик секретара Милош Минић врши прозивку чланова Одбора.

Председник: Пошто има довољан број чланова, можемо да радимо.

Као што вам је познато, Скупштина је била донела одлуку којом нам је остављено месец дана времена од дана нашег избора да свршимо претрес нацрта Устава, да израдимо извештај, припремимо и поднесемо Скупштини извештај за коначни нацрт Устава.

Ми нисмо почели рад истог дана, јер је било чланова Одбора из унутрашњости који су замолили по два-три дана отсуства да могу отићи до кућа и посвршавати извесне послове. Због тога смо се споразумели са Председником Уставотворног одбора Скупштине народа да почнемо данас рад, да радимо пет дана у недељи, а да не радимо суботом и недељом. Ја мислим да ћете се ви сложити са таквим начином рада да радимо свакога дана са почетком у 4 сата по подне осим суботе и недеље када не бисмо радили. (Одобравање).

Треба поред тога да имамо на уму да радимо у месецу када су празници, и да имамо прво католички Божић, а онда ћемо имати још и православни Божић када нећемо моћи радити, тако да ћемо ту имати један губитак од неких 18 дана. Ако ферије почну 23 децембра, трајаће до

10 јануара. Зато би било пожељно ако бисмо завршили посао, а ја мислим да га неће бити немогуће завршити до тих божићних ферија, до 23 или 24 децембра. То би било добро и то би било пожељно.

На дневном реду данашње седнице имамо две тачке и то као прву тачку: претрес предлога Пословника Уставотворног одбора и као другу тачку: почетак начелног претреса нацрта Устава.

Ја вам предлажем да усвојимо тај дневни ред. Прво, зато што, уколико се тиче Пословника, он је кратак и садржи најнужније, а у много чему и прописе оног другог Пословника, па није потребно да се посебно пре седнице проучава. Зато мислим да га можемо данас примити на седници, тако да бисмо што пре прешли на начелну дебату Устава. (Одобравање).

Што се тиче друге тачке дневног реда, почетка начелног претреса Устава, споразумели смо се са Уставотворним одбором Скупштине народа да се после паузе иза ове прве тачке скупимо заједно, Уставотворни одбор Савезне скупштине и Уставотворни одбор Скупштине народа, да бисмо заједнички чули усмено образложење Министра за Конституанту, а после тога усменог образложења прешли бисмо сваки одбор на своје место и почели дебату.

Да ли се слажете са оваквим начином рада? (Узвици: Слажемо се). Слажете ли се сви? (Сви се слажу). Онда можемо прећи одмах на прву тачку дневног реда, на претрес предлога Пословника Уставотворног одбора. Молим друге заменика секретара да прочита предлог Пословника.

Заменик секретара (чита):

ПРЕДЛОГ ПОСЛОВНИКА УСТАВОТВОРНОГ ОДБОРА

Члан 1

Уставотворни одбор решава:

а) о нацртима Устава који му буду поднесени према одредбама чл. 37 скупштинског Пословника најдаље 10 дана после избора Уставотворног одбора;

б) о законским предлозима који му буду поднети према одредбама чл. 40 истог Пословника.

Члан 2

Уставотворни одбор бира себи председника, потпредседника и секретара,

Председника Одбора може заменити потпредседник, а

ако је овај спречен онда по годинама најстарији члан Одбора.

Позиви за седнице Одбора објављују се на месту нарочито за то одређеном у згради где се одржавају скупштинске седнице. Седнице Одбора држе се сваког дана осим суботом и недељом и почињу редовно у 16 часова.

Члан 3

Одбор је обавезан да изради свој извештај и коначни предлог Устава у року који му је одређен од Скупштине.

Члан 4

Одбор може решавати ако је присутно више од половине његових чланова. Пуноважни закључци доносе се већином гласова присутних чланова.

Члан 5

О раду Одбора води секретар записник у који се бележе имена присутних чланова, њихови предлози и одлуке Одбора.

Наместо чланова Одбора спречених да учествују у седницама, могу учествовати у раду Одбора њихови заменици из исте посланичке групе. О томе група мора пре седнице писмено обавестити председника Одбора.

Члан 6

Сваки члан Одбора може подносити предлоге о појединим члановима предлога Устава и законских предлога који се претресају. О сваком таквом предлогу Одбор је дужан донети решење. Предлози морају бити писмено формулисани и предају се председнику.

Члан 7

Одбор може решавати и за време кад Скупштина није на окупу, али само по нарочитом закључку Скупштине.

Члан 8

Пошто предмет у Одбору буде завршен, Одбор ће одредити свога известиоца који ће у Скупштини прочитати и бранити извештај и предлог Одбора.

Ако се Одбор подели на већину и мањину, и једна и друга страна има свог засебног известиоца. Свако одвојено мишљење предаће се писмено Одбору који ће га упоредо са извештајем већине изнети пред Скупштину. Члан

Одбора, који је одвојио мишљење, може бранити своје мишљење на седници Скупштине.

Члан 9

Ради припремања и лакшег извршења свога задатка, Одбор може образовати у својој средини пододборе. Чланови Одбора бирају пододборе по истим начелима по којима се врши избор Одбора.

Пододбори не могу доносити никакве одлуке у име целог Одбора.

Члан 10

Кад Уставотворни одбор прими све поднете предлоге Устава, одлучиће који ће од њих узети као основу за свој рад. Он може решити да сам Одбор изради нов уставни нацрт.

Члан 11

Уставотворни одбор претреса предлог Устава најпре у начелу а затим у појединостима. По свршеном претресу, Одбор упућује Скупштини свој извештај са коначним предлогом Устава.

У току свога рада Уставотворни одбор стајаће преко свог претседника у сталном додиру са Уставотворним одбором другог дома ради међусобног обавештавања и уклађивања рада оба одбора.

Члан 12

Седницама Одбора може присуствовати сваки посланик, а могу присуствовати и претставници домаће дневне штампе по претходном одобрењу претседника.

Осим чланова Одбора само чланови Владе и владини повереници имају право говора у одборским седницама.

Члан 13

Сви чланови Одбора дужни су за време док Одбор ради бити стално у месту где Скупштина заседа и вршити савесно своју дужност. Чланове Одбора који неоправдано отсуствују са одборских седница, може Одбор на предлог било ког члана доставити Скупштини ради доношења одлуке о њиховом смењивању.

Отсуства у оправданим случајевима даје члановима Одбора претседник.

Члан 14

Одбор може општити непосредно са министрима преко свог претседника.

Члан 15

Уставотворни одбор почиње рад одмах после свог избора са оним нацртима Устава који тада буду поднети, осим у случају да једна или више група по 10 посланика не изјаве претседнику да ће у предвиђеном року поднети свој нацрт Устава.

Кад Одбор отпочне рад на претресу нацрта Устава, не може свој рад прекидати док га не заврши.

Члан 16

Уставотворни одбори Савезне скупштине и Скупштине народа могу се споразумети који ће нацрт Устава узети као основу за свој рад.

Члан 17

У начелном и у појединачном претресу нацрта Устава право говора не може се ограничавати.

Члан 18

Уставотворни одбори Савезне скупштине и Скупштине народа могу и у току начелне и појединачне дебате, на иницијативу једног од њих, одржавати заједничке састанке ради саглашавања о техничкој редакцији појединих глава и чланова Устава и законских предлога.

Члан 19

Сваки посланик и ако није члан Одбора, има право подносити предлоге за измену и допуну (амандмане) појединих већ усвојених чланова нацрта Устава све до свршетка појединачне дебате у Одбору.

Члан 20

Седницама Одбора руководи и одржава ред на њима претседник, односно потпретседник, а у случају спречености обојице, најстарији члан Одбора. У том погледу претседавајући има сва права која претседавајућем даје скупштински Пословник.

Члан 21

Гласање после начелног претреса врши се дизањем руку. Исто се тако гласа у појединачном претресу. Код

гласања за нацрт Устава у целини гласа се поименично на прозивку са за и *против*.

Члан 22

Чим се у Одбору усвоји коначни нацрт Устава и извештај већине, и буде прочитан извештај мањине, претседник је дужан да даде умножити коначни предлог и извештаје и да их достави свима посланицима.

Члан 23

Уколико овим Пословником није друкчије прописано, важе одредбе скупштинског Пословника.

Члан 24

Пословник Уставотворног одбора може се мењати само решењем Одбора.

Претседник: Чули сте предлог Пословника Уставотворног одбора. Отварам дискусију у начелу о предлогу Пословника Уставотворног одбора. Жели ли ко да говори о њему у начелу? Не јавља се нико за реч. Према томе, питам — да ли се предлог Пословника у начелу усваја? (Прима се). Има ли ко *против*? (Нема). Према томе, предлог Пословника је у начелу усвојен.

Сада вас молим да чујете члан по члан предлога Пословника. Молим друга заменика секретара да чита члан по члан предлога Пословника.

Заменик секретара чита наслов и члан 1 предлога Пословника.

Претседник: Има ли ко да говори о наслову и 1 члану? (Нема нико). Прима ли се наслов и 1 члан? (Прима се). Наслов и члан 1 су примљени.

Заменик секретара чита члан 2.

Претседник: Има реч народни посланик Сулејман Филиповић.

Сулејман Филиповић: Ја мислим да није потребно уносити да ће се сједнице одржавати сваког дана осим суботе и недјеље из разлога што нам се може десити у току рада да баш којег дана и не радимо, па због тога не треба да будемо дефинитивно обавезни. Може искрснути случајност да неко буде спријечен, на примјер мени као министру може се десити да имам сједницу Владе, као и неком другом министру у Савезној влади, или Српској влади. Стога мислим да то не би требало уносити. Ми то можемо одлучити нашим заједничким споразумом. Зато бих ја ову задњу реченицу избацио.

Претседник: Ја је не бих избацио. Та обавеза треба да остане. Ако неко треба да присуствује министарској седници, изостанак ће му се оправдати. Ми ипак некако треба да се обавеземо да радимо, бар пет дана недељно. Ако буде потребно, ми ћемо променити својом сопственом одлуком како ћемо који дан радити. Не видим зашто би морала да отпадне та обавеза. Управо по скупштинском Пословнику можемо да кажемо да се ради без прекида сваки дан. Обавеза не шкоди ништа.

Сулејман Филиповић: Сваки дан може да се каже да се сједница заказује сутрадан у исто вријеме. Тиме не губимо ништа, а у начелу треба усвојити петодневни рад у недељи.

Д-р Анте Рамљак: Ја сам за то да остане Пословник какав је, а да би се другу удовољило, може да се каже „осим ако Одбор друкчије одреди”.

Претседник: То се разуме. Примате ли члан 2 овако како је предложен? (Прима се). Објављујем да је члан 2 примљен.

(Затим је Одбор усвојио без дискусије чланове 2, 3, 4 и 5).

Заменик секретара чита члан 6.

Претседник: Реч има народни посланик Сава Косановић.

Сава Косановић: Ја мислим да предлози не морају бити писмено формулисани.

Претседник: Ради се о једном члану Устава и предлог треба да буде формулисан. Не можемо да дискутујемо без формулисаног текста. Ви можете појединачно у дискусији говорити, али у току дискусије о томе члану, пре него што се гласа, ви сте ипак дужни да формулишете предлог.

(Затим је Одбор усвојио без измена чланове 6, 7 и 8).

Заменик секретара чита члан 9.

Претседник: Реч има народни посланик Андрија Хебранг.

Андрија Хебранг: Који су то пододбори?

Претседник: Код нас до практичне примене то неће доћи, то је пренето из скупштинског Пословника.

(Затим је Одбор усвојио без измена чланове 9 и 10. Код члана 11 Одбор је примио измену да место речи у другом ставу „другог дома“ стоји „Скупштина народа“. Тако измењен члан 11 је примљен).

Заменик секретара чита члан 12.

Претседник: Реч има народни посланик Коча Поповић.

Коча Поповић: Ова је стилизација нејасна. Ја мислим да би први став члана 12 требало да гласи овако: „Седни-

цама Одбора може присуствовати сваки посланик, а по претходном одобрењу председника и претставници домаће дневне штампе“.

(Одбор је примио члан 12 са овако измењеном стилизацијом).

Заменик секретара чита чл. 13.

Д-р Милош Московљевић: А зашто ово не предложи председник? Даље, место речи „чланови“ треба да буде „чланове“.

Председник: Па тако је написано и у оном другом Пословнику. Може предложити ма који посланик. Зашто само председник? Прима ли Одбор прочитани члан 13 с тим да место речи у другој реченици првог става „чланови“, дође реч „чланове“? (Прима).

Изволите чути даље.

Заменик секретара чита члан 14.

Д-р Милош Московљевић: Ја мислим да овде треба избрисати реч „непосредно“, јер би иначе изгледало мало нејасно.

Председник: Прима ли Одбор прочитани чл. 14 с тим да се избрише реч, „непосредно“? (Прима).

Заменик секретара чита чл. 15.

Д-р Милош Московљевић: У првом ставу овога члана треба после речи „више група“, ставити реч „од“, тако да гласи „више група од по десет посланика“ и затим одмах избрисати реч „не“ а место речи „о“ ставити „у“. Да би ово било јасно, требало би после речи „у случају“ ставити реч „кад“ или „ако“, а да се реч одмах иза тога „да“ избаци. Јер, ако упстробимо реч „кад“, онда је непотребно ово „не“.

Председник: Молим заменика секретара да прочита цео члан 15 са овим предлозима.

Заменик секретара (чита):

Члан 15

Уставотворни одбор почиње рад одмах после свог избора са оним нацртима Устава који тада буду поднети, осим у случају кад једна или више група од по десет посланика изјаве председнику да ће у предвиђеном року поднети свој нацрт Устава.

Кад Одбор отпочне рад на претресу нацрта Устава, не може свој рад прекидати док га не заврши.

Председник: Прима ли Одбор члан 15 са овом редакцијом? (Прима).

(За овим су примљени чланови 16 до 24 закључно).

Председник: Прелазимо сада на гласање по предлогу

Пословника у целини. Ко је за то да се прими Пословник у целини, гласаће за а ко је против, гласаће *против*.

Молим заменика секретара да прозове чланове Одбора.

Заменик секретара прозива чланове Уставотворног одбора да гласају.

Претседник: Објављујем да је предлог Пословника у целини једногласно усвојен; присутна су 22 члана и сви су гласали за.

Сад би требало прећи на другу тачку дневног реда: начелни претрес нацрта Устава. Ја бих вас молио да направимо одмор да бисмо видели да ли су чланови Уставотворног одбора Скупштине народа свршили посао, како бисмо онда заједнички могли с њима отпочети рад.

(После одмора)

ЗАЈЕДНИЧКИ SASTANAK USTAVOTVORNIH ODBORA SAVEZNE SKUPŠTINE I SKUPŠTINE NARODA

Pretsedavajući Moša Pijade: Drugovi odbornici, po sporazumu nas dvojice pretsednika oba ustavotvorna odbora i u sporazumu sa drugom Ministrom za Konstituantu, mi smo se sastali da zajednički saslušamo usmeno obrazloženje, koje će drug Kardelj, kao podnosilac nacрта Ustava, u ime Savezne vlade, dati ovde nama zajedno, a posle saslušanja njegovog usmenog obrazloženja, mi ćemo svaki u svome domu i u svome Odboru započeti načelan pretres nacрта Ustava.

Molim vas da saslušate druga Edvarda Kardelja.

Ministar za Konstituantu Edvard Kardelj: Drugovi poslanici, kod sastavljanja projekta ovog Ustava napravili smo, takoreći, dosada tri etape. Osnovni projekat Ustava bio je izrađen u jednoj komisiji stručnjaka. Posle toga bila je izvršena redakcija u Ministarstvu za Konstituantu. Taj projekat Ministarstva za Konstituantu bio je postavljen pred Vladu. Vlada je projekat u osnovi prodiskutirala i primila. Prirodno je da je naš Ustav bio građen na osnovu tekovina narodnooslobodilačke borbe. Ako ne bi bilo tako, Ustav ne bi odgovarao željama i težnjama širokih narodnih masa, niti bi bio zaista demokratski. Pri tome je u prvom redu bilo potrebno odgovoriti, odnosno dati jasnu formulaciju onim pitanjima koja su se pojavila u Jugoslaviji u vezi sa unutarnjim promenama u toku narodnooslobodilačke borbe. Ja ću tu ukratko da ponovim ono što je već rečeno i u našem obrazloženju i u raznim članima koji su bili pisani u vezi sa Ustavom.

Mislim da je najvažnija, najkrupnija promena u Jugoslaviji, promena same vlasti. U novoj Jugoslaviji vlast je stvarno uzeo narod, a to znači ogromna većina naroda, radne mase naroda. To znači da izrabljivačka manjina ne može više svoju volju nasilno da nametne narodnim masama, to znači da ta manjina ne može da iskorišćava zaostalost narodnih masa, nesvesnost narodnih masa, za učvršćenje jednog protivnarodnog uređenja u državi.

Ta se promena vlasti odražava u projektu Ustava, takoreći, od početka do kraja u svim glavama. Ona se pre svega odražava u članu 6 gde se jasno kaže da „u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji sva vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu“. Ta bi rečenica mogla biti prazna fraza, ako bi ostala takva kakva jeste, ako nju ne bi dopunio drugi stav koji kaže da narod ostvaruje svoju vlast preko slobodno izabranih predstavničkih organa narodne vlasti tj. preko narodnih odbora. U tome drugom stavu formulisano je ono jedinstvo vlasti koje je glavna odlika, najvažnija karakteristika narodne vlasti u našoj državi. Obično je i u zapadnim demokratskim zemljama tako, da, doduše, narodne mase biraju svoje predstavnike u vrhovna predstavnička tela, parlamente itd. Međutim, sav rad tih parlamenata kasnije se odvija više ili manje izolirano od narodnih masa, a još je pogotovo izvršenje svega toga, što određuju zakoni i odluke, potpuno odvojeno od naroda. Na takvu upravu narod sam nema neposrednog uticaja. Kod nas, međutim, po ustrojstvu naše narodne vlasti, kako predviđa Ustav, organi koje je narod izabrao i koji predstavljaju najvišu vlast naroda na jednoj određenoj teritoriji, na pr. u srezu ili okrugu, sprovode i odluke, zakone, rešenja, uredbe itd. koje donose vrhovne državne vlasti, i najviši organi državne uprave. To jedinstvo vlasti svakako treba sačuvati i jasno formulisati u samom Ustavu. Iz tih razloga, pre svega, Ustav donekle menja oblik organizacije vlasti u nekim manjim federalnim jedinicama, u onima, naime, gde postoje narodne skupštine i narodni odbori kao njihovi izvršni organi kao dva organa, dve bar formalno odvojene institucije. Po predlogu Ustava postoje jedinstveni narodni odbori kao organi narodne vlasti na svojoj teritoriji. Narodni odbori su upravo ono što se danas u nekim federalnim jedinicama zove narodna skupština sreza, okruga ili oblasti. Na svojoj skupštini NO izabere svoj izvršni organ, to jest izvršni narodni odbor. Takva promena u vanjskoj formi jasnije potcrtava jedinstvo vlasti i neposrednije potčinjava izvršne odbore skupštini narodnog odbora. Takav je oblik demokratskiji i bliži narodu.

Promena nosioca vlasti naročito se takode odražava u glavi IV gde se govori o društveno-ekonomskom uređenju države. U toj glavi država preuzima na se obavezu za naročitu

brigu i pomoć narodnim masama, i to ne samo u socijalno-ekonomskom pogledu, nego i u tome da zaštićuje radne mase u njihovoj odbrani od ekonomskog izrabljivanja. To znači da je državni aparat, koji je ranije više—manje štitio interese protiv-narodnih snaga, sada postao instrumentom većine naroda, to jest radnoga naroda.

Promena nosioca vlasti odrazila se također i u pogledu federativnog uređenja države, jer ovakvo rešenje odnosa između naroda može se doneti samo u takvoj zemlji gde postoji narodna vlast. Kod mnogih zemalja u prošlosti federacija je postala postepeno ili fikcija, ili se raspala. U našoj praksi i u našem projektu Ustava povezan je interes jedinstva države, bez čega bi bio nemoguć i opstanak države i opstanak pojedinih njenih republika, sa suverenosti pojedinih republika, to jest sa njihovim samostalnim odlučivanjem po svim onim pitanjima koja su bitna za slobodan razvitak tih naroda. Prirodno je da je takvo rešenje moglo doći samo tamo gde je uopšte iščezla tendencija ugnjetavanja jednog naroda drugim, tamo gde centralna vlast nije više u rukama jednog naroda, ili bolje reći jedne klike u jednom narodu, koja hoće da ugnjetava druge narode. Takvo je rešenje moglo doći samo tamo gde je i centralna, i republikanska i lokalna vlast zaista u rukama istinskih narodnih demokratskih snaga. Naša federacija nije plod popuštanja jedne ugnjetачke hegemonističke klike pritisku ugnjetavanih naroda, kao što je to u nekim drugim federativnim državama, nego rezultat slobodnog sporazuma ravnopravnih naroda koji su svojom sopstvenom borbom u toku oslobodilačkog rata stekli i ostvarili pravo na samoodređenje. Zato i centralna vlast koja izlazi iz takvog sporazuma ima drukčiju ulogu nego centralna vlast u državama gde je federacija rezultat kompromisa koji je najčešće neprijatan i jednoj i drugoj strani.

Dalje je posledica promene u vlasti uspostavljanje republike. I republika je u našoj zemlji mogla nastati samo kao posledica promene nosioca vlasti, samo kao posledica uspostavljanja narodne vlasti.

Garantija narodnog karaktera naše vlasti je dalje u izbor-nom sistemu vlasti, u tome što su svi organi vlasti birani a sva predstavnička tela neposredno kontroliše narod. Dalja garantija je: odgovornost narodnih poslanika biračima, tako da su poslanici dužni da stalno održavaju kontakt sa onima koji ih biraju. Nadalje je garantija u tome što je celokupna naša uprava postavljena na zakonsku osnovu. To znači da naša uprava ne može da donosi nikakve uredbe koje se ne bi oslanjale na zakone primljene u saveznoj ili republikanskoj narodnoj skupštini. To isto važi za okružne ili sreske izvršne odbore. Ni oni ne mogu doneti nikakvu odluku, osim na osnovu zakona ili propisa okružne ili sreske skupštine narodnog odbora. Na taj način naša

uprava je stavljena pod neposredno rukovodstvo i kontrolu tih predstavničkih organa naroda.

Garantija narodnog karaktera naše vlasti su i demokratska prava koja Ustav daje građanima. Garantija je jednakost građana pred pred Ustavom i zakonom. Garantija je i činjenica da Ustav ukida, kao što ih je već ukinula naša praksa, sve privilegije, a naročito one formalne i stvarne privilegije koje proizilaze iz bogatstva pojedinih ljudi.

Dalje je Ustav morao da odredi i promene koje su nastale u ekonomskom i društvenom uređenju nove Jugoslavije. Mi, razume se, nismo ukinuli kapitalistički poredak u Jugoslaviji, jer narodnooslobodilački pokret nije ni postavio takav cilj. On je postavio pred sebe jedan narodnooslobodilački i demokratski cilj. Međutim, iz same činjenice da je u toku te borbe vlast prešla u ruke demokratskih, plebejskih snaga našeg naroda, i da je uspostavljena narodna vlast, proizilaze i neke bitne promene u socijalno-ekonomskoj strukturi nove Jugoslavije.

Pre svega, mislim, bitno je to da se promenila uloga i značaj intervencije i kontrole države u privrednom životu. Ranije, dok je država bila u rukama socijalnih grupacija koje su po svojim ekonomskim interesima bile suprotne interesima velike većine naroda, intervencija države mogla je biti samo na liniji učvršćivanja interesa onih koji su bili na vlasti.

Intervencija i kontrola naše narodne države imaju sasvim drukčiji značaj. One idu u korist širokih narodnih masa, u korist podizanja širokih narodnih masa i, pre svega, u korist odbrane širokih narodnih masa od privredne eksploatacije i protivnarodnih elemenata u našem društvu. Ne može biti sumnje da će jedinstvo državnih nastojanja i težnji narodnih masa biti važan stimul naprednog unutarnjeg razvitka u našoj zemlji.

Drugo, promenila se uloga državne imovine u Jugoslaviji. Dok je u staroj Jugoslaviji državna imovina ustvari učvršćivala poredak stare Jugoslavije i bila u krajnjoj liniji iskorišćavana protiv interesa širokih narodnih masa, u novoj Jugoslaviji državna imovina može biti i biće jedan jak oslonac demokratskog i naprednog društvenog razvitka, koji će odgovarati interesima radnih masa. Isto tako se u vezi sa narodnom imovinom promenila i uloga zadrugarstva. Vi znate da je zadrugarstvo, a naročito zemljoradničko zadrugarstvo, bilo u prošlosti pod stalnim pritiskom i napadajima u prvom redu finansiskog kapitala i svakakvih izrabljivača radnog naroda. Zadruge najčešće nisu imale snage, ni uslova ni mogućnosti da bi se oduprle takvom pritisku. Većina zadružnih pokreta u našoj zemlji postala je plenom i čak uporištem finansiskog kapitala. Prirodno je da je tako bilo, jer zadruge nisu mogle

imati potporu države, budući da je državna intervencija u osnovi išla u korist neprijatelja radnih masa. Međutim, u novoj Jugoslaviji zadrugarstvo može imati jak, nesalomljiv oslonac u državi, i to ne samo politički i moralni oslonac, nego u prvom redu i materijalni. Taj oslonac na državu daje zadrugarstvu mogućnost da se zaista razvija u jednom demokratskom i, u socijalnom pogledu, naprednom pravcu. Pored državnog sektora može naše zadrugarstvo odigrati najvažniju ulogu u daljem razvijanju našeg ekonomskog i socijalnog života.

S tim promenama u skladu je i položaj privatnog sektora u našoj privredi. Ne znači da mi privatni sektor potiskujemo, ne znači da ga mi ukidamo kao jednu formu u našoj ekonomici, nego samo znači da taj privatno-kapitalistički sektor mora voditi računa o izvesnoj granici i okvirima koje postavlja opštenarodni i opštedržavni interes.

S tim što izgrađujemo jedan jak državni sektor u našoj privredi i što s njim povezujemo naše zadrugarstvo, pred nama se stvara mogućnost i ujedno kategorička neophodnost stvaranja jednog državnog plana koji će omogućiti da država planski i do maksimuma iskoristi sve svoje snage za podizanje naše privrede na viši stepen. U tom planu, razume se, mi ne možemo na jednak način i u jednakom obimu obuhvatiti i privatni i državni sektor iz razloga što je priroda kapitalističke privrede u suprotnosti sa svakim podrobnim planom. No, mi možemo i treba da podvrgnemo i privatni sektor državnoj kontroli koja će u granicama mogućnosti uključiti i taj sektor u državni plan. To znači da na osnovu promene u socijalno-ekonomskoj strukturi nastaje mogućnost da jedna demokratska vlast, narodna vlast, stvori perspektive jednog naprednog socijalnog razvitka i da demokratskim, socijalnim reformama omogući radnim masama lepši život i blagostanje.

Zemlja pripada onima koji je obrađuju. Sam Ustav određuje da niko ne može imati više zemlje nego što to propiše zakon. Izričito su Ustavom zaštićeni mali i srednji seljak. I sama ta činjenica je takode jedna jasna karakteristika nove Jugoslavije, karakteristika narodne vlasti.

Privatna svojina je zajemčena čl. 18, a isto tako i privatna preduzimljivost u privredi. A državna kontrola u vezi s tom privatnom preduzimljivošću nikako ne znači da se umanjuje preduzimljivost, nego se ona podređuje izvesnim okvirima koje daje država.

Treći momenat u Ustavu je pitanje federativnog uređenja. Ono je povezano ustvari sa pitanjem vlasti, kao što sam ranije kazao. Bitno u pogledu odnosa između naroda Jugoslavije jeste to da su sve federalne republike suverene, osim u onim pitanjima koja Ustav daje vrhovnom državnom organu. Država kao zajednica mora da čuva ravnopravnost svih

naroda Jugoslavije. Protivustavan je svaki akt, svaka akcija koja ide za tim da se naruši ravnopravnost naroda Jugoslavije.

U drugom delu Ustava konkretizuju se odnosi između saveza i republika. Kod toga je za nas uzor bio sovjetski Ustav, jer je sovjetska federacija najpozitivniji primer rešavanja odnosa između naroda u istoriji čovečanstva. Punih 28 godina u razvitku Sovjetskog Saveza pokazalo je da je takav odnos između naroda najbolji temelj za izgradnju jedne moćne državne zajednice. Bitno kod toga jeste da se interesi jedinstva državne zajednice na jedan organski način povezuju sa samostalnošću republika u svim pitanjima koja su bitna, ili od važnosti za normalni razvitak pojedinih naroda i republika.

Kao rezultat tih osnovnih načela koja leže u osnovi našeg Ustava dolazi glava peta — o pravima i dužnostima građana. Ja se tu neću upuštati u pojedinosti, jer ćemo ta pitanja kasnije diskutovati — paragraf po paragraf.

Važno je podvući u toj glavi pitanje odvajanja crkve od države i pitanje odvajanja škole od crkve. Ja mislim da su ti principi od bitne važnosti u našem Ustavu i da naš Ustav ne bi bio demokratski, ako u njemu ne bi bile i takve odredbe.

Na žalost, mi znamo da su visoki crkveni stubovi u prošlosti bili povezani sa svim mogućim reakcionarnim klikama u Jugoslaviji. (*Jaša Prodanović*: To je bilo uvek). Jeste, uvek! Privilegovani položaj crkvene hijerarhije svi reakcionarni režimi su koristili za obmanjivanje narodnih masa i za učvršćivanje svoje protivnarodne vladavine. Nije suviše spomenuti tu naročito ulogu jednog velikog dela visokog katoličkog klera koji je sasvim aktivno saradivao sa okupatorom, bio ustaški ili belogardistički i postao izdajnik svojih naroda. Držim da će odvajanje crkve od države faktički sprečiti da neprijatelji naroda upotrebe crkvu u svrhu borbe protiv volje naroda i protiv tekovina narodnooslobodilačke borbe. Ustav daje potpunu slobodu crkvi u njezinom verskom radu. Tu je ona ne samo potpuno slobodna, nego na toj osnovi ona može sa državom da uredi sasvim pozitivne i normalne odnose. To principijelno odvajanje crkve od države nikako ne znači da se želimo svadati sa crkvom, nego samo znači da crkva treba da akceptira demokratske principe koji su izvojevani u toku narodnooslobodilačke borbe. Prirodno da to odvajanje načelno ne znači da crkva ne može imati i materijalnu potporu od države. Međutim, to zavisi od same crkve, od rukovodećih krugova crkve, od načina kako će oni da osluškuju volju i disanje narodnih masa.

Isti argumenti važe i za građanski brak. Brak je jedna isuviše ozbiljna institucija u životu države, da bi ga mogla dr-

žava prepustiti bilo kojoj drugoj organizaciji. Prirodna je stvar da država mora uzeti pod svoju kontrolu i u okvir svojih zakona brak i porodicu. Ostaviti i dalje takav položaj, kakav je bio u staroj Jugoslaviji i kakvog gotovo nema više ni u jednoj koliko—toliko naprednoj državi, to bi značilo takode davati neprijateljima naroda mogućnost da izigravaju demokratski poredak u našoj zemlji i da iskorišćuju čak i brak i porodicu protiv interesa naroda.

To su, dakle, ta opšta načelna pitanja koja su formulisana u prvom delu Ustava, a koja predstavljaju temelj naše nove Jugoslavije.

U drugom delu Ustava goyori se o državnom uređenju. On počinje time da određuje šta spada u nadležnost saveza. Tu su nabrojana uglavnom pitanja koja spadaju u vanjsku politiku, u područje narodne odbrane, državne bezbednosti, saobraćaja, pošte itd. Onda svi oni elementi iz privrede, koji omogućavaju jedan planski privredni rad u državi, koji su opštedržavnog značaja i koji omogućavaju našoj državi kao celini da podigne privredu na viši stepen, čime ustvari pomaže i samim narodnim republikama da se privredno podignu. U saveznu naležnost spadaju svakako i takvi poslovi kao što su kreditni sistem, spoljna trgovina, opštedržavni budžet, pitanje raspodeljivanja prihoda itd.

Savez ima pravo da daje opšta načela za uređivanje pojedinih grana narodnog života, koje su važne za napredak države kao celine. Bilo bi vrlo štetno, a s druge strane i sasvim smešno i zaostalo, ako bismo mi postavili za cilj da budemo različiti samo zato da bi bili različiti i tamo gde možemo, bez ikakve štete po nacionalni razvitak, da budemo jedinstveni.

U drugim pitanjima su naše savezne republike samostalne i rešavaju unutarnja svoja pitanja republikanskim ustavom, republikanskim zakonima i odlukama republikanske uprave.

Dalje se u drugom delu konkretiziraju i uređuju funkcije, kompetencije i odgovornost pojedinih organa državne vlasti.

Predviđeni su isti sistemi i ista načela i u saveznoj organizaciji i republikama, a po istim principima je građena i lokalna uprava tj. oblasni, okružni, sreski i mesni narodni odbori.

Također se u drugom delu određuje položaj i osnovni principi za izgradnju našeg sudstva i javnog tužništva. U tome pogledu Ustav zadržava više—manje dosadašnju praksu. Međutim, on unekoliko ograničava delokrug sreskim sudovima i tačnije određuje kompetencije vrhovnih sudova. Svi sudovi su izborni i oni su nezavisni od državne uprave. Isto tako naš Ustav zadržava instituciju javnog tužništva kao organa Narodne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije, kontrolu nad izvršavanjem zakona od strane organa državne uprave, pojedinih službenika i pojedinaca.

Učinjena je promena prema našoj praksi u tome da je ranije republikanskog javnog tužioca postavljao savezni javni tužilac, dok sada i republikanskog javnog tužioca postavlja Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije na predlog republikanske narodne skupštine. Potrebno je na takav način izgraditi instituciju javnog tužioca zato, jer je on organ vrhovne državne vlasti, koji treba da kontroliše izvršavanje zakona od vrha do dole. Stoga javni tužilac mora biti nezavisan od svih lokalnih organa, pa i od državnih organa federalnih republika.

To su ukratko glavni principi na kojima je naš projekt Ustava izgrađen. Ja mislim da u osnovi taj projekt pravilno odgovara suštini promena koje su se u Jugoslaviji izvršile i da tako odgovara i volji, željama i težnjama naših narodnih masa, ogromnoj većini naših narodnih masa koje su novu Jugoslaviju stvarale, koje su svojom borbom već uvele u život principe ovog Ustava koji sada treba da stavimo na papir. Zato predlažem da ustavotvorni odbori obe skupštine uzmu ovaj projekt kao osnovu svoga predloga Ustava koji će predložiti Ustavotvornoj skupštini. (Aplauz).

Pretsednik: Po Poslovniku ovo što smo imali sada ne treba uopšte nazivati zajedničkom sednicom, nego samo zajedničkim sastankom. Mi na ovome sastanku ne možemo donositi rešenja.

Zato moramo da zaključimo ovaj zajednički sastanak. Nemamo prava dalje da radimo zajednički. Mi smo čisto iz praktičnih razloga održali zajednički sastanak da bismo zajednički čuli obrazloženje, da ne bi drug Kardelj govorio na dva mesta.

Miloš Carević: Moja je želja da se načelan pretres vrši u zajedničkoj sednici oba doma. Ako je to moguće po Poslovniku. Mislim da je mnogo bolje da vršimo načelni pretres u zajedničkoj sednici oba doma, a u pojedinostima svaki na svojoj sednici. O tome treba da se promislimo. Sad ne moramo o tome da rešavamo.

Pretsednik: Možemo kao predlog svaki u svome domu da rešavamo. Ali mislim da je to protivno i Poslovniku i Zakonu o Konstituenti.

Jaša Prodanović: Koliko sam ja razumeo, Poslovnik dopušta zajedničke sednice kada se ukaže potreba.

Pretsednik: Dopušta zajedničke sastanke.

Jaša Prodanović: Dobro, to je svejedno. To je jedno isto da li je sednica ili je sastanak.

Pretsednik: Svaki odbor svake skupštine mora posebno da radi.

Pošto smo saslušali obrazloženje nacrtu Ustava, ovaj zajednički sastanak je zaključen.

(Zajednički sastanak je zaključen u 18.45 čas.).

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ

УСТАВОТВОРНОГ ОДБОРА САВЕЗНЕ СКУПШТИНЕ

Почетак у 19 часова.

Претседник Моша Пијаде: Настављамо седницу. Мислим да треба прво да одлучимо да за основу у нашем начелном претресу узмемо нацрт Устава који је у име Савезне владе поднео Министар за Конституанту. Ми другог поднесеног нацрта уопште немамо, а према Пословнику Скупштине и ономе који смо усвојили можемо одмах почети са оним нацртом који нам је стављен на расположење, пошто нико и никаква група посланика није пријавила да ће у року од 10 дана после избора Одбора поднети неки свој нацрт. Ми можемо, дакле, данас почети начелну дискусију.

Примате ли да нацрт Устава који је поднела Савезна влада буде основа за нашу начелну дебату? (Примамо). Према томе ја бих молио да се споразумемо хоћемо ли данас, пошто смо саслушали образложење Министра за Конституанту, почети на овој седници са начелном дебатом или ћемо то оставити за сутра. Без обзира на решење да ли ћемо одмах прећи на дебату или сутра, молим да се пријаве говорници који желе да учествују у начелној дебати.

Има предлог друг Андрија Хебранг.

Андрија Хебранг: Ја предлажем да начелну дебату одложимо за сутра, зато што је сада већ касно.

Претседник: Слажете ли се са овим предлогом? (Слажемо!). Дакле, начелну дебату остављамо за сутра. Молим да се пријаве говорници који би желели сутра да говоре. (За говор у начелној дебати пријавили су се: д-р Драгољуб Јовановић, Моша Пијаде, Милош Рашовић, Влада Симић, Михаило Ђуровић, д-р Милош Московљевић и Андрија Хебранг).

Сада можемо да закључимо данашњу седницу, а зна се да је идућа сутра у 4 часа после подне. Молим да не буде изостанака ни закашњења.

(Седница је закључена у 19.15 часова).

Друга седница

(11 децембра 1945)

Почетак у 16,20 часова.

Претседавао председник **Моша Пијаде**.

Претседник: Отварам данашњу седницу Уставотворног одбора и молим друга секретара да изврши прозивку.

Секретар д-р Макс Шнудерл прозива чланове Уставотворног одбора.

Претседник: Изволите чути записник прве седнице одржане 10 децембра 1945 године.

Секретар чита записник прве седнице.

Претседник: Имао бих једну примедбу на записник. Нисам ја прогласио да је Пословник у начелу примљен, пошто се нико није јавио да говори, него сам питао да ли се прима. Одбор је одговорио да прима.

Молим да саслушате и записник о заједничком састанку уставотворних одбора Савезне скупштине и Скупштине народа.

Секретар чита записник заједничког састанка уставотворних одбора Савезне скупштине и Скупштине народа.

Претседник: Има ли ко примедбу на овај записник? (Нема). Пошто примедаба нема, оба су записника примљена и оверена.

Прелазимо на дневни ред: начелна дискусија о нацрту Устава. Дајем реч народном посланику д-р Драгољубу Јовановићу.

Д-р Драгољуб Јовановић: Другови народни посланици, када се у једној држави изграђује устав, обичај је да поједине странке подносе своје предлоге нацрта. Међутим, Народна сељачка странка, коју заступах у овом дому, неће поднети свој предлог Устава из простог разлога што се у начелу слаже са нацртом који је поднео Министар за Конституанту. Она се утолико пре слаже са овим нацртом што он формулише управо онај програм државног живо-

та који је предвиђен у самој идеологији и програму. Народне сељачке странке. Тај нацрт одговара и потребама, интересима и тежњама наших народа у овом историском периоду. Тај нацрт пре свега обезбеђује државну целину Југославије, оно што је свима данас најпрече и најдраже. Он скида с дневног реда питање облика владавине, укидајући монархију и заводећи републику. Он гарантује унутрашњи мир, обесхрабрује разне авантуриста, издајнике и злочинце који би могли, да нема Устава, мислити да је стање још нередовно, да је привремено и да је отворен пут за њихове подухвате. Он убија наду свима реакционарима, како онима у земљи, тако и онима у иностранству. И најзад, овај нацрт као своју најпозитивнију страну има то што отвара светле перспективе радном народу Југославије па и сељацима о чијем бољитку се Народна сељачка странка највише интересује.

У овој начелној дебати ја бих хтео да говорим не толико о начелима и уређењу, пошто је о томе друг Министар за Конституанту дао општинна разлагања, како у свом говору на радију, тако и у свом усменом експозеу јуче пред нама. Не бих хтео да дам ни анализу члана по члана, јер је то урадио и даље ради друг Претседник Уставотворног одбора. Ја бих хтео овде да се осврнем на суштину самог Устава, на оно што чини његов историски значај.

Сваки устав има три задатка. Он с једне стране афирмира нове друштвене снаге које дотле нису биле владајуће. Он затим ограничава моћ оних снага које су преживеле, али које се с тим не мире, него хоће и даље да владају. Он, најзад, подвлачи извесне тежње које су у пуном напону, али које нису још дошле до пуног изражаја. Ми смо у Србији имали неколико устава и ова обележја могу да се примете на свима њима. Први устав од 1838 године имао је за циљ да афирмира снаге нашег народа који је дотле био заробљен под турском влашћу, али је он у исто време показао да турска снага није још дефинитивно ликвидирана и да с њом наша млада држава мора да рачуна. Оно што је било позитивно у том уставу јесте напор тадашњих нових снага, које су се у новој заједници јавиле у њиховој тежњи да ограниче свемоћ кнеза Милоша и да га натерају да поштује један уставни поредак. То је била снага уставобранитеља, народних шефова, наше младе бирократије, која се хтела да претвори у олигархију.

Други устав од 1869 године имао је за циљ да обезбеди династију Обреновића од нових напредних идеја које су нам долазиле из Европе почев од 1848 и даље.

Либералне идеје, интелигенција и млада буржоазија, а исто тако Уједињена омладина српска, биле су опасност за династију, и устав је дошао да обезбеди краља и монархију од насртаја који су долазили од тих нових струјања. Трећи устав од 1888 године дошао је да обезбеди народ од краља, да обезбеди у првом реду радикале, прву масовну странку у нашој земљи. У Југославији, први устав имао је задатак да осигура династију од народа, нарочито од несрпских лоданика који су имали републиканске тежње међу Хрватима, а који су показивали и друге социјалне политичке тежње у разним народима Југославије, а хтео је исто тако да обезбеди државу од сепаратиста; то је био Видовдански устав. Те исте тежње су се ковале десет година — до 1931 године, кад је краљ Александар после укидања ранијег устава сам декретирао устав, у коме још јаче обезбеђује своју кућу противу центрифугалних снага. Он нарочито обезбеђује државни интегритет не толико од спољних непријатеља колико од унутрашњих тежњи које су имале федералистичке смерове. Александар је том уставу до последњег села обележио границе сваке бановине, тако да се те границе нису могле мењати без промене самог устава.

Наш Устав поступа сасвим друкчије, јер има сасвим друге тежње. И он афирмира нове снаге, али те су снаге овога пута народне снаге. Он поставља народне власти са врховним начелом: избор власти од стране народа. Он ограничава експлоатацију народа и обезбеђује нов економски поредак на начелу рада и једне друштвене организације која иде у прилог људима који раде. Он има један негативан смер, а то је што онемогућава хегемонију стварањем федеративне народне републике. Не може доћи до хегемоније било великосрпске, било неке друге. Наш Устав има једну тежњу која се обележава у социјалном погледу тиме што се појачава државни сектор до те мере да долази до извесних мера до социјалистичке организације, која није наглашена, али која је наговештена. Тежи се, најзад, јединству у политичком руководству.

Ја ћу се задржати на овој последњој тежњи, јер ми се чини да је она од највећег значаја. Јединство нам је у данашњем моменту прече од благостања и слободе. Јединство нам данас изгледа условом једнога и другога, као што је чељадету кућа преча од уређаја, и као што ће сељак пре да сазида шталу него да купи стоку. Јединство државно толико је преокупирало наше духове да изгледа да је то прече од свега. То је сасвим разумљиво. Југославија је држава која је брзо прављена, нарочито стара Југославија. Док се Француска изграђивала 1000 година; док је за

уједињење Велике Британије било потребно 300 година, а за стварање империје 400 година; док је руско царство пуна 4 века окупљало државе и покрајине; док је Немачка за неколико стотина година постала од малих кнежевина — царевина; док се аустроугарска држава пуних пет векова стварала и вештачки одржавала, Југославија је склопљена, да не кажем скрпљена, за неколико година у току прошлог светског рата. И разумљиво је што је и прошли и данашњи Устав као главну бригу обележавао бригу за јединство државе. Само, ви ћете видети разлику између јединства ондашњег и садашњег. Ондашње јединство, које је хтео да обезбеди краљ Александар и Видовдански устав, имало је врховни циљ државно и народно јединство. То је била парола режима. Сви смо ми били под притиском те пароле. Ко није хтео да се приклони томе, био је оглашен за антидржавног. Средства за постизавање тога двоструког јединства били су монархија и војска у рукама монарха, била је хегемонија, бирократија и крути централизам. Сви ти инструменти имали су за задатак да створе нацију која се није могла створити, да одрже једну заједницу, па макар и против воље народа. Због тога је било толико непријатеља према тој држави и њеној врховној концепцији. Најпре су непријатељи били они који нису пристајали да буду Југословени, него су хтели да буду Срби, Хрвати, Словенци, Македонци или Црногорци. Сви они били су сматрани као антидржавни. Број непријатеља умножавао се. Показало се да су још највернији тим концепцијама Срби, који су се најлакше одрекли своје националности, заставе и разних ужих обележја и пристали на Југославију, али су пристали зато што су осећали да су као господарећи народ. То нису осећали сељаци и обичан човек. Владајући људи су примили Југославију као свршену ствар. И ми смо имали југословенство на бази српства, као што смо раније имали југословенство на бази хрватства, кад је идеолошки јединство прављено у Загребу. Број непријатеља се повећао откад је краљ Александар заоштрио свој режим тако да је он био подношљив само за оне који су били за његову краљевску доминацију. Кад је краљ пао, дошао је Павле који је мало инсистирао на народном јединству, јер је правео државно јединство на бази споразума са Хрватима. Међутим, и то јединство које је он хтео да брани у споразуму са Хрватима, није могао одржати из простог разлога што је његов режим био слаб. Тако су носиоци јединства Југославије пред крај Југославије били само приврженици режима, да не кажем Јерезе, тј. владајуће клике.

Сасвим је друга концепција јединства сада. Та кон-

цепција није створена од јуче и није изишла само из АВНОЈ-а, Привремене народне скупштине или наше Уставотворне скупштине. Та концепција јединства потиче већ из народног опозиционог покрета, који датира од 1919 године наовамо. Сви они који су се борили против старе александровске државе и Видовданског устава били су сложни у томе да хоће Југославију као државну целину, али друкчије вођену. Народноослободилачки покрет још више је потенцирао вољу да се обнови, да се одржи, да се очува и учврсти Југославија. Ми имамо у нашој Југославији мало покрета, ја бих рекао да немамо ни један покрет до те мере државотворан — да се послужим изразом који су нам донели александровски Југословени после Видовданског устава — него што је био народноослободилачки покрет. Никада се већа брига није показала за обнову територијалног интегритета државе и за увећање националне територије него што је била у току народноослободилачке борбе. Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије већ на првој седници истакло је да хоће Југославију и да хоће увећану и учвршћену Југославију. Поготову наш нови Устав брине као врховну бригу за јединство државе и њен територијални интегритет.

Нова Југославија такође је поставила извесне врховне циљеве. Али то није државно и национално јединство старог типа. То је, пре свега, територијални интегритет једне Југославије, у којој би били смештени што више, ако не и сви Југословени. То је, на другом месту, јединство власти, јединство народне власти. И ми то сматрамо као једном од тековина народноослободилачке борбе и целе народне борбе.

Једнога дана дискутоваће се о тој концепцији јединства власти, о томе да не треба правити разлику између законодавне, судске и извршне власти, да треба напустити оно Монтескијеово схватање о тројности власти, и ја данас у то нећу да улазим. Али чињеница је да нова Југославија као један од својих врховних циљева истиче то јединство народне власти.

Трећи врховни циљ а то је оно што чини оригиналност нашег новог државног уређења, нарочито нове државне праксе — то је јединство политичког руководства.

Ми кажемо „братство и јединство“ и то је једна од водећих лозинки нашег покрета, али ми кажемо и „јединство“ сасвим кратко, без додатка, јединство. Маршал Тито, говорећи у Сарајеву 4 новембра, казао је: „Чувајмо јединство као зеницу ока свога“. Он је зацело у првом реду мислио на три вере и на два народа који тамо живе,

али ја мислим да је његова идеја исто тако да се чува јединство народа, јединство оних позитивних и конструктивних снага преко пута реакционарних и рушилачких, које хоће да поремете поредак који је створен.

Средство за одржавање тога јединства јесте, на првом месту, једна врло моћна савезна врховна власт — једно народно претставништво и једна савезна влада. Кад се пажљиво чита Устав, види се да је учињено све да се то јединство обезбеди од свакога покушаја који би могао да га слаби. Пада у очи, на пример, да се не понавља принцип из Јајца: право народа на самоопредељење до отцепљења. Не мислим ја тиме да је дух Јајца изневерен, али истичем као карактеристику да је у овом новом Уставу већа брига за јединством него за обезбеђењем свих оних права за која су се наши народи у току прошле Југославије борили.

Други инструменат тога јединства јесте једна војска, врло хомогена по политичкој идеји која је руководи, врло хомогена исто тако по вођству, у чијим је рукама.

На трећем месту, једна етатизована привреда, једна привреда која је сва под контролом државне власти, уколико није и у њеним рукама.

И најзад, четврто средство тога јединства — а то је оно што сам малочас поменуо — јесте јединство власти.

Ми смо, могло би се рећи, Југославија одбора, одборска Југославија. Све власти су државне, нема самоуправних власти. И општине и месни одбори и срезови и окрузи и аутономне области и аутономне покрајине и поједине републике, као и целокупна савезна власт, јесу државне власти.

Оно што још више обезбеђује то јединство јесте гаранција његова. Поред ових средстава које сам поменуо, има и једно суперобезбеђење, једна супергарантија тога државног и политичког јединства. О тој гаранцији у Уставу се не говори. Она се не помиње, али је реална, то је једна политичка организација која то јединство гарантује, то је Комунистичка партија.

Четврти елеменат тога јединства јесте борба против непријатеља и људи који су непоуздани овоме поретку, а то су на првом месту носиоци власти у старој Југославији. О томе не треба рећи ни једну реч, јер је то само по себи сасвим јасно. Људи који су играли прву улогу у старој Југославији очигледно неће и не могу бити пријатељи и подупирачи, носиоци нове Југославије. То су, на другом месту, сарадници окупатора. Али оно што је карактеристично за данашње стање, то је да се као непоуздани но-

вом поретку, да тако кажем, као сумњиви, као подозриви, сматрају и организације које су играле водећу улогу у прошлој Југославији. Ако се то не каже, онда се то осећа: то су — старе странке. Оно што се у Румунији зове „историске странке“, то се истим именом зове и у Грчкој. Сви нови поретци су неповерљиви према старим странкама. Они њих осећају као остатке старог времена и радије се говори о новим формацијама, о формацијама које интегришу, које асимилију, да не кажем које гутају старе странке, него о њима самима.

Нарочито нови режими, па и наш нови режим, нерадо гледају шефове старих странака. Ја тиме не мислим да чиним никакву замерку него само констатујем, што може бити такође разумљиво кад се зна да су у извесним земљама, па и код нас, шефови били људи који су уживали поверење круне. То су били добро виђени људи старих режима. Према томе, они су сумњиви новом режиму. И најзад, најтежа ствар је чињеница да се са извесним неповерењем, у погледу јединства о коме говорим, гледа на сељаштво као целину. Сељаци да. Али, сељаштво, истицање сељаштва, нарочито њихово посебно означавање, сматра се као атак на оно основно друштвено јединство које нови поредак жели да постигне. Ја ћу се вратити на поједине од ових елемената. А сада бих хтео да говорим о самој гарантини јединства.

Није довољно прокламовати, као што је то урадила стара Југославија, да се жели државно и народно јединство. Није довољно чак прокламовати ни то да се жели одржање, обезбеђење државног интегритета, па чак и територијалног. Оно што је највише недостајало старој Југославији, то је један цемент који би везивао њене различите делове, нарочито у друштвеном и политичком погледу. Осим монархије и осим војске, која је била сва у рукама монархије, ми нисмо имали ни једне организације која би по својој природи, по својој суштини била југословенска, која би, да тако кажем, била интегрална. Ми нисмо имали ни једне националне, свенародне странке. Све су странке биле покрајинске. Чак и онда кад су биле класне, оне су биле покрајинске. Савез земљорадника био је схваћен као национална странка и намерно је избачена реч „српски“. Међутим, он је уствари, после својих првих почетака, кад је захватио нешто и Хрвата, био српска странка. Да не помињем друге странке, јер оне нису много радиле на томе да буду интегрално југословенске. Демократска странка хтела је да буде и била је у великој мери, нарочито у почетку, југословенска, али је убрзо дошао расцеп, опет

једном лудом политиком самог двора, и она је брзо уствари постала српска странка.

Била је једна странка југословенска од самог почетка, од самог свог зачетка. То је била Комунистичка странка. Она је одмах, од првога дана замишљена за целу територију, и то је била од првога дана до данас. Међутим, првом лудошћу тадашњег режима она је забрањена, стављена ван закона и морала је да живи у илегалности. Тако ми нисмо имали никакву гаранцију, никакво обезбеђење за јединство које смо више—мање сви желели. И та гаранција створена је тек онда кад је сломљена стара административна и бирократска машина, кад се расула стара војска и кад је земљу напустила и издала монархија. И ти привидни гаранци, тај привидни цемент отпао је, и Југославија се распала. Требало је да се то деси па да дођу до изражаја оне снаге које су биле стварно југословенске, а на првом месту да дође до изражаја Комунистичка партија која је била у највећој мери национална, у томе смислу национална што је захватала целу територију Југославије и што је ишла свуда широм земље, одозго до доле.

Нова Југославија, стварана такође од првога дана старе Југославије и у утроби њеној — као што нормално и бива да се ново ствара у утроби старог — нова Југославија имала је у себи увек више тих уједињујућих елемената. Опозиционаре уједињавала је пре свега борба против старог режима. Сви ми који смо били у опозиционом ставу према старој Југославији осећали смо се интимно, присно повезани међу собом. Ми смо били један свет, звали се Србима или Хрватима, живели у једном или другом крају земље. Затвори и тамнице били су места где се стварала нова Југославија већ врло рано.

Још већи је творац и гаранција тога цементирања, тога повезивања људи из разних крајева, била народноослободилачка борба.

Трећи фактор био је Народни фронт — у одбрани од непријатеља и од реакције. Четврти — то је Народни фронт у нападу на реакцију. То је период у коме ми данас живимо и у коме смо на изборима манифестовали сву снагу своје воље да будемо заједно и да будемо једно у ономе што желимо да нам буде заједничко.

Најзад, опет долазим на уједињавајући елемент о коме сам малочас говорио, на то важно „парче“ устава које се у Уставу не помиње, („парче“ устава је чувени Ласалов израз) — на Комунистичку партију. Ја се не извињавам што о томе говорим, иако се она у Уставу не помиње, зато што има један устав у коме се Комунистичка партија изрично

помиње као државна, да тако речем, званична установа или институција. Ако се у нашем Уставу она не помиње, она треба да се помене у дебати. У овом уском и затвореном кругу, у Уставотворном одбору, због тога што хоћемо да, ако не сам Устав, а оно дебата буде регистрација наше стварности у 1945 години.

У војсци, у власти, у Народном фронту, у јавном животу, нарочито у штампи, и у целом културном животу наше земље Комунистичка партија игра тако важну улогу, тако активну улогу, да се одиста преко ње не може прећи кад се говори о ономе јединству које изгледа врховно начело наше нове уставности.

Ја нарочито говорим о томе због тога што се бојим да тај елеменат уједињења и уједињавања, да тај амалгаматорски, уједињавајући елеменат не буде сметња у нашем будућем животу, као што је онај уједињавајући елеменат који је била монархија у старом животу био за Југославију. Стара Југославија боловала је од нерешеног националног питања. Монархија је хтела да наметне јединство национално прокламајући га и спроводећи га силом своје војне и политичке снаге. Она је правила напоре да сломи националне снаге које су биле стварне, а које она није хтела да призна. Она је правила напоре да изигра те снаге, да добије поједине народе без њихових природних и изабраних вођа, или да добије шефове без народа, или да компромитује водеће људе, а када то није успевало, да их убије. Међутим, сви ти напори показали су се узалудни. Нова Југославија нашла је решење за национално питање не укидајући ни народе, ни њихове прве људе, и не бранећи им да дођу до изражаја. Нова Југославија је нашла формулу да реши ту тешкоћу од које је боловала и најзад умрла стара Југославија. То је национална и културна равноправност свих народа, изражена у Уставу у федерацији. Ми имамо данас шест народних република. Оне ће добити свој дефинитивни стаус у овом Уставу, али оне већ постоје, и тај снажни али еластични организам савезне државе састављен од република које имају извесну сувереност, али које пристају на ограничења у корист заједнице и у корист јединства — тај организам успева да измири равноправност народа и јединство државе.

Међутим, нова Југославија може, ако се не учини све што треба, да болује од нерешеног политичко-друштвеног питања. Ако се не призна право егзистенције свим друштвеним снагама, свим политичким снагама које желе да постоје, ако се те снаге вештачки гуше, цепају, ако се руше њихови врхови, или онемогућава њихова организација — може се догодити да због те политичке опресије нова Југосла-

вија страда, као што је стара Југославија страдала због националне опресије.

Ми смо покушали да нађемо и ја мислим и нашли смо једну здраву, да не кажем једино спасавајућу формулу. Ми смо нашли начин да решимо и ту тешкоћу, и да избегнемо и ту болест, и то на тај начин, што смо створили политичко-партиску федерацију, паралелно са национално-културном федерацијом на другом плану. То је Народни фронт. Он треба да буде измирење јединства и слободе, слободе и јединства наших народа, као што је федерација измирење равноправности народа и јединства државе. Пошто смо остварили федерацију на културном и националном пољу, треба да остваримо федерацију и на политичком и партиском пољу. Место централизма — федеративну републику; место једнопартиског система — Народни фронт, схваћен као колаборација странака, не као механичка коалиција, него као органска колаборација. Да би та федерација на другом плану била реална и стварна, потребно је да се она манифестује одозго до доле, као што се федеративни принцип манифестовао одозго до доле; у фронтовским организацијама, у народним властима, у скупштинама република и самога савеза и, најзад, у владама република и самога савеза.

Ми бисмо, према томе, могли бити задовољни решењем које је нађено. Али, има једна узнемирујућа ствар, и ја молим за слободу да о томе говорим баш због тога што та ствар у Уставу није формулисана и отворено није наглашена.

У једном предавању о самокритици које је прештампано у листу „Борба“, Стаљин каже: „Наша партија нема и не може имати савезника. Она може имати само повремених сапутника“. То је оно што мене узнемирује и што ме тера да поставим питање: да ли је наша федерација на политичком плану исто толико животворна, колико је федерација на културном и националном плану остварена овим Уставом. Ја говорим о странкама у дебати о овом Уставу због тога што сам нашао у Стаљинском уставу, у Уставу од 1936 године, који је у великој мери служио као узор нашем нацрту Устава, — нашао сам чл. 126., у коме од речи до речи пише ово: „Најактивнији и најсавеснији грађани из редова радничке класе и из других слојева трудбеника уједињују се у Свесавезну комунистичку партију (бољшевика), која претставља авангарду радног народа у његовој борби за учвршћење и развитак социјалистичког уређења, и која претставља руководеће језгро свих организација трудбеника како друштвених, тако и државних.“

У „Борби“ од 5 децембра о. г. изишао је чланак „Партија бољшевика — авангарда радног народа“ од Бахшијева, и ту се поново говори о томе систему где је партија бољшевика руководећа сила, и у коме се чланку исто тако говори о „полугама“ и „трнсисионим кајишевима“ који сједињују, везују и радничку класу и све друге трудбенике. Ти кајишеви јесу масовне организације трудбеничке: совјети, синдикати, Комсомол, задруге, и друге маосовне организације. Каже се: „Комунистичка партија руководи свим тим организацијама и усмерује њихов рад.“

Ја не бих о томе говорио када би се то тицало само Совјетске Уније. Али у пракси коју досада имамо, ја примећујем да постоји тежња, та тенденција да све масовне организације, све политичке установе, цео друштвени живот, буду руковођени са истог места. У Совјетској Унији Партија је државна установа, и често пута имали сте прилике да видите кад се одаје признање некоме, Централни Комитет К. П. и Совјет народних комесара, захваљују, одликују итд., Централни комитет партије као један од врховних државних органа. Тамо је Комунистичка партија државна партија. Ја нећу да критикујем тамошње уређење, али сматрам да ми не треба да имамо државну партију. Некада је црква била тај елеменат уједињења, гарант јединства, и постојала је државна црква, државна вера. Доцније су фашисти увели државну партију. Међутим, у нашој новој народној демократској федеративној републици ми смо одвојили цркву од државе, укинули смо државне вере, и тиме смо дефинитивно раскинули са средњим веком. Пожељно би било да одвојимо и партије од државе, да укинемо државну странку, односно да је не уводимо, и тиме ликвидирамо сваку сличност новог поретка са фашизмом.

Прелазим на други део свога излагања, а то је на обезбеђење Југославије новим Уставом. Сигурна је ствар да тај Устав Југославију обезбеђује објективно. Предузете су све мере да се ништа не може да деси ни територијалној целини ни заједничком животу наших народа. Предузете су све мере да не дође ни до разлаза појединих федералних јединица, сада република, ни до великог размимоилажења у општој државној политици, баш захваљујући јединственом централном руководству. Када се Устав пажљиво чита, види се да је наша федерација (да се пажљиво изразим) обезбеђена од сваке непредвиђености. Увек је Савезна влада ту која бди да се не догоди ни у једној републици нешто што не би било у складу са смерницама централне државне управе. Али тим поводом хоћу да поставим неколика питања. Ако је обезбеђена објективно, прво, да ли је Југославија као друштвена целина — (казао сам друштвена, нисам

казао ни државна ни национална, ни више-национална) — да ли је довољно обезбеђена субјективно? Ако смо учинили све што захтева разум — да свакога од чланова наше заједнице уверимо да је то интерес, да је то потреба свих нас — да ли смо учинили све да свакога и загрејемо, одушеavimo за ту заједницу? Да ли можда није створен велики број противника баш тиме што сувише обезбеђујемо јединство? Да ли можда тиме што (опростите за израз, јер је он одвратан, долази из фашистичког речника) изједначајемо у начину мишљења и поступака, да ли тиме не бацамо у противнички табор људе који би по своме уверењу, ако не по осећању, могли да буду на страни новог поретка? Да ли не остављамо по страни људе који би једном еластичнијом политиком, једним пажљивијим руководством, мање униформним, такође сарађивали и примили нови поредак? Да ли не умртвљујемо многе енергије које би се ангажовале када би се њима пришло са више психологије, са више вештине, са више разумевања за њихове локалне или чак, ако хоћете, индивидуалне склоности?

Стара Југославија патила је од једног латентног, не акутног али сталног обољења које је сачињавало хрватско питање. Она је била као човек који има мале температуре, али су температуре. Никада се стара Југославија није могла да осети као здрав, нормалан човек. Увек је имала оно што лекари не воле код болесника, који није ни здрав ни болестан, 37,2; 37,3, а никада нормалну температуру, нешто испод 37. Ја се бојим латентног непријатељства тога уздржавања, тога отимања од новог поретка од стране људи који би по свима својим интересима, на крају крајева, морали да буду на овој страни. Нарочито се бојим да ми не улемо да приђемо сељаштву, које има своју особну динамику, тачније свој посебни темпо; које има свој речник; које има своје навике, своје традиције, своју више формалну него стварну повезаност са прошлошћу, са традицијама; које има своје манире. Да ли ми, људи новог поретка не шокирамо, не вређамо, не преламамо мало сувише брзо, да употребим француску реч не брискирамо те навике, тај темпо, те склоности, ако хоћете те слабости, да идемо даље, те негативности сељака које су њему урођене, али које имају своју снагу? Најзад, има велики број људи који припадају старој интелигенцији, људи који су карактерни, стручно квалификовани, професионално рутинирани, али који никако не могу да се учлане, да се ушалтују у нови режим због тога што има неких ствари које им сметају, а ми нисмо нашли начина да их узмемо и да их убацимо у овај механизам.

Најзад, специјално међу Србима, а и међу другим народима, нарочито код Словенаца и код Хрвата, постоје извесне

страначке традиције које хоће да живе, које могу да се притаје, као што су се притајиле под шестим јануаром, али које због тога нису престале да живе. И још једанпут питам се, да ли обезбеђујући Југославију објективно ми чинимо све — да ли смо учинили све баш и у овом уставном пројекту — да њу обезбедимо и субјективно? Обезбеђујући је правнички, да ли је довољно обезбеђујемо психолошки?

Друга серија питања која поставља човек читајући овај уставни нацрт јесте ово: ако Југославију обезбеђујемо унутра, да ли је довољно обезбеђујемо споља, да ли нарочито онај западни свет, који са подозрењем гледа на све ово што се дешава са ове стране линије Данциг — Трст, да ли не изазивамо непријатељство тога света? Да ли извесним формалним одредбама и институцијама у овом Уставу, које сувише потсећају на совјетизирање, ми не изазивамо без потребе непријатељство тога западног света који, природно, нерадо гледа свако совјетизирање? Да ли водећи једну једнострану спољно-политичку оријентацију, или допуштајући да се на терену од малих и неодговорних руководилаца сувише подвлачи једна спољно-политичка оријентација, не сметамо централном вођству наше државе у његовом настојању да штити све државне интересе и да Југославију обезбеди са свих страна? Најзад, да ли смо у економском делу Устава створили једно устројство које по форми може бити више него по садржини, не отвара бок за напад од стране једног капиталистичког света који још има доста снаге да напада нарочито једну малу државу као што смо ми?

Ја постављам још једну трећу серију питања читајући овај законски пројект: како ће реагирати на овај Устав поједини наши народи, поједине наше покрајине? Није циљ да се устав наметне народима и земљи, него да они приме тај устав као изражај онога што они желе да у том уставу виде оваплоћење, остварење својих тежњи. Ја ћу ићи редом и почећу са Хрватском, која је била болно место старе Југославије. На разне начине, некад активном некад пасивном резистенцијом, час одсуствовањем из парламента, час атентатима, Хрватска је, не кажем Хрвати, али Хрватска је држала Југославију у једној сталној нервози, у једном стању нелагодности. (Андрија Хебранг: Отсада ће је држати у спокојству).

Сад би требало видети шта мисли Хрватска. Хрвати имају извесне особине које ми Срби немамо. Ми Срби кажемо све што осећамо, показујемо своје одобравање и своје неодобравање. Хрвати су резервисанији од нас. Ја се бојим једне пасивности, једне нове пасивности од стране Хрвата. Сматрам да до тога не би требало да дође, не само у интересу Југославије, него и у интересу самих Хрвата. Дужност

је свих нас и који нисмо из крила тога народа да ту пасивност не допустимо, управо да утичемо да до ње не дође, јер она не би била ни пријатна ни лака.

Што се тиче Словенаца, чини ми се да је ту опасност мања. Словенци данас хоће Југославију више још него пре овога рата. По свему изгледа да нови Словенци, послератни Словенци, улазе и пристају на ову заједницу са више не само разлога, разума, интереса, схватања свога властитог географског и националног положаја, него чак и са више полета, због тога што нова Југославија ставља у изглед да оствари сан Словенаца да их све уједини под једним кровом. Али је сигурно једно: да ипак један део Словенаца прави извесну резерву на наш поредак. Разлога има за то питање: велики број куглица пао је у кутију без листе.

Што се тиче Босне и Херцеговине, имам утисак да она хоће Југославију и то без икакве резерве, ма да је сама раздирана, природно, данас мање него раније, верским разликама које су тамо дубље обележене него ма где.

Црна Гора, рекао бих, прима Југославију без икакве резерве и уноси у њу, чини ми се, више него ма која покрајина, сву динамику за коју је способна.

Македонија такође, изгледа, прима ново стање, само, са Македонцима треба бити опрезан као и са Хрватима, јер они не кажу одмах све што мисле. (Гласови: Казали су. Крвљу су показали). Знам, знам, ја говорим мало и за историју, за будућност, а не само за данас.

Војводина се налази још увек у тешкоћама свога националитетног стања, нарочито због Мађара од којих се очекивало више захвалности и верности новом режиму него што су показали на прошлим изборима. Исто тако питање Румуна је врло тешко. Јер они колико су неизграђени политички и културно, толико избегавају да се укључе у општи државни и културни живот.

Најзад, Србија. Мислим да она претставља најтеже питање нове Југославије. Не зато што Србија не би хтела Југославију. Ја тврдим да је она хоће. Са великим политичким искуством које има, мала, континентална, на раскрсници, изложена свима опасностима, она више него ма која покрајина, зна да не може опстати сама у доба када се без мора не може живети, исто толико колико и без великих ваздушних путева.

Оно на шта бих ја у овоме обезбеђивању Југославије највише указао пажњу то је на став сељаштва и на став Србије. Не знам шта ће радити грађански елементи и грађанске странке, али знам да ће сељаци учинити све да сачувају и развију свој самосталан покрет, не само економски, него и политички и културно. Неће се они дати збунити речју:

цепање јединства. Они ће желети да то учине, то значи да се афирмирају у политичком, економском и културном погледу, у братском савезу са градским радницима. Али, савез не значи подложништво него значи, ако не пуну једнакост, оно равноправност. Ако то није могуће, они ће наћи друге начине и друге путеве да обезбеде своју социјалну и политичку индивидуалност. Они су и у борби са грађанским странкама и са монархијом нашли начина да опстану. Нарочито на хрватској страни показали су велику способност организовања. У Бугарској исто тако сељачки покрет је успео да се одржи упркос свима покољима, које је тамо монархија приредила. А наше сељаштво користиће се и искуством из борбе коју су водила њихова браћа радници, нарочито најизразитији претставници радника— комунисти.

Што се тиче Србије, ја мислим да и њу не треба мање озбиљно узимати. Србија није још све рекла. Она је у источним крајевима и у центру гласала врло добро, гласала за Фронт, добро, квантитативно и квалитативно. Ако у западном крају она није дала тако добре резултате, то није њена кривица и то није непријатељство према новој Југославији и према Фронту. То је под притиском оних људи који су над њом вршили један духовни, али исто тако и један психички терор, могао бих да кажем и један идеолошки и политички терор. Аргументи реакције нису мање раскошни него наши аргументи. Она је нашла начина да дође до ушију најбољих људи Србије и да их одврати од једног поретка који одговара и њиховим интересима и њиховим историским смерницама. Србија није реакционарна. Она није ни против јединства. Она зна боље него иједна друга покрајина можда да јој нема живота без Југославије. Она ће прва схватити да је јединство данас важније него све друго, важније него хлеб и важније него слобода, јер је јединство данас услов за даљи развој. Али се Србија никада неће одрећи демократије и слободе, то значи дискусије, критике и контроле над свима властима од оних доле па до врха.

Моја досадашња разлагања могао бих да назовем „предупређења“. Хтео сам рећи да морамо бити искрени ако хоћемо да направимо нешто солидно. Нарочито морамо знати о чему се ради и куда идемо. Искрен је Совјетски Савез када бољшевичку партију поставља као државну институцију, искрена је совјетска пракса када бољшевичку партију у свим важнијим приликама стварно упоређује са званичним носиоцем власти, са Совјетом народних комесара, (Генерал Темпо: Да ли је онда та власт фашистичка, као што сте казали на почетку?); искрен је био друг Темпо јуче када је сугерирао да се уопште не води начелна дебата о овом уставном нацрту. Он је јуче био у традицији наших рево-

луционара Срба из 1804 године, када је Илија Бирчанин до-
викнуо: „Мехмед Ага, зар ћеш их бројати — та ја сам их
једном бројао...“ Искрени су сви они мали руководиоци
Комунистичке партије на терену, који данас, после избора,
са презрењем говоре о Народном фронту, величајући једино
Комунистичку партију, а нас, некомунисте у Фронту, назива-
ју једним сликовитим иако не лепим именом „сакације“ т.ј.
они који носе воду. Искрен морам бити и ја. Једнопартиски
систем у нашој земљи не може бити, или не бар са нашим
пристанком. Мислим да једнопартиски систем неће моћи да
буде ни са пристанком сељаштва, пре свега сељаштва Ср-
бије.

Прелазим на трећи, последњи део мога говора, а то је
на три главне примедбе које бих имао да учиним овом на-
црту Устава у начелној дебати.

Прво, то је мој утисак да је сувише изражен етатизам;
друго да се сувише мало води рачуна, сувише мало места се
даје задругарству; и треће, да, када се говори о раду као
дужности, нигде се не говори о томе да грађани Југославије
имају и право да раде, право да добију начин да од свога
рада живе.

Друг Пијаде је у својој анализи овог нацрта казао да
то није либералистичко-капиталистички систем, а да није
ни социјалистички, већ да је то народна, то значи народска,
популарна република. У свом предавању на радију друг Кар-
дељ је казао да овде има наговештаја једне социјалистичке
изградње. Одиста, обе ове формулације су исправне. У на-
шем Уставу, у нашем пројекту, предвиђају се три сектора:
државни, задружни и приватни. Али, ја примећујем да се у-
ствари развија и фаворизује само један сектор и то —
државни.

Ја мислим да се у томе претерало. Сувише се даје држа-
ви, сувише се државних органа ствара. Нарочито има много
службеника, да не кажем чиновника. Наша администрација
пренасељена је сад и све се више насељава новим персона-
лом. У једном срезу било је раније 6 чиновника, а данас има
у сваком срезу преко 20. У општинама исто тако. Сад свако
село претставља засебну административну организацију са
једним или са два плаћена службеника. Сељаци кажу: сад
тек имамо чиновничку државу. Федерација зацело прибли-
жује власт народу, али она је скупа и ми смо тога свесни.
Кад говорим о томе да не треба сувише повећавати број слу-
жбеника, не мислим да се треба одрећи федерације, јер ма
како да је скупа, она је гаранција опстанка живота нове Ју-
гославије. Али ипак не значи да државни буџет — а данас
сав је буџет државни, других буџета нема — треба да се
пење до баснословних свота које неће моћи да се уберу. Ми

имамо осим федерације, народну власт, и она није народна само по томе што је народ бира, него је она народна по персоналу, по људима који у њој учествују. То су људи из народа. Судије, референти, шефови отсека и разни други службеници узети су из редова људи који су до јуче били сељаци, радници, занатлије. То је читав један свет који се одваја од физичког рада, који се погосподује, прима плате и престаје да ради својим рукама и својим ногама, који се одваја од физичког рада, који се погоспођује, прима плате од народа. И ту опет морамо гледати на ствари објективно, јер мало има од тих људи који су постали власт, мало их има који ће убудуће пристати да још једном буду оно што су раније били. Ми имамо искуства са претседницима општина, нарочито са општинским деловођама који су сви, кад су им отанчали дланови, постали одроди од свога народа, постали јаничари, постали често пута његови отворени противници. Они се погоспођују, они се бирократизирају, они се одљубују. Код нас је та опасност, нарочито у неким крајевима утолико већа што је мала традиција рада, физичког рада.

Ми нисмо као други старији народи, који се после прекида поново враћају свом првобитном послу, оном традиционалном занату који је негован по 100, 200 и 300 година у једној породици, као што је случај у Енглеској са рударима, у Швајцарској са произвођачима сатова, на северу Француске са произвођачима платна итд. Ми смо један социолошки млад народ, који одскора ради, који има више динамике него статике, који се лакше креће него што седи за послом. Ми смо у већини својој номади и склони смо ка господству, ка заповедању више него ка извршивању и ка раду. Ја се не бојим за Македонце, не бојим се за Словенце, не бојим се ни за Хрвате из Загорја (*Светозар Вукмановић-Темпо*: За Црногорце. — Смех), ни за извесне елементе из источне Србије, па чак и из Војводине, али одиста у нашим западним крајевима живи свет који одскора ради, који се одскора бави земљорадњом као сталним занимањем које везује човека за једно место, и питам се: да ли, може бити ми, ангажујући толико велики број људи у народним властима, не онеспособљавамо тај свет за конструктиван, за професионалан рад који је потребан нашој држави и који ће бити потребан нашој привреди онда када се организација буде спровела и кад мањи број људи буде довољан да носи администрацију. (*Светозар Вукмановић-Темпо*: Срески начелници).

У нашој земљи већ пре рата било је много у државним рукама. Ми смо били осим Совјетског Савеза земља где је државни сектор био најразвијенији можда у свету. И сада,

када предвиђамо поново један моћан, свемоћан државни сектор, тражићемо начина у специјалној дебати да се нађе прикладна формула да се наш државни сектор не бирократизира, него да што више ради са предузећима која ће бити у државним рукама, под државном контролом, али предузећима организованим на комерцијалној основи, са личном одговорношћу, са награђивањем према личном доприносу, према раду, према способности и заслугама, а не само према националној или политичкој сигурности, или како се то каже... (*Светозар Вукмановић-Темпо: Припадности*) поузданости.

То је што се тиче етатизма. Што се тиче задругарства ја сам изненађен, скоро запрепашћен малом пажњом која је задругарству у овом пројекту посвећена. Само једна реченица у чл. 17 каже: „Држава посвећује нарочиту пажњу и пружа помоћ и олакшице народном задругарству“. То је све. Задруге се не помињу чак ни онда када је реч о остваривању општег привредног плана и привредне контроле. Ту се помињу синдикати и друге народне организације, али се изричито задруге не помињу. Ја мислим да се тај пропуст може објаснити прво тиме што људи који су радили пројекат нису довољно упознати са чињеницом да је задругарство, нарочито код Срба, било и досада врло позитивно, и то социјално и политички напредно; да је било у својој суштини антикапиталистичко, да је било социјалистичко. (*Светозар Вукмановић-Темпо: Воја Ђорђевић!*). Из речи друга Кардеља синоћ и из његовог предавања видим такође објашњење зашто је тако поступљено са задругарством. Словеначко задругарство, са којим је он најбоље упознат, одиста се у основи разликује од српског задругарства. Словеначко задругарство било је одиста у великој мери капиталистичко. Оно је било у вези са банкама. Оно је стављало своју готовину у огромним свотама на расположење капиталистичким банкама и нарочито, оно је било у рукама попова и клерикалних првака. Све је то сасвим обрнуто код нас. Најнапреднији, најпрогресивнији, најлевији људи налазе се у нашем задругарству, нарочито у земљорадничком задругарству. Режији су покушавали да задругарство узму у своје руке. Они су држали вођство, они су га корумпирали и заробљавали, али нису имали ћелије, оне основе, онај темељ који чини суштину задругарства. То је увек остало скоро нетакнуто од захвата монархије, која је нарочито хтела да врхове задругарства има у својим рукама — и од политичких вођстава која су хтела да се дохвате задругарства. Напунило се 50 година откада се родило наше земљорадничко задругарство у Србији. Ја морам да истакнем да је оно рођено као одговор, као реакција на чисто

политичку демократију, на вербалну демагогију радикала, а нарочито на повлашћивање града од стране једне странке која је на почетку била сељачка, од Радикалне странке. Већ 1912 године, на задружној скупштини у Нишу, српски задругари су говорили о томе да морају створити сељачку задружну странку, и то је остварено 1919 године, када је остварен Савез земљорадника са двоструким патернитетом, двоструким очинством: борба за економску заштиту сељака од државне власти и против претежности града. Друго, његово очинство било је руска револуција, на чијем су се пламену и наши сељаци одушевили за стварање својих већа, сеоских и других. Према томе, ако треба имати извесно неповерење према задругарству у Словенији, треба много више поверења имати у српско задругарство, и у Уставу треба да се омогући том задругарству да се развија и да буде моћна полуга у остварењу привредног плана. Наравно, мора се говорити и о задругарству радничком, занатлиском, намештеничком и о свим његовим формама које се намећу у данашње доба када је цела произвођачка привреда дошла у ближи контакт са потрошачима и када се води тако велика борба против трустова и других капиталистичких, монополистичких организација.

Најзад, трећа замерка коју бих имао учинити то је, кад се говори о раду, да се мора нешто казати и о томе да је рад не само дужност него и право. Сваки грађанин који може а и хоће да ради има права да захтева од друштвене заједнице да га упосли, да искористи његову способност и добру вољу. Ја поздрављам формулу у нашем уставном начрту која каже да је „рад дужност и то часна дужност“, и „ко не даје заједници, нема права да тражи од заједнице“. Али данас је рад изменио свој карактер. Није рад више проклетство као што је био у доба мануфактуре и раног машинизма, него је рад данас, стицајем прилика и развојем капиталистичког друштва, постао читава повластица. Радник раднику каже: „Благо теби, ти радиш.“ Неки дан сам чуо у трамвају како једна млада радница каже: „Док сам била незапослена сви су бежали од мене, а откад радим сви се тискају уз мене, сви су ми род и пријатељи.“ Светски рат је учинио то да су у великим државама милиони незапослених и сатанска је замисао да се незапосленост смањи на тај начин што ће се човечанство осиромашити материјално и за неколико десетина милона умањити број младих и способних људи који траже посла. Ако је стари поредак био неспособан да организује друштво тако да сваки човек — који хоће и може да ради — има запослење, нови поредак у том погледу треба да учини све да свакој доброј вољи и сваком пару руку и ногу буде дата могућност да својим радом за-

служи свој хлеб и буде користан члан друштвене заједнице. Не тражимо обавезу за државу да сваком обезбеди рад и зараду, јер би нас то довело до националних радионица из револуције 1848 године, које су изазвале огромне дефиците и у великој мери упропастиле ту другу револуцију у Француској. Али тражимо да се Уставом наложи државној власти да помогне радноме свету организовањем берза и других установа и да што лакше дође до могућности да зарађује. Кад говорим о раду, ја мислим и на једну социјалну и филозофску подлогу целог нашег система: да рад буде највише мерило вредности. На првом месту, воља за рад, на другом месту способност за рад и на трећем месту ефикасност посла. То мора бити мерило за оцену људи, врховно мерило, јаче од неког другог, које би било ближе нашим страстима.

У закључку да кажем ово: Устав је регистровање друштвене стварности и ја мислим да овај наш Устав у највећој мери региструје целу нашу друштвену стварност. Ја сам поменуо извесне пропусте, али тај нацрт Устава је такав да одиста можемо казати да он задовољава ону максиму, која политику дефинише као „вештину могућног“. Оно што чини да ми сви са извесним самопоуздањем доносимо овај Устав то је што је данашње схватање устава различито од некадашњег. Раније се мислило да је устав ствар која је направљена за вечна времена и која не треба да се мења. Међутим, ми смо на примеру најмлађе али највеће државе, Совјетског Савеза, видели да је устав прављен зато да служи држави, а није држава ту да служи мртвим формулама устава. Совјетски грађани су мењали устав неколико пута, и то су га мењали врло лако. Људи који руководе данашњом Југославијом показују да су реалисти, чак емпиристи више него догматици који се везују за строге и непроменљиве формуле. Ми смо нашу врховну државну организацију више пута мењали, ако не по суштини, а оно по форми. Ви знате историју. Од врховног штаба партизанских одреда до Федеративне Народне Републике Југославије колико је пута мењана и форма, а у извесној мери и организација нашег државног руководства. Још ће се свакако мењати, јер члан 72 овога нацрта Устава предвиђа да измене и допуне Устава врши Народна скупштина, обична Народна скупштина Федеративне Народне Републике Југославије, кад то предложи Претседништво или Савезна влада или једна трећина посланика једног од домова и кад то усвоји већина чланова у сваком дому. Зато ја сматрам да ми овај уставни нацрт треба да израдимо, допунимо и усавршимо, уколико нам то наше снаге допуштају, али да не схватимо да радимо нешто што обавезује даљна поколења, него да

вршимо један практичан дневни посао који оцртава данашњи историски моменат.

Зато гласам у начелу за овај нацрт Устава, а у дискусији у појединостима предложићу извесне промене, у смислу примедба које сам учинио.

Претседник: Дајем четврт часа одмора.

(После одмора)

Претседник: Настављамо седницу. Има реч друг Милош Рашовић.

Милош Рашовић: Другови посланици, ја ћу говорити за нацрт Устава онакав, какав је поднио министар за Конституанту друг Кардељ.

Некада је уставно питање и доношење устава претстављало веома сложено и крупно политичко питање. Око ријешења тога питања водила се дуга и тешка политичка борба, често пута и доста крвава. За нас данас то питање не претставља никакво сложено, никакво крупно политичко питање не због тога што је то питање изгубило од своје важности, него због тога што су се промијенили услови под којима ми овај Устав доносимо.

Наши народи у својој прошлости, упркос и своје слободољубивости коју су увијек показивали и упркос своје борбености коју су, такође увијек показивали, нису никад успијевали да своју судбину узму у своје руке и да сами доносе устав онакав какав би одговарао и њиховој жељи и њиховој вољи. Увијек је постојала по нека сила, по нека снага која је била над њима и са којом су они имали да се боре, и да, такорећи, отимају своја права. И зато се никад то питање није ни свршавало. Народи никад нијесу долазили до своје потпуне слободе. Међутим, у току ове четворогодишње борбе наши народи успјели су не само да се ослободе од туђина и од завојевача, већ су успјели да се ослободе и свих оних сила и снага које су их спријечавале у остварењу њихове слободе. Данас наши народи имају у својим рукама своју судбину и данас они доносе онакав устав какав они желе и какав одговара њиховим интересима.

Наша је улога и наша је дужност да конкретизирамо и да само формулишемо то што је наш народ у току ове четири године створио. У томе је, дакле, наша олакшица. И због тога ми можемо овај тако тешки проблем ријешити за 12—20 дана, и то на потпуно задовољство наших народа. Ја ћу само истаћи једну чињеницу која је од важности за нас овде, а то је са колико моралне и легалне важности ми имамо право да формулишемо те жеље и те тежње наших народа, које су они у току ове борбе сами себи ство-

рили. Ја мислим да ми за то имамо најпуну и моралну и легалну легитимацију. Ми смо изникли из народа у току ове тешке борбе. Нико се нашим народима, у доба кад је окупаторска сила владала у нашој земљи, није могао наметнути. Напротив, сви они који су тежили да му се наметну: и Павелић, и Недић, и Михајловић и остали, и то уз помоћ окупатора, нису били у стању да своју вољу наметну нашим народима. Наши народи борили су се против тога и успјели су да побиједу све те струје које су се бориле да спутају његову слободу. И кад смо ми по законима које смо донјели изашли пред народ, ми смо изашли са пуним правом, јер смо исто тако омогућили народу најпуну слободу да се изрази. То смо уосталом и морали и били дужни да учинимо, јер иначе не би ни могло друкчије да буде. На изборима од 11 новембра ми смо успјели да нам наши народи са више од 80% даду своје повјерење. Има људи, и овдје и у иностранству, који покушавају да прикажу наше изборе као да су то били избори са извјесним насиљем, терором итд. Међутим, нема никога, нема ниједног поштеног човјека који би могао то да прихвати. То је само још једна клевета која се чини нашим народима, јер нико није био у могућности да се наметне нашим народима, пошто су наши народи заиста показали читавом свијету да су они зрели за слободу и да им нико не може натурити оно што они неће.

Ми смо, дакле, потпуни и прави претставници наших народа, којима је он дао своје повјерење и право да формулишемо оно што је он у току ове борбе извојевао. А нама је врло добро познато шта је народ у току ове борбе извојевао, шта је изразио као своју жељу и као своју вољу. Народ је казао да хоће пуну слободу. А да има пуну слободу, треба да има и пуну власт у својим рукама. Ту жељу народа ми смо у овом нацрту Устава потпуно формулисали. Она је потпуно уређена и она потпуно обезбјеђује нашим народима власт, јер све власти заиста извиру из народа. Данас то више није само она шупља фраза, као што је то било у ранијим уставима. Народ је извор и утока власти. То онда није био, а данас је народ заиста извор и утока сваке власти, јер он бира своје власти од првих, најнижих па до највиших органа. Он бира своје претставнике. Народу је дато право чак да бира и свог Врховног команданта. Дакле, и сам Врховни командант и све силе, све снаге друштвене данас се налазе и данас су заиста потпуно у рукама наших народа. У томе не може бити апсолутно никаквог приговора и овај нацрт Устава то потпуно и јасно формулише и конкретизује.

Другу жељу и тежњу коју су наши народи у току ове борбе испољили видимо у томе да сви народи желе да буду

слободни у свом националном, културном и духовном усавршавању. Али, они су истовремено изразили да желе да живе у заједници, јер су у току ове борбе постали свјесни да само заједнички живот може да им обезбиједи и национално, и културно и духовно развиће.

Овај Устав имао је за задатак да обезбиједи како њихово пуно национално, културно и духовно развиће, тако и њихов заједнички живот. И успјело се потпуно да ове двије чињенице не буду ни у каквој супротности. Наши народи потпуно су суверени у свему оном што им је потребно за њихово национално и духовно развиће, а са друге стране потпуно је обезбијеђен заједнички живот, обезбијеђен заједнички државни организам.

У овом нацрту Устава обезбијеђена су и сва остала права која треба да уживају слободни људи. Обезбијеђена је слобода збора, слобода договора, слобода штампе, обезбијеђена је лична неприкосновеност, обезбијеђена је приватна својина у границама у којима не би била штетна по опште интересе, — што је потпуно у сагласности са појмом слободе, јер слобода у апсолутном смислу не може да се схвати, пошто би она, дата у апсолутном смислу, негирала саму себе. Дакле, обезбијеђена је приватна својина, уколико је она корисна и уколико омогућава развијање приватне иницијативе, али се она не може кретати преко тих граница, да би постала и опасна за опште интересе.

У овом нацрту Устава одвојена је и црква од државе. То је било неопходно потребно ради остварења слободе, јер ми знамо да је црква, као државна институција, спречавала слободу. У пракси она се појављивала често пута као узурпатор најелементарнијих права и слободе. Ми знамо да, на пример католичка или православна црква нису дозвољавале склапање бракова између католика и православних. То је било извјесно кочење слободе. Установом грађанског брака то отпада и, кад је црква одвојена од државе, не може се са стране црквених поглавара пребацити нама да смо ма у чему окрнili њихову слободу, јер је црквама остављена потпуна слобода, уколико се тиче њиховог рада у цркви и њиховог рада на вјерском култивисању појединих вјерских припадника. Одвајањем цркве од државе и стављањем брака под државну заштиту, ми смо се ослободили једне препреке која је кочила наш заједнички живот и однос међу народима.

Друго, остварење равноправности наших народа овим Уставом је потпуно обезбијеђено.

Наши су народи потпуно међусобно равноправни. Та равноправност је испољена и у односу посланика које они

шаљу у народну скупштину. Без обзира на бројно стање, наши народи имају право да сви подједнако шаљу своје претставнике, тако да не може доћи ни до каквог мајоризирања. Од нацрта Устава не може се тражити да да нешто што не постоји. Он је, како је рекао друг Кардељ, регистрација онога што је створено. Друг Јовановић, у својој ријечи, мислим да се удаљио унеколико од овог нашег задатка. Изгледа ми да он није потпуно схватио суштину нашег циља. Он је унеколико хтио да Уставу да ону моћ коју су покушавали да му даду ранији уставотворци. Он је, наиме, истакао да овим Уставом није довољно обезбијеђена заједница, да не задовољава довољно поједине народе, и да постоји могућност да се развију тежње ка сепаратизму. Међутим, ако би то постојало, то се Уставом не би могло спријечити. То су покушавали ранији уставотворци, али видјели смо колико су у томе успјели. Он је навео да су ранији уставотворци хтјели створити јединство народа, али у томе нису успјели. И ми, када бисмо ма каквим параграфима Устава покушавали да спријечимо нешто што би се у стварности могло појавити, ми у томе не бисмо успјели. Ми ћемо такве тенденције, које би се могле појавити — а ја сумњам да ће се оне моћи икада више појавити — спрјечавати радом и дјелом, спрјечавати и спријечити позитивним чињеницама, просвећујући све наше народе и указујући им на то да је заједнички живот заједничка потреба свих наших народа и да само у заједничком животу наши народи могу очувати и даље развијати оно што су већ стекли у досадањој борби и што данас већ уживају. Наши народи су дошли до те свијести и до тога знања, и зато данас такве опасности не може бити.

Овај нацрт Устава такођер и у осталим својим одјељцима обухватио је све оно што је најнужније и најпотребније. Формулисан је однос народних република са савезном управом. У томе је он потпуно успио, јер су тачно разграничене компетенције народних република и компетенције Савезне владе, и то тако да се нигдје не може наћи ма и једна колизија, нити да би компетенција савезне власти вријеђала осјећања и национално, духовно и културно развиће појединих народа. Исто тако и у народним републикама биће усклађена њихова власт са влашћу Савезне владе. Овим Уставом је то све потпуно прецизирано. И, с обзиром на то да су у овом Уставу загарантована права свих народа да се слободно могу развијати, загарантована власт народима, прецизирана и обезбијеђена сва индивидуална права појединаца, ја сматрам да је овај нацрт Устав прави и потпуни израз свих оних тежњи и свих оних тековина које је наш народ у току ове четворогодишње борбе створио, и зато ћу ја у начелу гласати за овај нацрт Устава.

Претседник: Има неколико пријављених говорника, али већина је изразила жељу да говори сутра. Ако би неко од пријављених говорника хтео да сада говори, а мислим да има довољно времена, ја бих га молио да се пријави. (Нико се не јавља). Пошто се нико не јавља, а већ је 7 часова, ја мислим да можемо наставити рад сутра.

Светозар Вукмановић—Темпо: Ово је једно сецкање: говори свега један или два говорника дневно. Ја бих зато предложио да се гура што више и да се ради и до 9 или 10 часова.

Претседник: Данас, као првог дана, овако ћемо, а сутра и надаље ћемо терати и до девет и до десет часова. Не можемо допустити да дискусија буде свега са два говорника дневно. Сутра ће говорити Моша Пијаде, Влада Симић, Михаило Ђуровић, Андрија Хебранг и Милош Московљевић. Ја мислим да сви сутра можемо говорити. То зависи од тога ако будете кратки. Главно је да ћемо сутра радити дуже него данас. Молим вас да сви дођете сутра тачно на време.

Говорници су дужни ујутру да прегледају стенограме својих говора и морају с тим послом бити готови до подне.

Данашњу седницу закључујем.

(Седница је закључена у 19 часова).

Трећа седница

(12 децембра 1945)

Почетак у 16,30 часова.

Председавали: претседник **Моша Пијаде** и потпретседник **Владимир Симић**.

Претседник: Отварам трећу седницу Уставотворног одбора. Молим секретара да претходно изврши прозивку ради констатације кворума па затим да прочита записник прошле седнице.

Секретар д-р Макс Шнудерл прозива посланике и затим чита записник друге седнице Уставотворног одбора од 11 децембра 1945 године.

Претседник: Има ли ко какву примедбу на прочитани записник? (Нема). Пошто примедаба нема питам вас да ли примате записник? (Примамо). Објављујем да је записник примљен.

Сада настављамо начелни претрес по нацрту Устава. Има реч посланик **Михаило Ђуровић**.

Михаило Ђуровић: Господо и другови народни посланици, после читавог низа претходних дела и актова које су наши људи остварили у борби за своје политичко ослобођење, сам акт доношења Устава претставља за наше народе де један закључак, један свршетак. Једно велико раздобље, једно бурно и мучно раздобље живота и борби наших народа окончаће се доношењем Устава. Правилно је, по моме мишљењу, и логично стога да се оне тековине народне борбе стечене у томе раздобљу региструју у нацрту Устава. При свем том, не може се Устав схватити као нешто што неће да ангажује ближу и даљу будућност наших народа и наше државе. Већ самим тим што ће се та будућност развијати на темељу данашњих тековина народноослободилачке борбе, већ самим тим Устав је нешто што ангажује будућност. За краћи или дужи рок, све донде док не наступе прве уставне промене, Устав ће остати онај законски оквир у коме ће се у нашој земљи развијати законски ред. Та тачка гледишта, с

обзиром, дакле, не на прошлост и на то како је дошло до овога нацрта Устава, него на будућност и на то шта ће из тога Устава произаћи, исто је тако важна за наш народ. Дозволите ми да се са своје стране са неколико општих речи осврнем на овај нацрт Устава са те тачке гледишта. Овде је било казано да устав као такав, не овај Устав него устав уопште, не може спутати нити спречити да се народни и државни живот развија у правцу основних народних тежњи. Ма колико да је то тачно кад се ствари посматрају из историске перспективе, ипак то није сасвим тако. Ми смо у историји наших народа, а посебице у историји Србије имали рђаве уставе и још горе уставне праксе које су, и још како успеле да скрену живот народа са нормалног и правилног пута и да у томе животу много штошта извитопере и покваре. Но, ја мислим, другови, да то долази отуда што су ти уставни у политичком смислу значили и претстављали баш оно што сама реч устав у језичном, етимолошком смислу значи, да су значили брану за све слободне и здраве народне тежње. За разлику од свих тих устава, који су доношени додуше по одређеним друштвеним и политичким околностима, за овај наш нацрт Устава и по методи по којој је схваћен и израђен, и по томе шта он садржи, а нарочито по тој крупној и врло важној чињеници да је он адекватна регистрација наше политичке стварности и тековина наше борбе, за овај нацрт Устава не може се казати да је он брана.

Напротив, ја мислим, ако тако могу рећи, овај Устав претставља један слободан пропуст за све животне снаге нашег народа, слободан пропуст за све здраве тежње и стремљења наших народа. Ја мислим, другови, да се није довољно на томе инсистирало, нити у овој дебати нити у јавности. Прешло се преко тога израза „регистрација тековина народноослободилачке борбе“; прешло се преко израза као таквог и прешло се преко онога смисла и значаја који он у себи садржи. Јер, ако су тековине народноослободилачке борбе заиста народне тековине, а оне то јесу, њима је свакако место у Уставу. С једне стране то, а с друге стране, ако су људи који су пројектовали овај нацрт Устава заиста демократски расположени људи, требало је да они те тековине и ставе у Устав. Демократичност Устава изражена на тај начин и демократичност духа којим су били инспирисани они који су стварали тај Устав, по моме мишљењу, је највећа и довољна гаранција коју наш народ тражи и од нацрта овог Устава и од нас. Ја мислим да не може бити поштеног човека у нашој земљи који ће га, кад се задуби у нацрт овог Устава, схватити и тумачити друкчије но само кроз ту призму. Према томе схватању се данас и опредељују људи, према њему одређују свој став у политичком животу, и према њему

ћемо ми сви искрено и потпуно овај нацрт Устава прихватити овакав какав је. Ја лично сматрам да је за такво схватање народ недвосмислено и категорички дао свој глас на изборима од 11 новембра. А после овога можда не би ни било потребно да даље говорим него да просто изјавим да ћу у начелу гласати за овакав нацрт Устава. И ја збиља даље не бих говорио кад баш те тековине народноослободилачке борбе не би и даље, после избора од 11 новембра, биле предмет контроверзе и напада коју чини један део наше јавности, наше „тајности“ тако да кажем, наше тзв. опозиције. Ти људи су и пре избора покушали да учине све да би помутили ведрину народног духа и спречили да се тај народни дух слободно и исправно манифестује и изрази на изборима од 11 новембра. На жалост, можда им је ту и тамо успело помало. У овоме новом раздобљу они се појављују са новим паролама, они се појављују са новим инсинуацијама клевета и обмана. Тако је ту скоро изашла на јавност једна изборна рачуница као приказ о изборима и новоствореној ситуацији у нашој земљи. Чисто рачунски посматрано не би се можда тој рачуници имало много да замери, али у политичком смислу она је малициозна и тенденциозна. Ти људи би хтели тим приказом да кажу како је Комунистичка странка, како су комунисти бројно толико надјачали све остале, да они све имају а да остали чланови Фронта немају скоро ништа, и према томе, да је однос партиских снага у Уставотворној скупштини међу члановима Народног фронта такав, да комунисти у сваком моменту могу мајоризирати све остале и изгласати што год хоће.

Другови, по моме мишљењу, та теза наше опозиције иде за тим, да члановима Уставотворне скупштине оспори морално право на вршење мандата. Они би том изборном рачуницом хтели да рекну напросто: па ви сте сви тамо комунисти, а народ вам није дао комунистички мандат. Међутим, ја мислим, да управо овај нацрт Устава долази као први пробни камен за ту лажљиву тезу опозиције и мислим да се сваки поштен човек који загледа овај нацрт Устава мора сложити с тим да се та теза опозиције срушила као кула од карата на овом првом пробном камену.

Свакако на овоме нацрту Устава сарађивали су и комунисти, и то оне решености и оне уверености, коју има, рецимо, друг министар Кардељ. Али ипак мислим да овај нацрт Устава није комунистички, него да је изразито народно-фронтovski. Једно идеолошко питање — има ту и тамо још и других — али једно идеолошко питање које опозицију нарочито интересује унето је свакако у овај Устав: то је питање државног привредног сектора, у ономе обиму и снази како оно данас код нас постоји. Ја мислим, другови, да то што

је то идеолошко питање дошло на дневни ред сада, у овоме историском моменту и код нас, кад је истовремено дошло и на другим местима, кад је дошло у земљи која је колевка приватног капитализма, у Енглеској, ја мислим да то, што се бар нас тиче, није лудост, како је то г. Черчил, чини ми се, казао за Енглеску. За нас је то ствар која је проистекла — прво из борбе; друго, једна ствар која је дошла, тако да кажем, у замаху садашњег времена, сама собом, и то не због тога што смо сувише гледали у Русију, или због тога што смо хтели да совјетизирамо, како се то и овде рекло, него је дошла, по моме мишљењу, због тога што су код нас прилике довољно сазреле и што су се радне масе осетиле довољно јаким да се не дају експлоатисати, осетили су се довољно јаким да могу извојевати поштовање своје воље.

Али је поред тога државног сектора у овоме Уставу, а на задовољство тих који се ангажују за један други тип демократије, третирано са исто толико пажње и питање приватног привредног сектора, као и питање приватне својине и приватне иницијативе, са правом и дужношћу људи у овој земљи да стварају и да раде. С друге стране, а то је опет ствар која интересује људе који се у овоме моменту нашег историског развоја толико ангажују за тај други тип демократије, у овоме Уставу загарантована су, по моме мишљењу, исто толико колико рецимо и у нацрту устава Стојана Протића, код бивше Видовданске скупштине, који је био најеминентнији претставник и поборник енглеске демократије, основна права грађана: и право слободне штампе, и право збора и договора, и право удруживања, итд.

Дакле, ја не видим код такве ситуације да би нас комунисти збиља могли и имали зашта мајоризирати код гласања за овакав један чисто народно-фронтовски нацрт Устава. Напротив, ја видим само то да бисмо гласајући сви заједно за овај нацрт Устава могли само још више афирмирати Народни фронт као организацију у којој се остварује народна слога уопште, и у којој се остварује неопходна сагласност свих југословенских народа у овом историском времену.

Друга је сада ствар наравно то што ће наша такозвана опозиција ипак осудити и овај нацрт Устава и нас саме. Она то чини а priori, и она то мора чинити из простог разлога што мора да нађе неки разлог и неки смисао за живот. Кад нам нису могли оспорити право на вршење наших мандата, кад нам нису могли подметнути да је нацрт Устава чисто комунистички и зато га оспорити, они ће га оспоравати зато што је народно-фронтовски итд. итд. и они ће оспоравати све и оспораваће све дотле док се, да тако кажем, не сруше заједно са својом крстачом коју носе у својим рукама. Свакако ће тековине народноослободилачке борбе надживе-

ти и њих. А да то буде, ми морамо остваривати народну слогу оличену у Народном фронту као организацији непрекидног друштвеног споразумевања, морамо чувати друштвене, државне и политичке тековине Народног фронта, законодавно регистроване у овом нацрту Устава.

Да бих са своје стране, другови, помогао у том послу колико могу и да бих учинио своју дужност у смислу оног мандата који ми је народ дао 11 новембра, ја поново изјављујем да ћу гласати у начелу за овај нацрт Устава. (Аплауз).

Претседник: Има реч народни посланик Владимир Симић.

Владимир Симић: Грађани и другови народни посланици, говорим у име Југословенске републиканске демократске странке и у своје лично име и одмах изјављујем да се слажем са нацртом Устава, који нам је предложила Савезна влада и који нам је ономад, на заједничкој седници уставотворних одбора обе скупштине, илустровао у свом експозеу Министар за Конституанту.

Овај нацрт Устава испуњава све услове да буде основа за Устав и коначну редакцију Устава, коју ћемо ми, држећи се налога којим нам је Скупштина дала, морати да формулишемо и поднесемо Народној скупштини на дискусију и озакоњење.

Кад узимам реч да говорим у начелу о овом Уставу, ја пре свега желим и хоћу да истакнем три основна начела која се у њему налазе, а која, према мом давно стеченом уверењу, претстављају уистини једино и истински демократско решење за заједничко живљење наших народа у јединственој Југославији. То су: прво, слободно изражена воља наших народа да у равноправној заједници остану уједињени у Југославији; друго, федеративно државно уређење; треће, републикански облик владавине. Решење, као што се види, веома просто и једноставно. И не само да је просто и једноставно, него је и историски оправдано. И не само да је историски оправдано, већ је и логично и целисходно и конструктивно. У њему је садржано решење оног питања које претставља стварну основу и стварну бит, а то је — решење националног питања. Слободно изражена воља наших народа да остану уједињени у Југославији, да јединствено живе у једној држави и да буду у њој равноправни, сама у себи садржи решење и свих осталих питања. Слобода одлучивања при уједињавању у заједничку државну целину у словљава и предодређује демократичност решења и целокупне остале политичке, социјалне и духовне проблематике у таквој заједници, испуњавајући једновременно и све услове за бољу садашњицу и за бољу будућност наших народа. Ја верујем и дубоко сам убеђен да ће ова три основна начела остати и увек бити оно што ће претстављати, како се

то каже, „камен темељац“ наше Федеративне Народне Републике Југославије.

И, не само то. Та слобода у којој су се наши народи одлучили да заједнички живе, садржи једновременно и решење за сва остала питања државног уређења, друштвеног и политичког живота и социјалне организације у нашој држави. Та слобода, у којој су се они одлучили за заједничко живљење, једновременно садржи и сигурност и основну гаранцију за слободу тих народа и унутра и према иностранству.

То је разлог да сам ја, као ортодоксни републиканац и као човек који је припадао републиканској демократији, у моменту кад сам дошао у положај да прегледам и прочитам овај нацрт, уистини у њему нашао сва она начела која су претстављала програм републиканске демократије, са малим изузетком, о чему ћу доцније да говорим.

Што се тиче нас републиканаца, може се лако разумети да смо испуњени истинским задовољством кад смо у овом нацрту Устава, као што је то био случај раније и са програмом Народног фронта, нашли она начела која су једновременно била и програм странке којој припадамо.

Правда и истинољубивост захтевају да се и на овом месту каже да је републиканство, да је републиканизам као такав, у почетку стварања ове земље створен и да се родио у Субији.

Правда и истинољубивост захтевају исто тако да се данас констатује да је то била синтеза оног политичког развоја и живота у Србији, који је трајао више од једног столећа. Правда и истинољубивост захтевају да се каже да баш Срби ван граница Србије и Црне Горе, у време када је историски први пут била створена Југославија на државним територијама на којима и данас постоји и на земљама на којима југословенски народи живе, да баш тада они нису схватили републиканизам који је потекао из Србије. Монархија и старе политичке странке баш тамо су наишле на најсигурнију и најјачу подршку, и тако је, у једном процесу који је свима нама врло добро познат, републиканизам у Србији и Црној Гори сведен на најмању меру. Ми смо били мали и тада, и остали смо мали и сада. Ја сам једини претставник те републиканске демократије из Србије у Савезној скупштини. Ја немам ниједног политичког друга у тој Скупштини, који би ме, по Пословнику и према његовом тексту, у овом Одбору могао да замени. Изабран сам једино због начина на који сам кандидован. Ма како се ствар схватила, и без икаквог обзира на то, ми смо људи који никада нисмо скренули са пута начела и програма, и

ма колико тај пут био тежак, и ма колико жртава он захтева, ми ћемо на њему истрајати када се ради о народном послу и када се ради о његовој бољој садашњости и његовој сигурнијој и бољој будућности. А када је реч о оној саки или сакацилуку, о чему је јуче проговорио неколико речи наш посланички друг Драгољуб Јовановић, — а то је тачно, али ја знам да то потиче од људи недовољно упућених, — онда ја изјављујем: када се ради о томе да се гурају народна кола, ми ћемо их гурати, ма колико то тешко било и ма колико жртава то захтевало. Гураћемо их док не изађемо на пропланак срећније и боље будућности наших народа, па макар на томе пропанку не било ниједне капи воде за пресахло наше грло.

Када је први пут на државним територијама и земљама на којима наши народи живе била стварана заједничка државна целина, и када се први пут радило о Уставу, тада је и Републиканска демократска странка била поднела свој нацрт Устава. Тада је то било потребно, па је тако и учињено. Овога пута то није потребно, па зато то није ни учињено. Али тада, у то време тај глас је остао, како се то каже, глас вапијућег у пустињи. Динамичност националног иживљавања која је за Србе ван граница Србије и Црне Горе тада у пунијој мери настала, учинила је да се тај глас није могао у пуној мери да поткрепи, и остало је на томе да се то питање другим путем реши. Судбина је хтела да одреди један друкчији пут, тежак пут, пут искушења и крвави пут. Наши народи су тим путем кренули. У моменту када је настала катастрофа и када су биле расточене и оне лабаве снаге које су држале предратну Југославију, у доба када је настала несумњива опасност нашег истребљења и уништења, наши народи, руковођени својим најбољим и најхрабријим синовима, истрајали су на томе путу, завршили су своје дело и извојевали своју слободу, територијалну целокупност и државни интегритет.

Ја сам малопре казао: да сам у нацрту Устава пронашао сва начела из програма републиканске демократије, сем неких. У начелној дискусији ја ћу се задржати на најбитнијим стварима. Не видим у овом нацрту признање права законодавне иницијативе народима у федералним јединицама и народу у државној целини. Друго, формулација права референдума је, по моме мишљењу, недовољно или непотпуно стилизована, и не захвата то право у пуној мери. И треће: не видим да се у Уставу говори о национализацији средстава производње. Ићи ћу редом.

Из демократичности овога Устава и друштвене стварности на којој је он постао произлазе и намећу се и сва остала решења за државно уређење, за друштвени живот, за

политичко живљење југословенских народа у својој Федеративној Народној Републици Југославији. И када се ради о томе да се то формулише, онда је немогуће прећи преко установе права законодавне иницијативе која се има признати народу. Тек када се то право призна народима у федералним јединицама и народу у државној целини, тек онда ће се у пуној мери задовољити оно начело и онај принцип изражен у чл. 6 нацрта Устава: да „сва власт произлази из народа и припада народу“. У противном случају остаје систем делегације путем претставничких тела. Ја признајем да је и тај систем у пуној мери демократски и да у извесним фазама прогресивног развоја може у пуној мери да задовољни. Али када је ова демократичност која је нашла свога израза у Уставу произашла из народне борбе, и када је она резултат дејства и жртава широких народних слојева, онда је немогуће прећи преко једног принципа који баш са народом стоји у најтежњој вези. У ставу 2. члана 7 нацрта Устава каже се: да ће се законом одредити под којим ће условима и у којим случајевима народ моћи да опозове своје народне претставнике и пре истека њихових мандата. Ово право треба да постоји. Али оно без права законодавне иницијативе народа и без пуног права народног референдума, не би требало да постоји у нацрту Устава.

Или треба да постоји и законодавна иницијатива народа и право референдума, и у томе случају институција опозивања народних претставника, али ако не постоји једно од овога, не треба да постоје ни друга два. У томе случају имаћемо чист систем делегације претставничких тела. И то може бити добро, ма да ћу ја остати при томе да и једно и друго и треће право треба да се у Уставу јасно стипулише. Међутим, право референдума у овоме нацрту Устава није у пуној мери захваћено, како би то по моме мишљењу требало да буде. У томе нацрту говори се о референдуму само у тачки 17 чл. 74 нацрта, тамо где су побројани послови које врши Претседништво Народне скупштине ФНРЈ. По тој стилизацији питање о томе да ли ће бити и када ће бити референдума зависи од одлуке Народне скупштине, или од предлога Савезне владе. Нема прописаних случајева када ће бити референдума независно од воље ових врховних органа државне власти. И кад тога нема, онда је питање референдума проблематично, па могу са сигурношћу да изразим сумњу или моје неверовање да ће до референдума ма у којој прилици доћи. Када до референдума може доћи само у случају када то одлучи Народна скупштина или на предлог Савезне владе — врховних органа државне власти, онда то може да буде у колизији са народним жељама када и у којим случајевима он жели да то право употреби. Све док се објективно не утврди

када све до референдума може доћи, независно од воље врховних органа државне власти, правог референдума нема.

И најзад треће; у члану Устава који говори о економској организацији наше нове државе не говори се ништа о национализацији средстава производње. Ту се, додуше, у трећем ставу члана 18 нацрта Устава говори о ограничењу приватне својине и експропријацији када то захтева општи државни интерес. Али, то је бар моје мишљење, ово је друга материја. Средства производње не могу се сматрати као мртви инвентар приватног власништва, нити се под појам експропријације може подвести евентуална национализација средстава производње. Средства производње јесу жива производна снага добара и по својој функцији претстављају полугу привреде и система економске организације. И када се у једном уставном поретку, у коме се формулише и економска организација у држави, прихвати један систем и када се каже: постоји општенародна имовина, постоји задружна имовина и постоји приватна имовина, онда је то помешана економска организација. У таквоме случају пропис ограничења приватне својине и пропис о експропријацији у циљу задовољења општих интереса, ту ништа не може да помогне.

У нацрту Устава говори се о општем привредном плану. Моје је мишљење да општи привредни план, о коме се у Уставу говори, мора да обухвати прогресивни привредни развој и мора да располаже са једним инструментом који се зове степенасто или повремено национализирање средстава производње. И ако постоји тежња да се национализирају средства производње од општенародног значаја, а то хоће програм странке којој припадам, онда то у Уставу треба да се каже и у том погледу мора се бити недвосмислен и отворен, а не прикривен.

Зато понављам: ограничење приватне својине, о коме се говори у 3 ст. чл. 18 нацрта, није средство на основу кога би се могла, евентуално, вршити постепена национализација средстава производње, а још мање то може да буде експропријација у општем интересу. Прво, са разлога што ограничење није и не може да се уподоби са национализацијом, што се ту не ради о обичном приватном власништву, већ о инструменту функције општенародне привреде и што је веома тешко одредити неки лимит преко кога производна делатност привредног приватног сектора не би могла да се креће. Поред тога то би био противуставни акт, а да се и не говори о разним могућностима које би могле да стварају сметње, ако не и пуне препреке таквоме поступању. Исто тако ту експропријација уопште не долази у обзир, јер је она опште признато средство за остварење извесних општих

интереса, помоћу кога се извесно приватно добро уништава, а не експлоатише. Све би то било на штету опште народне привреде. Поред тога то би у даљој перспективи могло да изазове једну нежељену економску организацију, коју сада нико не може да предвиди и коју ми нисмо хтели.

И када се у Уставу остаје при систему помешане економске организације, где постоје три основна облика имовине, онда се приватни сектор мора да поштује, јер, како сам већ нагласио, из тога би могле да резултују извесне нежељене економске организације и то само зато што смо пропустили да стипулишемо ограничење једнога права, или да покажемо један путоказ којим ће се моћи да изврши постепено степенастог национализирање средстава производње од општеномског интереса. Ако се пак то учини, онда у својој функцији неће бити спутана ниједна организација у том мешовитом систему и тада ће се тај лимит моћи увек да одређује. Сем тога, само у томе случају биће народу јасно речено да се тај лимит налази у прогресивном привредном развоју, који је општи и који је зависан од међузависности свих збивања како у привредном, тако и у политичком животу.

Уставни поредак треба да садржи јасна начела и када се зна да нешто може бити а да нешто никако не може бити, онда то, по моме уверењу, обезбеђује политичку демократију, обезбеђује слободе. Ако тога нема и ако има нечега у Уставу што у погледу економске организације није јасно речено, онда се политичка демократија доводи у опасност, или може да се доведе у опасност. Државни сектор, како је јуче нагласио друг Драгољуб Јовановић, и пре овог рата у Југославији био је знатан, нарочито када се упореди са осталим земљама. Он је, како је друг министар Кардељ у свом експозеу казао, сада јако појачан.

Ја знам да је то појачање дошло као казнена правна последица путем конфискација. У преуставно доба тај начин могао је да буде оправдан. Али нама не треба само политичко опорављење, нама не треба само привидно опорављење, нама треба и морално опорављење. Са тим мора да се стане и треба да се стане. Укидање разних установа из привредног приватног сектора, као што је на пример јучерашњи предлог из грађевинске струке, као што су коморе и сличне установе које служе функционално томе сектору за привредно његово живљење, не решава питање, или га напосице решава, и не иде у циљу усмеравања оних енергија и оних снага чије покретање ми сви очекујемо са толиком чежњом и у чију функцију и даља дејства ми тако дубоко верујемо у скорој будућности.

Рекао сам да по мом уверењу у тачном разграничењу

тих сектора и у тачно повученим правима и обавезама која постоје за грађане у држави кад се доноси Устав, постоји једно од најсигурнијих и најлепших обезбеђења: слободе и политичке демократије. Тада, у том времену, у таквом стању ствари, није потребно и неће бити потребно да се предузимају извесне мере које би биле строжије или прубље, тада неће бити потребе да се и даље изграђује наш животни пут ка будућности на тзв. дејствима контрареволуционарних снага и револуционарна грозница биће ублажена. Ја знам да у овој проблематици има различитих схватања, али с обзиром на малочас споменуто међузависност збивања и у привредном и у политичком животу уопште, можемо закључити да кад није било социјалне револуције, онда не треба да буде ни перманентне револуционарности, онда имамо пуно права да верујемо да ће једним уставним поретком у коме се јасно и одређено одређују, макар како то некима тешко било, права и границе права и у привредном развоју, да смо постигли нешто што би могли назвати синтезом за једно одређено време.

И још нешто, грађани и другови народни посланици. Ми немамо потребе ни од кога да кријемо своје лице. Ја стојим на гледишту да ми и лево и десно треба да покажемо себе онаквим какви јесмо. Нема потребе и не треба се ни од чега ни либити, ни страшити. Какви смо такви ћемо и да се покажемо. Нека свет и нека сви знају да су југословенски народи у своје државном и друштвеном уређењу и у својој економској организацији нашли једну солацију и један пут којим ће истрајно да иду и на ком они верују да су се нашли и снашли са оним прогресивним снагама у свету с којима су, срећом, кроз читаву нашу политичку историју увек и били. Са тога пута никада нисмо скренули. Кад смо једном политички скренули са тога пута, онда је дошло до катастрофе од 1941 године, али и тада је силом народне снаге и силом његове вере и јачином његових традиција државни брод поново доведен на пут прогресивних снага у свету и ми смо имали срећу да у завршној фази овога рата на крајњем левом крилу источног фронта, раме уз раме са Црвеном армијом, видимо нашу Армију како све до Соче завршава дело ослобођења земаља на којима живе југословенски народи.

Има ту, грађани и другови народни посланици, и једна одговорност, велика одговорност, много већа него оне одговорности о којима се обично говори. Ми у нашој земљи не смемо да грешимо. Ми морамо да идемо путем који ће подићи веру не само код радних маса југословенских народа, него којим ћемо подржати веру читавог радног народа цивилизованог и осталог човечанства. Ако се овде грешу,

ако на овом терену, у центруму Европе, на Јадранском Мор-
ру, на Средоземљу, ако се ту праве грешке, те грешке ће
тешко да погоде оне наде и она веровања која су много дуб-
ља, која нас будним оком прате и о којима ми морамо у
овом тренутку да водимо рачуна као и о сопственим наро-
дима, као и о њиховој будућности. И кад се ради о томе да
се не сме да погреша, ускладимо и наше циљеве, усмеримо
и наше домаћаје, будимо свесни докле можемо да дођемо
и установимо економску организацију онакву која неће бити
у пуној мери социјализам, али ће бити 80% дужине корака
ка социјализму.

Најзад, стало ми је да нагласим да ја дубоко верујем да
је Федеративна Народна Република Југославија, оваква ка-
ква јесте и са овим Уставом који ћемо донети, фактор мира
у Европи, фактор мира у свету. Духовни амбијент у коме
се ствара овај Устав, у коме су се развијали људи који су
Устав у нацрту дали и у коме живе људи који ће га у пуном
његовом опсегу једнодушно свом народу пружити, тај амби-
јент је онај исти који је постојао и у друштву Уједињених
нација у моменту када су доносили међународни статут, ка-
да су доносили Повељу Уједињених нација. То је круна у
овом тренутку, у данашњици, онога што је културно чове-
чанство и што је просвећени човек и што је данашњи хума-
нитет могао да пружи и могао да да на међународном пла-
ну. Ово је круна онога што су мали југословенски народи
у тежњама ка бољем, у тежњама ка већој, ка лепшој и ка
сигурнијој будућности, могли да даду. И кад ми југословен-
ским народима, малим народима, у овом тренутку хоћемо да
пружимо овај Устав као полугу, као инструменат за даљи
друштвени, политички и културни развој, ми смо повезани у
овом тренутку, може бити више него други народи, са оним
амбијентом на коме су се наша 52 народа у тренутку када
су доносили Међународни статут који треба да обезбеди чо-
вечанство од даљих крвопролића и који треба да му пружи
сигурност за његов даљи живот. И кад то уверење имам, а
ја га имам, ја понављам да ћу у начелу гласати за овај Ус-
тав, задржавајући право да учиним извесне предлоге при-
ликом претреса у појединостима да би се они колико буду
оправдани, евентуално и прихватили.

Претседник: Има реч народни посланик д-р Милош Мо-
сковљевић.

Д-р Милош Московљевић: Другови! пошто су овде по-
чели да се држе говори од стране појединих политичких
група, то ћу и ја, као претставник групе Савеза земљорад-
ника, да кажем неколико речи. Та група нема свој нацрт Ус-
тава, као што је то радила прва Уставотворна скупштина у
Југославији, није га поднела зато што је она члан Народног

фронта, што су њени посланици изабрани на програму Народног фронта. Према томе пошто се не налази у опозицији, по страни, није ни поднео свој нацрт Устава. Зато ћу се ја у овом свом говору ограничити само на неколико речи. Јер, као члан клуба Народног фронта не бих могао много да додам ономе што је Министар за Конституанту рекао, било у својој мотивацији предлога Устава, било на првом састанку, када је отворена начелна дискусија о томе нацрту.

Да сам у опозицији онда би била друга ствар. Онда бих, може бити, имао пуно ствари о којима бих говорио. Али, пошто нисам у опозицији, ја морам отворено да вам кажем: слажем се са оним што је наш Министар рекао. (Потпретседник Савезне владе и министар Конституанте Едвард Кардељ: Не морате). Ред је. Не морам, али такав је ред. Међутим, то не значи да када дође претрес у појединостима да ја у име своје групе нећу имати предлога за измену и допуно појединих одредаба Устава.

Ја ћу само рећи две-три речи да још оправдам зашто ћу у име своје групе гласати за овај нацрт Устава.

Ја сам учествовао у доношењу првог југословенског устава и са групом Савеза земљорадника гласао против злогласног Видовданског устава. И имао бих доста да кажем и о начину како је тај Устав донет, и какви су његови циљеви били, а какве су последице, — то ми сви знамо. Од свега тога поменућу само једно: да смо ми гласали тада против Видовданског устава као браниоци праве демократије, као људи којима је било стало заиста до добра нашег народа, — управо свих наших народа, који се онда нису ни звали народи него племена. Ми смо, руководећи се чистом, пуном демократијом, гласали против Видовданског устава. Какво је наше расположење било тада када је тај устав изгласан купљеним гласовима, гласовима турских бегова, види се по томе што смо ми онда ставили црне флорове на дан гласања устава у знак жалости, а у своме партиском листу ми смо тај Видовдан и то гласање за тај устав назвали новим Косовом. Ја мислим да се ми у томе нисмо преварили.

Ја се надам да ће овај високи дом имати разумевања за прилике у којима ми живимо, да ће бити свестан великог значаја овог Устава којим отпочиње нормална изградња једне нове, праве народне државе, па ће примити све добронамерне сугестије, — а ја мислим оне ће бити добронамерне од свих нас, — да би се избегле старе погрешке које нису биле само конституционалне природе, и које су довеле до рђавих последица. Ја желим да при претресу у појединостима ми узмемо у обзир све добре предлоге и све сугестије да нова Југославија не пође путем старе Југославије. Ми смо уверени да ће људи који су ударили темеље овој новој

Југославији, који су повели борбу не само за њено ослобођење и национално уједињење, не само борбу против спољњег непријатеља, него и против унутрашњих непријатеља, који су кочили напредак њен читавим деценијама, — да ће они умети водити земљу путем напретка. Ми ћемо са своје стране, у најбољој намери, њих помагати докле год буду они ишли досадашњим путем.

Из тих разлога ја изјављујем да ћу гласати за овај нацрт пројекта Устава. (Аплауз).

Претседник: Друзе Васо Чубриловићу, да ли би желео сада да говориш? (д-р Васа Чубриловић: Ја сам мислио сутра).

Сада би дали једну краћу паузу, па да после продужимо рад. Дајем 10 минута одмора.

(Posle odmora)

Potpretsednik Vladimir Simić: Nastavljamo diskusiju u načelu po nacrtu Ustava. Ima reč ministar za Konstituantu drug Edvard Kardelj.

Ministar za Konstituantu Edvard Kardelj: Drugovi poslanici, dozvolite mi da odgovorim sa nekoliko reči na neka izlaganja gospodina Dragoljuba Jovanovića. Ja, na žalost, juče nisam bio tu, bio sam sprečen. Međutim, iz stenografskih beležaka ja sam ipak pročitao jučerašnju diskusiju i učinilo mi se da je potrebno odgovoriti na ta izlaganja. Takođe mislim da je potrebno da budemo do kraja otvoreni i iskreni, jer mislim da je uopšte potrebno u našoj Skupštini da poslanici iznose svoja mišljenja bez uvijanja i bez sakrivanja prave suštine svojih istupa.

Ako čovek površno gleda na izlaganja poslanika Dragoljuba Jovanovića imao bi utisak nejasnosti. U prvom delu, ustvari, gospodin Jovanović govori za Ustav, hvali Ustav. Posle, u svom drugom delu govora, on govori protiv Ustava, govori protivu toga za šta je u početku govorio u pozitivnom smislu. Na kraju svega izjavljuje opet da će gласати за Ustav u načelu.

U početku, na primer, gospodin Dragoljub Jovanović kaže da Ustav otvara svetle perspektive radnom narodu Jugoslavije, pa i seljacima, o čijem se boljitku Narodna seljačka stranka naročito brine i interesuje. Drugo, govori da projekt Ustava afirmira narodne snage koje su u staroj Jugoslaviji bile potlačene. Govori dalje da se sada našla u Jugoslaviji jedna pozitivna koncepcija jedinstva naroda i države. Govori da ta nova država zna da čuva integritet naše teritorije, teritorije Jugoslavije, više nego što je znao da čuva ijedan stari režim; govori takođe o tome da je narodnooslobodilački pokret bio državotvorniji nego što je bio ijedan drugi pokret i stranka dosad,

govori da je nađena jedna srećna solucija, formula, za rešenje nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. On govori takođe, da država ograničava eksploataciju radnog naroda i time obezbeđuje jedan novi poredak izgrađen na načelu rada i društvene organizacije. Ako su sve te tvrdnje koje su iznesene sasvim jasne i bez ikakvog ograničenja, i ako se to svodi na kritiku, onda možemo utvrditi da gospodin Dragoljub Jovanović kaže da Ustav odgovara osnovnim težnjama naših narodnih masa, pre svega radnoga naroda. Dalje, da Ustav afirmira narodne snage, tj. da Ustav dovodi na vlast te narodne snage, da omogućuje da te narodne snage sprovedu svoju volju, nasuprot ranijim snagama koje su nekada vladale u Jugoslaviji. On dalje kaže da je to pravilno rešavanje nacionalnog pitanja, što znači da smo sa federacijom na putu pravilnog rešenja nacionalnog pitanja. On dalje kaže da mi u suštini pravilno ostvarujemo socijalne-težnje naših radnih masa.

To je u prvom delu govora. Ja mislim da je takva karakteristika potvrda onoga što se govori i u obrazloženju Ustava i za što su se ustvari naši narodi, naše narodne mase, borile od samog početka, od 1941 godine, kada su digle oružje da protečaju okupatora iz svoje zemlje i istovremeno zato da skinu sa vrhova vlasti one elemente, one klike reakcionara, koje su držale pod svojom vlašću Jugoslaviju u prošlosti.

Međutim, u drugom delu govora g. Jovanović opet kaže, izrazito, takođe od reči do reči, da Ustav ne pokazuje dovoljno brige za obezbeđenje narodnih prava, da nema ustvari nikakvog federalizma kod nas, nego da je potpun centralizam, da su sve vlasti kod nas — opštine, srezovi, autonomne pokrajine i celokupna savezna vlast — državne vlasti. Međutim, stvarno, to su sve državne vlasti. Ali, kako postavlja g. Jovanović, znači da nema nikakve federacije, da nema nikakve samoupravnosti tih organa, budući da je sva vlast postavljena na centralističkoj osnovi. Dalje kaže da se naša država i naš Ustav, uopšte rukovodeće snage, odnose sa nepoverenjem prema seljaštvu; da se seljaštvo smatra kao jedan elemenat koji nije dovoljno pouzdan za izgradnju jednoga sistema. Dalje kaže da ustvari kod nas takoreći vlada, odnosno pokazuje tendenciju da prevladuje jednopartiski sistem; da kod nas Komunistička partija ima svu vlast u svojim rukama, a ne narod. Dalje se kaže, da će Jugoslavija na takvoj osnovi kakvu postavlja naš Ustav bolovati od stalnog hroničnog nerešenog političkog i društvenog pitanja, i to zbog toga što se nedovoljno razvijaju kod nas partije, što se potcenjuje seljaštvo, što se suviše etatizira i prenosi središte etatizacije na državnu imovinu.

Dalje kaže, u drugom delu, da smo unekoliko po uzoru fašista stvorili državnu partiju. Čak se poslužio i fašističkim rečnikom i kaže da glajhšaltujemo.

Dalje g. Jovanović kaže da grešimo pred vanjskim svetom sa svojom unutrašnjom politikom sovjetizacije; da time što želimo sovjetizaciju mi kvarimo sebi nacionalnu situaciju, i opšti zaključak na kraju jeste da on vrlo sumnja da će naš narod pozitivno da reagira na ovaj Ustav. On se boji raznovrsnih sukoba i teškoća i negativnog stava i Srba i Hrvata i svih ostalih naroda u vezi sa tim Ustavom. On je naročito podvukao da se previše akcentuje etatizacija, kako je on naziva. To je jedan specifičan proces koji znači jačanje te opštenarodne imovine, jačanje jednog opštenarodnog sektora u privredi. Prema tome, u svome drugom delu govora g. Jovanović kaže suprotno onome što je rekao u prvom delu, tj. da Ustav ne odgovara težnjama naših naroda, da se afirmira Komunistička partija, da se uvodi centralizam mesto federacije, da se suviše etatizira i da je štetna ta akcija etatiziranja. Za koga je štetna, g. Jovanović ne kaže. Mislim da su te stvari koje je izneo g. Jovanović u drugom delu svoga govora takve da ustvari odbijaju Ustav. Ne samo da odbijaju Ustav kao takav, nego su te izjave takve da odbijaju samu osnovu, suštinu ovoga poretka, na kome je izgrađena nova Jugoslavija. On sam pri kraju kaže: „Moja dosadašnja razlaganja mogao bih da nazovem „predubedenja”. (Čuje se: Predupređenja). Ja sam to nekako pogrešno pročitao. Mislim ipak da su to ustvari predubedenja g. Jovanovića. (*Moša Pijade*: Jeste, jer to je manje važno nego njegova „predubedenja”). To je druga stvar. Nego kad se radi o njegovim argumentima, to su stvarno predubedenja, a nisu argumenti koji su uzeti iz naše stvarnosti. G. Jovanović govori u vezi s tim da se odbijaju ljudi, da se ne postupa uvek pravilno sa ljudima. Prihvaćam. O tome možemo da diskutujemo. Ali da bi se moglo onako postupati sa svim pojedincima kao što tvrdi g. Jovanović, morate imati ljude koji su vaspitavani i koji znaju uvek pravilno da postupe. Međutim, svi stari sistemi vekovima su ljude vaspitavali baš u suprotnom duhu. U prošlosti ljudi su bili jedan prema drugom uvek neprijatelji po svojoj klasnoj pripadnosti. Zbog toga je sasvim prirodno da ne možete dovoljno brzo, u roku jedne, dve, tri, četiri i više godina da prevaspitate ne samo one zaostale mase, nego i one napredne delove naroda da bi mogli u potpunosti da ispune svoje zadatke. Prema tome onaj koji hoće stvarno da pravilno oceni jednu situaciju, taj treba drukčije da postavi stvar. Ja mislim da je g. Simić postavio stvar drukčije i pravilno. Radi se o tome da se shvati suština, da se shvati ona glavna osnova što g. Jovanović sam iznosi u prvom delu svog govora, da se to osnovno shvati, pa da se lakše razumeju i podnesu i sve druge slabosti i greške koje u vezi s tim nastaju, a koje su neizbežne i koje niko živi ne može da ukloni za jedno kratko vreme.

Ja mislim da su u govoru g. Jovanovića dva pitanja osnov-

na. Zabrinutost, kako on sam kaže, od jednopartiskog sistema, od Komunističke partije, zabrinutost od uloge Komunističke partije, i drugo, zabrinutost da se suviše afirmira država kao snaga, da se suviše učvršćuje ta država, da se suviše etatizira, da država suviše jača svoje ekonomske pozicije. U vezi s tim također da se suviše uzdižu ljudi iz plebejskih redova u državni aparat i udaljavaju od naroda.

Ja mislim ako rasmotrimo u suštini ta dva njegova argumenta, koji dominiraju u njegovom nastupu, onda to faktički znači odbijanje svega toga što je u Jugoslaviji nastalo u toku ovog rata, od 1941 godine pa dosad. To je, po mom mišljenju udarac po novoj Jugoslaviji i po ovom demokratskom poretku, i to frontalni udarac. Ako pogledamo malo поближе te argumente koje je izneo g. Jovanović, mi ćemo videti da takvi argumenti nisu novi, nisu principijelni, koji bi, izneti pred našu Skupštinu, mogli stvarno nešto da dokažu, ili koji bi za našu Skupštinu bilo u čemu doneli nešto novo. Ti argumenti mogli bi biti izneseni 20 oktobra, kad je bio oslobođen Beograd. Ja mislim da će ti argumenti, koje je izneo g. Jovanović razveseliti sve protivnike naše narodne vlasti i sve protivnike demokratije u Jugoslaviji. Sigurno je, po mom mišljenju, da bi sa oduševljenjem pozdravili te argumente svi razni separatistički i šovinistički elementi u Jugoslaviji, kojima su naša federacija i rešenje nacionalnog pitanja pobrkali račune, i onima koji govore da im je i ta federacija mala, da treba više da traže, neku drugu federaciju koja bi uopšte likvidirala federaciju. Takođe je tačno da će ti argumenti razveseliti sve reakcionare tamo na selu, tvrdnjom da potcenjujemo seljačke mase, iako je narodnooslobodilački pokret sa seljacima izgrađivan. Seljaci su stvarali narodne odbore, seljaci su takoreći inicijatori te vlasti. Seljačke mase dale su najviše žrtava u ovom ratu i to svesno. Ako govorimo zašto je u Jugoslaviji demokratska revolucija pobedila, a nije ni u jednoj drugoj zemlji u Evropi, mi onda kažemo: da je pobedila zbog toga jer je bio pravilan odnos prema seljaštvu, jer snage koje su vodile narodnooslobodilačku borbu nisu potcenjivale seljaštvo, jer su shvatile da seljaštvo može svesno da učestvuje u takvim društvenim preokretima kakvi se u Jugoslaviji zbivaju.

Ja mislim da će takođe ta „zabrinutost“, koju je pokazao g. Jovanović u pogledu jednopartiskog sistema, njegov strah da naš poredak ne bi ličio na fašizam, razveseliti ljude u našoj zemlji, koji čekaju da će iz inostranstva doći intervencija, da će međunarodna reakcija doći da pomogne reakciju u Jugoslaviji itd. Jer svi oni šire taj argument da pomoću tog argumenta pozovu inostranu reakciju na akciju u Jugoslaviji. Mislim takođe da će se razveseliti argumentima g. Jovanovića i neprijatelji Sovjetskog Saveza, kad govori „ja ne bih o tome

govorio kad bi se to ticalo samo Sovjetske Unije...”, to jest o tome kakva je vlast tamo, i sve ono čega se g. Jovanović boji u Jugoslaviji, od čega strahuje i što ne bi hteo da bude u Jugoslaviji. Faktično u toj formi on pomaže kampanju protiv Sovjetskog Saveza. Ja mislim da, ako je hteo da iznese te argumente, mogao je u drugoj formi da prikaže, a ne u ovakvoj formi koja znači napad na Sovjetski Savez. Ja mislim takođe da će se i belogardisti, koji su pomagali ustaše u Sloveniji, razveseliti kad vide iz govora g. Jovanovića da on brani izvesne stranačke tradicije u Hrvatskoj i Sloveniji. To znači, faktično, mačekovštinu, koja je bila stub ustaša u Hrvatskoj, i koja je stub reakcije, profašizma i klerikalne reakcije u Hrvatskoj, koja je aktivno učestvovala u svim oružanim formacijama okupatora i čije se voćstvo sa svojom tradicijom nalazi u inostranstvu, gdje ga je proterao njegov sopstveni narod. To su te stranačke tradicije u Hrvatskoj i Sloveniji. Ja mislim da hrvatske seljake, koji su tako masovno učestvovali na izborima, uprkos Mačeku, Šubašiću i drugim, i tako demantovali te razne glasove, — neće razveseliti Jovanovićevo tvrđenje. Ja neću da govorim o navodima g. Jovanovića o spoljnoj politici, koji su tačno na liniji protivnika naše unutrašnje politike, a koji su od početka govorili: čekajte i ne radite ništa bez znanja Engleza i Amerikanaca. Kad bi se mi danas pridržavali toga, mi ne bi imali ništa: ni federaciju, niti išta drugo. Kad smo mi pobeđivali, mi nismo nikad nikog u inostranstvu pitali da li se oni slažu s takvim našim radom, već smo taj rad sprovodili, a to se pokazalo i kao najbolji argumenat za samo inostranstvo. Ja mislim da bi se i g. Šubašić razveselio argumentima koje je dao g. Jovanović. Iste argumente, koje je izneo gospodin Jovanović, meni je pričao i g. Šubašić. On je meni govorio kako Hrvati neće učestvovati na izborima. Međutim, ja mislim da više za to sada argumenata nema. Može se kazati da su hrvatski seljaci glasali za republiku. Ali ako su oni glasali za republiku, oni su time sami glasali i protivu Mačeka. Taj deo hrvatskog seljaštva je dakle izrazio nepoverenje Mačeku time što je učestvovao u glasanju.

U pogledu zadruga ja mislim da smo mi u Ustavu dali mnogo toga više nego što smo dali državnom sektoru. Međutim, ja sam dobio jednu drugu kritiku, da je u Ustavu isuviše mnogo govoreno o zadrugama, tako da izgleda da po Ustavu želimo da imamo tu tri tračnice — koloseka. Radi toga se ne očituje dovoljno jasno da su državni i zadružni sektori povezani i da jedan sektor bez drugoga ne može ništa da pretstavljati. Mi smo međutim hteli naglasiti da zadružni sektor može biti jak samo onda ako bude jak državni sektor, koji će ekonomski intervenisati u ekonomskom pogledu u našoj zemlji. Ja se sa g. Jovanovićem ne mogu složiti u pogledu značenja za-

drugarstva u staroj Jugoslaviji. Ja nisam govorio o zadrugarstvu sa stanovišta slovenačkog niti jugoslovenskog, jer se u Evropi i čitavom svetu jasno pokazalo da tamo gde nema oslonca na narodnu vlast, zadruga nije mogla da se odupire uslovima kapitalizma; da se bori protivu eksploatacije i krupnoga proizvođača; protiv finansiskog kapitala i podjarmljivanja seljaštva od strane kapitala. Gde toga nema, bez obzira na želje i težnje zadruga da budu samostalne, one moraju postati plen kapitala. G. Jovanović je govorio o tome da je u Srbiji bilo drukčije. To je bilo u početku samo tako, ali u poslednjim godinama nije bilo tako. (Čuje se: Štrajkovali su u zadrugama). U Srbiji je počeo da se razvija snažan demokratski pokret i taj demokratski seljački pokret politički je držao zadruge u izvesnom stavu protivu porobljavanja. Ono što je u Sloveniji bilo pre prvoga rata bilo je u Srbiji posle prvoga rata. Mislim da u Jugoslaviji za deset godina ne bi ništa više ostalo od srpskih zadruga. Taj proces opadanja zadruga počeo je od Đorđevića, pa je išao dalje. O hrvatskom zadrugarstvu ja neću da govorim, jer je ono u mnogom pogledu bilo reakcionarnije od slovenačkog zadrugarstva. Ja mislim da, ako mi postavimo stvar tako da se zadrugarstvo odvoji od oslonca na državni sektor, to znači propadanje i podjarmljivanje demokratskog zadrugarstva od strane privatnog kapitala. Težnja je međutim i naša i našeg nacrtu Ustava da se zadrugarstvo osloni na državu i da se pretvori u jedan zid za zaštitu od eksploatora i nadiranja privatnog kapitala u zadruge.

Ja sam daleko od toga da govorim o licima koja su bila u zadrugama. Ja sam živio u Srbiji i znam zemljoradnički pokret u Srbiji, a slažem se sa vama u tome da su zadruge davale veliki otpor raznim režimima. Međutim, to je bio otpor seljaštva, odozdo, a odozgo je pritiskivao jedan drugi kurs tako da je bilo pitanje dokle bi seljaštvo moglo da daje taj otpor.

Navodi se da se ovde govori isuviše o etatizmu, ali ako je toga suviše, čega je onda malo. Suprotno ovom izrazu etatizam stoji i dolazi privatni kapitalistički sektor. Ispada, dakle, da je g. Jovanoviću žao što je ojačao državni sektor u privredi.

Tesno povezano s time je i drugo pitanje koje je pokrenuo gospodin Jovanović. To je pitanje permanentne, hronične društvene, ekonomske pocepanosti u našoj zemlji. On veli da ne postizavamo da svi budu zadovoljni. Ja mislim da bi to bila iluzija i jedna veoma štetna iluzija, ako bi mislili da mogu u Jugoslaviji biti svi zadovoljni. Ne možemo biti svi zadovoljni prosto zbog toga, što po onome narodnom pravilu: „Onaj koji gubi, ima prava da se ljuti“. Izgubila je reakcija ne samo u političkom smislu, nego je izgubila i u socijalno-ekonomskom smislu. Ta reakcija izgubila je pozicije i bila bi iluzija misliti da će ona predati te svoje pozicije. Tu pre neki dan neki trgo-

vac jednome od mojih poznanika, inače pristalica demokratske grupe, prosto je rekao: „Dobro, pa šta sada? Republika je tu i sada su stvari jasne. Sada ostaje samo građanski rat”. To je prava sadržina akcije tih demokrata: građanski rat, kontrarevolucija. To je sasvim jasno, jer je jedan pravac jasan i protiv toga pravca, koji je bio izvojevan oružjem u rukama, jednom demokratskom revolucijom naroda, nema drugoga leka, nego srušiti ga oružjem jedne kontrarevolucije. I zbog toga ja mislim: iluzija je misliti da mi možemo sve pridobiti za novu Jugoslaviju. Uvek će postojati jedna manjina koja će biti protiv nas, koja će biti spremna da gubi glave i koja će se boriti protiv nove Jugoslavije, jer nova Jugoslavija predstavlja progres, napredak, jedan socijalni preobražaj, protiv koga se danas bori svetski imperijalizam i, razume se, njegova uporišta u Jugoslaviji.

Još u vezi s tim gospodin Jovanović je nezadovoljan što radnici i seljaci, taj plebejski elemenat, dolazi na položaje u vrhovima narodne vlasti po okruzima, srezovima itd. On kaže: oni će se odvići da rade i sad će se udaljiti od naroda i mogu da postanu janičari, neprijatelji svoga naroda. Ja mislim da je to jedna proizvoljna analogija iz prošlosti, koja je sušta suprotnost stvarnom stanju. Bez obzira na to da je većina ljudi o kojima je reč izašla baš iz narodne borbe, da se to prekalilo u velikoj meri u toku narodnooslobodilačkog rata, bez obzira dakle na to, ti ljudi koji rastu iz naroda, istovremeno vuku za sobom duh toga naroda. I ukoliko ćemo mi više učvršćivati zakonitost u našoj zemlji, ukoliko ćemo učvrstiti ustavnost u našoj zemlji, ukoliko ćemo mi od narodnog odbora do narodnog odbora sve više i više naš aparat spremati da bi mogao u potpunosti, pravilno i u redu da funkcioniše, utoliko će manje postojati opasnost od onoga što kaže gospodin Jovanović, utoliko više pokazaće se da ti ljudi olakšavaju zadatak naših viših organa vlasti u samoj organizaciji naroda, i da ćemo na taj način biti bliži narodu. To je s jedne strane. S druge strane, u ovome momentu glavno je to da je činovnički aparat stare Jugoslavije bio u službi reakcije kroz desetinu leta i da je većim delom demoralisan i korumpiran. Prirodna je stvar da tu treba raditi sa izvesnom pažljivošću i oprežnošću.

Tvrđnja gospodina Jovanovića da je ovaj naš aparat skuplji i veći nego što je bio stari jugoslovenski aparat i da je federacija skuplja od stare centralističke Jugoslavije, nepravilna je. Taj aparat danas je stvarno skuplji i stvarno unekoliko veći nego što je bio u staroj Jugoslaviji i to ne po svima linijama, nego po nekim linijama. On je veći i skuplji kao što je skuplja i naša industrija i čitava privredna delatnost, zato što dokraja nismo izgradili organizaciju našeg aparata, jer mnogi pojmovi dokraja nisu jasni, pa se stvaraju razne prolazne ko-

misije. Tamo nije dovoljna kontrola obavljena od vrha do dole i ne znamo dokraja, u pojedinostima, šta se dešava po srezovima i ne znamo šta se detaljno dešava po okruzima. Prirodna je stvar da zbog toga mora doći do poskupljivanja i toga aparata.

Netačan je navod gospodina Jovanovića da je ranije bilo u srezu 6 činovnika, a sada je Jovanović nabrojao ne znam koliko, čini mi se 20. (Jedan glas: bilo je žandarma). I finansa, i šumara, i putara, i policajaca. Ja sam sada pravio statistiku, nezavisno od ovoga, i utvrdio sm da je sav naš aparat postavljen tamo po srezovima ukupno uzev duplo manji, ili za jednu trećinu manji nego što je bio u staroj Jugoslaviji. To znači: ako sutra taj aparat bude stvarno racionalno organizovan, kad se bude pazilo na svaki dinar na koji se danas ne pazi, jer još ljudi nemaju smisla za štednju i ekonomiju, — dakle, sutra kad se sve to dokraja sprovedene kako treba, naš aparat će sa svima zemaljskim vladama biti jeftiniji nego što je bio u staroj Jugoslaviji.

Ne treba zaboraviti, da su i banovine isto tako koštale i imale svoj aparat kao što ga imaju današnje zemaljske vlade.

Jednom rečju, kad uzmemo ukupno sve argumente koje je navodio gospodin Jovanović, možemo utvrditi da nije ni jedan stvaran argumenat naveo, i da je gospodin Jovanović rekao još jedanput što su u raznim formama rekli razni protivnici narodnooslobodilačkog pokreta i narodne vlasti u Jugoslaviji. Gospodin Jovanović je smatrao da je potrebno da sada istupi sa tim pitanjima, jer dosada nije na takav način istupao. Ja sam s njim zajedno razrađivao i pravio program Narodnog fronta i ništa slično nije tada gospodin Jovanović izražavao. Mislim da o tim pitanjima treba da govorimo iskreno, i ja mislim, možda se varam, gospodin Jovanović može da me demantuje, da gospodin Jovanović, — koji priznaje u početku da je ono, što je stvoreno, u interesu naroda, time prima na sebe odgovornost da to što je u interesu naroda, što je pozitivno i korisno za narod, odbacuje radi svojih partiskih interesa i da te svoje uže partiske interese podiže iznad interesa celokupnog naroda, zajednice naroda. Osim toga o ovakvim stvarima govoriti površno, ne bi se, po mome mišljenju, smelo, a ja mislim da gospodin Jovanović govori površno i da nije dokraja razmislio. Jedan političar i javni radnik ne bi smeo da tako površno postupi, kad se radi o bitnim stvarima i o bitnim interesima budućnost naših naroda. Uzmimo samo, na primer, dva pitanja. On vrlo opširno govori da u našem Ustavu nije predviđeno pravo na rad, da nije obezbeđeno pravo na rad. U prvobitnom projektu pravo na rad je bilo predviđeno i zapisano. Ali, mi smo ga izbacili svesno. Izbacili smo ga u Ministarstvu Konstituante kad smo vršili redakciju. Zbog čega? Zbog toga jer pravo na

rad može biti obezbeđeno samo u socijalističkom poretku. Nikakav drugi poredak, sem socijalizma, ne može da obezbedi pravo na rad. Jer, molim vas, kako ćemo mi obezbediti našem građaninu pravo na rad sutra, kad ga privatni kapitalista izbací iz fabrike. Nastaće takva situacija da ćemo mi: ili morati da ga zaposlimo u državnoj industriji, — što bi dovelo do toga da ona postane nerentabilna i da propadne u borbi sa privatnim kapitalom. Ili ćemo prisiliti kapitalistu da ne sme otpuštati radnike. Ako to učinimo, mi smo likvidirali kapitaliste i fabrikanti će morati da zatvaraju fabrike, ili da sabotiraju, jer neće moći da žive. Mi ne možemo naterati, recimo, jednog malog industrijalca da drži radnike u svojoj fabrici, iako on to ne može, jer na taj način on postaje potpuno nesposoban da konkuriše jednom velikom kapitalisti. To su zakoni kapitalističke privrede. Ali ja uprkos toga mislim da je stvar takva da mi moramo biti realisti i da mi, ako smo već Ustavom dali pravo slobodne privatne preduzimljivosti, treba da joj damo i pravo da živi onako kao što kapitalistički sistem može da živi. Jer, ako mu ne damo takve mogućnosti, onda nismo iskreni, onda smo stavili na papir nešto što nismo mislili. To je jedna stvar. A zatim, — to je nemoguće realizovati nikakvim sredstvima sve do tle dok ne bude stvoren jedan državni plan koji će do poslednjih detalja obuhvatiti našu aktivnost.

Međutim, kod g. Jovanovića stvar dobija ovakav obrt. On se ljuti što u Ustavu nije obezbeđeno pravo na rad a istovremeno se ljuti zbog preteranosti u etatizmu, što znači: da tamo gde mi jedino možemo stvarati uslove da bi sutra mogli obezbediti i pravo na rad, koje danas još ne možemo, on udara baš tu; — baš po tim temeljima. Prema tome, njegov predlog o pravu na rad je nerealan i pretstavlja, ako bi ga primili, jednu frazu koju niko ne bi mogao da ostvari. Neka u našem Ustavu bude samo to što mi možemo realizirati. A i ja bih želeo da budemo u mogućnosti da stvorimo uslove za pravo na rad.

Dalje, g. Jovanović na jednoj strani hvaleći jedinstvo i zauzimajući se za njega, upozorava na drugoj strani centralnu vlast da bude oprezna prema Hrvatima i Makedoncima, zbog izvesnih stvari, dok na trećoj strani upozorava Makedonce, Hrvate i Srbe da budu oprezni prema centralnoj vlasti. Šta se postizava time? Postizava se to da se stvara jedno nepoverenje, jedna atmosfera međusobnih sukoba, borbe itd. u vremenu kada bi svi morali da radimo na sprovođenju Ustava.

Ako je g. Jovanović stvarno za Ustav, ako je stvarno za to što on kaže u prvom delu svoga govora, onda ja mislim da on ne bi smeo tako da govori. A što se tiče jedinstva, ja nemam utisak da mi tako mnogo govorimo o jedinstvu Jugoslavije, da to ispada kao da se mi bojimo za to jedinstvo. Ja se apsolutno ništa ne bojim za jedinstvo Jugoslavije i mislim da se

niko od ljudi koji su pratili događaje i borbu naših naroda ne treba da boji za to jedinstvo. Ukoliko mi govorimo o jedinstvu, mi više govorimo o tom moralnom jedinstvu, o približavanju naroda i, što je još važnije, o jedinstvu kad se radi o privredi, jer će neprijatelj naročito tu pokušati da razbije jedinstvo naših naroda, tu će pokušati da što više razvuče, da pocepa u hiljade raznih državnica od kojih bi svaka za sebe stvarala svoju privredu, a ne jednu opštu državnu privredu. To je druga stvar. Međutim to je pitanje koje Ustav sasvim jasno precizira i koje će precizirati još i ustavi pojedinih republika.

Zato ja mislim da je ovaj Ustav, kako god u početku izgledao nejasan, u celini za nas ipak jasan i meni se čini da je g. Jovanović smatrao za potrebno da jedanput istupi frontalno protiv onoga što je stvoreno u ovom ratu, što je stvoreno u Jugoslaviji. Zašto mu je bilo potrebno da to učini baš sada, ja ne znam. U svakom slučaju, mislim da g. Jovanović i nema prava da govori u ime seljaštva, — a on kad govori želi da se stvori utisak kao da su njegove reči — reči seljaštva. Isto tako nema prava da stvari prikazuje tako kao da druge partije i druge političke grupe u Narodnom frontu nemaju takođe veze sa seljaštvom. Ja mislim da ima neke veze sa seljaštvom i Komunistička partija, jer ako ih ne bi imala, ne bi ni mogla stvoriti ono što je stvorila u toku ovoga rata. Ja mislim da g. Jovanović ne govori u ime seljačkih masa, nego da više izražava mišljenja koja uopšte nisu svojstvena našim seljačkim masama, a ukoliko se pojavljuju u seljačkim masama, — ona su u te seljačke mase unesena spolja. (Aplauz).

Потпретседник: Има реч народни посланик д-р Драгољуб Јовановић.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја ћу са неколико речи да се осврнем на одговор министра Кардеља, утолико пре што немам утисак да су наводи које сам ја јуче изложио пољуљани његовим излагањем. Он није оповргао ниједно од мојих тврђења у погледу примене, у погледу остварења Устава, а то је било тежиште у другом делу мога говора. Ја сам критиковао не толико Устав, колико, тако да кажем, главне уставотворце. Нема никакве противречности у моме држању. Ја сам могао бити за Устав, и јесам за Устав, и нико ми то не може забранити, јер он одговара мојим уверењима, а нарочито одговара слову програма Народне сељачке странке, чији сам ја генерални секретар, — скоро од речи до речи. Али оно што сам ја истакао и на чему увек стојим, то је: да јединствено политичко руководство неће моћи у садашњем периоду наше историје да окупи иза себе цео наш радни народ, ако не направи напор да се прилагоди томе народу.

Целокупна моја критика није уперена на текст Устава,

нити чак на његове тенденције, на његове смерове, колико је уперена на методе које су досада практиковане и које ће вероватно бити практиковане, ако се она федерација која је остварена у националном погледу не оствари и на политичком плану. Ја сам у томе врло јасан. Ја сам за Народни фронт, али за Народни фронт који ће то доиста и бити, а који неће бити играчка, или фасада, или параван у рукама једне једине партије. Ја имам пуно поштовања за ту партију, имам пуно дивљења за жртве које су њени људи дали, не само за минуле четири године оружане борбе, него и за читаво четврт века. Ја мислим да данашње млађе генерације комуниста пренебрегавају да истичу заслуге својих старијих другова, који су у великој мери створили оно чиме они данас руководе. Али, ако поштујем Комунистичку партију, не само нашу него и у целом свету, не могу се помирити с тим да она једина има право на егзистенцију. Имамо и ми други неку фиктивну егзистенцију, али то је живот цвећа у вази, то је живот биљке која нема корена, којој се не допушта да крене и да се нормално развија.

Мени је једино жао на Министра за Конституанту што је мојим речима дао значење које оне немају у погледу тумачења; која могу наћи изван Народног фронта, међу непријатељима нашег покрета. Не могу ја, само да се не би обрадовао Грол или Шубашић, да затајим извесне ствари које знам и осећам. Не могу ја да ћутим, зато што би можда моје речи обрадовале неког противника у земљи или на страни. Свака критика, ма како добронамерна била, обрадоваће некога ко је противник. Ја сам изабрао овај форум који ми се чини најкомпетентнији и најподеснији да кажем оно што ми месецима лежи на срцу. Ја сам то казао већ у приватним разговорима, и то у лице руководиоцима, а не за њиховим леђима. Ја сам казао маршалу Титу: „Наша земља не може да се сврста под једну капу и у једну партију“. Случај је хтео да ја то кажем на Дедињу баш пре годину дана — 12 децембра прошле године. Казао сам: „Не може наша земља да поднесе једнопартиски систем. Дајте могућност развоја и другим странкама, а нарочито сељачким странкама. Оне, особито на српској страни, нису показале да су против радничког покрета, него су увек желеле да сарађују с тим покретом као са братским покретом“. Ја сам размислио о свему што сам говорио; свака моја реч била је промишљена, и ја остајем при свему што сам јуче казао.

Министар Кардељ није оповргао ништа од свега што сам ја рекао, само је дао друго тумачење. Ја то могу жалити, али одговорност остаје на ономе који је то учинио. А наша садашња техника омогућава да свачије речи остану забележене, па ће будућност показати ко је правилно проце-

нивао ситуацију. Моја је критика уперена не против самих установа и рефорама, него против начина на које се оне спроводе, она је уперена и против једног персонала који може бити има много добре воље, али није показао досада довољно спреме и способности да те реформе спроведе. Нарочито сам јуче ударио гласом на однарођавање извесних људи. И када то кажем, ја сам упознат са стварношћу. Ја знам како наш човек, нарочито код Срба, има тенденцију да се одроди од света из кога је изишао, чим добије на раменима једну капларску звездицу. Цело моје излагање у ствари није било критика, него само пријатељско скретање пажње на извесне опасности које могу да дођу, а које треба да се избегну.

Нарочито је тешко пала Министру за Конституанту моја критика етатизма. Сви ви који сте слушали мој јучерашњи говор могли сте приметити да ја нисам казао ниједну реч против државног сектора или општенодржног сектора у привреди, него против етатизма као једног метода вођења привреде. Етатизам у моме речнику значи бирократија. То је вођење свега из државних канцеларија. У програму Народне сељачке странке предвиђена су такође три сектора: јавно-правни, задружни и приватни сектор. А тај програм писан је марта месеца 1940 године, на пуну годину дана пред инвазију Југославије. Не могу ја бити против државног сектора, него само против метода, и ја сам нагласио само методе. Моје излагање није ишло на то да би се рушио државни сектор, него да би се снажио у вези са задружним сектором. То се види и из програма Народне сељачке странке. И због свега тога је права иронија да се мени данас набацује: као да ја хоћу да се слаби државни сектор у корист приватног капиталистичког сектора, који никад није имао моје симпатије.

Ја сам казао, и то сам изрично нагласио у своме говору, да државна предузећа треба да се воде на практичан, на комерцијалан начин, по мерилима ефикасности, онако како је рађено у Русији, где се праве разни комбинати, трустови итд. Ја нисам даље развијао, јер су то опште познате ствари у економији: комерцијално не мора значити капиталистички. Ја сам тражио да се у томе правцу настави, али са што мање бирократизма и што мање рада из једнога центра. То је оно што сам ја назвао етатизам. Постоји код нас манија чиновништва. Међутим, треба: мање чиновништва, више одговорности; мање бирократизма, више личних способности. То је моја борба против етатизма.

Још само две речи о ужим партиским интересима. Ја одиста мислим, као што је рекао Влада Симић, да се не може ни нашој као ни њиховој странци замерити да је икада води-

ла ужу партиску политику. Ја сам спреман да правим народни фронт понекад и на штету партиских интереса, и мислим да о томе не треба више ништа да речем.

Када се каже да нисам довољно размислио кад сам говорио о праву на рад, мислим да је и то неоправдано. Ја сам јуче рекао да је баш то упропастило француску револуцију 1848 што је хтела по сваку цену свакога да запосли. Али велим: метните тај принцип у Устав, да бисмо показали да узимамо једну обавезу, ако не формалну, бар стварну обавезу, уколико будемо могли да запослимо свакога човека. Споменуо сам берзе рада и друге институције за налажење посла. Са пуно нијанса сам говорио о томе. Али понављам да рад треба да се уздигне на висину дужности и права, онако као што у Уставу Совјетске Русије стоји да треба стећи право да се буде војник Црвене армије, као и наше Југословенске армије. Исто тако треба да је част и право бити запослен; не бити на принудном раду, него вршити једну часну социјалну функцију. Јавна власт ваља да помогне грађанима да до те функције дођу.

Најзад, друг Кардељ — ја ћу га назвати другом, иако он мене назива господином — замерио ми је што сам баш овај моменат изабрао да све ово кажем. Ја мислим да се пре може говорити о месту које сам изабрао него о моменту. О месту зато што, када сам говорио о целој овој ствари, мене је инспирисало предавање друга Кардеља на радију: он није анализирао текст Устава, него је осмотрио целу ситуацију у нашој земљи. И ја сам себи дао право да осмотрим целу ситуацију, а где ћу је са веће висине и боље осмотрити него овде? Инспирисало ме и то што сам прегледао стенографске белешке уставотворног одбора који је правио Видовдански Устав. Сви шефови странака долазили су са својим пројектима и сатима држали говоре. Ја сам тако схватио и ову генералну дебату. Не да бих устао против Устава, дао сам свој пристанак на Устав. Али сам се у исто време искрено и братски обратио на људе који носе главну одговорност за његово остварење, — можда би и други неки хтели да понесу ту одговорност, али им се не да могућност — и казао сам у најбољој вољи: све је то у реду и слажем се, али пазите на то и на то. То је оно што сам назвао „предупређењима“.

Потпретседник: Има реч друг Моша Пијаде.

Моша Пијаде: Ја ћу говорити у своје лично име и говорићу за. Пошто ме познајете мислим да не би требало да кажем да и мислим за, кад кажем да говорим за. А после говора друга Јовановића од јуче, да ме не познајете, ја бих се осећао обавезним да кажем да кадем говорим и гласам за; да и мислим за.

Уставни пројекат који пред нама стоји дело је народа, дело је народне борбе. Не волим фразе, али мислим да се може са пуно права за овај Устав казати да је писан крвљу, да је сagraђен костима хиљада и хиљада који су дали своје животе да виде остварење онога што је у овоме нацрту Устава записано. Он је резултат неколикогодишње крваве и тешке борбе свих наших народа и широких слојева нашега пука, радничких и сељачких маса у првом реду. Ја према томе на овај нацрт Устава не могу да гледам „објективно“, са извесне удаљености, ја на њега гледам субјективно, јер осећам да у тим редовима, у тим одредбама ту стоји и парче самога мене, да сам и ја сав ту, као што видим у њему и све оне који су много више од мене дали да дочекају дан да наши народи добију овакав устав. Он је за мене једна жива ствар. Ја видим наше народе у њиховој целини, у њиховој братској заједници, у читавој њиховој активности и борби, у њиховим стремљењима и тежњама напред, ја видим њих живе у овоме нацрту Устава. Зато сматрам да је потпуно депласирано било кад је друг Јовановић јуче казао да није циљ да се Устав наметне народима и земљи.

Другови, свашта могу да разумем, могу да разумем и ову одбрану коју је дао друг Јовановић на критику друга Кардеља; све могу да разумем, али не могу да разумем да један присташа Народног фронта може казати да није циљ да се Устав наметне народу и земљи, јер за мене такво постављање ствари не значи ништа друго него тврдити да ову Уставотворну скупштину народ није ни овластио да доноси Устав.

Каква би друга потреба била да се каже да није циљ, да не може бити циљ да се народима наметне Устав, ако то не долази из уверења да ова Скупштина нема то овлашћење, да је она створена на такав начин да ће Устав, који ће из ње изаћи, бити наметнут народу. Ја мислим да то мора одбити сваки поштени грађанин, да не говорим о присташама Народног фронта и о народним посланицима. Ја бих закључио из тога да Јовановић осећа тај Устав као наметнут, убеђује ме у то још и то што је Јовановић готово себи за утеху додао да је то на крају крајева само дело за један моменат, да је врло добро да смо предвидели да једна обична Скупштина може да га мења и вероватно, не знам да ли је тако, можда грешим, али добијам утисак из целог говора, као да би желео да што пре наступи тај моменат нових избора, нове Скупштине, где ће моћи опет у начелу да говори за један уставни пројекат сасвим друге природе.

Ја поздрављам овај нацрт Устава и због тога што он поставља Југославију на једно међу првим местима у са-

дашњем послератном свету. Тај нацрт Устава је доказ пред читавим светом да је за народе Југославије рат уистини био рат за демократију, рат против фашизма, рат за уништење фашизма, за слободу народа, за напредак социјални, политички, културни. И мислим да као што су наши народи својом борбом у рату били пример и као што је наша борба имала велики одјек и преко наших граница, да ће тако и овај наш Устав, кад га једног дана усвојимо са свима побољшањима, која ћемо се трудити да унесемо, још бити и пример, и могу да кажем, и утеха и потстрек за многе зависне и колонијалне народе који су данас у тешком положају да се бране од империјалистичких захвата.

Не мислим да се осврћем на све важне моменте који су карактеристика овог Устава. Ја мислим да је он и као један рад добро направљен, добро склопљен, да има пуно оригиналности у њему, да у њему нема никаквог копирања, него, уколико има сличности, потсећа овде и онде на нешто што постоји и изван Југославије, а то је само случајност. Јер, све одредбе у Уставу и сва основна начела на којима почива наша народна власт и читава државна организација, њено уређење, одговарају ономе што је оригинално и самоникло израсло, што се створило и развило природним путем у току наше борбе. Тај Устав није писан из кабинета, из књига; он је писан из живота; он је извађен из живота где има свој дубоки корен. Пре него што је био написан, он је израстао, он је нашем народу познат.

Шта је основно и најосновније у нацрту Устава у нашој новој држави, народној републици — то је народна власт. Народна власт је темељ, она је суштина, садржина оног новог што су наши народи створили. На том темељу почива све остало у нашој новој држави. Основни принципи те власти у нашем уставном нацрту дошли су до сасвим јасног, прецизног изражаја. Не садрже никакву нарочиту новост и мислим да није потребно да се задржавам на свим тим принципима, односно неколико нових принципа који народну власт чине народном влашћу. Они су опште познати.

Друга је једна ствар на којој желим да се више задржим. На тој бази народне власти, на тој бази борбеног демократског јединства основних народних маса изграђена је и федерација наше државе, као федеративне државе. У том погледу мислим да смо нашли најсрећније могуће решење, да смо створили за наше народе такву државну заједницу која њима, сваком од наших народа, даје највећу самосталност, највећу меру самосталности, а да не буде окрњено њихово јединство и да им даје максимум јединства, а да не буде повређена и окрњена њихова национална слобода и самосталност, њихово право на слободан национални, поли-

тички и културни развитак. Уставни нацрт доказ је велике брига која се улаже да се нашим народима осигура равноправност и њихов слободан национални развитак.

Нема могућности за хегемонију ниједног народа над другим у једној држави где је уређење овакво како га овај Устав предвиђа. Држава, каква она излази из овога Устава, односи се крајње непријатељски према сваком шовинизму. Овај Устав стварно осигурава равноправност, која је једино могућа основа за заједнички живот наших народа у једној држави. Без те основе њихов заједнички живот не би био могућ, као што није био могућ у старој Југославији.

С друге стране, такво уређење државе, како видимо у овоме Уставу, стварно осигурава равноправност и националну слободу, које су једина и могућа сигурна гаранција против сваког сепаратизма. Ту се постиже циљ: да се осигура максимум националне слободе и самосталности и да се истовремено осигура и максимум јединства наших народа у заједничкој држави. То јединство наших народа, које нема никакве везе, које је управо сушта супротност онога што се у александровској Југославији звало „државним и народним јединством“, то јединство почива само на демократском, борбеном јединству народних маса, на ономе што зовемо истинском народном демократијом, на народној власти. Такво решење националног питања могуће је само тамо где је власт стварно, истински у рукама народа. Оно није могуће нигде где та власт није у рукама народа, или где народ нема снаге да ишчупа власт из руку империјалиста за себе.

Али да добијемо такве резултате била је потребна најдоследнија борба против фашизма и реакције, домаће реакције. Зато још и данас када радимо на Уставу, и сутра када га будемо прокламовали, биће још потребна исто тако доследна и, можда, још љућа борба за уништење и последњег остатка и сваке нове појаве фашизма и реакције.

Ми смо данас против сепаратизма. Имамо ли ми у Југославији, има ли нова Југославија непријатеља? Има, има их унутра, има их споља. Када је реч о унутрашњим непријатељима, мислим да се може рећи да чак и српски шовинисти, они који су вазда били централисти и који су се научили да се занимају угњетавањем, да се и они данас крећу ка сепаратизму, да они данас из тактичких разлога иду у сепаратистичке воде. Из тих кругова данас долази интересовање због чега нисмо у нацрт Устава унели одредбе о праву народних република да се отцепе. Ја Драгољуба овде не мешам са тим тенденцијама. Његово питање не стављам у

везу са тим. Он је само нагласио нашу одлуку у Јајцу, и не тврди да смо је изневерили.

Али, шта смо ми у Јајцу рекли? Одлука је тамо сасвим јасна. Она је у важности и овога часа. Њу је Уставотворна скупштина одобрила пре десетак дана. У тој одлуци се каже:

„На основу права сваког народа на самоопредељење, укључујући право на отцепљење или на уједињење са другим народима, и у складу са истинском вољом свих народа Југославије, посведоченом у току трогодишње заједничке народноослободилачке борбе, која је сковала неразружљиво братство народа Југославије, Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије доноси следећу

О Д Л У К У :

1) Народи Југославије никада нису признали и не признају раскомадање Југославије са стране фашистичких империјалиста и доказали су у заједничкој оружаном борби своју чврсту вољу да остану и даље уједињени у Југославији.

2) Да би се остварио принцип суверености народа Југославије, да би Југославија претстављала истинску домовину свих својих народа и да никад више не би постала домом било које хегемонистичке клике, Југославија се изграђује и изградиће се на федеративном принципу, који ће осигурати пуну равноправност Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца, односно народа Србије, Хрватске, Словеније, Македоније, Црне Горе и Босне и Херцеговине.“

Дан састанка другог заседања АВНОЈ-а 29 новембра 1943 године није био дан када је нама требало тек да прокламујемо право самоопредељења, укључујући право отцепљења итд.

Не. То право самоопредељења ми смо пред наше народе износили пре рата и износили смо га у почетку народноослободилачке борбе. А 1943 године, крајем 1943 године, престала је свака потреба да се то право тек прокламира. Напротив. Тада је већ био увелико моменат да се констатије да су се наши народи већ определили, да су они већ три године водили заједничку борбу осведочени, да им нема живота, спаса, физичког опстанка, ослобођења, напретка — ни за један народ, ни за све заједно, — ако не буду уједињени и ако не теже једној државној заједници.

Према томе та одлука просто каже да су наши народи у томе моменту већ уживали у пуној мери то своје право, али га нису хтели да искористе, него су изразили своју чврсту вољу да остану уједињени.

Зато данас кад се поставља питање зашто тога нема у нацрту Устава, мислим да се може одговорити с пуним правом да то и не треба да буде у њему. Не треба да буде због тога што данас захтев за такво право може да дође само од реакције, може да дође од оних који мрзе нову Југославију, не толико зато што је федеративна, него зато што је народна република (Тако је). Оне реакционарне клике које желе да униште народну власт, демократско јединство народних маса, оне данас не могу да атакирају на целој линији, али се можда надају да би на земаљским изборима у појединим земљама, можда на бази шовинизма, још нашли подршке и да би могли да баце паролу отцепљења итд.

Ми у Устав не треба да унесемо нешто што би реакцији могло дати потстрека и хране. Ми смо за очување ове државе, ми ћемо је бранити зубима и ноктима против сваког оног који би хтео да је цепа, комада из било каквог рачуна, зато што смо свесни да таквим комадањем не циља ни на шта друго него на народну власт, на онај демократски темељ наше нове државе. У таквом случају лако би било да се врати и стари централизам, и фашизам, и сви монарси на свету.

Осврнуо бих се и ја сада мало на јучерашњи говор Драгољуба Јовановића.

Очигледно и мени је пало у очи оно исто што је пало у очи и другу Кардељу. Почетак пун одушевљења, ако хоћете један хвалоспев нацрту Устава, нашој новој државној организацији и истичући у толикој мери да он одговара, да формулише линије програма државног живота који је предвиђен и у програму Народне сељачке странке, да одговара потребама, интересима, тежњама наших народа у овом историском периоду, да обезбеђује народне и државне циљеве, скида с дневног реда питање облика владавине, гарантује унутрашњи мир, обесхрабрује разне унутрашње издајнике. Иза свих тих похвала, које су дошле напред, слеђује критика, која, ето, и после овог професоровог одговора, остаје као глас против уставног нацрта, против нове државе.

Узмимо говоре које смо данас чули — друга Симића и друга Ђуровића, без истицања са њихове стране и једном речи њихове искрености. Ми смо сви били под дојмом да слушамо речи дубоке и искрене и од срца дате. Друг Јовановић је међутим много говорио о искрености, и то не само о својој него и о искрености других. Говорио је о искрености Совјетског Савеза што ставља у свој Устав, у један одређени параграф, да је Комунистичка странка државна

странка, државна установа. То нема никакве везе са искреношћу. Тамо је диктатура пролетаријата, тамо су ствари такве. Рекао је да су искрени и наши мали људи, радници на терену, који некомунисте из Народног фронта називају сакацијама, т.ј. водоношама. Можда има таквих случајева. Ако ти изрази и ти случајеви нису мени били познати до јуче и до данас, кад их је потврдио и друг Симић, ја сам познавао разне друге сличне случајеве. Али мислим да не треба одговорност за грешке или испаде неколицине људи бацати на рачун Комунистичке партије. Мислим да не треба чинити Комунистичку партију као такву одговорном за сваку глупост коју може учинити неко ко можда и није комуниста, него мисли да је.

Он је поменуо да је друг Темпо био искрен што је кажао да му се чини да не треба да буде начелне дебате. Он се нашао. То није рекао ни у каквом говору, него, тако за столом, али мислим да му је друг Јовановић дао добру лекцију, тако да је Темпо могао да увиди да је дебата и те како потребна, и да ствари не стоје баш тако да смо сви одушевљени за овај нацрт. Он је споменуо и своју искреност онда кад каже да не може бити једнопартиског система у нашој земљи, бар не са пристанком нашег сељаштва, пре свега сељаштва у Србији. Не би требало да се друг Јовановић увреди ако кажем да су ме те речи управо потсетиле, скоро тако рећи дословно, на речи које је можда пре годину и по дана изрекао Черчил. Такве смо ми реченице прочитали много пута у листовима стране реакције, и читамо их, ако хоћете, сваке вечери у извештају Танјуга. Обично се говори да су сељаци против партизана, т.ј. комуниста, и нарочито српски домаћини, сељаштво из Србије. Черчил је чак избројао 200.000 сељачких домаћинских породица. „Можда ће Хрвати примити комунизам, у Србији сељаци никада неће примити комунизам“, тако се говорило.

Како ја разумем говор друга Јовановића? Он има две душе. „Zwei Seelen wohnen, ach, in meiner Brust“. И вечити сукоб тога двога у њему преплиће се као кад мешате вино са водом, али он стално бућка да остане розе фарба, да се не позна колико је воде а колико вина.

Ја морам да кажем другу Јовановићу да он није савим слободан од шовинизма.

Устав од 1921 године, каже он, обезбеђивао је, поред осталог, и државу од сепаратиста, (Д-р Драгољуб Јовановић: Не! Имао је за циљ да обезбеди. То је себи поставио као задатак.) међутим, то је био један устав који је засновао национално угњетавање у овој нашој Југославији. И био му је главни циљ да заснује хегемонију, не српског на-

рода, него хегемонију чаршије и двора у име српског народа, а то је српски народ крваво платио.

Друго, за 1929 казати да су се Срби најлакше одrekli националног обележја и заставе, (Д-р Драгољуб Јовановић: Него што би други учинили да су били у њиховом положају?) то је управо речник 6 јануара. То је тврдња шестојануарске диктатуре — како се Срби одричу и своје заставе, и националног имена и постају Југословени, а југословенство 6 јануара и Александрово југословенство у бившој Југославији било је уопште само једна врло рђаво проведена форма за шовинистичку великосрпску хегемонију и угњетавање других.

Ми Срби, каже он, кажемо све што осећамо, а са Македонцима и Хрватима треба бити опрезан, јер не кажу одмах шта мисле. (Д-р Драгољуб Јовановић: То је питање темперамента). Ја не знам како може претендовати неко да је слободан од предубеђења, да не речем од шовинизма, кад тако гледа ствари и поставља. „Чувај се Македонца, он ћути. Причувај се Хрвата, тај није научио да каже шта мисли. Он ће сутра казати нешто друго“, итд.

Са таквим речником данас изаћи пред нас, после све ове борбе и после овога што смо заједнички створили, ја мислим да ми даје за право да кажем, да се Јовановић није ослободио тих остатака шовинизма. Па онда, да је Хрватска била болно место старе Југославије, да је на разне начине некад активно и некад пасивном резистенцијом, час отсутовањем из парламента, час атентатима, држала стару Југославију у једној сталној нервози. Дакле, њена „температура 37,3“—37,3“, потицала је од хрватског баџила. (Д-р Драгољуб Јовановић: Тако је). Видимо Павелића, видимо Јанка Пусту, и шта ја знам, али Радићево убијање усред парламента и разне друге злочине против народа у Хрватској, Црној Гори, Македонији, читаве покоље које је проводио режим, изгледа као да заборављамо. Хрватска је дакле била она која је чинила Југославију нездравом. Није то хегемонија, није то политичка и социјална реакција и национално угњетавање које је Југославију чинило таквом, него је то отпор једног народа против националног угњетавања. Ми у нашој новој држави не желимо да улазимо у посао са таквим сумњичењима између наших народа.

Ми знамо да није тачно и да не може да буде тачно оно што је данас Јовановић рекао да ми треба да окупимо цели народ. Нема тога режима на свету. (Д-р Драгољуб Јовановић: То нисам никада рекао). Не можемо окупити Грола, Шубашића, ни Дражу, ни овога ни онога, и немамо ни воље да их окупимо, јер их не рачунамо у народ. (Д-р Драгољуб Јовановић: То је немогуће и није потребно). И зато и у

Србији, и у Хрватској и у сваком делу наше државе има људи који не могу да се прилагоде, који не могу да буду окупљени око ове Народне Републике, око народне власти, и који могу да буду само њени непријатељи, а ми такође њихови.

Едвард Кардељ: На једном месту г. Јовановић каже: „Ако смо учинили све што захтева разум да свакога од чланова наше заједнице уверимо да је то интерес, да је то потреба свих нас, да ли смо учинили све да свакога и загрејемо, одушеavimo за ту заједницу? Да ли можда није створен велики број противника баш тиме што исувише обезбеђујемо јединство?“ (Д-р Драгољуб Јовановић: То се односи на оне који су разумно примили).

Моша Пијаде: Али се треба пажљиво изражавати. Не треба говорити: „јединствено политичко руководство неће моћи у садашњем периоду да окупи цео наш народ“. Ту можда има забуне у терминима. (Д-р Драгољуб Јовановић: То не значи цео народ у једну странку). Ако се под народом подразумева оно што је основно, популус, онда се може казати начелно. Па даље каже: „ако се не прилагоди народу“. Није увек корисно за народ да се његово руководство њему прилагоди. Да смо се ми прилагођавали 1941 г. и 1942 у Санџаку, у Босни, Лици, Банији и Кордуну, ми би постали кољашаи, не би остали уједињени. Ми би кад упаднемо и видимо оне разне злочине једне против других пристали уз једну или другу страну, па би се тако поцепали да би Хрват борац отишао да брани муслиманска и хрватска села од четника, а Србин српска села од усташа и постали би исто што и они. Ми се нисмо прилагођавали. Ми смо се у најтежим ситуацијама, када су народи били најгрозније закрвљени међу собом, томе супроставили и извели велико дело да те народне масе поведемо у борбу против таквог цепања и међусобног покоља и да их ујединимо да се заједнички боре против заједничког непријатеља.

Друг Кардељ ми је уштедео неке ствари и не желим да се на њих враћам. Само још нешто: Јовановић тврди да јединствено политичко руководство чини оригиналност нашег државног уређења. Он то назива неким супер-обезбеђењем, супер-гаранцијом државног и народног јединства. То је Комунистичка партија. Не спомиње се у Уставу, али је реална. (Д-р Драгољуб Јовановић: Добро сам рекао).

Он то зове оригиналношћу нашег државног уређења и он то види у Уставу само незаписано. Да је Комунистичка партија позвала наш народ у борбу, да је била руководилац, организатор, иницијатор, и то дуже времена потпуно сама, бар у извесним деловима Југославије, то је тачно. Да је она остала кроз ту борбу главна снага која је давала правац,

која је окупљала све што је било патриотско и што је осећало демократски, то је све тачно. Да је она постала једном политичком и друштвеном снагом, то је тачно. Да је она и данас таква једна снага од пресудног друштвеног утицаја и то је тачно. Али проглашавати је за једнопартијски систем погрешно је ако ни због чега другог, оно бар зато што би се требало чувати и у затвореном кругу и запечаћеној соби да понављамо пароле које непрекидно слушамо од међународне реакције. Не сме човек да буде тако равнодушан према ономе што ће на реч некога међународна реакција запљескати и закокотати од задовољства. Не треба бити тако равнодушан.

Мислим да на истој линији грешења говори и о „совјетизирању“. То је питање које је Јовановић поставио говорећи о спољној безбедности. Он каже овако: „...да ли Југославију довољно обезбеђујемо споља, да ли нарочито онај западни свет, који са подозрењем гледа на све ово што се дешава са ове стране линије Данциг—Трст, да ли не изазивамо непријатељство тога света; да ли извесним формалним одредбама и институцијама у овом Уставу, које сувише потсећају на совјетизирање, ми не изазивамо без потребе непријатељство тога западног света, који, природно, нерадо гледа свако совјетизирање.“

То је начин говора и мишљења потпуно туђ и треба да буде потпуно туђ и чак непријатељски мишљењу једнога присташе Народног фронта. То је начин мишљења свих оних, који мрзе дело које смо створили, који мрзе Народни фронт у Југославији, који мрзе ову Народну Републику и источно од линије Данциг—Трст гледају све са подозрењем. Али имамо и ми право да подозревамо на оно што се ради западно од линије Данциг—Трст, имамо и ми права да подозревамо на оно што се дешава у Грчкој, што се дешава у Италији, што се дешава на Јави, у Индокини, у Кини и где год хоћете. Имамо ли права да запитамо зашто се на Јави употребљава јапанска војска и тенкови у борби против једног народноослободилачког покрета, који жели слободу. Народ је сазрео да више не буде колонијално робље Холанђанима, који су га за пар векова довољно експлоатисали. Ми видимо да нешто у послератном свету не клапа, да се јављају тенденције које изазивају угушивања народних покрета. Значи да смо и ми на граници тих покушаја. Али ова земља није била поприште таквих експеримената само зато што је имала баш овакав ослободилачки покрет и што је ишла оваквим правцем који је довео до оваквог нацрта Устава и организације државе. Зато мислим да не треба и да је немогуће овако поставити наша спољно-политичка размишљања, као што је то јуче учинио г. Драгољуб Јовановић.

(Д-р Драгољуб Јовановић: А шта је нетачно у самом констатовању? Један глас: А шта је то западни свет?) Да ли смо ми довољно обезбеђени споља, или да ли ми не изазивамо непријатељство западног света? Ми бранимо нашу позицију независности и чувамо то као око. Ми смо из те борбе за независност изишли као победници и хоћемо да уредимо своју кућу како ми хоћемо. Ми сматрамо да је ова демократија права демократија. Ми се ништа не мешамо код њих. Нека се они уређују како знају и умеју. Али исто тако задржавамо себи право да и ми своју кућу уређујемо како хоћемо, и ја се питам да ли ми тиме изазивамо непријатељство? Шта ми треба да радимо да бисмо изазвали пријатељство, дужан је да одговори г. Јовановић. Ја на то не могу да одговорим, јер питање не потиче од мене и нећу дати одговор. (Д-р Јовановић: Ја сам поставио питање методе и формулације, а не питање спољне политике.)

Још нешто о „совјетизирању“. Нема овде намере да овај Устав личи на совјетски Устав. Ми нисмо ништа копирали. У њега је ушло све оно што је у овој земљи стварно, а ако штошта личи у државној организацији у извесним социјалним и политичким одредбама, у правима грађана и народа на оно тамо, то је зато, што и нама одговара то на исто тако природан начин као што је тамо. Али има и одредаба у нацрту Устава, какве се налазе и у уставима свих западних демократија и сад не знам зашто не би имала права Совјетска Русија да се жали због уношења тих буржоаско-демократских принципа. Зашто западно од линије Данциг—Трст имају права на осетљивост, а овамо да немају?

Ето тако те ствари стоје. И зато ја жалим Јовановићев иступ, али уједно сматрам да је и добро што је с њим изашао. Упркос тим двома душама које су у њему, ипак се види која је права. Јер, на крају крајева, кад се све то прочита и чује, ипак ја не могу а да не мислим да се права његова душа налази у противности са овим Уставом.

Ја ћу, разуме се, за овај нацрт Устава гласати на крају дебате у начелу и сарађиваћу, колико год ми снаге буду допуштале, у даљем побољшању овога нацрта. Мени је кад сам први пут имао изражен нацрт Устава већ изгледао скоро савршен и довршен, али већ после једног сата кад сам га опет читао, нашао сам да овде и онде треба нешто казати друкчије и још нешто додати што је било испуштено итд. (Д-р Драгољуб Јовановић: Али ви то мени не допуштате). А на терену, господине Јовановићу, мислим да треба да водимо рачуна не само о нашим него и о вашим теренцијама. (Д-р Драгољуб Јовановић: Стараћемо се.)

Потпретседник: Пошто је 8 сати прошло, а већина при-

јављених говорника, изгледа жели да говори сутра, да ли би се још неко јавио за реч?

Едвард Кардељ: Ја бих желео да одговорим на једно питање.

Потпретседник: Има реч Министар за Конституанту.

Министар за Конституанту Едвард Кардељ: Што се тиче подробности предлога који су стављени, ја мислим да би могли о њима говорити доцније кад будемо разматрали поједине чланове, но код једног питања хтео бих да кажем неколико речи, а то је по питању национализације. И то смо ми имали у првобитном пројекту, па смо онда у редакцији у нашем Министарству избацили из разних разлога. Национализација разних грана привреде ће бити сигурно потребна, али то ће бити један, релативно дугачак процес. Међутим, ако нагласимо изрично у Уставу потребу национализације у будућности, имаћемо без икакве потребе неко узнемиравање у привреди. (*Д-р Драгољуб Јовановић:* Ето, видите како сте пазили. *Моша Пијаде:* Ми смо најпажљивији људи.) Ја нисам никад говорио да не треба пазити. Треба пазити у интересу народа, а не у интересу некога другог. Ту се ради о томе да би ми можда нашу привреду дезорганизирали ако би пре него буду сазрели услови свршили национализацију. Зато је боље да се изричито о томе у Уставу не говори. Иначе, формално, мислим да је у Уставу дата база за национализацију тамо где се говори о експропријацији приватне својине на основу закона и са отштетом, а то су ствари које ћемо у свакој национализацији узети у обзир.

Потпретседник: Има реч друг Моша Пијаде.

Моша Пијаде: Ја бих само још нешто казао о национализацији. Када је у нацрт Устава испрва била унета одредба, мислило се да је завршен период кад је казним путем држава дошла у посед извесног дела индустрије и да је потребно да се у Уставу предвиди национализација зато да то буде и Уставом тако национализовано да би се онемогућила тражења ревизија процеса итд. Одустало се од тога јер се мислило да ће се, ако се то унесе, многи трудити да изиграју национализацију коју би очекивали. Али кад је говорио данас друг Симић, из једне његове реченице мени се чинило да он мисли, ако Устав не донесе изричиту одредбу одредбу о национализацији, да онда постоји после доношења Устава опасност да капиталисти који би се бојали национализације раде то исто, тј., да се везују са страним капиталом и страним фирмама, макар фиктивно, и тако компликују ствари и отежавају национализацију. Не знам да ли је друг Симић то мислио, али тако ми се учинило. То је један моменат који у специјалној дебати треба имати у виду, да се то још одмери.

Претседник: Има реч друг Симић.

Владимир Симић: Оно што пише у Уставу у погледу ограничења приватне својине и у погледу експропријације, ја признајем, може бити да мени смета што сам и правник а не само политичар, али ја имам прецизне појмове у погледу експропријације.

Експропријација се врши кад се граде друмови, железнице, кад се канали копају или кад држава у општем интересу хоће да подигне извесне здравствене установе и извесне станице и кад терени који су у питању и оно што на њима стоји, смета да се ти општи интереси задовоље.

Кад се експропријација врши, то се чини у општем интересу, али не ради експлоатације експроприсаног добра. То је појам који је стекао право грађанства у целом свету, и ја мислим да у том погледу нема другачијег схватања него што је ово које сам исказао.

Кад се ради о ограничењу приватне својине, за које начело је и програм моје странке, онда се ту ради о ненагомилавању богатстава. Али, приватна својина као таква не би могла да се сматра и оно што претставља продукциону функцију у општој народној привреди, и оно оруђе, оно средство које је у тој функцији и које се у тој функцији налази, па сам рекао: ако се у једном уставном поретку установи мешани систем, — а он је у овом нацрту Устава установљен, — и кад се у њему изрично каже да постоји опште-народна, задружна и приватна имовина, па се поред тога гарантује та приватна имовина заједно са иницијативом, онда у том случају, ако се и каже или пропише могућност национализације, то не значи да се мора национализовати одмах. Моја идеја је била да могућност национализације постоји у Уставу. Знамо, рекао сам, да наш Устав предвиђа опште-привредни план и да ће сачиниоци општег привредног плана морати да воде рачуна о степенастом или делимичном национализирању средстава производње, па да у тај опште-привредни план путем закона који се доноси на основу Устава лагано ту национализацију изврше. Ја знам врло добро да такво једно објављивање изазива извесну нелагодност код приватног сектора и несумњиво је да има врло много начина, и постоје многи начини, да се они обезбеђују од таквих евентуалности које ће у приватном сектору да наступе. Али, и у обрнутом смислу постоје исто тако многи начини који ће омогућити њима да ставе једну брану, или бар велику сметњу тој национализацији, која ће у будућности да се врши, ако она не би унапред била објављена и ако не би било против-уставно све оно што се ради од момента проглашења Устава у погледу тих даљих сметњи за њено вршење.

То је била суштина онога што сам рекао. Познато ми је да је у једном од претходних нацрта устава то било стављено унутра. Знам исто тако и то да је у том погледу била дата једна срећна стилизација у том првобитном пројекту. То је било проглашење и ништа више. У вези са привредним планом и организацијом, коју хоћемо да установимо и од које не бежимо, то је било савршено довољно и тачно речено у облику једне могућности која претстоји. Тешко је, ја опет понављам, истаћи један плафон, како се то каже, до кога приватна иницијатива може да дође, или до кога радљивост и функционално дејство у општој народној привреди у приватном сектору може да се креће. Ја то питање, морам признати, довољно и не познајем. Али знам да исто тако као што се може догодити да услед развоја прилика и стања која не морају бити увек иста као што су данас, јер се друштвена стварност мења, може доћи до извесног несклада и до извесних нових развоја који могу да садрже у себи могућност извитоперавања економске организације коју смо ми овде замислили. И као што постоји оправдана бојазан, како је Министар за Конституанту рекао, кад се радило на пример о питању права на рад, може да постоји и једна друга опасност, — да рад у приватном сектору буде повољнији него у државном сектору. Није немогуће. Не може се рећи да је то једна немогућност. (Милош Московљевић: Тога већ има).

У таквој једној перспективи где је јединство радних маса, нема ли ту извесних опасности за несклад у усклађивању њихових класних интереса и формирању њих као једне моторне снаге за даљи привредни развој? Ја не знам да ли су ова предвиђања у потпуности тачна. Ја ћу о томе да размислим и кад ми будемо дошли у појединачној дискусији на део који о томе говори, ми можемо у том погледу још више да кажемо, — а имамо права да консултујемо и стручњаке, — али сматрам да је то једно врло важно и значајно питање и да се од тога питања не могу да уклоне ни они који данас у свету врше национализацију. Они прокламују да ће бити национализирана та и та привредна грана и једновремено прописују обавезу за оне који тамо раде да морају и даље радити, хотећи да задрже њихов интерес у пословању и хотећи да не повреду опште-народну привреду. Може се предвидети један дужи период времена када ће врховна државна власт приступити тој могућој национализацији која је прокламована и сматрам да ће привредни интерес за пословање код сва три сектора постојати у томе времену, пошто ће се знати у кругу приватног сектора да се преко извесног плафона даље не може. Не смеју постојати нагомилавања великих богатаста. Развијање капита-

листичке производње у оквиру нашег сложеног економског система може да буде у једном одређеном смислу, али оно неће моћи да постигне оне степене, да би се могло говорити о експлоатацији финансијског капитала и осталим незгодама чисто капиталистичког система.

Претседник: Сада је већ 8.20 часова. Народни посланици Васа Чубриловић, Андрија Хебранг и Иван Гранђа одлажу своје говоре за сутра. Има ли још ко да се јави за реч у сутрашњој дебати? (Не јавља се нико). Пошто се нико не јавља, закључујем данашњу седницу.

(Седница је закључена у 8.20 часова).

Четврта седница

(13 децембра 1945)

Почетак у 16,20 часова.

Претседавао председник **Моша Пијаде**.

Председник: Отварам четврту седницу Уставотворног одбора. Молим да се изврши прозивка.

Секретар Д-р Макс Шнудерл прозива чланове Уставотворног одбора.

Председник: Молим да саслушате записник прошле седнице.

Секретар чита записник треће седнице Уставотворног одбора од 12 децембра 1945 године.

Председник: Чули сте записник. Има ли ко какву примедбу на записник? (Нема). Пошто примедба нема, записник је примљен.

Прелазимо на дневни ред: наставак начелне дебате о нацрту Устава.

Има реч друг **Иван Гранђа**.

Ivan Granda: Drugovi i gospodo narodni poslanici, govorim kao predstavnik Hrvatske republikanske seljačke stranke i nije mi teško govoriti. Govoriću za. Kao što vam je poznato, Hrvatska republikanska seljačka stranka već prije 40 godina imala je u svome programu ona ista načela, koja obuhvata uglavnom i današnji naš nacrt Ustava, imala je, uglavnom, istaknuto isto nacionalno i socijalno pitanje. Ta stranka osnovana je na seljačkim tradicijama još iz vremena Matije Gupca, kad je povedena borba za stara prava i pravice, koje su se tada nazivale čovječanskom pravicom, a danas se nazivaju socijalnom pravdom. Ta se stranka kroz čitav svoj rad stalno borila za socijalnu pravicu, za samoodređenje naroda i za narodnu vlast kakva je ona uglavnom danas ne samo u našem nacrtu Ustava formulisana, nego kako je već sada u praksi sprovedena.

Drugovi izabrani narodni zastupnici, stranka kojoj imam čast da pripadam već 20 godina, i oko 80.000 njenih pristaša, položili su 1920 godine, mjeseca prosinca, javnu prisegu da će se čitavog svoga života boriti za republiku. Dakle, za prave

pristaše moje stranke, nije ovo ništa novo i ja nemam bojazan kakvu su neki govornici ovdje pokazali, od načina sprovođenja socijalne pravice i od premoći komunista. Toga kod nas i kod naših pristaša nema. Naša stranka i njen program radili su uvijek na tome da se radnik i seljak slože. Ima jedna parola koja kaže: radnik i seljak su dva brata, dva patnika i dva mučenika i treba da se slože i da složnom borbom izvojuju svoju državu, u kojoj će oni uz pomoć naroda, postaviti svoju narodnu vlast, svakako onakvu kako narodu najbolje odgovara. Pa to je ozakonjeno, drugovi, i u tom našem predlogu Ustava.

Drugovi, ja ne bih imao mnogo da govorim, samo bih ukratko izložio da nema neke stalne bojazni od premoći komunista. Sve one pristaše bilo koje stranke koje su imale u svome programu i u svome radu socijalna načela komunista, oni ne mogu imati bojazni od premoći Komunističke partije koja je imala ista načela koja su stalno u svome programu zastupali i oni. Nekima se čini da ima bojazni zbog toga što komunisti sada imaju prevlast u vrhovima narodne vlasti. Drugovi, ja ću biti iskren i lojalno moram priznati jedno, a i svi moramo priznati, da je Komunistička partija dala prvoborce koji su povelili naš narod u narodnooslobodilačku borbu. I na temelju tekovina te borbe izrađen je ovaj nacrt Ustava.

Moja stranka uvijek je bila za ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo svih naroda Jugoslavije. O tome ne treba trošiti mnogo riječi. Mnogi oni koji su pomalo znali rad i nauku naših blagopočivših vođa, braće Radića, znaju da je njihov čitav rad i život bio usmeren na to da se ponajprije dode do bratstva i jedinstva naših jugoslovenskih naroda, a preko toga do bratstva i jedinstva svih slovenskih naroda.

Mi svi znamo da je Stjepan Radić putovao svojevremeno u Moskvu i da je zbog toga putovanja čitava naša stranka, uz Komunističku partiju, stavljena pod „Obznanu“, te je preživjela velike progone kao stranka sa tobože komunističkim odlikama. Ja ne znam šta mnogi smatraju pod komunizmom. Socijalna pravica je samo jedna i ne mogu biti dvije, bilo da je zastupa Komunistička partija, ili koja druga. Hrvatska republikanska seljačka stranka je borac za socijalne pravice i mi smo se na tome putu uvijek susretali sa radnicima. Među nama nikad nije dolazilo do onakvih opreka do kakvih je došlo za vrijeme takozvanog nasljednika Stjepana Radića, — koji mu nikad ne može biti nasljednik, — dr Mačeka. Kad je on bio na čelu stranke, došlo je do progona komunista. Tada su postali prvi koncentracijski logori, pod „slavnim“ banom Šubašićem. Ali, to nije imalo ničeg zajedničkog sa onom strankom koju su osnovali braća Radići, a mnogi od vođstva i pristaša ili su sami napustili stranku, ili su bili odbačeni, jer se nisu slagali sa ra-

dom i sa načinom provođenja programa, kako su to radile samozvane vode.

Dakle, gospodo, braćo i drugovi, da ne duljim. Ja ću u načelu u ime Hrvatske republikanske seljačke stranke, glasati za predloženi nacrt Ustava, a u detaljnoj raspravi staviću neke konkretne prijedloge.

Претседник: Има реч друг Васа Чубриловић.

Васа Чубриловић: Другови, изјављујем одмах у почетку да ћу у начелној дебати гласати за предложени нацрт Устава. Изнећу разлоге зашто.

Код разматрања оваквих питања треба утврдити да ли један предложени нацрт устава има оне битне особине које ће тај устав оспособити да може служити једној држави као њен основни закон. Треба испитати услове, а тих услова има много. Ја ћу навести само неколико главних, за које сматрам да их овај нацрт Устава испуњава и да ће зато бити у могућности да врши онај задатак који стоји пред њим као основним законом у нашој земљи.

Први је услов: да ли нацрт Устава одговара стварним друштвеним и политичким односима у земљи. Други је услов: да ли одговара интересима, осећању и расположењу широких народних слојева. Трећи је услов: да ли даје објективне могућности за несметани развитак државе и њених народа. Четврти је: да ли оне политичке снаге које га предлажу у Скупштини имају етичко и морално право да доносе такав Устав и да ли имају снаге и моћи да га спроведу у живот. Пети би услов био: да ли идеје које провејавају кроз нацрт Устава одговарају друштвеним и духовним стремљењима савременог света. Мислим да овај предложени нацрт Устава одговара свима овим условима.

Он је поникао из борбе народноослободилачког покрета у току другог светског рата. Као такав он је израз расположења, тежњи и осећања најширих народних слојева у Југославији. Према томе, као што су то показали избори од 11 новембра, са његовим идејама и начелима слаже се огроман део држављана старе Југославије. Они су у току рата и после рата били до детаља обавештени о програму и стремљењима народноослободилачког покрета. Све је то ушло у основна начела нацрта Устава. На тај начин, огроман део наших народа пристао је да Устав буде онакав, какав донесе Уставотворна скупштина Федеративне Народне Републике Југославије, то јест онакав, какав је овде предложен.

Из тих разлога Устав ће бити способан да послужи држави као основни закон за њен даљи развитак. Интереси појединих народа, расположење и осећања најширих на-

родних маса, радништва, сељаштва и народне интелигенције, стоје иза њега, а покрет, који га носи и који ће га изнети, има пуно морално право да на начелима која се излажу у овом нацрту изгради нову државу.

Одувек је било необориво правило у историји народа и држава да највише права има да уреди државу према својим осећањима, схватањима и интересима онај који је за њу највише жртвовао, који је за њу највише дао. Народ-ноослободилачки покрет кад се формирао у току овога рата у борби противу окупатора истакао је поред пароле борбе за независност и слободу и начела на којима треба организовати ослобођену државу. Он је највише допринео да та држава буде ослобођена, да та држава буде поново уједињена и зато има и највеће морално право да ту државу организује према својим начелима и према својим схватањима. Пошто се тај покрет ослања на најшире народне слојеве где се и формирао и подигао, где се развио, он ће имати и снагу да, ослањајући се на расположење тих народних маса, на слогу и братство свих наших народа, тај Устав доиста и спроведе у живот. Што се тиче последњег услова: — да ли начела изнесена у Уставу одговарају духовним стремљењима данашњег света, и ту се може одговорити потврдно. И народноослободилачки покрет и све политичке и духовне снаге које у њему делују нису ништа друго него деца двадесетог века. Индустриска револуција деветнаестог века неминовно је у двадесетом веку довела и води социјалној револуцији. Народноослободилачки покрет појављује се код нас као једна револуционарна сила. Он је то постао исто толико као плод општег духовног и друштвеног стремљења данашње Европе, колико и као плод напора и тежњи народа Југославије, да потраже нове путеве свога живота, да потраже нове основе на којима ће изградити своју државну заједницу.

Зато сматрам да је овај врло важан услов апсолутно испуњен, и мислим да је и потребан. Народи и државе живе у великим заједницама, и приликом изграђивања својих основних начела морају водити бригу и о томе да ли та начела одговарају општим стремљењима једне епохе.

Ја сам споменуо овде реч револуција. Ја мислим да ми доиста преживљавамо једну велику народну револуцију. Њени узроци су разноврсни, карактеристике исто тако. Има ту националних и политичких елемената, има културних, духовних, има социјално-политичких и друштвених, али сви скупа морају бити изражени онако како треба у овом нацрту Устава. Овакав какав је предложен, он је израз тежњи наших народа у револуцији коју они преживљују. Нигде се то тако не осећа као код упоређења основних начела ово-

га Устава са основним начелима Видовданског устава. Видовдански устав истицао је, пре свега, начело монархистичко. Овај Устав истиче начело републиканско. Видовдански устав заступа интегрално југословенство и централизам. Овај Устав заступа федерацију и једнакост, равноправност и братство народа Југославије. У Видовданском уставу показује се јасна тежња за изградњом једне полициско-биро-кратске државе. Овај Устав заступа начело народне власти. Видовдански устав бар привидно заступа идеје либералне демократије. Овај Устав заступа идеје народне револуционарне демократије. У Видовданском уставу основна начела у привреди заснивају се на идејама западне либералне привреде. Овај Устав начелно то не побија, али оставља могућност за етатиистику привреде. Као што видите, у основним схватањима у решавању политичких и друштвених проблема, нацрт данашњег новог Устава потпуно је супротан од Устава старе Југославије. Није то случајно. На старим начелима покушала се изградити држава од 1918 и 1941 године и она је пропала. Све установе су подбациле, све друштвене снаге показале су се недовољне, политички покрети били су неспособни да држави даду један стабилан друштвени и политички поредак. Наша монархија, као и све балканске монархије, показала се неспособном да измири начело монархизма са начелима праве демократије. Она вечна борба између личних режима и народа, која испуњава целокупну политичку историју Србије у 19 и 20 веку, наставила се у старој Југославији. Показало се као несумњиво да се демократија и монархија не могу измирити. И зато народноослободилачки покрет заступа начело републиканско: да ова држава буде република. Интегрално југословенство које је чинило основ Видовданског централизма, плод интелигенције народа Југославије, послужило је као шпански зид за личне режиме владалаца и хегемонистичке тежње Београда. Показало се да се овако разноврсна заједница народа не може водити са једног места, ни владати њоме по једном начелу. Зато је борба око централизма била осовина свих политичких догађаја у старој Југославији. Народноослободилачки покрет, место да форсира централизам, место да форсира југословенство као негативну тежњу појединих народа Југославије, он поставља начело братства, једнакости, равноправности и јединства народа Југославије. Усвајајући федерализам, делећи земљу на посебне републике, омогућио је тиме нашим народима да се могу политички и културно иживљавати у државној југословенској заједници; у исто време тежи да помоћу других снага, а не полициско-биро-кратских, ојача идеју братства и државног јединства народа Југославије.

Овом приликом рекао бих неку реч, као Босанац, о моме ужем завичају, Босни и Херцеговини. Ове две земље вековима су биле камен спотицања међу Србима и Хрватима. На раскрсници Истока и Запада, насељене са два народа а три вере, у вечној борби, оне су као ниједна друга земља највише патиле од борбе међу народима и верама на словенском јуту. Сви ви најбоље знате како је тамо било за последње четири године. Али, ви знате и једну другу чињеницу, која је изненадила и добре познаваоце Босне и Херцеговине, а то је: да је управо у тим покрајинама где је национални шовинизам био најјачи, где је верски фанатизам био најискључивији, народноослободилачки покрет нашао свог највећег ослоња. То није било случајно. Можда по закону супротности у животу народа, баш зато што је Босна и Херцеговина била толико растрзана унутрашњим верским и националним борбама и што је тако много плаћала и крвљу и добрима, она је у току овога рата пошла путем који јој је указао народноослободилачки покрет, путем равноправности, братства и јединства народа и вера у Југославији. Новим Уставом предвиђена је, између осталих, као посебна федеративна република и Босна и Херцеговина. То је једино реално и практично решење и за Босну и Херцеговину и за односе између Срба и Хрвата. Она је, у току свога историског развика, и као држава и као покрајина била прелазна територија између Срба и Хрвата. Нови уставни поредак и нова схватања имају да направе од Босне и Херцеговине не камен спотицања, него мост и везу која ће спајати Србе и Хрвате.

По питању полициске државе народноослободилачки покрет повео је против ње борбу на основу стогодишњег искуства наших народа. Још од првих година стварања наших држава у 19 веку, тај се је проблем постављао. Најпре у Србији, где се је још пре 100 година почело преносити Метернихово законодавство и Метернихов систем полициско-бирокарске државе. Зато у Србији од уставобранитеља наомамо не престаје борба између народа и државе. Државна власт била је све друго само не народна. И што је стара Југославија, која је на таквој основи изградила и свој државни апарат, онако брзо и пропала, један велики део одговорности лежи на њеном ненародном државном апарату. И када сад народноослободилачки покрет по овоме начрту Устава тежи да поправи те недостатке, да државну власт приближи народу, да је стопи са народом, то је само израз оних великих тежњи које су народне масе Југославије, нарочито сељачке, од почетка показивале да остваре и оживотворе. Суштина отпора нашега народа, нарочито сељаштва, да ту власт прими као своју и да се сложи са тим

апаратом, лежи у томе што та власт никада није била стварно народна, него туђа са туђим законодавством, са туђим уређењем и туђим правним схватањем.

По питању либералне демократије, о којој се данас код нас тако често води дискусија, ја ћу покушати да дам своје мишљење. Идеје либералне демократије рашириле су се по нашим земљама после фебруарске револуције 1848 године. Оне су брзо продрле негде дубље негде плиће, јер су углавном одговарале демократским назорима и традицијама наших народа. Али оне код нас нису имале своју социолошку основу. Идеје либералне демократије на западу заступали су и заступају и данас грађански слојеви. Код нас су грађански слојеви били слаби. Нова политичка схватања тешко су продирали на село, али лични режими ослањајући се на полицијски апарат и војску, успевали су на крају крајевима да јавно или потајно изиграју и оно што би се морало објавити. У целој својој политичкој историји само од 1903 до 1912 Србија је имала истинско парламентарно уређење и парламентарне установе. Иначе ни Либерална странка ни Народна радикална странка, ни остале странке нису успеле да натуре монархији у Србији истински парламентаризам и уставност, да осигурају слободу штампе, збора и говора. Одакле је то дошло? Отуда што су, како рекосмо, нејаки били друштвени слојеви који су те идеје носили. Сељачке народне масе код нас, у суштини демократске и слободарске, нису никада биле у стању, осим у појединим периодима у нашој историји, да се толико загреју за та начела, да би могли доћи на том питању до коначног обрачуна између монархије и народа. Наш народноослободилачки покрет исповеда иста основна демократска начела као и западне демократије и из темеља је погрешно упоређивати га са фашизмом. Али, он има једну новину која на површног посматрача оставља утисак да је он антидемократски. Та новина је идеја, а и дисциплинованост широких народних маса. То је основна разлика између организаторне либералне демократије и револуционарне демократије. Широке народне масе, ако хоће да савладају старе политичке снаге које им сметају да дођу до изражаја у изграђивању и сређивању државе, морају имати чврсту идејну и организациону повезаност. У XX веку ни социјално-политичке борбе се не воде гомилама, него једном идејом и једном вољом у чврсте бојне редове повезане војскама.

Зато ако наше радне масе села и града хоће да победе, да изграде државу на начелима која одговарају њиховим интересима, оне морају имати јачу унутрашњу повезаност него што су имале у епохи либералне демократије.

Овом приликом, кад је већ реч о покретима, да се до-

такнем и питања Народног фронта. Народни фронт је изникао у последњем рату као историска нужност народа Југославије, са задатком да се ослободе од фашистичког окупатора и да изграде нову заједницу, способнију за живот. Њега је организовао и повео један револуционарни покрет. Тај револуционарни покрет, који се јавља на свим странама света, и код нас одиграва и одиграо је своју улогу. У овим великим историским збивањима, које данас преживљујемо, сувише би било ситничаво одмеравати, ко шта има, ко је шта дао, и задржавати се на „сакацилуку“. Главно је да човек служи једној великој идеји, једној држави.

Мишљења сам да је народноослободилачки покрет, данашњи Народни фронт, досада испунио своју историску мисију, да је испуњава и сада и да ће је најбоље испунити ако се буде држао оних начела и оних метода рада и односа међу људима и покретима како је то радио досад. Шта ће бити за пет година, шта за десет година, у то практични политичар не може да улази и не сме да улази. Проблеми који стоје пред овом државом, пред руководиоцима ове земље, тако су велики, тако су судбоносни, да захтевају за један читав низ, за дуги период времена окупљање свих народних снага и чврсто повезивање, и идејно и организационо, свих народних маса. Само тако окупљени сви народи Југославије, само тако окупљено радништво, сељаштво и интелигенција Југославије биће у стању да овој држави даду здраве темеље друштвене и политичке, да јој осигурају један миран, несметан развитак за један дуги период времена. Докле год Народни фронт те задатке не испуни, он мора остати овакав какав је, идејно, организационо повезан, окупљен. Свако његово слабење путем појачавања супротности међу покретима и странкама ишло би на штету државе, на штету заједнице.

Још последњу тачку да додирнем. То је питање етатистичке и либералне привреде. Стара Југославија после 1918 године водила је једну широку политику. Помагао се капитал, нарочито финансиски, банке, помагала се индустрија, тежило се у двадесетом веку, — када су и старије индустријске земље почеле да се колебају под притиском нових односа у привреди и друштву — да се изгради од Југославије нова капиталистичка држава, није се успело. Наше банке нису решиле проблем јефтиног кредита. Створили смо једну скупу, нерационално организовану индустрију, упропастили смо пољопривреду. Страни капитал ухватио је у своје руке руднике и народ. И код нас, као и у свима југоисточним земљама Европе, показала се једна социолошка чињеница да се проблем пренасељености нашег села, проблем брзе индустријализације не може решити путем при-

ватне иницијативе у привредном животу. И један од великих узрока, могуће главни узрок, слома старе Југославије био је и тај, што су нездрави привредни односи довели до нездравих друштвених односа, довели до колебања, до губљења вере народних маса у државу. То је био један од главних узрока њеног брзог слома. Ако Народни фронт насупрот томе постави једну етатистичку привреду, то одговара реалним интересима и потребама наше државе, реалним интересима и потребама наших широких народних маса, нашег радног народа, сељаштва, радништва и интелигенције. И само тим путем ми ћемо бити у стању да искористимо оне природне могућности које нам наша земља пружа, да изградимо своју индустрију, да подигнемо своју пољопривреду, да уђемо и ми у ред напредних, цивилизованих, културних народа.

Рекао бих још једно две речи о питању става сељаштва према нацрту овог Устава. Ја сам припадао и припадам земљорадничком покрету. Земљораднички покрет је једна од ретких странака које су после 1918 никле у Југославији. Он је био израз тежњи сељачких маса, у прво време да се реши аграрно питање, борба против заостатака феудализма у држави. Пошто је политичка и привредна власт у старој Југославији све више прелазила у руке капитала, домаћег и страног, тај капитал је ту власт искоришћавао за привредно поробљавање села. Зато је сељаштво осетило потребу да се организује и, као политичка снага, да поведе борбу за своју политичку и привредну еманципацију.

Нећу овде да улазим у узроке зашто су земљораднички покрети морали и код нас, као и у целој југоисточној Европи од осамнаесте на овамо, подбацити. Они су подбацили у Пољској, подбацили су у Чешкој; у Бугарској, после једног великог напора, сломила га је реакција 1923 године; у Румунији Маниуов покрет није био у стању да изађе на крај са краљевим режимом. У Југославији земљораднички покрет из разних узрока није био у стању да постане утицајан и моћан политички чинилац. Хрватска сељачка странка у почетку под Радићем, првенствено је била социјална, па онда национална, под Мачеком национална све док није у последње време прешла у шовинизам. Показало се дакле, да сељачки покрети у југоисточној Европи, радећи сами, нису у стању да сами извојују сељаштву политичку и привредну еманципацију од капитала. Отуд идеја једног фронта са радништвом.

Народноослободилачки покрет од самог почетка стицајем прилика преноси тежиште борбе у наше село. Сељаштво га је прихватило и срцем и душом и носи главни терет. Велики део чланова Земљорадничке странке отишао је тим

путем, сарађивао је са осталим друговима из других странака у том покрету. Иако је Савез земљорадника ушао у Народни фронт он је само тиме одговорио расположењу нашег села па и некадашњих присталица земљорадничког покрета. Данашњи нацрт Устава и по својим начелима и по својим појединоствима одговара потпуно тежњама и осећањима широких народних маса на селу, па и присталицама земљорадничког покрета. Сковано јединство између радништва, сељаштва и интелигенције за време рата показало се корисно и за наше сељаке. То јединство, тај фронт, камен темељац будућег друштвеног и политичког уређења наше нове државе, мора остати и даље у интересу самог сељаштва. Све оне проблеме који стоје пред нашим селом може то село решити само у заједници и у сарадњи са радничком класом и са својом интелигенцијом. Начела, која је нацрт Устава изнео, мере које је нацрт Устава предвидео да се ти проблеми реше толико одговарају тежњама села и сељаштва да Савез земљорадника може пуним срцем да гласа начелно за овакав нацрт Устава. Ово сам подвукао не као заступник сељаштва. Нема монопола у заступању појединих класа у нашој држави.

Једино је Народни фронт позван да каже да претставља све покрете: и сељаштва и радништва и интелигенције. Ја ово говорим као члан Народног фронта и као члан Земљорадничке странке трудећи се да растумачим тежњу свих народних маса, не узимајући никако на себе, ни на своју странку право заступања једне класе. Основна идеја водила Народног фронта мора бити та, не да служи класној или партиској политици, него да служи као место где ћемо заједнички сви, и покрети и класе, изграђивати и стварати темеље за заједничку државу, која ће водити бригу и интересовати се исто толико о сељаштву колико и о радништву и о поштеној интелигенцији.

Сваки појединац, сваки покрет у њему има да се изрази онолико, колико дадне, колико унесе себе, колико учини напора душе и тела, да се доиста остваре оне идеје које је претстављао народноослободилачки покрет, када је на рушевинама старе Југославије почео борбу да изгради нову Југославију.

Ја овим завршавам. Изнео сам своје разлоге због чега ћу гласати у начелу за овај нацрт Устава. (Аплауз).

Претседник: Има реч д-р Макс Шнудерл.

D-r Maks Šnuderl: Drugovi narodni poslanici, ja neću da ponavljam ono što je bilo u diskusiji već kazano o načelima ovog ustavnog nacrtа. Ja se pridružujem kako ekspozeu drugа Kardelja tako i svim pozitivnim izlaganjima ostalih govori-

nika. Hteo bih samo da kažem nekoliko reči o jednom važnom problemu koji se konačno rešava u ovom projektu, i koji bi, postavljen u jedno drugo doba i od jedne druge političke snage, prouzrokovao teške smetnje u društvenom i državnom poretku, koji će, pak, danas značiti samo toliko, koliko znači putokaz na raskršću dvaju drumova. Mislim naime na čl. 25, koji sadržava načelo da je crkva odvojena od države.

Ako je nacrt ovog Ustava samo registracija onoga što je već postignuto, onda se nameće pitanje koje su one realne osnove koje već same u sebi sadržavaju načelo što se u nacrtu Ustava registrira? Kako i u čemu je narodnooslobodilačka borba ostvarila to načelo? Da li nije, možda, kako će tvrditi naši protivnici, odvajanje crkve od države i od škole samo ideološka posledica „bezbožnog boljševizma“?

I ovde, kao i konsekvantno u svim odredbama ovog nacrta, nalazimo ono osnovno načelo, a to je: narodna vlast. Narodna vlast je po svojoj suštini i prirodi ekskluzivna, ona ne može postojati uz ma kakvu drugu vlast. Ona je jedina, ona je apsolutna, ona je ekskluzivna. Zbog toga je pored nje nemoguća na primer kraljevska vlast, nemoguća je deoba u samoupravnu i državnu vlast, nemoguć je prenos čak i samog jednog dela te vlasti na jedan drugi faktor pored naroda i njegovih predstavništava.

Međutim — ja govorim specijalno o katoličkoj crkvi — crkva je bila tako tesno vezana uz državu, da je bila na jednoj strani nosilac određenih privilegija državne vlasti, a na drugoj strani i važan politički faktor.

Karakteristične oznake te povezanosti sa državom bile su: „državna crkva“, ili od države „priznate crkve“. Isključivo takve crkve su smele vršiti svoje verske poslove u državi, a građanima drugih religija nije bilo dozvoljeno da vrše svoje verske poslove i obrede, i sloboda veroispovesti i savesti bila je time izvesnom delu građana ograničena. Ta privilegija tih državnih ili priznatih crkava je nespojiva sa pravim razumevanjem slobode i demokratije. Zbog toga mora da otpadne, a to je posledica odvajanja crkve od države.

Crkvama je pripadalo isključivo pravo na sklapanje brakova. Ja ću o tom govoriti kasnije. Ali brakom se osniva toliko novih pravnih odnosa između građana na jednoj i između građana i države na drugoj strani, da je to nespojivo sa principom narodne vlasti: da bi mogla kojagod druga vlast pored narodne vlasti vršiti pravno — konstitutivne poslove takvog obima. Odvajanjem crkve od države pripada ta vlast sama po sebi državnoj vlasti.

Crkve su vodile i matrice o ličnom statusu građana, bile su u tom pogledu državni organ. Kako može biti u doba na-

rodne vlasti parohija državni organ? Kako može o tako važnoj stvari kao što je personalni status građana voditi brige druga vlast sem narodne vlasti same? „Prirodna je stvar”, — kaže drug Ministar za Konstituantu u svome ekspozeu, — „da država mora uzeti to pod svoju kontrolu”.

Crkva je imala neosporivu, tradicionalnu vlast i u školi. Njeni organi predavali su veronauku u školama, gde je veronauka bila obavezan predmet. To otsada može, a ne mora da bude. Smisao prave demokracije traži da se građani ni na šta ne prisiljavaju, pa ni na veronauku. Ako je narod u svemu slobodan, treba da bude slobodan i u tome: hoće li ili neće pružiti svojoj deci školsku versku nastavu. Mi znamo da je obično crkva baš u školi već gradila one osnove na kojima je u kasnijem životu porobljavala duše za svoj politički program.

To što sam sada spomenuo, to su neposredne funkcije crkve u vršenju neke vlasti. Ali mnogo značajniji je bio politički upliv, koga su, koristeći svoj privilegovani položaj, igrali crkveni hijerarši. Taj upliv je bio u celini protivnarodni, služio je učvršćivanju njihove vladavine ne samo nad dušama, nego i nad životnom sudbinom naroda. Za vreme prošle 4 godine crkva se sama odvojila od naroda i time od naše narodne države. O tome ne treba mnogo da govorim. Biskup d-r Gregorije Rožman u Ljubljani stvorio je sa visokim komesarom, fašistom Emilijom Graciolijem „Belu gardu” koja se borila protiv narodnooslobodilačke vojske, u kojoj je bio uključen slovenački narod; on je saradivao sa nemačkim generalom Rojzenerom i ostvario Slovenačko domobranstvo; on je ostvario čitavu ideologiju protiv narodnooslobodilačkog pokreta, a istovremeno i zajedno sa njim gotovo većina slovenačkog klera.

Time je sam clerus odvojio crkvu od naroda. Na sličan način radio je i Pavelićev sluga biskup Štepinac u Zagrebu. Ako narod zbog svih tih iskustava neće više da prizna privilegovani položaj crkve, onda je to samo prirodna posledica svega toga. A „Pastirsko pismo” dokazuje da se ti crkveni hijerarši nisu, ne samo ničemu naučili, nego nisu ništa ni zaboravili.

Eto realnih osnova koje registruje član 25 nacarta Ustava. Tu takozvani „bezbožni boljševizam” nema šta da radi, tu nema animoznosti prema religijama, jer su veroispovesti slobodne, a i to je jedna registrovana stvarnost.

Zadržaću se još malo pri slovenačkim prilikama, pošto je problem odvajanja crkve i države najosetljiviji baš u Sloveniji.

Za nas je to historiski prelom od najvećeg značenja. Od Konstantina Velikog, koji je proglasio katoličku veru za državnu religiju, od „svetog rimskog carstva nemačke nacije” Habsburgovaca, Franje Josipa i d-r Antona Korošca i sve do 1941, do nove Jugoslavije, predominantna je bila katolička crkva u politici svih država kojima je pripadao slovenački narod.

Sva njegova historija nosi taj pečat, a donekle je i deo narodnog karaktera slovenačkog naroda još pod uticajem te dominantne uloge, što se izražava u velikoj pobožnosti slovenačkog seljaka. Međutim, ne radi se ovde o njegovoj religiji i pobožnosti. Niko neće da dira u to. Nacrt Ustava čak i zajemčuje slobodu savesti i veroispovesti, a verske zajednice slobodne su u svojim verskim poslovima. Radi se, gledano iz slovenačke perspektive, o jednom zlu koje je iz predominacije crkve ušlo i u samu našu nacionalnu politiku. Koristeći pobožnost naroda i oslanjajući se na svoju vezu sa državom koja joj je davala potporu i podršku, vodila se u Sloveniji jedna protivnarodna politika, iskorišćavala verske osećaje narodnih masa za političke programe koji se nisu plašili akcija protivu same države, ni protiv interesa svoga naroda, i koji su u najsudbonosnije vreme prešli otvoreno na stranu neprijatelja države i narodnog izdajstva. Zauvek će se sada ovim Ustavom učiniti kraj tome, da bi crkva vodila svoju zasebnu političku akciju, i da bi se sa propovednice u samoj crkvi pretilo sa paklom onima koji ne bi glasali za određenu političku stranku.

Ja vidim u odvajanju crkve od države i crkve od škole kraj onih mračnih sila i osnova koje su u historiskom razvoju rodile i podržavale u Sloveniji politički klerikalizam, pa i iz tog razloga pozdravljam ovu novu instituciju u nacrtu Ustava. Ne bi uopšte bila izvodljiva narodna vlast, ako bi crkva, oslanjajući se na državu i uživajući njenu potporu, stvorila neki corpus separatum, u samom državnom organizmu i podržavala elemente protivne baš toj narodnoj vlasti.

Još nekoliko reči o instituciji braka.

Potpuno se slažem sa ekspozicijom druga Kardelja kad kaže da je brak jedna isuviše ozbiljna institucija, da bi je mogla država prepustiti bilo kojoj drugoj organizaciji. Ustav u članu 26 isceljuje jednu ranu na našem društvenom životu, koja je bila veoma osetljiva.

Nacrt Ustava ukida obavezu konfesionalnog braka i uvodi obligatorni civilni brak. I u tome ima elemenat slobode, naročito za katolički brak koji nije poznavao razvoda braka sem slučaja smrti, i dopuštao je samo rastavu od stola i postelje, ne prekidajući time i samu bračnu vezu. Tako su nekoji jadnici u nesrećnom braku bili doživotno vezani jedan uz drugog, što je imalo u mnogobrojnim slučajevima kobne posledice po bračnu zajednicu i štetne posledice po samu porodicu. Civilni brak sadržava u sebi: mogućnost razvoda, sklapanje novog braka i osnivanje nove porodice.

Konfesionalni brak imao je još i druge nezgodne posledice. Zbog heterogenog crkvenog bračnog prava raznih crkava u zemlji, došlo je do stalnih sukoba između interkonfesionalnih bračnih propisa. Dok katolički brak nije bio razvodljiv i tome

je propisu sledilo i samo državno građansko pravo, pravoslavna je crkva ipak dozvoljavala i sklapala brak katolika koji su bili rastavljeni od stola i postelje. Premda je taj brak važio po propisima pravoslavne crkve, nije važio po katoličkom i po građanskom pravu. Evo posledica: bračni drugovi su živeli pravno u konkubinatu, deca su im bila vanbračna i nisu imala pravo nasleđstva prema rođenom ocu. Naprotiv, ako je bila majka ranije udata po katoličkom pravu, onda su njezina deca pravno bila deca njenog prvog muža iz katoličkog braka i imala pravo nasleđa i pravo prezimena prema ovom njima prirodno sasvim tuđem čoveku. Takvi sukobi bili su na dnevnom redu. Sem toga imućniji ljudi a koji su bili ranije u katoličkom braku kupovali su opštinsku zavičajnost u kakvoj opštini Medumurja ili Vojvodine, gde je važio od mađarskog vremena civilni brak, i time stekli mogućnost da sklope kao pripadnici tih pokrajina civilni brak. To je bilo amoravno, kako za učesnike tako i po samu državu u čijim su granicama bile moguće takve procedure i mahinacije.

To što stara Jugoslavija u većitom natezanju oko Konkordata nije učinila, to eto rešava nacrt Ustava time da jednom samom rečenicom u članu 26 učini kraj obaveznom konfesionalnom braku i podvrgava sklapanje braka nadležnim državnim organima i postavlja ga pod zaštitu države, a ne dirajući u pravo građana da sklope brak i pored građanskog braka i po propisima svoje vere.

Ustav rešava time jedan krupni društveni problem u istinskom interesu samog naroda.

Na kraju moram još da naglasim jednu reč, a to je što nazivamo mi pravnici protivustavnost. To je svaka radnja protiv slova i duha Ustava, to je svako protivljenje Ustavu, pa bilo to u suštini ili u krupnim stvarima; bilo da je izišlo od malih funkcionera ili od vrhova državne uprave, bilo od građana, prijatelja ili neprijatelja. Ustav svima treba da bude kao suprema lex, svet u primenjivanju na sam život. Jer načelo iusticia fundamentum regnorum važi i za republike, a mi ulazimo sa zakonjenjem Ustava u novo, u ustavno doba državnog razvitka, gde prestaju zakoni revolucionarnog zbivanja. Samo onda ako bude Ustav, taj živi Ustav, kako ga pravilno naziva Ministar za Konstituantu, sproveden u život pravedno, ispravno i humano, samo onda će postići cilj koji sebi postavlja i to: bolja sadašnjica i srećnija budućnost naših naroda i našeg čoveka.

Izjavljujem u ime slovenačke sekcije Narodnog fronta da ćemo mi glasati u načelu za predloženi nacrt Ustava. (Aplauz).

Претседник: Нема више пријављених говорника. Један, који је био пријављен, није могао данас да дође. Молим, ко се јавља за реч?

Влада Зечевић: Ја бих предложио десет минута одмора.

Претседник: Не видим да смо га већ заслужили.

Влада Зечевић: Ако очекујете да неко говори, онда дајте одмор од пет, шест до десет минута.

Претседник: То ће, мислим, бити највећа концесија, 15 минута одмора. Уколико не буде говорника, ја ћу закључити начелну дебату.

Влада Зечевић: Ја се у том случају јављам да говорим после одмора.

(После одмора)

Претседник: Настављамо седницу. Има реч народни посланик Влада Зечевић.

Влада Зечевић: Другови народни посланици, ја сам имао намеру да говорим сутра и стога ће мој говор бити сада мало непотпун.

Ако направимо један осврт на политичку историју и историју Видовданског устава, ми ћемо видети да је Видовдански устав рађен мимо народа, против народа, и да за тај устав нису гласали комунисти и Савез земљорадника. Случајност је да неке од њих видимо данас живе и присутне овде на седници. То су: Московљевић, Салај, Павле Павловић и Рибар. Радикала и демократа који су новцем изгласали тај Видовдански устав, нема — и добро је што их нема. Значи да их народ неће и зато их нема. У поређењу са нашим Уставом, види се да је Видовдански устав на силу изгласан и рађен против народа, док је нацрт нашег Устава рађен у договору са народом, и ради се и сада у договору са народом, јер је заиста читав народ упознат с њим, и сваки бирач има право да преко свог посланика и лично настоји да се извесне промене које би биле корисне унесу у Устав. У томе је та битна разлика између ранијег и садашњег нашег нацрта Устава.

Ја ћу се мало осврнути и на Демократску странку, којој припадам. За илустрацију данашњег стања послужиле ће да су претставници те странке која је заиста била мимо народа, једно мислили, друго говорили, а треће радили. Они су сами себе искључили, а и народ их је ако хоћете искључио. И ми можемо рећи да смо на изборима у Фронту за кратко време ипак успели да поставимо један мали број кандидата, с обзиром да нас је она друга страна намерно задржала, и на тај начин прилично подвалила, и то само на територији Србије. Али ипак и тај број добио је преко двеста хиљада гласова. У Савезној скупштини имамо четири посланика, од којих су двојица сељаци, и то по занимању земљорадници. И када се говори о сељаштву у Србији и о претставницима сељака у Србији, некако је мало чудна претенциозност посланика Јовановића да је само Народна

сељачка странка претставник сељаштва и претставник Србије. Ја сада одговарам да и Демократска странка има поштенних људи који су не само у Фронту него су од почетка борбе и помагали а и данас помажу народну власт, нису по страни, нису сакације, не вуку воду ни за кога, већ за себе и за своју кућу и учествују у изграђивању земље. Они су у среским и окружним одборима, и овде у Уставотворној скупштини, и ако хоћете на министарским столицама. Значи — нису сакације. И ако би постојала нека опасност, о којој је говорио посланик Јовановић, чини ми се да би то била опасност од реакционарне Србије и од оних сељака који су погођени Законом о аграрној реформи, и оних сељака који су заиста против народне власти па тако и против наше народне власти.

О непостојању самоуправа одговорио је друг Кардељ. Заиста говорити о самоуправама, а не видети самоуправе у основним одборима, значи не видети основну страну наше народне власти. Има још једна ствар која се у овом рату сасвим јасно показала а то је да се натраг не иде. Јединство радника, сељака и школованих људи у току рата тако је чврсто постигнуто, да, кад се говори у име сељака, значи покушавати и враћати се натраг. Народне масе неће натраг, али имамо овде другу једну ствар. Ако се посматра сељаштво онако како стоји, а ја о томе могу говорити јер сам 15 година био сељачки парох и то у једном сиромашном сељачком крају, те сам могао лепо да видим и посматрам живот сељака, — сељаци се не диференцирају тако оштро по својој политичкој припадности, како би ми прваци грађанских странака желели да буде, и то не у њиховом него у свом интересу. Живот сељака је такорећи заједнички, па били они комунисти, радикали итд., и они се никако не деле један од другог и неће никад тражити да виде од кога добро долази ако им је добро и не питају зашто то долази од ове странке или партије а не од оне итд. Сељаци су сами запазили, јер су сами у тој народној власти, да се за њих добро ради и да се ради, уколико се то може, добро. Издвајати се понова нити је потребно самим сељацима, нити је потребно Србији, а није потребно ни Југославији. Кад се говори о задругарству, уколико је то Уставом предвиђено, ја ћу се осврнути на један део говора друга Јовановића о српском земљорадничком задругарству, које такође врло добро познајем и на коме сам и сам радио читавих 15 година у самом селу, у основној задрузи. Покушао је у прошлости Михаило Аврамовић да узме и монополише задругарство, као претседник Земљорадничких задруга. После њега дошао је Воја Ђорђевић који је на један нимало леп начин гурнуо Михаила Аврамовића, и у томе гужвању ко ће власт

захватити, Воја Ђорђевић и друштво нису се служили поштеним средствима и тако је дошло до 1938 године, када је Стојадиновић образовао владу и у њу узео и Воју Ђорђевића, и они су тако ишли заједно на изборе. Од 6 јануара Љотић покушава, а дотле је то чинио Воја Ђорђевић, да се земљораднички принципи изиграју. Љотић користи време као министар 6 јануара, а и после окупације такође покушава да узме задругарство. Али задругарство нити је било нити ће бити обележје једне политичке странке, јер је у задругарству могуће учлањење свакога човека који хоће да на терену ради поштено. Тако је бар изгледало. Ја знам једну најјачу задругу у Србији и у Југославији где су они покушавали да нас сломе. Ми, међутим, нисмо пристали ни са Љотићем, па ни Воја Ђорђевић ни они његови нису успели да нас сломе и нису успели да узму задругарство у своје руке. Мени се чини да је тако провејавала досадашња пракса тамо у врховима задругарства. Задругарство само по себи у бившој Југославији, у коњунктури Воје Ђорђевића и Стојадиновића, ишло је, у основи, на штету самог задругарства. Наше најбоље кредитне задруге биле су такорећи упропашћене. Пољопривредним кредитима су упропашћене матице задруга. Новац се вадио из џепова и давао задругама, а задуживање је било код Аграрне банке. Сељаци су стављени тако у један врло неповољан положај, кредити су давани како се то није смело чинити. У данашњем нашем Уставу предвиђено је помагање задругарства и то је довољно. Док је раније задругарство с једне стране било потискивано и док су с друге стране били повлашћени појединци у задругарству који су имали личне користи у име задругарства, дотле је у Уставу, односно нашем нацрту Устава, јасно одређено како би задругарство требало да се развија. А задругарство има довољно основа да постоји и да се само по себи развија, ако само има разумевања за то, а тога има, јер Устав то даје. Задругарство има могућности да се правилно развија и без сувишнога помагања и стварања задруга напречац, како би се сељаци удаљили од њих. Задруге има да ничу и да се све више стварају и јачају. Задругарство само по себи није с једне стране ни државни, а с друге стране ни приватни сектор, већ долази као некаква веза између државног и приватног сектора, јер је задругарство у својој основи ипак приватно, пошто задругари уносе у задруге свој новац. Задругарство нам је потребно као регулатор између државног и приватног сектора, а овде је довољно дефинисано да се може само развијати без икаквих сметњи за задругаре и целину.

У вези нашег нацрта Устава из Српске патријаршије су се сетили да постојим. Морам направити једну ограду. За

време рата они су ме се одрицали, а сада сам њихов човек и позвали су ме на разговор да изнесу извесна своја запажања која су противна предвиђеним ставовима у члану 25 и 26 Устава. Реч је о одвајању цркве од државе и самим тим долази на ред брак, долазе ванбрачна деца и долази наука о вери у школама. Ја сам био на разговору с њима. Они стављају мало чудновату примедбу по питању ванбрачне деце. Они стављају примедбу да је неприродно да се изравнају ванбрачна са брачном децом. Ја сам им одговорио да је то чудно да то долази баш од оних људи који претстављају Христову веру и да ванбрачно дете буде унапред криво што је рођено ванбрачно, а није брачно, и уместо да прихвате ту одредбу, они устају против ње.

По питању брака слажу се тешка срца да то буде грађански брак, односно предлажу факултативан брак. Ако не може факултативни, онда грађански брак у коме би био дат приоритет цркви, да брачници прво иду у цркву да се венчају, па да онда долазе код народне власти.

По питању науке о вери стоје на становишту да иста треба да буде обављена и обавезна под школским кровом. Ту се боје католичке цркве која има и кадрова и има материјалне могућности да предаје науку о вери и по кућама, што српско-православна црква нема. Зато желе да то буде у школским зградама. Такође је речено да се то укључи у наставни план.

Даље устају против тога што православна црква неће имати никаквих средстава, јер јој је аграрном реформом одузето све, неће имати никаквих средстава и траже ону суму коју су имали раније у Југославији, суму, мислим, од милијарде динара као државну помоћ за своју егзистенцију.

Кад се размотре све ове чињенице које су они изнели, видеће се, ни код самих верника православне цркве, неће наћи много подршке за све те своје захтеве; и ствар је таква да наш нацрт Устава треба да предвиди оно што ће бити за народ корисно и у интересу народа, па макар то било и мимо и против воље претставника и поглавара православне цркве.

Могу рећи да сам у овоме размаку времена одржао неколико зборова и конференција у подринском округу, и народ је овај нацрт Устава и републиканско уређење поздравио и примио као своју ствар. Из дискусија и разговора који се сваки дан воде у штампи види се да најшире народне масе примају нацрт Устава и да су они који су били непријатељи народа и непријатељи Југославије као целине и против Устава.

Гласају у начелу за предложени нацрт Устава. (Аплауз).

Претседник: Има реч народни посланик друг Димитар Влахов.

Димитар Влахов: Ас ке зборам од името на Народниот фронт на Македонија.

Македонскиот народ е приел со големо задоволство проектот на Уставот на Федеративната Народна Република Југославија. Зашто нашиот народ посрешна со задоволство, благодарност и признателност овој проект на Устава на нашата држава? Заштото во тој проект се содржани основните принципи за кои се е нашиот народ борил половин век водејќи вооражена борба, заштото за овие принципи македонскиот народ водеше борба заедно со останалите народи на Југославија, која борба се заврши со таков блестјашт успех.

Нашиот народ водеше борба за тие принципи и през времето кога во Југославија господствуваше диктатурата. Тој водеше таа борба и во 1920 година, во месец декември, кога беа спроведени изборите за Конституантата. Нека одбележам дека од сите политически партии, који во тоа време соштествуваа во Југославија, единствено Комунистичката партиа на Југославија беше таа партиа, која се заступваше за тие принципи, принципи кои се сега легнали во новиот Устав, принципи кои беа во срцето и душата на нашиот народ. И затоа, во 1920 година, през месец декември, македонскиот народ испрати во Уставотворната скупштина 16 претставители комунисти, од вичко 59, колку е испратила цела Југославија.

Другојаче не можаше и да биде, оти македонскиот народ беше еден поробен народ, народ кои немаше политически права, народ кои немаше нито национални нито културни права. Сега, вичко тоа е осигурано во новиот Устав на Федеративната Народна Република Југославија.

Воз основа на тие принципи легнали во Уставот ние водихме нашата борба и през време на изборите за Уставотворната скупштина. Навсекаде нашиот народ посрешна тие принципи со најголемо задоволство и ентузијазам и затоа гласуваше за кандидатите на Народниот фронт, кои получиа 96% од сите гласови. Нашиот народ гласуваше: за слободата на зборот, на печатот, сдружениата, за републиката, за народната федеративна република, за вистинска федеративна народна република во која ке се ползуват со сите права работниците, селаните, народната интелигенција, занатчиите, поштените трговци и индустриалци, за кои принципи нашиот народ води жестока борба. На крај нека укажам дека благодарение на институциите кои предвижда новиот Устав, сите тие принципи се осуштествуват.

Од името на нашата група, Македонската група, во Народниот фронт на Југославија, од името на македонскиот народ, јас зајавувам дека во принцип јас ќе гласам за нацртот на Уставот на Федеративната Народна Република Југославија.

Претседник: Има реч народни посланик Сава Косановић.

Sava Kosanović: Drugovi narodni poslanici, mislio sam da neću govoriti jer sam član Savezne vlade, koja je podnela ovaj projekat, i prema tome naravno da glasam za njega. Ali, s obzirom na to što su predstavnici svih grupa govorili, smatram za potrebno da i ja kao predstavnik samostalnih demokrata kažem neku reč i to baš u vezi sa prošlošću, kroz koju je prošla Jugoslavija.

Ja spadam po svom političkom gledanju, u krug ljudi koji su uvek bili jugoslovenski orijentisani. I kad gledamo unatrag razvoj Jugoslavije, i kad gledamo pogreške i dobre stvari koje su napravljene u prošlosti, ja mislim da smo mi danas u poziciji da možemo podvući ono što je bilo dobro u prošlosti, jer je danas na vlasti Narodni front, sa punom podrškom naroda. Ja se sećam reči druga Simića koji je juče rekao da su monarhija i stari šefovi stranaka u dinamičnosti neiživljenog nacionalizma prečanskih krajeva našli podršku. Zašto je srpstvo u prečanskim krajevima išlo tim putem? To je istoriski put i tim se putem moralo proći. Srpstvo je u prečanskim krajevima, u Hrvatskoj, Bosni i Vojvodini bilo nacionalno ponižavano, gaženo kroz vekove, pod habzburškom monarhijom pa je ono gledalo u Srbiji Pijemont, u slobodarskoj Srbiji koju je idealiziralo gledajući u nju romantično. I naravno, sve što je dolazilo iz Srbije, primano je kao oslobođenje, kao nešto što je sveto. Argumenti koji su dolazili od razuma nisu delovali. Elita Srbije — možda najbolji ljudi Srbije — bila je republikanska, bila je čak i za federaciju orijentisana. Ali prečanskom srpstvu, Hrvatima i Slovencima, jugoslovenski orijentisanim, izgledalo je to kao jedna akcija protiv države, protiv onoga ideala kome su stremili. A čežnja toga elementa bila je da se ujedine. I zato se taj elemenat našao slučajno sa onim elementom koji se naziva hegemonističkim, sa slojem koji je uglavnom, neka oprostii drug Đurović, predstavljala radikalna čaršija; našao se sa tim elementom jer nije bilo puno izbora. Sa druge strane, jugoslovenski orijentisanim prečanima bilo je teže opredeliti se za republiku i radi toga što je jedan veliki deo hrvatskog republikanskog pokreta bio pokretan ne iz socijalnih razloga nego iz šovinističkih. Na žalost, tragovi i posledice toga protegle su se do ovoga rata i do Pavelića.

To je bunilo srpstvo i jugoslovenski orijentisani elemenat u orijentaciji i zato je ono prihvatilo prvu priliku da dade neko osiguranje državi i da dade svoj glas za monarhistički Vidovdan.

ski ustav. Ja nisam bio u Ustavotvornoj skupštini i neću govoriti o samom tekstu Ustava, — da me ne razumete krivo, ja sam od 1926, otkada sam glavni sekretar Samostalne demokratske stranke, bio za federaciju, i od 1926 godine orijentacija stranke ide u tom pravcu, ali ja imam puni respekt i razumevanje za one koji su iz punih idealnih jugoslovenskih motiva glasali za taj Ustav. Prošli smo kroz jednu školu. Možda je to za ozdravljenje naših jugoslovenskih prilika strašno teško, ali to je bila jedna škola kroz koju je prošao baš taj nacionalno čisti, zdravi, politički zreli elemenat i izveo se nacionalno. Izveo se u jednom periodu koji nije bio tako kritičan — da se u najkritičnijem času, kao što je bio ovaj rat, ispravno opredeli za narodnooslobodilački pokret, za narodnooslobodilačku borbu, i sada za narodnu republiku. To je bilo potrebno za zdravi razvitak. Bilo bi, možda, pogrešno da se taj istorijski put preskočio. Jer gro našeg elementa onda još nije bio potpuno zdrav, još nije bio sazeo za Jugoslaviju, za veliku državu. Ne govorim o najnaprednijim elementima — Komunističkoj partiji, republikancima itd., i u onom momentu trebalo je učiniti sve da se ta država stvori. Kraj svih greha kojih je bilo u staroj Jugoslaviji i kraj sveg onog zla u njoj, ipak nam je sa međunarodnog gledišta bilo nesravnjivo lakše stvoriti novu Jugoslaviju posle one stare.

Zbog toga ja iznosim ovaj čist istorijat, da bi se skinula odgovornost sa onoga elementa jugoslovenski orijentisanog, u prvom redu i najvećim delom srpskog prečanskog elementa, da je on možda bio kriv za pogreške i zla koja su se događala u staroj Jugoslaviji. Taj se elemenat počeo brzo trezniti od te pogreške koja je bila u 1918, 1919, i 1920 godini, kada je mislio da je sve što dolazi iz Beograda dobro. I taj elemenat se 1925, 1926, a pogotovu 1928 godine našao zajedno sa Hrvatima u borbi za federaciju. Taj elemenat je u tim časovima doprineo ozdravljenju prilika i da je bilo dalekovidosti kod vođstva Hrvatske seljačke stranke, da je bilo dalekovidosti kod Mačeka i narodnog zastupstva Hrvatske seljačke stranke, da je kod njih bila iskrena orijentacija koje je bilo kod toga elementa, nešoviniističke jugoslovenske orijentacije, mi bismo se sigurno spasili od onih strahota kroz koje smo prošli u ovom ratu, Pavelića i najveće tragedije koju je jugoslovenstvo doživelo.

I zbog toga mislim da treba danas podvući, da oni koji su doprinosili izgradivanju Jugoslavije, koji su nastojali uvek da se bore protiv najvećeg zla — a to je šovinizam, bilo gde se on pojavio, šovinizam koji je najstrašnija bolest i koji je dao najporaznije rezultate, šovinizam koji su raspirivali režimi, diktature, monarhija, zloupotrebljavale razne vere, šovinizam koji je u ovom ratu doživio svoj vrhunac — da su ti bili naj-

dragoceniји elemenat da se Jugoslavija održi, ti elementi iskreno jugoslovenski orijentisani, skupa sa Komunističkom partijom, amalgamisali su i povezali državu. Ja se i danas ne odričem toga, i danas stojim na stanovištu i verujem u to da je nama nužno da se mi razvijamo — to je rekao nekoliko puta i maršal Tito — u pravcu jugoslovenskog patriotizma. Potrebno je da se razvija osećanje iz punog poštovanja nacionalnih individualnosti, da se ne događaju više pogreške gušenja nacionalnih individualnosti, ali da mi budemo kao Jugosloveni povezani nečim dubljim, a ne samo mehanički i slučajno. I zato danas, kada se donosi novi Ustav — drug Jovanović je rekao da mi ovde govorimo pomalo i za istoriju — ja bih rado da konstatujem da je nastojanje svih onih u prošlosti koji su uzidivali svoj trud i rad za približavanje Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca i za njihovo povezivanje, doprinelo izgrađivanju Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Ja, kao samostalni demokrata, mogu da kažem — prijatelji iz Makedonije to znaju — da smo mi na primer prvi od građanskih stranaka priznali Makedoniju kao nacionalnu jedinicu. I ja mislim da od građanskih stranaka ni u jednoj nije bolje obuhvaćen program Narodnog fronta nego što ga je obuhvatio Pribićević u svojoj knjizi „Diktatura kralja Aleksandra” još 1933 godine. Ta knjiga je odraz mišljenja, uverenja i razvoja jednog tipično jugoslovenski orijentisanog prečanina, koji je uvideo sve pogreške u monarhiji, ali koji se borio uvek svom snagom na onoj strani koja čuva Jugoslaviju i koji je doprineo da Narodni front sa Komunističkom strankom na čelu u borbi sa fašizmom nađe okupljen sav jugoslovenski orijentisan progresivan elemenat. I u ovoj epskoj borbi taj jugoslovenski orijentisani prečanski elemenat stao je odmah uz maršala Tita i narodnooslobodilačku borbu, i danas je svom snagom, iskreno i duboko za republiku. A da nije bilo onih pogrešaka i iskustava kroz 20 godina, ja verujem da bismo mi imali danas komplikovaniju situaciju i više tereta kraj svih žrtava kroz koje smo prošli i podneli ih.

Ovim Ustavom mi učvršćujemo Jugoslaviju i dajemo na znanje svima: da nećemo više ponavljati pogreške koje je činila stara Jugoslavija.

Kao samostalni demokrata glasam za ovaj nacrt Ustava. (Aplauz).

Претседник: Има реч д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Јуче, говорећи о нацрту Устава у начелној дебати, ја нисам хтео упуштати се ни у какве историске екскурзије и реминисценције, иако сматрам да је то потребно и корисно када се говори о Уставу, који даје смернице нашем даљем развоју, и то не зато да бисмо се нечему научили из историје, јер се обично нико није

научио — него да би се извесни моменти боље разумели. Али, у интересу скраћивања ове наше дебате, нећу се ни сада упуштати у те екскурзије, него ћу само додирнути оно што је Влада Зечевић у свом говору рекао о Земљорадничкој странци и задругарству, да се не би добио погрешан утисак о односу Земљорадничке странке према задругарству. Он је рекао да је Земљорадничка странка хтела да узме монопол на задругарство. То није тачно. Земљорадничка странка је постала од задругара. Није она хтела да узме неки монопол на задругарство, него су задругари, а то су били најсавеснији, најобразованији, најдемократскији елеменат нашег села, увидели да економска организација задругарска није довољна у борби за бољи живот села, већ да је потребно имати утицаја на власт. И зато се дошло до тога да је потребно да ти задругари буду један моћан чинилац у нашем политичком животу. Тако је поникао Савез земљорадника као једна професионална организација, а не као обична странка која се отима за власт. Иако је ту било неког монопола, он тај монопол није стекао ни декретима, ни полицијом, ни законима, нити влашћу, него су га чланови Земљорадничке странке — ти задругари — стекли борбом и радом на одржавању и ширењу задругарства, и то борбом не само против ситног и крупног капитала, него и борбом против државне власти.

Ја нећу да кажем да ту није било и људи из других странака, али већином су они припадали Земљорадничкој странци, јер су они прво били задругари, па после чланови Земљорадничке странке. И никада Земљорадничка странка није хтела да буде искључива и да има у својим рукама задругарство. Она се увек борила за аполитичност задругарства, и свако је тамо могао имати приступа; али, присталице Земљорадничке странке нису криве што чланови Демократске и Радикалне странке нису били у редовима задругарства, нити су имали рачуна да помажу задругарство. Када је Воја Ђорђевић хтео да упрегне задругарство у кола режима, он тада није био члан Земљорадничке странке. После 6 јануара, ја знам да је он тврдио да нема никакве везе са Земљорадничком странком, и да сматра као изгубљен сваки минут који је провео у Земљорадничкој странци. Такве изјаве је он давао када је требало привући и Земљорадничку странку да се поклати шестојануарском режиму. Ако је Воја Ђорђевић хтео да стави задругарство у службу и капитала и једног режима, то није кривица Земљорадничке странке, јер га је она избацила из својих редова. А што се тиче тврђења друга Зечевића да не треба поједине странке да нарочито истичу да су оне претставнице сељаштва, него да напротив треба тежити томе да се сви сељаци окупе и да се њихови

редови не цепају, — то је наивна жеља. И ми смо то некада проповедали. Сматрали смо да је бесмислица да један земљорадник припада Радикалној странци, други Демократској, трећи Земљорадничкој странци, када су им интереси исти. Данас је друкчија ситуација. Диференцијација се вршила и раније, а и сада се врши. Богати земљорадници су у Демократској странци, средњег стања сељаци су у Савезу земљорадника, а сиромашни су комунисти.

Претседник: Јавља ли се још ко за реч? Пошто се нико више не јавља за реч у начелној дебати, то предлагем да начелну дебату закључимо. Слажете ли се с тим? (Сви се слажу).

Онда ћемо прећи на гласање. Гласа се дизањем руку. Молим, ко је за пројекат Устава у начелу, нека дигне руку. (Сви дижу руке). Ко је против? (Нико ни диже руку). Објављујем да је Одбор примио Устав у начелу једногласно.

Времена бисмо имали да продужимо рад, али с обзиром на то да смо завршили начелну дебату, ја мислим да можемо за данас посао завршити, а сутра у 4 часа почињемо посебну дебату и морам да вас упозорим на то да, кад се ради о жељи да се нешто измени или ново унесе, да пре гласања, у току дискусије о поједином члану треба предлог писмено да буде формулисан и предат овде. Са овим закључујем седницу.

(Седница је закључена у 19,10 часова).

Пета седница

(14 децембра 1945)

Почетак у 16.10 часова.

Претседавао претседник **Моша Пијаде**.

Претседник: Отварам пету седницу Уставотворног одбора и молим секретара да изврши прозивку.

Секретар д-р Макс Шнудерл прозива чланове Уставотворног одбора.

Претседник: Молим секретара да прочита записник четврте седнице.

Секретар чита записник четврте седнице од 13 децембра 1945 године.

Претседник: Прима ли се овај записник? (Прима се).

Пре прелаза на дневни ред саопштавам Одбору да сам, на основу Пословника који предвиђа да осим чланова Одбора само чланови Владе и владини повереници имају права да присуствују одборској седници, одобрио да данашњој седници присуствује помоћник министра за Конституанту д-р Јован Ђорђевић, као један од стручњака који нам може послужити при претресу појединих чланова.

Друго, хоћу да упозорим све чланове Одбора да предлози, које ми подносе треба да буду писмено формулисани и предати претседнику. Затим, да се право говора не ограничава ни у посебној дебати и да и сваки посланик који није члан Одбора има право да подноси предлоге за измену и допуну нацрта или амандмане све до свршетка појединачне дебате. Према томе, све до онога момента кад будемо прешли читав нацрт Устава и пре него што пређемо на гласање у целини, имаћемо право и ми и сваки посланик да подносимо предлоге за поједине чланове, односно за измену појединих чланова, иако смо их већ били усвојили. (*Михаило Буровић:* — Ретроактивно?) Да, ретроактивно, све до онога момента кад пређемо на гласање у целини.

С овим напоменама отварам специјалну дебату. Моје је мишљење, ма да то није предвиђено овим Пословником, — нешто о томе има у Пословнику Савезне скупштине и Скуп-

штине народа — да бисмо могли, кад узимамо реч у овој дебати, говорити о целој глави, а онда ћемо ипак обрађивати члан по члан и говорити о појединим члановима. Али, то због тога, што ће можда неко хтети да се читава глава друкчије постави итд., па према томе можемо уштедети време, ако бисмо говорили у целини о једној глави, а онда прешли на члан по члан.

Молио бих секретара да прочита наслов нацрта Устава па затим целу главу I.

Секретар чита наслов нацрта Устава и главу I.

Претседник: Чули сте текст чланова главе I. Молим, ко тражи реч? (Михаило Ђуровић: Молим за реч). Има реч Михаило Ђуровић.

Михаило Ђуровић: Ја бих учинио две врло кратке примедбе. Пре свега, сматрам да би у Уставу требало да буде тачно обележено седиште врховних савезних органа државне власти. А друго, појам израза „главни град“, који се помиње у члану 5, још није довољно стекао код нас право грађанства. Ми смо раније имали „престоницу“, и тај израз нема смисла сада употребљавати, а израз „главни град“ смо завели у последње време. Зато ја мислим да би члан 5 требало да гласи: „Главни град Федеративне Народне Републике Југославије, као седиште врховних савезних органа државне власти, јесте Београд“. То би била прва примедба. А друга примедба је чисто техничке природе. Приметио сам да је у редакцији појединих чланова употребљен час Белићев правопис, а час онај који смо имали пре Белића. Тако је назив Федеративна Народна Република Југославија писан великим словима за сваку реч, а у глави II, код назива Народна скупштина, реч Народна писана је великим словом, а скупштина малим. То је нехармонично. Требало би усвојити један правопис у целом нацрту.

Претседник: Има реч Сава Косановић.

Сава Косановић: У члану 1 и у члану 6 има политичких декларација, а чланови Устава треба да буду не декларација него нормирање. У члану 1 главе I каже се да је Федеративна Народна Република Југославија „заједница равноправних народа, који су слободно изразили своју вољу да остану уједињени у Југославији“. А у члану 6, у ставу 2 речено је „...настали и развили се у народноослободилачкој борби против фашизма и реакције и који су основна тековина те борбе“. Ја налазим да би било боље да се то да као један генерални увод Устава, а да се декларативни ставови које сам навео испусте из члана 1 и члана 6. Даље, налазим да би се у члану 2 морале утврдити границе федеративних република, рецимо да се границе утврђују према стању на дан 11 новембра 1945 године, јер у самом закону којим су

утврђене границе између Србије и Хрватске речено је да је то привремено разграничење, а да ће дефинитивно разграничење бити извршено Уставом, — а Устав то не предвиђа. Зато би било боље да се у члану 2 фиксирају границе и да се каже: „Територије појединих република утврђују се према стању на дан 11 новембра 1945 године“.

Претседник: Има реч д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Ова основна начела која су садржана у глави I тичу се, такође, спољашњег обележја наше државе. У њима се, ако тако могу рећи, даје физички изглед државе, њено тело, а требало би унети и нека начела која би показивала и њену душу, тј. не само констатацију које су њене спољашње ознаке, него и на којим ће се принципима та држава даље развијати. Зато бих предложио две измене у глави I. Прва би измена била у члану 1, — ако остане овакав члан 1, а не учини се онако како је предложио друг Косановић, — да овај декларативни део не уђе у поједине чланове, него да се стави као увод пре свих чланова Устава.

А ако остане овако, ја бих предложио да се чл. I овако измени: Испред речи „заједница“ да се додају речи: „политичка, привредна и културна“.

Иза речи „који су“ да се дода: „У заједничкој борби против фашистичког окупатора и домаћих издајника“.

Да објасним овај предлог. Сматрам да нарочито треба истаћи да ми нисмо једна обична заједница, него једна политичка, привредна и културна заједница, па сматрам да то треба изразито да се истакне у овоме члану I.

Даље стоји у пројекту члана I „који су слободно изразили своју вољу...“. Сматрам да би требало јасно да се каже, када су наши народи изразили своју слободну вољу. Хоће ли се узети као мерило њиховог изражавања слободне воље народноослободилачка борба, јер су они свакако тада изразили своју слободну вољу, или ће се можда узети за тај моменат дан избора 11 новембра итд. Али, како је стварно темељ нашој држави ударен на Другом заседању АВНОЈ-а, где су наши народи изразили своју слободну вољу да остану у заједници, — пошто другог никаквог гласања о томе није било — ја мислим и предложио сам да треба додати речи: „у заједничкој борби против фашистичког окупатора и домаћих издајника“, јер су они тада изразили своју вољу.

То је што се тиче члана I.

У вези са оним што сам у почетку казао и предложио да уђе у члан 1, да је наша Република политичка, привредна и културна заједница, — ја бих предложио да се члан 2 замени новим чланом 2 који би гласио:

„Као политичка заједница Федеративна Народна Република Југославија почива на начелу слободе и народне власти; од тога начела полазе сви закони који уређују њен политички живот.

Као привредна заједница она почива на начелима заштите продуктивног рада и планске привреде и од тих начела полазе сви закони који уређују њен привредни живот.

Као културна заједница она почива на начелу мирног и складног развитка умних и телесних способности свих својих држављана; од тога начела полазе сви закони који уређују њен културни живот“.

Још нешто. Овде се не говори ништа о државном језику. Обично у духу спољњег обележја једне државе помиње се који је државни језик. У Видовданском уставу и уставу Пере Живковића стајало је да је државни језик српско-хрватски-словеначки иако он уствари не постоји. Ја сада покрећем то питање на који начин да се то регулише. Видите, ни у Совјетском уставу такође се о томе изрично не говори, али стоји на једном месту: закони које је примио Врховни савет објављују се на језицима савезних република. Врховни савет међутим уредује само на једном језику, не на пр. на грузинском и на турском, него на великоруском језику.

Сад је питање хоћемо ли ми то уносити у Устав. Наравно, свака република има свој званични језик којим се говори у тој републици. Ми кад овако говоримо спомињемо више језика, а уствари имамо три језика: српскохрватски, јер је то управо један језик (црногорског језика немамо), затим имамо словеначки и македонски. Неоспорно је да је и македонски језик званични језик. По моме мишљењу требало би казати да би се знало у међусобној преписци којим ће се језиком служити те републике, односно, који је језик обавезан за све, да ли је сваки језик обавезан за врховну власт и за друге републике. Као што сам рекао, пре је био државни језик српско-хрватско-словеначки; значи да су били равноправни и српски и хрватски и словеначки, али у пракси кад дође за министра један Словенац, ма да је уредовао и на словеначком, пошто већина народа не разуме словеначки било би нецелисходно употребљавати један језик који већина неће разумети.

То сам углавном о тој ствари хтео да кажем.

Претседник: Реч има друг Сулејман Филиповић.

Сулејман Филиповић: Ја задржавам право да послѣ проговорим о овим примједбама које су другови изнијели, само бих хтио да напоменем да се у чл. 3 каже да државни грб ФНРЈ претставља поље оивичено са два снопа житног класја. Мени се чини да треба рећи „оивичено поље“, а не

„поље оивичено“, јер ми кажемо на пр. зелено поље и томе слично а не поље зелено.

Затим у истоме чл. 3 при крају стоји: „чији се пламени спајају у један сјајан пламен“. Ја мислим да би то требало стилизовати овако: „који чине један сјајан пламен“. Уосталом да се употребити ова ријеч „сјајан“ не видим разлога, јер пламен је сам по себи сјајан.

Затим, у члану 4 говори се о висини заставе. Међутим, застава нема уопште висине, застава има ширину и дужину и стога мислим да ову ријеч висина треба изоставити.

Другови, кад је уопште ријеч о првој глави овог Устава, мислим да су у њему вјерно изражене тежње и жеље наших народа, које су они испољили у овој четворогодишњој борби. Не видим никаквог разлога да би требало мијењати ма и један од ових чланова. Нарочито ова прва два члана, мислим, да се не би смјели такнути ни једном ријечју, јер би, бојим се, свака измјена мијењала прави смисао борбе и тежња наших народа односно тековина које смо ми постигли у овим нашим борбама. И ја се не бих сложио да се текстови прва два члана уопште мијењају.

Претседник: Има реч Јерко Радмиловић.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја се слажем са мислима које су изражене у члановима I главе нацрта Устава. Међутим, ја бих ипак хтио да изнесем неке примједбе, које, по мом мишљењу, треба да изнесем.

У члану 1 видим да је Југославија осматрана и оцијењена са два гледишта: са државо-правног и са гледишта социјалног, социјално-политичког. Југославија је федеративна држава, савезна држава са републиканским обликом. То је оцјена са државно-правног гледишта. Међутим, њен социјални садржај, социјално-политички садржај мислим да је означен у ријечи „народна“. Ту ја видим тежиште, ту ја видим основну ознаку наше нове Југославије. И због тога, посматрајући овај члан са та два гледишта и оцјењујући да је појам државе Југославије са државно-правног гледишта означен у ријечима „Федеративна Народна Република Југославија је савезна држава републиканског облика“, дакле, „савезна држава републиканског облика“ и да би се нагласио овај основни њен социјални садржај, њена социјална боја и садржина, да би „народна“ требало да дође испред „савезна држава са републиканским обликом“. Тежиште постављам на „народна“, јер кад Југославија не би била народна, она не би могла бити ни савезна држава, ни савезна држава са републиканским обликом, а поготово она то не би могла да настане, нити би могла да остане онаква какву ми желимо и какву желе наши народи. Зато предлажем да овај члан гласи: „Федеративна Народна Република Југо-

славија је народна савезна држава републиканског облика..." итд.

У погледу другог члана, у ставу другом речено је „Народна Република Србија има у свом саставу Аутономну покрајину Војводину и Аутономну косовско-метохијску област“. Ја мислим да ова ријеч „има“ није срећно изабрана. Да примјерице кажем, Народна Република Србија може да има руднике, подузећа, али некако ми не изгледа да би могла да има у свом саставу Аутономну покрајину Војводину, и зато бих рађе да употребимо израз „Народна Република Србија обухвата у свом саставу Аутономну покрајину Војводину и Аутономну косовско-метохијску област“.

Даље, у чл. 3, описујући грб који је већ дубоко усађен у свијести и срцима наших народа, који је потпуно супротан од оних бивших старих грбова са оним чудовишним птичуринама, кад им није било доста да имају само орла, него је тај орао морао да буде двоглав, да буде још чудовишнији, ја мислим кад је у нашем Уставу утврђен појам грба, нашег грба, да би ријеч „оивичено“, која тако смета језику наших људи, по мом мишљењу требало замијенити ријечју „обавијено“.

Овај члан говорећи о појединим дијеловима грба, говори и о бојама, док се код других дијелова грба не спомињу боје. На примјер, у задњем ретку споменут је сјајан пламен. Према томе мислим да у овом члану 3 треба да буду означене боје за све дијелове грба, или да уопште не буду означене.

Пошто грбове обично сам народ прави, мислим да би могли избацити ријеч „сјајан“, или бар, уколико хоћемо да пођемо тим путем, да се описујући грб означе и све боје. Уосталом, како је примјетио друг министар Филиповић, појам „сјајан“ некако не пристаје.

Надаље, у чл. 4, мени смета ријеч „плав“. Ја бих предложио „модар“, јер плаво је и „блонд“, а умјесто ријечи „хоризонтално“ да буде „водоравно“. Такођер и овдје мјесто ријечи „оивичено“ да буде „обавијено“.

У члану 5 да се испред ријечи „Београд“ дoметне ријеч „град“. То су моје примједбе на I главу нацрта Устава.

Претседник: Има реч д-р Анте Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: Ја нијесам говорио у општој дебати јер држим да након свега онога што су други другови рекли нисам имао шта да изнесем. Зато ћу бити слободан да учествујем мало више у специјалној дебати као — да се тако претенциозно изразим — стручњак, јер сам био и сељак и чиновник и адвокат, дакле, промјенио сам све сталеже и имам увида за све струке.

Ја нијесам никакав стручњак који је студирао књиге, па молим да ме сматрате само као практичара, као човјека, који је запажао ствари и то како за вријеме старе Југославије, тако и за вријеме народноослободилачке борбе, у којој сам учествовао. Кроз цијело то вријеме мислио сам на овај моменат, и читајући сваки наш закон, увијек сам мислио како ћемо ми те ствари формулисати. То ми је увијек било пред очима код сваког случаја у мојој адвокатској пракси. Због тога ми је драго што могу да учествујем у овој дебати. Како је рекао друг Моша: „Овај Устав је саставни део самога мене“ и ја ћу то поновити и молим вас немојте схватити да су моји предлози као нешто коначно. То су само мисли које ћу ја, пошто сам прочитао предлог Устава, предложити, а које се даље могу формулисати.

Прво, ја бих из практичних разлога ријеч „члан“ замијенио уобичајеним знаком „§“. Зашто да бјезимо од те ријечи „параграф“, која заиста има у себи нешто одиозно, ма да ће сада имати сасвим други смисао него што је имала онда кад је ријеч „параграф“ имала интенцију да гуши народ. Затим, зашто да трошимо 4 знака, кад можемо то исто да свршимо само једним знаком, који ће разумјети сви наши народи, па и други. И Јапанци ће прочитати овај знак као што читају и арапски број. Дакле, из практичних разлога не смијемо да бјезимо од тога знака.

Друго, избјегавајући сваку преопширност, јер имамо, хвала богу, мало папира, а наша држава има и других послова, ја бих предложио да став други, § 2, гласи овако: „Народна Република Србија обухвата у своме саставу аутономне покрајине: Војводину и Косово и Метохију (Космет).“

Ријеч „област“ ја бих такођер избјегао, јер овај појам има двоструко значење, тј. и територијално и правно-политичко. Имамо другу нашу лијепу ријеч „покрајина“, те за то не треба узети ријеч „област“.

На примјер Црна Гора је мања, по броју становника ако не територијално, од Косова и Метохије, а њу називамо покрајином, односно републиком. Зашто Косово и Метохија не могу такођер да се назову покрајином, већ облашћу? Покрајина може имати и више хиљада квадратних километара, а може имати и 5 км². То је моје образложење да у неким стварима не треба правити градацију.

Треће — државни грб. Овдје не бих имао да предложим ништа конкретно, јер, стварно, ја нијесам никакав сликар да бих дао конкретан приједлог. Држим да је било добро што је већ раније расписана међу нашим сликарима нека врста натјечања, за израду грба, наглашујући им шта се

жели да наш грб претставља. Овај грб, кад га човјек погледа, сасвим је сличан, или боље речено, нека је имитација совјетског грба. Ја ћу бити искрен и рећи да ми се совјетски грб од свих грбова највише допада, а такођер могу вам рећи да ми се овај наш грб не допада. Имитација није успјела. Рећи ћу вам зашто. У совјетском грбу има нешто сасвим друго оивичено. Класови у совјетском грбу су природно сложени, а овдје у нашем цифрасто, сви су једнаки. Врпца која држи класје много је шири него сами класови. Али најважније је то што ће сваки сељак рећи: шта вам значи ова ватра међу житом, па она ће га запалити. (Смех). Имате симболе — срп и чекић, који претстављају сељаштво и радништво, а ова ватра — не видим шта би претстављала. Ја, бога ми, то не разумијем. (Смех). Ова врпца је некако прилијепљена, није као у совјетском грбу. Ово је нека декорација која хоће да се прилијепи.

Ја закључујем тиме да пољопривреда није једина грана наше привреде. Међутим, главна база наше земље ускоро неће бити само пољопривреда. Ми имамо три главна сектора привреде, и то: панонски сектор, пољопривредни, највећи сектор је горовит, рударски, и трећи је сектор море, на коме ће се развити трговина и рибарство, који ће, ако ми добро уочимо важност мора, донијети исто толико плодова и прихода нашој земљи као и овај панонски сектор.

Према томе ако ће се грбом изражавати привредни сектори наше земље, онда би могло ту да буде и других амблема, на примјер за пољопривредни сектор нека остане класје. За рударски сектор можемо за амблем узети оно што рудари већ имају, два чекића унакрст. Онда можемо за приморски сектор узети лађу или сидра. Ја нијесам сликар да бих то могао сложити све уједно, али свакако би требало дати на увид неколицини сликара да то сложе да би збиља наш грб претстављао амблеме који имају везе са земљом и народом који живи на њој и из ње извлачи потребе за животну егзистенцију.

Што се тиче ријечи „сноп“, мислим да се оно мало класја у грбу не би тако могло назвати; то би се једва могло назвати и руковет, ни жетелац неће узети тако мало класја.

Онда што се тиче ријечи „оивичено“, држим да она није раширена у нашем језику. Ја бих прије употребио ријеч „окожуено“.

Немам конкретан предлог у погледу саме формулације чл. 3, него само да би на основу тог мог предлога наши сликари могли да нам израде слике у смислу овога што сам изложио. Мислим да треба да нађемо један бољи и љепши грб, сличан совјетском грбу. Мени се свиђа совјетски грб, док ми се овај наш не свиђа.

Што се тиче заставе, сви смо за то да остану три боје, јер ту заставу ми већ имамо и нема смисла да је мијењамо. Међутим, у другој реченици чл. 4 стоји: „однос ширине и дужине заставе је један према два“. Досада у пракси код нас дужина заставе није била одређена и зашто би је сада мијењали. Она је могла бити четири пута дужа него шири као и једнаке дужине и ширине. Ја мислим да не треба то да мијењамо, када такву заставу имамо у пракси. Ако би мијењали, свака државна установа морала би да реже и мјери платно ако је дуго или да наставља ако је кратко. То би исто морали да раде и приватници те би нас та застава коштала милионе.

Друго, што се тиче саме звијезде, застава може бити четири пута дужа него шири, али да се звијезда опет налази у средини. То је естетски захтјев сваког човјека. Само нијесам зато да још и четврту боју мијешамо у заставу кад имамо три боје. Сада треба да буде звијезда црвена и оивичена златом. Тражио сам једном у свом изборном срезу да направим заставу. Нијесам могао наћи ни конца, ни платна. А како би сада било мијењати заставу и још уз то да звијезда буде оивичена жутом бојом. Држим да је то непрактично. Министарство унутрашњих послова Хрватске издало је наредбу да се звијезда налази на бијелом пољу и њени кракови дотичу модро и црвено поље. Према томе треба да осане да се кракови дотичу модрог и црвеног поља. Мој је приједлог да члан 4 гласи овако: „Државна застава Федеративне Народне Републике Југославије, састоји се из три боје: плаве, бијеле и црвене са црвеном звијездом у средини. Боје заставе су положене водоравно одозго и то овим редом: плаво, бијело и црвено. Свака боја заузима трећину ширине заставе. Звијезда има правилан петокраки облик, налази се на бијелом пољу. Горњи крак звијезде дотиче се плавог поља, а доња два крака црвеног поља“.

Што се тиче чл. 5 не би требало ништа мијењати, него да остане онакавак какав је.

Претседник: Реч има народни посланик Мехмед Хоџа.

Мехмед Хоџа: Ја се не слажем са другом Радмиловићем да се у другом члану, у другом ставу, реч „има“ замени рецју „обухвата“. Глагол обухватити има агресивно значење. Боље је да остане како је сада.

Моша Пијаде: Он је то исто хтео.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја сам хтио да та ријеч нема агресивно значење.

Претседник: Има реч д-р Драгољуб Јовановић.

Д-р Драгољуб Јовановић: За разлику од онога што је друг Радмиловић казао, ја мислим да у чл. 1, у другом

реду, она реч „народна“ треба да испадне. Тим треба да се обележи правна ситуација. Или би требало да дође друга која реч, рецимо „јужнословенска“, али не знам да ли је то згодно, јер ми у нашој држави имамо и друге народе, као што су Шиптари и други. Требало би да се обележи који народи живе у држави, а то се овде не спомиње.

Затим, наш Устав треба да почиње овако: „Југославија је“ и да се даље настави. (Светозар Вукмановић-Темпо: Нема Југославије! Постоји само ФНРЈ.) Не бих примио предлог д-р Московљевића о обележавању каква је то заједница, јер је то доцније у Уставу доста обележено. Иначе је чл. 1 врло добро састављен. Ја бих, као што рекох, ставио реч „савезна“ испред речи „држава“, да би се оне спојиле. Даље, што се тиче аутономних покрајина у чл. 2, ја мислим да не треба да се каже ни „обухвата“ ни „има“ него просто да се каже: „У Народној Републици Србији налазе се и Аутономна покрајина“ итд., јер иначе изгледа да је Србија састављена само из Космета и Војводине. У 3 чл. реч „сјајан“ испред речи „пламен“ треба да испадне, јер нема потребе да и она стоји. Мислим да предлог г. Ђуровића, који каже да седиште није довољно означено, није исправан. Довољно је да се каже „Главни град“, и тиме је онда све речено.

Претседник: Има ли још ко да се јавља за реч? (Нико се не јавља за реч).

Дозволите ми у отсуству друга Кардеља, који је морао да оде, а кога морам да заступам и у његово име да говорим, да се осврнем на неке ствари, а уколико то буде потребно, помоћи ће ми друг Ђорђевић. Ствар је у томе да се нађу праве формулације, јер се ради о Уставу, да оне буду што краће и да не буде израђено нејасно нешто што хоћемо да буде формулисано. Ја мислим да су формулације ових пет чланова одговориле томе захтеву.

А сад да пређем на поједине примедбе и предлоге који су пали.

Ја мислим да одмах треба да одбијем предлог да се наш Устав не дели на чланове него на параграфе. Ја се сећам, пре месец дана, кад је прављен конкурс за јубиларну марку за састанак Уставотворне скупштине, да је један сликар направио овакав цртеж: направио је фасаду скупштинске зграде, у средини се издигла купола и сликар је нашао да ће најбоље претставити замисао ако изнад куполе метне један велики параграф. Ја сам скочио са столице и запитав сам се шта би било да ми народу претставимо Устав једним параграфом! Зато мислим да је овде сасвим лепо и умесно стављено и речено — члан. У српском језику каже се „престоница“. Ми смо говорили о Паризу као престони-

ци који је био главни град, као и о другим престоницама и ми смо научили да главни град називамо престоницом. Данас, међутим, ипак нема смисла да ми Београд назовемо престоницом. У нашем језику не можемо наћи други згоднији израз од овога „главни град“. Ја мислим да је доста кад се каже да је главни град Београд и ту не треба понављати „град“ Београд. Кад је то већ једанпут речено, онда није потребно даље рећи да је он седиште ових и оних власти. Тај члан 5 у оваквој формулацији значи да је у Београду седиште централне савезне власти. То је смисао кад се каже да је он главни град Републике. Због тога тај члан не треба мењати. Тешко ми је улазити у дискусију о правопису да ли се треба држати Белићевог правописа, или другога кога. Ја мислим да не би била велика грешка ако бисмо се држали и два правописа. Кад се ради о Републици савезној и Републици народној ја бих био за то да се у Уставу необавезно, како је то у литератури и у новинарству, пише великим словом за сваку републику, рецимо Народна Република Србија, Народна Република Хрватска итд., а за све друге ствари као Народна влада итд. доста је велико слово у почетку. Ја мислим да такво двојство у правопису није погрешно (Чује се: Двојства нема!), а може бити да двојства и нема. Што се тиче предлога друга Саве Косановића да у члану 2 буде казано и додато као трећи став: „Територија Републике утврђује се према стању затеченом 11-XI-1945 г.“, ја мислим и не знам да ли би требало и због чега би требало ту нешто мењати. Уопште, ниједан устав није такав да описује границе своје државе, а још мање да описује границе својих федералних држава. Ја не видим ту потребу. Уколико је мени познато, има ту један акт где су искрсла три до четири врло ситна спорна питања око неколико села, можда је то већ и решено, између Словеније и Хрватске, између Босне и Лике (Један глас: Између Србије и Хрватске и између Македоније и Србије).

Сава Косановић: Има таквих случајева на пуно места.

Претседник: Зато ћемо ми, кад дође моменат да се пред Скупштину изнесе то питање, формирати, по Пословнику Скупштине, посебну једну комисију, која ће испитати та два три случаја ситних спорова око разграничења, и Скупштина ће донети одлуку по томе.

Милош Минић: По члану 44 тач. 3 Устава речено је да у надлежност Федеративне Народне Републике Југославије спада и разграничење између република.

Претседник: Тамо није речено „разграничиће се“.

Милош Минић: Речено је: „разграничење између република“.

Претседник: Разграничење између појединих федералних јединица спада у компетенцију читаве земље. Према томе, ако се појави спор, свршиће га Скупштина, а ако се не појави, остаће какве су границе природним путем настале.

Михаило Ђуровић: Ничим није озакоњено. Не постоји закон који утврђује границе између појединих федералних јединица. Мораће се донети један закон.

Милош Минић: Предвиђено је да Народна скупштина треба да реши та питања разграничавања између појединих република.

Сава Косановић: Они очекују разграничење.

Милош Минић: Устав је решио да Народна скупштина то реши.

Претседник: Устав даје ту компетенцију Народној скупштини и пред Народном скупштином ће бити то питање. Ја чувам тај акт већ два месеца, јер није могло да га реши Претседништво Привремене народне скупштине. Тај акт са неколико спорних питања дошао је после закључења Привремене народне скупштине и ми га морамо изнети пред ову Скупштину, кад она то буде решавала и она ће рећи: граница између Словеније и Хрватске иде туда и туда итд. итд., и то на основу Устава.

Мислим да није потребно оно што је друг Московљевић предложио о политичко-привредној и културној заједници. Јер шта се хтело са чланом 1 и са оном речју „заједница“? Хтело се да се да она политичко-јавно-правна, како хоћете назовите је, карактеристика наше Републике и њен социјални садржај и зато ми не можемо избацити ни то ла је она „савезна“, ни то да је она „народна“. Јер ми објашњавамо овим чланом, на крају крајева, само име државе. Ми државу зовемо Федеративном Народном Републиком Југославијом и сада то мало објашњавамо у томе истом члану. (Д-р Милош Московљевић: Ја сам хтео то мало више да објасним). Знам, али би било то „мало више“ сувишно. Ми кажемо да је она „савезна народна држава републиканског облика“. Сад кад кажемо „заједница“, онда, пошто смо рекли да је она „савезна народна држава“, значи да се с том заједницом мисли на државу као заједницу, на државну заједницу, и ту би имало места само нешто што код прављења овога пројекта није изгледало неопходно потребно, јер се садржи у неку руку, и готово потпуно се садржи, у ономе да су народи слободно изразили своју вољу да остану слободно уједињени у Југославији. Али из публике долази предлог да треба испред речи „заједница“ ставити реч „добровољна“, што би се могло примити. (Д-р Милош Московљевић: То је сувише). Јесте да је плеоназам, јесте да се то садржи у слободно израженој вољи, али ако

биће хтели још више да подвучете ту добровољност њиховог уједињења, онда би то могло да се прими, а ако се сматра да није потребно, јер је већ садржано, онда не видимо апсолутно ништа друго што би се у том требало да мења. Мислим да је формулација првог члана, оваква како је дата — добра.

Нема право друг Радмиловић кад премешта реч „народна“ испред речи „савезна“, да би испало да је Југославија народна савезна држава. То нема смисла баш због онога што он хоће и на основу чега он предлаже ту промену места. Јер важније место има она реч која стоји уз реч „држава“, која је ближа, а мање важно место она која је даље. И кад ми кажемо да је она „савезна народна држава“, ми кажемо да је она прво народна држава, а као таква и савезна, федеративна. Кад би обрнули ред, онда би добили да је то федеративна држава, која је поред тога и народна, и ту би се управо добило супротно ономе што је желео друг Радмиловић.

Онај израз „има у свом саставу“ код мене никад није изазвао тај ефекат, као што је изазвао код друга Радмиловића, јер не треба узети ту реч „има“ просто за себе, него је треба узети „има у свом саставу“. То је једна целина, где се каже у Народној Републици Србији налазе се та и та покрајина и области.

Милош Минић: У саставу Народне Републике Србије налазе се те и те области. Ова формулација је нејасна.

Д-р Милош Московљевић: У Народну Републику спадају и Аутономна покрајина Војводина и Аутономна Косовско-метохиска област. Ове речи „налазе се“, су германизам.

Милош Минић: Ја мислим да је ова формулација најбоља: „У саставу Народне Републике Србије налазе се и Аутономна покрајина“ итд.

Владимир Симић: Можемо рећи: „постоје у саставу Народне Републике Србије“.

Претседник: Пошто је Србија сада у неку руку сложене народна република, јер су друге потпуне, целовите, од једног комада, пошто Србија, дакле, једино има једну аутономну покрајину и једну аутономну област, требало би некако казати да се Народна Република Србија састоји из, — па онда ређати 16 округа, затим Аутономну покрајину Војводину и Косовско-метохијску област.

Д-р Драгољуб Јовановић: Мислим да би добро било рећи: „У аутономној покрајини Србији налазе се и....“

Претседник: Ја бих предложио овај текст: „У саставу Народне Републике Србије су Аутономна покрајина Војво-

дина и Аутономна Косовско-метохијска област“. (Настаје општа дискусија с разним предлозима, коју претседник Моша Пијаде прекида.) Молим вас, можемо да кажемо: „У састав Народне Републике Србије улазе...“

Владин повереник д-р Јован Ђорђевић: Не може се рећи „улазе“, јер треба констатовати једно стање.

Претседник: Мени стилизација „има у свом саставу“ ништа не смета.

Владин повереник: Ово није рђава формулација.

Сава Косановић: Можда би добро било да се каже да Војводина има положај аутономне покрајине, а Косово и Метохија положај аутономне области.

Владин повереник: Ја се са тим не бих сложио, јер ми овде одређујемо и положај и назив.

Претседник: Морамо да признамо да смо сви поштено прионули да нађемо решење.

Михаило Ђуровић: Господине Претседниче, треба водити рачуна о томе шта Народна Република Србија има пред Србије, и зато треба ставити оно „и“.

Претседник: Не треба „и“. Ми смо казали да Федеративну Народну Републику Југославију сачињавају та и та и та република. А сада, као додатак, одређујемо шта Србија има у своме саставу. Или, да ипак ставимо једно „и“.

Владин повереник: Онда може да се стави једно „и“.

Д-р Милош Московљевић: Зашто не би казали „Народној Републици Србији припадају Аутономна покрајина Војводина и Аутономна Косовско-метохијска област“.

Претседник: Не припада.

Милош Минић: Ја сам за израз „улазе у састав“.

Претседник: Мислим да не би требало ставити „и“ јер то је Србија, која има у свом саставу Војвдину и Косовско-метохијску област.

Али, да сада идемо даље, а то ћемо после решити. Има још предлога на које се треба осврнути. У вези са првим чланом друг Московљевић је предложио да се иза речи „који су“ каже: „у заједничкој борби против фашистичког окупатора и домаћих издајника“.

Као што видите, нацрт је хтео да се осврне на то да да тако изван историје осврт. У чл. 1 речено је да је то заједница равноправних народа, „који су слободно изразили своју вољу да остану уједињени у Југославији“. Мислило се на то да се ближе означи када је и на који начин изражена та воља. Мислило се да се помене Јајце, или борба итд., али се сматрало да то није довољно. Јер, у Јајцу

је то само формулисано, али је то уствари настало у току саме борбе. Мислило се да се означи 1943, па ако хоћете и садашња скупштина итд. Али, то је читав један процес. Може да се каже „који су у току своје ослободилачке борбе“, или после ње, или другачије, слободно изразили своју вољу. Међутим, овде треба да остане оно што је основно. А то је да је та заједница настала слободно израженом вољом свих народа да остану уједињени у једној заједничкој држави. То је основна мисао. А оно је историски осврт.

У члану 5 каже се: „Закони које изгласа Народна скупштина ФНРЈ објављују се на језицима свих народних република“. (Сулејман Филиповић: А у Пословнику се говори о српском, хрватском, словеначком и македонском језику).

Сад, питање је да ли је потребно то овде уносити? (Гласови: Није потребно). Да ли је потребно та четири језика огласити за некакве државне језике? Ја мислим да није. Ми чинимо ту све језике равноправним. Досада није било никаквих сукоба. Можете добити акт и послати акт на коме језику било. Досада нисмо у том погледу имали тешкоћа. „Службени лист“ се штампа у четири издања. Сви савезни закони морају да се објаве на та четири језика. Мислим да је то довољно.

Члан 2, нови, који је предложио друг Московљевић, потиче из његове карактеристике коју је желео да се унесе у чл. 1. То је уствари разрада оне карактеристике да је то политичка, привредна и културна заједница. Али кад већ није усвојена измена коју је он предложио у чл. 1, онда отпада и ова измена. Ја мислим, збиља, да би то било преопширно и не би одговарало ономе што желимо (Један глас: Било би умањење нашег уједињења), јер се не ради о томе да је то политичка, привредна и културна заједница. То су ствари које се виде у Уставу на својим местима. Али, овде се ради о државној заједници. (Д-р Милош Московљевић: Види се да је федерација). Овде, где ми дајемо основну карактеристику наше Републике, ми кажемо да је она савезна и да је она народна. А после се види како је изграђена и федерација итд., и како је она савезна, и види се зашто је она народна.

Д-р Милош Московљевић: Ја сам хтео ту да дам садржину.

Претседник: Знам, али сте хтели одмах да дате много.

Д-р Милош Московљевић: То су темељи једног новог уређења државе.

Претседник: Што се тиче примедбе друга Радмиловића, да би у чл. 3 реч „обавијено“ требало употребити уместо речи „овично“, савршено је неправилна. Што се тиче речи

„сјајан“ у чл. 3, она може да се изостави, она није ни потребна.

Стало се на гледиште да боје грба овде не треба описивати, јер оне не долазе на печате, штамбиље итд. У већини случајева он долази у употреби у једној боји, црно-белој. У Уставу не мора бити описана боја. То ће се рећи у Закону о грбу и застави, какав је цртеж и какве су боје, али у Уставу није потребно. Ми бисмо сасвим излишно одуљили један члан о грбу описивањем разних боја.

Када смо код грба, морам се осврнути на гледиште друга Рамљака. Он је нашао да је грб имитација. Личи, стварно потсећа оним класјем са петокраком звездом на врху и тиме да има нешто у средини између тога класја, на совјетски грб. Али мислим да нико нема ништа да нам пребаци за ту хералдичку позајмицу. Јер, ми можемо да му одговоримо: ето, и од оне старе Југославије, коју смо сахранили, узели смо тробојку.

Анте Рамљак: Не зато што је имитација, него зато што је лоша имитација.

Претседник: Добро, вама се не допада, мени се свиђа. Ми смо од прошле Југославије узели тробојку са једином реформом да смо јој ставили петокраку звезду. И народ се навикао у току ове четири године на ту заставу, а, бога ми, навикао се за ове две године и на овај грб. Ја се чудим другу Рамљаку да ће пламен да прогута жито и да каже да не зна шта то значи. Ја верујем да он није прочитао оно објашњење које је дато када је грб прављен. Али, ја мислим да је довољно погледати на њега па да се разуме смисао. Тих пет буктиња претстављају пет народа који се уједињују. Те су буктиње њихове слободе и уједињују се у један заједнички пламен. Не бих био никако за то да се тај грб, који је постао тако омиљен и популаран и разумљив народу, мења.

Што се тиче примедбе о ширини и дужини заставе, држава мора за заставу, која се зове државна, да одреди и однос ширине и дужине. Мора да постоји један пропис који каже: државна је застава таква, има те боје, има тај цртеж, прописује се ова дужина и ова ширина. Морају да се дају димензије. Нема ниједне државе која је казала да је државна застава произвољно широка и произвољно дугачка. А нико неће ухапсити чак ни скупштинског секретара ако окачи једну заставу дугачку десет метара, а широку свега три метра.

Друго, за ону звезду у средини — петокраку звезду, ако би она захватала само бело поље, то би било сувише мало и не би давало лепу слику. Зато она мора да уђе и

у горње — плаво поље и у доње — црвено поље, да би за-става као целина пружала леп изглед. У том случају мора да дође онај жути, златни перваз.

Ми можемо прећи сада од члана до члана, па да код сваког члана кажемо и какав је предлог био дат да ја изјавим, у име друга Кардеља, код чега се остаје и шта се прихвата, а шта не, па онда да гласамо о сваком члану. Молим вас да чујете члан 1.

Секретар чита 1 члан нацрта Устава.

Претседник: Ту има предлога које сам поменуо. Уколико се ко од предлагача не одрекне, узећемо их у обзир. Има предлог д-р Московљевића да се после речи „заједница“ дода: „политичка, привредна и културна“, а да се после речи „који су“, а испред речи „слободно“ ставе речи: „у заједничкој борби“.

Владин повереник: Ја мислим да би требало да остане онако како је формулисано у нацрту Устава. То можда изгледа шематички, али највише изражава оно што се хтело и што треба изразити у Уставу.

Претседник: Има један предлог из публике у коме се каже: „Мислим да је неопходно да се у чл. 1 испред речи „заједница“ дода реч „добровољна“. Друг Кардељ стоји на гледишту да би се то могло примити. Иако је то плеоназам, могло би се примити.

Онда има предлог Јерка Радмиловића да се каже у чл. 1: „Федеративна Народна Република Југославија је народна савезна држава ...“ Остаје ли предлагач код тог предлога?

Д-р Јерко Радмиловић: Одустајем.

Д-р Милош Московљевић: Одустајем од предлога да се у чл. 1 унесу речи: „у заједничкој борби“, а остајем код предлога да се после речи „заједница“ дода: „политичка, привредна и културна“.

Претседник: Друзе Косановићу, је ли ваш предлог у томе да чл. 1 гласи: „Федеративна Народна Република Југославија је савезна народна држава републиканског облика“. А оно даље да се изостави?

Сава Косановић: Ја сам казао да се оно што је декларација да као увод Устава, тако да се други део чл. 1 и завршни део става 2 чл. 6, који су декларативно-политички, даду као увод. Тај би увод могао да гласи овако: „Уставотворна скупштина, као суверени претставник народа, утврђујући слободно изражену вољу равноправних народа да остану уједињени у Федеративној Народној Републици Југославији, а на основи тековина остварених у народноослободилачкој борби, доноси овај Устав“.

Ја нисам изнео никакав предлог за гласање, него је то била само једна сугестија.

Владин повереник: Ја нећу да улазим у то да ли је потребна једна декларација као увод у сам Устав, али мислим ако би се изоставила ова реченица из чл. 1 од речи „заједница“ па до краја, да онда не би била у чл. 1 Устава нарочито подвучена добровољност постанка наше државе, а добровољност је једна државно-правна карактеристика наше државе. Ово није декларација. То је подвлачење једног елемента који нарочито карактерише нашу федерацију.

Претседник: То је оно добровољно што се налази у другим уставима.

Сава Косановић: Ја мислим да се тиме не умањује ако се то стави у уводу уместо у параграфу.

Владин повереник: Ми сматрамо да ово није декларација. Ја не улазим у то да ли је оправдана једна декларација као увод у Устав. Али предложено изостављање одредбе о добровољном стварању наше нове државе би било неправилно. Ово је овде унето као неопходна карактеристика наше заједнице, пошто је она добровољно постала заједница. Ако бисмо ми ово овде изоставили, ми би тиме негирали ту слободну народну вољу.

Сава Косановић: Ја не одричем то, али сматрам да је много важније да се то изрази у уводу него у једном параграфу.

Владин повереник: Потребно је да ми у Уставу дефинишемо федерацију; морамо у Уставу рећи шта је битност те федерације. Ако бисмо то овде изоставили, ми бисмо изоставили један важан елеменат. Уосталом, питање је да ли је декларација уставно-правног карактера, да ли је једна норма.

Претседник: Ја такође налазим да тај елеменат добровољности никако не сме да изиђе из граница параграфа, односно одредаба Устава. Оно што друг Косановић предлаже да дође напред као увод, то би могао бити предлог за ону формулацију оне одлуке коју ће донети заједничка седница Савезне скупштине и Скупштине народа на којој се врши проглашавање Устава, који су Савезна скупштина и Скупштина народа већ усвојили. Као што знамо, Устав се усваја и у једној и у другој скупштини, а затим се проглашава на заједничкој седници. Не оставља се Претседништву да проглашава Устав као друге законе, него Устав има ту привилегију да се проглашава на заједничкој седници оба дома. И тада ће се морати да донесе извесна формулација којом ће се изразити да је Уставотворна скупштина на заједничкој седници прогласила итд. Међутим, у са-

моме Уставу мора бити записана та битна карактеристика наше заједнице — да је она добровољно створена.

Сава Косановић: Добро, ја онда одустајем.

Претседник: Према томе код чл. 1 изгледа ми да не би остало никакво друго одвојено гледиште. Има реч друг Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Ја бих утолико изменио свој предлог да отпадне чл. 2 који сам предложио, али да се у чл. 1 ипак истакне да је то политичка, привредна и културна заједница. Ја сматрам да је цео чл. 1 есенција наше државе. Ту се приказује како је она постала и каква је њена структура, али недостаје њена садржина да је она политичка, културна и привредна заједница. А што се тиче оних допуна које сам предложио у чл. 2 мога предлога, може то да се сада изостави, а ја бих на одговарајућем месту у доцнијим члановима то нагласио. Међутим, ово је потребно да се унесе у чл. 1.

Претседник: Има реч друг Ђорђевић.

Владин повереник: Другови, ова формулација коју предлаже друг Московљевић мислим да би много изменила оно што је битно у нашој федерацији. За нашу федерацију не може се казати да је она политичка, културна и привредна заједница. То је политичка заједница, а да ли ће наши народи у утакмици појединих република створити једну јединствену културу — то је питање. Ми данас немамо заједничку југословенску културу, него националне културе по форми, а народно-демократске по садржини.

Што се тиче економског карактера заједнице, ми подвлачимо у федерацији јединство економских подручја, али ми у нашој федерацији нисмо могли да остваримо једну потпуну економску заједницу, јер ми један важан економски сектор дајемо на слободно располагање федералним јединицама. Ми смо једна заједница народа и никако даље не би требало да идемо. Што се тиче политичког карактера, ми смо довољно подвукли њено јединство и овде и нарочито код давања појединих надлежности, затим у свима оним члановима који говоре о јединству држављанства, јединственом економском и привредном подручју итд. То је јединство подручја довољно обезбеђено код слободног промета, слободе разних аката власти итд. Стога мислим да не би било оправдано да уносимо оно чему овде није место. Ми смо овим хтели да обележимо државно-правну суштину наше федерације, а ако бисмо унели и оно што предлаже друг Московљевић, ми би у многومه извитоперили суштину наше федерације. Ја бих стога молио друга Московљевића да одустане од свога предлога, јер је јединство еко-

номско и привредно довољно загарантовано низом прописа у Уставу, а што се тиче културног наглашавања, то је једна сумњива формулација, која би била противна нашој федерацији.

Д-р Милош Московљевић: Ја мислим да то није правилно. Та питања треба да се регулишу Уставом, а после ћемо видети да ли је то централизам, или није. Друг Ђорђевић није ме могао уверити да може бити засебног економског развитака на пр. у Македонији, јер она сама не може, рецимо, да закључује трговинске уговоре. Мора да постоји један привредни план за целу земљу и свака се федерална јединица мора тога да придржава. Ми смо једна економска целина и не може се једна област развијати на штету друге, или на штету целине. Што се тиче културног развитака, ви на пр. установљавате централни комитет за високе школе и науке, а можда ће бити потребе и за којом другом таквом институцијом. Као што рекох, ми се појављујемо свагда као једна целина и држава мора настојати да се сви делови те заједнице равномерно развијају не само њиховом рођењем снагом, него снагом целе државе. Стога наша држава мора бити једна привредна и културна целина и зато сам ја и предложио да се тај њен карактер унесе у Устав.

Претседник: Молим лепо. Каква је ова наша држава и шта је држава, није нимало потребно да описујемо у том члану, да ли држава садржи и политику, и економију, и просвету, и шта ти ја знам све, и рударство и културу, и цркву итд. Нећемо ићи у описивање шта значи уопште држава. Ту је речено и има да се каже да је ова земља једна савезна, федеративна народна држава, да има републикански облик, тј. да је она једна државна заједница равноправних народа, настала слободном вољом свих народа. Описивати сад државу: да је то политичка, економска, културна или каквагод заједница, нека се не увреди друг Московљевић, таквом описивању изгледа било би места кад би се радило о неком друштву — рецимо певачком, али не о држави. Једно такво описивање је непотребно, него је довољно да се каже да је то једна таква државна заједница коју сачињавају равноправни народи, који су слободном вољом створили ту државну заједницу. И молим да се не усвоји овај предлог друга Московљевића, него да се остане на првобитном.

Д-р Драгољуб Јовановић: Свака ближа ознака би ишла чак и против. Ово је најшира формулација. Чак не држава, него заједница. То је најлепше.

Д-р Милош Московљевић: Ја сам то предложио да се види да није полициска држава, него напротив...

Претседник: Из свега каснијег види се и шта значи та реч „народна“ и шта значи она „савезна“, каква је та федерација. Све је то у овом нацрту Устава врло јасно речено. Према томе, пошто је дискусија по првој глави завршена и члан 1 прочитан, питам: примате ли члан 1 такав какав је отштампан? (Прима се). Има ли ко да је *против*?

Д-р Милош Московљевић: Ја морам остати при свом предлогу.

Претседник: Има ли још ко да се слаже са другом Московљевићем? Да ли је још неко за предлог друга Московљевића — да се каже да је то „политичка, привредна и културна заједница“? Гласао је за тај предлог само друг Московљевић. Објављујем да је чл. 1 примљен. Прелазимо на други члан.

Секретар чита други члан.

Претседник: Да ли се прима члан други онакав какав је отштампан.

Д-р Анте Рамљак: Има предлог да се Аутономна Косовско-метохијска област, реч „област“ замени речју „покрајина“.

Претседник: У словеначком језику реч област значи и власт, али ја сам видео и словеначки превод овог нацрта. Употребили су израз област, употребили су га зато што је тај израз био уведен кад се Југославија делила на области, па није непознат.

Д-р Милош Московљевић: Област кад значи власт то је провинцијализам.

Претседник: Вама изгледа провинцијализам, њима је у књижевном језику.

Морала се учинити извесна разлика, а зато је било и разлога. За грађане Косова и Метохије нема ту ничег увредљивог, јер Војводина и бројно по становништву и по територијалној величини, а особито по економској снази, културно итд. стоји међу првима у Југославији. Она је ако хоћете, на вишем ступњу развоја него и понека федерална јединица, и то се хтело подвући, бар тим именом, да је њој дат назив покрајина, а Косову и Метохији област. Као што ћете видети касније нешто је друкчија организација власти у једној и другој, ма да су њихова права, аутономна права једнака. Прима ли се члан други онакав какав је? (Прима се).

Објављујем да је чл. 2 примљен.

Д-р Анте Рамљак: Ја гласам *против* и остајем код свога предлога.

Претседник: Прелазимо на члан 3.

Секретар чита члан 3.

Претседник: Да ли се прима члан 3, пошто смо изоставили реч „сјајан“?

Сава Косановић: Предложено је да месец новембар буде замењен римским бројем једанаест.

Д-р Драгољуб Јовановић: Боље да се каже „окружено“, а не „оивичено“.

Претседник: Може да буде реч „окружено“. Према томе овај члан би гласио: „Државни грб Федеративне Народне Републике Југославије претставља поље окружено житним класјем. Класје је на дну повезано траком на којој је исписан датум 29-XI-1943. Између врхова класја налази се петокрака звезда. Усред поља налази се пет буктиња косо положених, чији се пламенови спајају у један пламен.“

Прима ли се овај члан овако стилизован? (Прима се).
Објављујем да је чл. 3 примљен.

Секретар чита члан 4.

Претседник: Дакле, у овом члану реч „висине“ треба заменити речју „ширине“. Прима ли се члан 4 с тим, да се у реченици где се каже „... свака боја заузима једну трећину простора...“ уместо „висине“ каже „ширине“ заставе.

Д-р Милош Московљевић: Неко је предложио, мислим Рамљак, да уместо речи „хоризонтално“ буде реч „водоравно“.

Претседник: Може и реч „водоравно“.

Д-р Драгољуб Јовановић: Треба да стоји: „... водоравно, и то овим редом...“, значи одозго на доле.

Претседник: Реч „плаво“ остаје, јер код нас „модро“ је нешто друго, јесте плаво, али је то више љубичасто. Код нас није модро оно што је код Хрвата. Ми знамо за плаво море и за сиње море. „Сиње“ је више литерарна реч. Обично је боја плава.

Молим, прима ли се члан 4 са овим изменама, уместо „хоризонтално“ да дође реч „водоравно“, а после речи „редом“ да се дода „одозго“.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих изоставио „златом“ и ставио бих „жутом бојом“.

Претседник: За званичну заставу је златна боја, а некад може и жута. Мора да је грешка. Не треба да стоји „златом“ већ треба да стоји „златном“. На основу овога описа грба могао би човек да направи доста различитих грбова од онога што имамо. Ако бисте хтели прецизно, како би то хералдичка наука хтела да опише један грб, то би

изгледало мало подугачко, али је ствар сведена ипак на оно што је довољно у Уставу да се зна да има један пропис и мислим да се задовољимо са овом изменом „оивичена златном (жутом) ивицом“. Дакле, после „ивицом“ брише се заграда и ставља се после речи „жутом“.

Примате ли члан 4 са овим изменама? (Примамо).

Д-р Анте Рамљак: Ја сам за своју стилизацију.

Претседник: Према томе сте *против*? Има ли ко — ко је *против*? (Нико се не јавља).

Објављујем да је члан 4 примљен.

Д-р Анте Рамљак: Остаће мој предлог у пракси.

Претседник: Ви се буните против новог Устава.

Д-р Анте Рамљак: Не, не буним се против новог Устава.

Претседник: Молим вас, друже Рамљаче, ја ћу вам дати објашњење шта ће остати, а шта неће остати. Када су те заставе настале без икакве наредбе, појавиле су се, сасвим природно, петокраке звезде на тробојкама. Онда је била наредба Врховног штаба, мислим још у Ужицу, а можда још и пре — у Крупњу, да партизански одреди сваке федерације, сваке федералне јединице имају као заставу националну заставу народа коме припадају ти одреди са петокраком звездом у средини. Није била тачно одређена ни димензија, ни све ово друго што се сада помиње. На капам била је петокрака: у Србији на српској тробојци, у црној Гори на црногорској, која је истоветна са српском: црвено, плаво, бело, у Хрватској на хрватској тробојци, у Словеначкој на словеначкој. У Босни је требало да буду двокраке, српска и хрватска. Чланови Врховног штаба требало је да носе петокраке звезде са југословенском тробојком. Онда је народ правио заставе како је знао и умео. Негде, где је било више смисла, петокрака звезда обухватила је и оно горње и оно доње поље. А у Лици на сто црвених застava са петокраком могли сте да видите једну тробојку. А сада, видите, без наредбе, да је народ почео да ставља мало већу звезду, јер она звезда само на белом пољу није најбоља. Људи ће, према томе, када буду могли да нађу жути перваз, да направе заставу.

Д-р Анте Рамљак: То није важно, моја примедба је само напомена.

Претседник: Па добро, да не трошимо више речи.

(Затим је примљен члан 5 без измене).

Претседник: Дајем 10 минута одмора.

(После одмора)

Претседник: Настављамо седницу. Прелазимо на претрес друге главе — народна власт.

Секретар чита II главу — чланове 6, 7 и 8.

Претседник: Жели ли ко реч по овој глави?

Д-р Милош Московљевић: Желим ја.

Претседник: Има реч народни посланик д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: У члану 6 у другом ставу говори се о томе како народ остварује своју власт. Ту се помињу те власти. Ја хоћу да кажем неколико речи о терминима. Ту се каже да „народ остварује своју власт преко слободно изабраних претставничких органа“, — овде се не каже, али се подразумева реч „то јест“ — то су народни одбори, који су од месних народних одбора до скупштина народних република и Народне скупштине ФНРЈ настали и развили се у народноослободилачкој борби. Дакле, видимо да се и кроз цео овај Устав провлачи тај назив: народни одбори. Али не скроз. Ово је копија совјетског устава где су народне власти Совјети. Они се тако зову од дна до врха. Само, Врховни Совјет се зове Врховни Совјет код појединих република, затим Врховни савез совјетских република. Код нас то није доследно спроведено. Ми имамо народне одборе доле, а на врху имамо Народне скупштине појединих република и Народну скупштину Југославије.

И онда испада овако да се код нижих власти, рецимо месних, врховна власт зове народни одбор, а народни одбор има своју скупштину. Ту су помешани појмови, час одбор има једно значење, а час друго. Не може према ономе шта та реч значи одбор имати своју скупштину. Одбор је једно уже тело које се одабира из једног ширег тела. Могу бити само извршни одбори неког тела, који су рецимо скупштине. Не може један одбор да држи скупштине него седнице. Ја мислим да би требало наћи други израз зато да будемо доследни. Тако, кад у совјетском уставу стоји „Совјет“, ми га нећемо назвати Савет али назовимо га веће, то је нешто друго. Веће је један узак круг људи, а не широк, и веће има своју скупштину, и онда може да буде и врховно веће. Или пак нека буде свуда „скупштина“, од појединих места па све до савезне републике. Скупштину сачињавају сви становници једног места, а у срезу и округу изабрани народни претставници и тако иде до савезне Скупштине. И свака та скупштина нека има свој народни одбор, који се може назвати извршни одбор, као извршно тело скупштине. То је прво што сам хтео да кажем и молим да се позабавите тиме, да видите да ли су моје примедбе оправдане.

У чл. 7, у другом ставу, говори се о једној новој институцији, одредби нашег Устава, која до сада није била у другим земљама. Моја се странка такође залагала и предлагала одговорност посланика својим бирачима. Реч је о везаном мандату, императивном мандату. Стара демократија, либерална, сматрала је да је то против демократије. Међутим, ми видимо да је та одредба ушла овде. Само мени некако није јасно како ће се то извести да посланици одговарају својим бирачима, то значи оним људима који су гласали за њих? Узмите, рецимо, у једном срезу половина је гласала за једног посланика, а половина није гласала, и ко ће онда одлучивати када је тајно гласање, а друга је ствар да је гласање јавно. У том случају позову се ти људи и питају јесу ли задовољни радом посланика. Када је тајно гласање ко ће да одлучује? Онда може да се деси да дођу они који су гласали у „црну кутију“ или нису дошли на гласање и да одлучују да ли ће тај посланик бити посланик или неће. То је једна врло лепа одредба, али желео бих да чујем друга Ђорђевића како он мисли да је то изводљиво. Може бити да би било једино изводљиво кад би постојале организоване странке, јер свака странка има своје чланове који су уписани, па нека они одлучују да ли је посланик одговорио њиховој жељи или није.

Претседник: То онда није одговорност пред бирачима него пред странком.

Д-р Милош Московљевић: Али се претпоставља, ако су чланови странке, да су гласали за њега.

Михаило Ђуровић: Немојте то да прејудуцирате, то ће закон да реши.

Д-р Милош Московљевић: Ја ништа не прејудуцирам. Кад претресамо основне одредбе Устава, којим треба да регулишемо живот земље, мора да нам буде јасно како ће се то изводити. (Моша Пијаде: Покретање питања је сасвим правилно).

Хтео бих да предложим да се иза речи „законом ће се прописати у којим случајевима и под којим условима грађани могу опозвати своје народне претставнике...“ додају и речи „и на који начин“.

Претседник: Реч има посланик Јерко Радмиловић.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја се потпуно слажем с мислима израженим у овим члановима. Нарочито се слажем с појмом и именом ријечи „одбор“. Међутим, из неких језичних разлога у другој алинеји има један мали несклад, више језични него идејни. У другом ставу чл. 6 спомињу се органи државне власти, и као органи државних власти спомињу се народни одбори, „који су од мјесних народних одбора до

скупштина народних република...“ Можда би требало, није сам још сигуран, овдје поред народних одбора додати „и скупштина“. Овдје се говори да народ остварује своју власт путем слободно изабраних претставничких органа. Ти органи су народни одбори. Међутим, поред народних одбора појављује се и скупштина, као што даље говори овај члан, који износи развој народноослободилачке борбе, па све до Народне скупштине ФНРЈ. То је развојни пут који је прешао одбор, од мјесног одбора до садашње Народне скупштине. Пошто се овдје даље говори о скупштинама, можда би требало да се унесе поред народних одбора „и скупштина“.

Милош Минић: На које скупштине мислиш?

Моша Пијаде: Онда би требало брисати све од до и цео смисао се мења.

Д-р Јерко Радмиловић: Мислим да би требало овако рећи у складу са ријечима које су изражене, а које су правилне: „Народ остварује своју власт преко слободно изабраних претставничких органа државне власти, народних одбора и скупштина, који су од месних народних одбора до скупштина народних република и Народне скупштине ФНРЈ настали и развили се у народноослободилачкој борби против фашизма и реакције и који су основна тековина те борбе“. Све је то исто, само се ради о језичном изражавању.

И у чл. 8, у другом реду написана је великим словом ријеч „Устава“, па не знам је ли то штампарска грешка, или се можда жељело да нагласи нарочита важност устава појединих народних република. Граматички требало би написати малим словом, јер се ту ради о више устава, а устав да остане великим словом кад се мисли на Устав. (*Моша Пијаде:* Један одређени). Дакле, требало би овдје написати „устава“ малим словом, уколико се није хтјела да подвуче нарочита важност тих устава.

Претседник: Реч има д-р Анте Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: Ја се слажем са примједбом друга Радмиловића с тим додатком да у другом ставу члана 6 испадне она стилизација због које се буни, друг Московљевић. Може бити да би требало потражити коју другу стилизацију да би ово „народних одбора“ било јасније, јер Радмиловићева стилизација ипак може бити мало нејасна. (Чита други став члана 7 пројекта без речи „народних одбора“). Овдје се јасно види о чему се ради кад се испусте ове ријечи „народних одбора“.

Даље, хоћу још нешто да напоменем. У чл. 7, ставу 1 каже се да све органе државне власти бирају грађани итд. тајним гласањем. О тајном гласању се говори и у члану 23,

у трећем ставу, где се каже да је бирачко право опште, једнако и непосредно и да се врши тајним гласањем. Поставља се овдје питање: да ли је ово тајно гласање само право грађана — или дужност, или је и право и дужност. Код ових избора се људи нијесу слагали: да ли је један грађанин, који није гласао тајно, прописно гласао. Једни су тврдили да на то грађани имају право. Ако се ја не послужим тим да тајно гласам, не може ме нико прогонити. Кад је то нејасно у изборном законодавству, нејасно је остало и овдје, и требало би исправити. Али би ова исправка много лакше могла да се учини код чл. 23, где би се могле у ставу 3 изоставити ријечи „и врши се тајним гласањем“ и ставити да сваки грађанин има право да тајно гласа. Ако сте ви за то да грађани имају и право и дужност да врше тајно гласање, онда молим да се то и изрази, јер овако увијек остаје нејасно: да ли је то и право и дужност.

Претседник: Ја желим нарочито због ове дискусије око народних одбора да мало погледамо историски на ствар како је текао развитак, и да вам дам објашњења како је дошло до овога и колико смо ми у току ових неколико година имали посла са том терминологијом и покушавали да нађемо и исправимо неједнакости терминологије идући одоздо до горе, или идући хоризонтално по разним јединицама. Срески одбори имали су свога претседника и секретара и вршили су своје извршне послове. Међутим у 1942 години, у првим писаним прописима о организацији власти већ се осећало да осим ужег одбора од 10—15 људи треба да се означи и некакав шири пленум који би такође бирао народ, па смо дошли на израз скупштина, среска скупштина, окружна скупштина итд. Намеравали смо да надовежемо на лепе демократске традиције Србије, која је имала среске и окружне скупштине, и та тенденција није могла ни у којој дугој федералној јединици наићи на противљење, јер је схваћен демократски значај широког изборног тела. Али тиме смо усвојили подвојеност у терминологији. У Словенији, на I заседању, у Черномелу, био је употребљен израз да одбор има скупштину, скупштину одбора. Ја сам се исто тако онда бунио како то да одбор који је нешто уже има и неку скупштину, која треба да буде нешто шире, и како то да она буде његово тело. Међутим, развој је ишао тако и ми смо скупштином назвали среску скупштину, окружну скупштину и Народну скупштину. И сада смо прошли кроз све те фазе које треба да установе једну терминологију. Народни одбор као оличење народне власти постао је један израз који не можемо избацити. Ако бисмо га избацили, народу би то изгледало да мењамо нешто у самој суштини. Као што је казао друг Драгољуб Јовановић, наша народна

власт је у неку руку одборска власт, и то хоће да се каже овде. Не треба ни најмање стати на становиште да је то једна камуфлажа „совјета“ и да је то израз који је нађен зато да се не би казало: совјети месни, срески итд. и да је скупштина опет сакривање совјета итд., јер овом карактеру, какав треба да има наша Република не би ни у ком случају одговарало совјетско уређење ни по начину по коме су совјети постали, из фабрика, радионица, из војске, из села, и сам начин постанка не би оправдавао да ми то изједначујемо. То је једна самоникла форма, настала под нарочито одређеним условима, и тако се под одређеним условима развила. Ако хоћемо да кажемо да су не само среска и окружна скупштина, него да је и скупштина федералних јединица, народних република, па да је Скупштина читаве Југославије — народна, да она има онај карактер који има један сеоски народни одбор, да је то један систем власти, — онда смо били принуђени, да то формулишемо како је овде формулисано. Ја мислим да је то правилно. Мислим да смо у овоме пројекту нашли доста згодну форму. Нисмо употребили израз: „скупштина среског одбора“, али кажемо да срески одбор држи своју скупштину, тако да се он као целина зове одбор, и да има свој ужи извршни орган, који се састоји од председника итд., и да држи своје скупштине. Тако смо задржали израз скупштина, а оставили оно име за те одборе: месни, градски, срески, окружни итд. Разуме се већ да би за парламенте појединих република и за савезну Републику морала остати народна скупштина. То је резултат самог развоја, и ја не видим да је то незгодно, макар да са језичне стране, може бити, изгледа неправилно, али је развој био такав и мислим да у то не би требало да дирамо. И зато је немогуће изоставити, како кажу другови, „народни одбори“. Баш то треба да стоји, и кажемо: „који су до скупштина народних република...“, и онда да то спада у овај систем да је народна власт организована у народним одборима. То је моје објашњење по томе питању.

Д-р Драгољуб Јовановић: Јесу ли по томе схватању скупштине народних република одбори?

Претседник: Јесу. А и скупштина федерације исто тако (Д-р Драгољуб Јовановић: Одбор). Хоћу да покажем да нема разлике одозго до доле и да је то један целовити систем. Разуме се да законодавну функцију може вршити само скупштина федерације кад се ради о савезним законима, и да законодавну власт у републици има искључиво народна скупштина републике. Оне могу доносити законе, али оне имају ипак свој делокруг у границама које им је дао закон: Устав федерације и Устав републике. Оне су суверене. Оне доносе одлуке и нису само извршни органи неке

више власти. Оне доносе своје буџете, доносе разне одлуке, оснивају извесне установе итд., и према томе наредбодавне су.

Д-р Драгољуб Јовановић: Имају своју легислативу.

Претседник: Јесте, имају своју легислативу иако њихове одлуке не носе наслов закона. То је оно што се тим чланом хтело да каже.

Оно питање које је поставио друг Московљевић, о одговорности посланика, мислим да је за Устав сасвим дозвољено кад утврди да су посланици пред бирачима одговорни. Та одговорност посланика пред бирачким телом које га је делегирало у којигод од ових одбора, одоздо до горе, у једној демократској републици, оваквој народној, — неизоставна је, и њихова одговорност треба да буде ту. Како ће одговарати посланици пред бирачима? Добро, изађе на биралиште 80% бирача. Од тих 80%, 70% су гласали „за“ и изабрали некога, а 30% било је против њега. И сада неки пут може бити изабран неко релативном већином гласова у једном срезу, а већина гласова да су раздељени на друге партије и на оне који уопште нису дошли на биралиште. Али кад је он већ изабран, он је посланик тога среза и он одговара читавом томе телу, одговара бирачима читавог среза. Његова одговорност пред бирачима била је одговорност пред бирачима целог среза. Сада је ствар закона о народним посланицима и закона о скупштинама да утврде детаље како се та одговорност врши, како је он дужан полагати рачуне, да ли му се одређује да свака два месеца мора сазвати збор бирача, и шта ти ја знам, да поднесе извештај о своме раду. Мора се наћи законска форма како да држи тешњи контакт са бирачима, да њима полаже рачуне о своме раду као посланик и о раду тела у коме је посланик. Исто тако тај закон би предвидео: под којим условима, у ком случају и на који начин могу бирачи да поставе питање његовог опозивања. И сада, разуме се и овде је унето то и није говорено само просто да бирачи имају право да опозову посланика са чијим радом нису задовољни, него тамо где се говори о опозивању, речено је да ће се законом прописати под којим условима и којим начином могу грађани да га опозову. Јер ако би једноставно метнули да грађани могу опозвати, онда тешко посланицима, скупштини и народу. Онда би то било једно изигравање и сваког часа би били разговори око опозивања итд. Ми морамо ипак наћи такав начин да право опозивања не буде илузорно, већ да оно буде стварно, али да не постане оружје једне лаке политикантерије, него да буде једна озбиљна ствар, и кад народ опозива бирачко тело и опозива посланике, онда да

постоје стварни разлози и да буду извршени на достојан начин. То је ствар закона који ће то уредити. За сам Устав сасвим је довољно да се каже: да они одговарају, да су одговорни, да се утврде принципи одговорности пред бирачима и да се утврди да ће закон прописати под којим условима, у којим случајевима и на који начин су одговорни.

Што се тиче примедбе друга Рамљака о тајном гласању, ја мислим да је формулација која је овде дата исправна. Бирачко право је опште, једнако, непосредно, а гласање је тајно. То је начин, на који се то бирачко право врши. (Михаило Ђуровић: А и слободно). Молим вас, савршено је непотребно говорити о слободном кад је оно опште, кад је оно једнако и кад је оно непосредно. Молим лепо, то су три појма, три карактеристике сваког изборног права које претендује да је слободно.

Михаило Ђуровић: Углавном се поставља питање: да ли је оно само право или и дужност?

Владин повереник: Он је поставио питање да ли је тајно гласање дужност.

Михаило Ђуровић: Да ли је обавезно или није обавезно? Ми смо практиковали досада да је слободно за грађане, тј. да није обавезно.

Претседник: Па, овде нема обавезе за грађане.

Владин повереник: Ја ћу одговорити на ово питање другу Ђуровићу. Што се тиче питања слободног гласања, мислим да постоји неспоразум између другова посланика. Да ли се ради о питању слободног гласања или о питању да је тајност једна обавеза за оне који врше гласање? Да говоримо по првом питању. Сигурно је да је тајно гласање једно право а истовремено и једна обавезна норма. То је императивна норма у нашем изборном закону и нико не може да је изиграва. Али наравно, ако неко погрешно омашком, без намере да изигра закон, ми га нећемо узимати на одговорност. И обратно, ако он то учини са намером и повреди тајност у намери да повреди уствари једну обавезну норму, он ће бити позван да одговара.

Што се тиче другог питања, које је принципијелније.... (Д-р Анте Рамљак: У пракси није.) Па, друга је ствар што ви у пракси нисте провели. Па, било је и таквих бирача који су пристајали и да плате казну, само да јавно изразе своје расположење. Има људи који су хтели да манифестују своју вољу, односно своју приврженост Фронту, као што је било и других који су на тај начин хтели да изиграју тајност нашег изборног система. Међутим, то је једна обавезна норма и прекршај те норме кажњава се.

Што се тиче питања да ли је гласање обавезно,

из наших општих принципа о праву грађана јасно излази да грађани имају право да гласају. Али, нигде нема прописа у којима би се говорило да грађане неко натерује да врше то своје право. То је њихово право и они могу да га употребе или не употребе. Нема никакве санкције на основу које би се грађанин могао принудити да врши то своје право. Зато ми не кажемо да је гласање и дужност и право. А правили смо разлику где је нешто дужност и право, а где је само право. Кад смо казали да је право, онда то значи да то право може да се употреби или не употреби. То је потпуно јасно и ни у ком члану овога Устава не постоји предвиђена принуда за народ да гласа.

Михаило Ђуровић: Ја бих, у вези са објашњењем Јована Ђорђевића, хтео да ова ствар добије више јасноће наместо правне философије. Мислим да једна реч додата ставу првом, члана 7, не би била сувишна, тако да тај став, рецимо, гласи: „Све органе државне власти, народне одборе и скупштине, бирају грађани слободно на основу општег, једнаког и непосредног изборног права тајним гласањем“. То би само допринело да се доцније прописи Устава не би евентуално погрешно тумачили само зато што сада нешто не пише у Уставу.

Владин повереник: То пише у чл. 23 Устава, у коме се каже да сви грађани имају право да бирају и да буду бирани. То је јасна правна формулација. Нема ту никакве философије. Јер, зна се шта је право, а шта обавеза.

Претседник: У чл. 23 Устава јасно се каже да имају права да бирају и да буду бирани. Је ли то обавеза да буду бирани? Није.

Владин повереник: Ја мислим да је то добро и логично.

Претседник: Што се тиче формулације, коју предлаже друг Рамљак, мислим да би она била немогућа. Јер, рећи да сваки бирач има права да своје бирачко право врши тајним гласањем, то значи оставити грађанину да га врши тајним или јавним гласањем. А у том случају нема слободних избора, нити непосредног тајног гласања. Један од основних услова да избори буду слободни јесте да гласање буде тајно.

Владин повереник: Чланом 23 нормирано је право, а чл. 7 садржи државну норму да се избори врше тајним гласањем. И ту тајну нико не може да изигра. А ко је изигра — одговара.

Д-р Драгољуб Јовановић: У члану 7 нормира се како треба вршити гласање: тајним гласањем.

Владин повереник: Та тајна обезбеђена је са две стране.

Д-р Анте Рамљак: Баш због ове стилизације, а друг Борђевић наглашава да је то по чл. 7 право и да према томе не треба рећи да је слободно, јер је право, ја бих, пошто су ми се на терену појавили људи који нијесу тако мислили као ви и ја, предложио да се то још јасније одреди.

Претседник: Свуда је било таквих случајева, свуда су се појавили. Можда није било бирачког места на коме бирачи нису хтели да демонстрирају своје нерасположење. И не само они који су били за Фронт, него и они који су били против. Отворено и јавно хтели су да гласају у „ћораву кутију“. Хтели су људи да покажу како мисле, па ма и платили или отишли у затвор. Али, тајност гласања закон мора да пропише, јер без тога нема слободних избора.

Владин повереник: Ако ми доцније изменимо систем и узмемо систем ковертирања листа са именима кандидата, као што је у Енглеској, онда ту не може бити злоупотребе тајности гласања. Бирач напише на листићу име кандидата за кога гласа и спусти коверат са листићем у кутију.

Претседник: Он може, ако хоће, и да потпише листић. Бирачки одбори имају дужност да спрече злоупотребу тајног гласања.

Д-р Милош Московљевић: У вези са терминологијом о којој сам малопре говорио, ја бих, после говора друга Моше Пијаде, рекао да је овде извршен некакав компромис између старе традиције и ове нове. Јер, ми знамо да је у Србији био уобичајен назив Народна супштина, а те народне скупштине, које су биле израз народне воље, обарале су понекад и саме краљеве. Али, у нашој народноослободилачкој борби уведени су народни одбори, то су на почетку и били одбори, то се сада задржава. Али, ја се бојим да ће бити збрке појмова. Ови називи се брчу. Час се каже „народна власт“, а час „органи државне власти“, „органи савезне државне управе“. На једном месту се тако каже, а на другом месту „органи државне управе“. На једном месту се каже „народна власт“, а на другом месту „савезна власт“. Понеки пут се погрешно употребљавају поједини изрази. О томе ћемо говорити када дођемо на то. У чл. 6 каже се: „Народ остварује своју власт преко слободно изабраних претставничких органа државне власти“, а доцније се говори о државним властима, а то су уствари власти појединих република

Претседник: И сеоски одбор је орган државне власти. Ми смо као наслов главе II ставили: „Народна власт“. Ту показујемо карактер који има власт у нашој народној држави, а то је да је она — народна власт. Иначе, сви су прет-

ставнички органи државне власти, почев од сеоског одбора па до Савезне скупштине, органи државне власти.

Д-р Милош Московљевић: Треба рећи: органи државне управе

Претседник: Не, не. Народна скупштина сваке федеративне републике је орган државне власти, а не управне власти.

Д-р Милош Московљевић: Кад би се рекло: власт савезних република, то је друго; али, кад се каже: државна власт, то може бити и полицајска власт. И жандарм је био власт. Наша држава је народна, па и њена власт је народна. Ми тиме не укидамо државу. Органи државне власти су сви претставнички и изборни. Самим тим они су органи народне власти. Они имају народски карактер. Из њих произилазе органи државне управе. Ту нема нигде никакве грешке. Јасно је шта је орган државне управе, а шта је орган државне власти, а та власт има народни карактер.

Д-р Драгољуб Јовановић: Објашњење које је дао друг Моша Пијаде врло је јасно кад он народним одбором назива све изабране претставничке органе, све органе које народ бира. И у том случају стилизација чл. 6 може остати како је замишљена. Али, у чл. 7 имамо да се народни одбори одвајају од скупштине. Ту се већ прави разлика. Није логично спроведено начело: да су све то народни одбори. Треба остати логично и доследно ономе што је објаснио друг Моша и код чл. 6 и код чл. 7. Зато бих ја предложио да други став чл. 6 гласи овако: „Народ остварује своју власт преко слободно изабраних претставничких органа државне власти, преко народних одбора, — од месних народних одбора до скупштине народних република и Народне скупштине ФНРЈ, који су настали и развили се у народноослободилачкој борби....“ Тиме се прокламује начело да је то све одборска власт. А у чл. 7 не треба рећи онако како је написано, него да претставничке органе државне власти бирају грађани, јер има органа које грађани не бирају општим и једнаким правом гласа, него их бирају на други начин.

Д-р Милош Московљевић: У чл. 77 Устава каже се: „Највиши извршни и наредбодавни орган државне власти ФНРЈ јесте Савезна влада.“ То је, дакле, орган.

Претседник: Орган државне власти, али извршни и наредбодавни орган. А државна власт је и Народна скупштина.

Д-р Милош Московљевић: Све су то државне власти.

Владин повереник: То су извршни органи.

Д-р Милош Московљевић: То није јасно. Кад се каже: сви органи државне власти, ту спадају и извршни и на-

редбодавни органи. Ако се прими оно што предлаже д-р Драгољуб Јовановић, онда је то ограничено, онда се зна да су то претставнички органи.

Претседник: Могле би се ставити ове две речи „претставнички органи“.

Д-р Драгољуб Јовановић: Исто тако требало би ставити те речи и у чл. 7.

Д-р Милош Московљевић: Ако станемо на гледиште да је Савезна влада такође државна власт, а њу бира Скупштина, њу не бира народ непосредно него посредно.

Претседник: Она је орган државне власти. Она није власт, она је државна управа, државна администрација.

Сава Косановић: Сви извршни органи су посебно бирани.

Претседник: Почев од најмањег органа па до највећег, сви су они посебно бирани од својих тела која претстављају власт. Власт врше срески, окружни и обласни народно-ослободилачки одбори, власт врши скупштина народне републике, власт врше скупштине федерација. Они носе власт, а ови други њихови органи су органи државне управе и одговарају њима, а не народу и могу бити смењени. Према томе ја мислим да се чл. 6 може примити у оваквој редакцији:

Члан 6

„У Федеративној Народној Републици Југославији сва власт произилази из народа и припада народу.

Народ остварује своју власт преко слободно изабраних претставничких органа државне власти, преко народних одбора, од месних народних одбора до скупштине народних република и Народне скупштине ФНРЈ, који су настали и развили се у народноослободилачкој борби против фашизма и реакције и који су основна тековина те борбе.“

Прима ли се овако стилизован члан 6? (Прима се). Објављујем да је примљен.

Усвајате ли чл. 7 по предлогу д-р Драгољуба Јовановића да се у првом ставу, у првој реченици, после речи „све“, дода реч „претставничке“, па чл. 7 гласи овако:

„Све претставничке органе државне власти бирају грађани на основу општег, једнаког и непосредног изборног права тајним гласањем.

Народни претставници у свим органима државне власти одговорни су својим бирачима. Законом ће се прописати у којим случајевима, под којим условима и на који начин грађани могу опозвати своје народне претставнике и пре

истека рока за који су изабрани.“ (Прима се). Објављујем да је члан 7 примљен овако како сам прочитао.

У члану 8 нема никаквих промена само би после речи „ФНРЈ“ требало ставити запету, а идућу реч почети са малим словом. Прима ли се овај члан овако? (Прима се). Има ли ко против? (Нема). Објављујем да је чл. 8 примљен.

Сада би требало да пређемо на трећу главу, али пошто је друг Хебранг болестан, а њега специјално интересују одредбе о друштвено-економском уређењу, а и пошто је време поодмакло, то ћемо дискусију о овој глави одложити за идући састанак.

Михаило Ђуровић: III глава доноси основна права народа и република, а не говори о друштвено-економском уређењу, па бисмо могли да пређемо на њен претрес.

Претседник: Да, али пошто је време већ поодмакло, а осим тога наш Уставотворни одбор прешао је већу материју од Уставотворног одбора Скупштине народа, то можемо вечерашњу седницу закључити.

Идућа седница нашег Уставотворног одбора одржаће се у понедељак, 17 о. м. у 16 часова.

(Седница је закључена у 20,15 часова).

Шеста седница

(17 децембра 1945)

Почетак у 16,15 часова.

Претседавао председник **Моша Пијаде**.

Претседник: Отварам данашњу седницу. Молим да саслушате прозивку.

Секретар Д-р Макс Шнудерл прозива чланове Уставотворног одбора.

Претседник: Изволите саслушати записник прошле седнице.

Секретар чита записник пете седнице од 14 децембра 1945 г.

Претседник: Има ли примедба на записник? (Нико се не јавља). Пошто примедба нема, записник се прима и оверава.

Прелазимо на дневни ред: наставак специјалне дебате о глави III — Основна права народа и република.

Дајем реч владином поверенику д-р Јовану Ђорђевићу ради кратког образложења ове главе.

Владин повереник д-р Јован Ђорђевић: Глава III је од великог значаја за опште принципе наше нове државе и она долази после главе о народној власти, јер наша држава, поред тога што је народна, она је и савезна држава једног нарочитог типа. Карактер те наше федерације, те наше нове народне савезне државе, дат је у основној поставци у овој глави III, у неколико кратких, јасно одређених чланова. Наша федерација, за разлику од многих старијих федерација, а слично совјетској федерацији, заснована је на принципу националности. Свака федерална јединица, изузев Босне и Херцеговине, заснована је на националном принципу. Наша федерација постигла је решење националног питања на најдемократскији начин који је досада познат у свету. То демократско решење националног

питања у једној вишенародној држави и све основне поставке дате су у овој глави III. Наша федерација је слободна добровољна заједница равноправних народа. Отуда се у овој глави потврђује та национална слобода и сувереност наших народа, и сваки акт који би био уперен против суверености, равноправности и националне слободе наших народа, оглашава се за противустава. Што се тиче организационе потврде ове суверености наших народа, односно њиховог слободног опредељења, на основу равноправности и добровољног учествовања у државној заједници, — та потврда је у овом Уставу дата на тај начин што је проглашено да народне републике имају своја суверена права; да Федеративна Народна Република Југославија заштићује и брани суверена права својих народних република, штити њихову безбедност и њихово друштвено и политичко уређење, и, најзад, што народне републике самостално доносе свој устав.

По овој формулацији наше народне републике, доследно демократским принципима, претстављају федералне јединице са карактером држава. Оне имају државну суштину. Ова државна суштина састоји се поред осталог у томе што оне имају право да доносе самостално своје уставе. У томе уставу оне изражавају своја суверена права. Та суверена права ограничена су само оним атрибуцајама које су оне пренеле на заједничку државу, — као што је то јасније изражено доцније у једном члану. Сувереност наших народних република потврђена је њиховим правом да доносе свој устав и то самостално преко својих уставних органа. Да ли смо ми са правом употребили овде њихово право изражавања суверености и у коме смислу? У традиционалним грађанским теоријама о појму суверености дуго су вођене дискусије последњих сто година; ко има сувереност у сложеној држави, да ли савез или поједине државице. За време северо-америчког рата то је питање било постављено и јужне државе су тврдили да је сувереност у појединим државицама, докле су претставници севера тврдили да је сувереност у рукама самога Савеза, а да државице немају суверености. Немци међутим, да би помирили оба гледишта, сматрају да је сувереност подељена између појединих република и савеза. Ми смо ово питање решили тиме што смо одбацили сва ова догматичка схватања суверености и сувереност као права слободно изражене воље потврдили и њиховим правом да доносе самостално свој устав, и као што ћете видети из доцнијих одреда-

ба, да имају своју територију, своје органе законодавне и судске, које сами бирају.

Што се тиче разграничења између народних република, ми смо, у складу са основном дефиницијом наше федерације и у складу са целим процесом стварања Југославије, предвидели да федералне јединице поред свога устава имају и своју територију; али да је та територија приликом њиховог опредељења за заједничку државу већ опредељена и да убудуће свако питање о разграничењу има да решава Савез на кога они овим Уставом преносе и то право. Ово је логична последица нарочито за овај наш тип федерације који смо формулисали у чл. 1 Устава. С овим у вези и у складу са демократским карактером наше државе решено је и питање мањинских права. Ми смо потврдили мањинама основна грађанска права и нарочито право и заштиту слободног културног развоја и слободне употребе њиховог матерњег језика. То је право које је потпуно у сагласности са националном политиком коју води нова Југославија.

Ово су основни оквирни принципи који су формулисани у овој глави нацрта Устава. Што се тиче детаља, ја ћу накнадно дати своја објашњења.

Претседник: Има реч друг Јерко Радмиловић.

Д-р Јерко Радмиловић: Примам у цјелини мисли изражене у овој глави нацрта Устава, а такођер и објашњења друга помоћника Министра за Конституанту. Међутим, хтио бих да изнесем неке напомене у погледу формулације појединих чланова овога нацрта Устава. Желио бих да овај Устав, уколико је у мојој моћи, буде и са језичке стране што савршенији. На то ме мука и то што познајем неколико наших другова и другарица који су у току наше ослободилачке борбе, када су се налазили у затворима Гестапо-а, ипак водили рачуна о љепоти нашег језика и међу собом су говорили: „Друже, ове ће нам усташе упропастити језик“.

Не мислим да у погледу језика у нацрту овога Устава има већих погрешака, далеко од тога, али хоћу да кажем да су тежње нашега народа биле тако племените у току наше народноослободилачке борбе да су се манифестовале у свима облицима живота наших народа, како у политичком, тако и у културном погледу, па и у питању језика. Зато је наша дужност, иако нисмо језикословци, да се трудимо да овај Устав и у том погледу буде савршен, као што ће бити савршен и у погледу његових основних начела, ко-

ја задовољавају интересе земље и потребе наших народа. У том погледу ако погледамо на чл. 9 Устава, пошто у њему хоће да се нагласи сувереност појединих народних република и ограничење те суверености у односу на ФНРЈ, ја мислим да би боље била изражена та мисао ако би отпале ове ријечи: „у саставу Федеративне Народне Републике Југославије“ — тако да би цијела ова алинеја гласила: „Сувереност народних република ограничена је само правима која су овим Уставом дата Федеративној Народној Републици Југославији“. Мислим да би то била боља стилизација.

Наиме, мислим да није потребно да се овдје умеће „у саставу Федеративне Народне Републике Југославије“, нарочито, и из разлога што сама глава означава односе права наших народа, њихову сувереност у односу према Републици као цјелини. Основна права народа и република носи сам наслов ове главе, тако да је ово, по мом мишљењу плеоназам.

Онда даље, у чл. 11, мислим да би се ово „који“, у другом реду тога члана, требало да замијени са „кога“. Ова ријеч требало би да се односи на Републику, и према томе мислим да би требало да стоји овако: „Свака народна република има свој устав кога доноси самостално“.

Претседник: Не може. Устав није живо лице.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја бих хтио да нагласим да републике доносе устав, а ви формулирајте како одговара духу језика.

Сава Косановић: Онда једноставно може да се каже: „Свака народна република доноси самостално свој устав“.

Претседник: Овде се каже да она има свој устав.

Д-р Милош Московљевић: Кад га донесу.

Претседник: Тај устав ће бити устав кад га оне буду донеле, а дотле ће да важи овај Устав, кад га донесемо ми. Добро, ја ћу после да одговорим.

Д-р Јерко Радмиловић: Сад члан 13. Ја бих њега овако формулирао: „Националне мањине у Федеративној Народној Републици Југославији“, а не, „Југославије“, као што пише овдје, „уживају сва права“ итд.

Претседник: То је штампарска грешка.

Д-р Јерко Радмиловић: То су моје примједбе.

Претседник: Молим, ко се јавља за реч? Друг Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Ја се слажем са овим јези-

кословним примедбама друга Радмиловића сем оне речи „који“ и мислим да треба водити рачуна о језику и што год можемо — да исправимо. Ја се нећу више на томе задржавати него бих хтео да замолим једно објашњење од друга професора. У ставу трећем чл. 9 каже се: „Федеративна Народна Република Југославија штити безбедност и друштвено и политичко уређење својих народних република“. Ја бих хтео у вези са предлогом који сам ставио о чл. 1 да знам да ли сте ви кад сте казали „друштвено“ мислили тиме обухватити и значење „привредно“.

Владин повереник: Јесмо.

Д-р Милош Московљевић: Добро.

Претседник: Има реч Сава Косановић.

Сава Косановић: Ја бих молио једно објашњење. У чл. 10 стоји: „сваки акт уперен против суверености, равноправности и националне слободе“ итд. Ја мислим да не би требало понављати „сувереност“. Не може бити акта којим се ограничава сувереност једној федералној јединици. Мислим да није потребно понављати, јер је у првом члану то речено.

Претседник: Има реч Милош Минић.

Милош Минић: Мени се чини да у овој глави о основним начелима не би требало да улази ко ће вршити разграничења између народних република, јер је у тач. 3 чл. 44 речено да разграничење република спада у надлежност Федеративне Народне Републике Југославије, а у чл. 50 каже се да Народна скупштина ФНРЈ врши сва права која припадају Федеративној Народној Републици Југославији. Пошто се оно што је речено у чл. 12 већ понавља, а питање није толико важно да улази у основна начела, мислим да чл. 12 може да испадне.

Претседник: Има реч Коча Поповић.

Коча Поповић: Имам засада примедбу на наслов. Каже се: „Основна права народа и република“. Не види се тачно у коме је падежу ова реч република? Да ли се мисли на више република или на савез република. Мислим да би правилније било рећи: „Основна права народа и народних република“.

Претседник: А ја бих питао друга Кочу који падеж види у овом „Основна права народа“ и то у овој речи „народа“.

Коча Поповић: Можда и ту треба објашњење.

Претседник: То је оно. Може да се мисли да је то

као des Volkes генитив јединине, а ово, видиш, да је множина. Међутим и ово и оно су генитиви множине.

Ко се још јавља за реч? Има реч Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: С обзиром на оно што је речено у образложењу овога Устава на крају под II, не стављам предлог, већ само питам не би ли било угодно да се чл. 9 формулира овако: „Народне републике врше самостално своју власт и њихова је сувереност ограничена само оним правима која су овим Уставом добровољно пренијеле на своју заједницу — Федеративну Народну Републику Југославију“. Ја ћу вам дати овај текст. Мени се чини да је то политички мекше. Питам, да ли би то било боље? Овде је то ублажено, а смисао је готово исти.

Д-р Макс Шнудерл: Ја бих предложио да се у чл. 10 уместо речи „акт“ стави српска реч. Ја мислим да реч чин има исти смисао. Ми смо превели у словеначком преводу са „дејанје“. Ја мислим да је боље чин.

Д-р Анте Рамљак: Акт има три значења: сликање, спис и чин.

Претседник: Има реч друг Сулејман Фидиповић.

Сулејман Филиповић: У члану 10 стоји на крају: „противустава“ а не каже се: „и кажњив“. Ја мислим да се то подразумејева. Али, у члану 22 кад погледамо, видимо да се каже: „противно је Уставу и кажњиво“. Ја мислим да би требало да буде једнако и на једном и на другом мјесту, тј. и у члану 10 и у члану 22.

Сад долази једна друга ствар. Другови, у члану 13 обезбјеђују се, бар овако како ја читам, националним мањинама сва права. Ја мислим да ми у данашњем периоду, у данашњем времену, нијесмо тако далеко да можемо дати сва национална права мањинама. Кад ово говорим, ја мислим још увијек на Нијемце којих је остало у нашој држави. Макар колико ми били демократски расположени и макар колико били склони да националним мањинама дамо њихова права, ја мислим, због дјела која су Нијемци учинили у овој борби према нашим народима, да би требало засада ову ријеч: „сва“ брисати. Ја бих остао само при томе да у овом члану остане: „право и заштиту свог културног развика и слободне употребе свога језика“.

Претседник: Ништа не добијаш изостављањем речи: „сва“ у том смислу. Али ако оставимо израз „сва права“ и замислимо да у Југославији нема Немаца као националне мањине, онда је нешто друго.

Сулејман Филиповић: Ја то не знам.

Коча Поповић: А каква су то сва права?

Претседник: То су мањинска права.

Сулејман Филиповић: Онда би требало прецизирати и рећи: сва мањинска права.

Д-р Милош Московљевић: Сва грађанска права.

Претседник: Молим вас тражите реч, немојте разговарати. Има реч друг Влада Зечевић.

Влада Зечевић: Ја бих у члану 11 ову реч „мора“ заменио са „треба“. Тако бисмо ово мало ублажили. Сувише је императивно када се каже: мора. (Један глас: Богами треба да се каже: мора).

Такође сам за извесну преформулацију члана 3, јер ми добро знамо да се не ради само о Немцима, које смо искључили, него се ради и о другима. Имамо добро искуство из бивше Југославије, а почело се ту и тамо и сада манифестовати код националних мањина извесно непријатељско гледање, не гледају Југославију као своју земљу, а под културним и разним другим друштвима они прикривају противдржавни рад. Некако, чини ми се, требало би да се та формулација промени. Ја конкретно сада немам нову стилизацију. Ако се усвоји, ја бих је могао предложити.

Претседник: Жели ли још ко да говори? (Милош Рашовић: Желим ја). Има реч друг Милош Рашовић.

Милош Рашовић: Члан 12, овако како је стилизован, изражава извјесну неизвјесност граница народних република, јер је стилизован у трајном значењу и каже: „Разграничења између народних република врши Народна скупштина ФНРЈ“. Ово би требало измијенити и требало би рећи: „извршиће се“. Јер се не каже: „разграничава“, него се каже: „Разграничења“. То значи: може стално да врши. Онда је територијална неизвјесност. (Д-р Милош Московљевић: То је воља народа). Воље би било рећи: Разграничење између народних република извршиће Народна скупштина.

Претседник: Има ли ко још да учини какву примедбу? (Нема). Као што се види из ове дискусије, начелно не постоји ништа. Више мање све се своди на стилизацију, на језичну исправку, осим у питању мањина, где се додирујемо и са начелним стварима.

Ја мислим да је члан 9 добро формулисан. Да ли је сувишно оно: „у саставу Федеративне Народне Републике Југославије“? Ја мислим да није. Зашто бисмо ми изоставили речи: „у саставу Федеративне Народне Републике Југославије“ и рекли: „Сувереност народних република огра-

ничена је само правима која су овим Уставом дата Федеративној Народној Републици Југославији"? Ипак се ради о оним републикама која се налазе у једној одређеној државној заједници, у овој заједници. (*Један глас*: Не можемо да прописујемо другима). Баш зато што не можемо да прописујемо другом свету, него за нас, у нашој кући, треба то споменути. Ја не видим разлога да би то било излишно. Та сувишност није нешто што смета.

Онда, примедбу „акт“. Ту би се могла извршити замена са неком другом речи. Сада се ради о томе којом речи — да ли речју „чин“, да ли речју „радња“, да ли речју „делатност“. Све ове речи су уже од речи „акт“.

Владин повереник: Реч „чин“ претставља једно физичко делање, а реч „акт“ обухвата сва делања, све акције.

Претседник: То не можемо да назовемо „чином“. Реч „акт“ тачнија је од свих других. „Акт“ је довољно позната реч...

Милош Минић: Најбоље да остане „акт“; ова реч има најшире значење. Нико неће схватити да је то сликарски акт.

Претседник: Да ли је одлука неке власти, која се одрешила, „радња“, или је то „акт“ те власти?

Д-р Драгољуб Јовановић: Израз „акт“ је најбољи, иако је то страна реч.

Владимир Симић: „Акт“ стварно има најшире значење, и неће сметати ако остане.

Претседник: Ја мислим да останемо код речи „акт“.

Сада, каже се и „кажњив“ и друг Филиповић мисли да, ако се овде не каже „кажњив“, онда не треба ни у члану 22. Како може један противустанован акт да не буде кажњив? Ја не знам. (*Гласови*: Може). Онда овде може „противустанован“ да остане.

У погледу предлога друга Зечевића да се место речи „мора“ каже „треба“, не може се примити. Устав једне народне републике мора да буде у сагласности са Уставом савезне републике и никако се не може казати „треба“, јер би то онда значило... онда се оставља на слободну вољу да устав једне републике буде у супротности. Немогуће, нема склада, нема јединства.

Што се тиче речи „разграничења“, ту би могла да остане реч „разграничење“ у једнини, или „разграничавање“.

Али сада, ја бих потегао једно друго питање, и ту треба да пронађемо најбољу формулацију. Констатује се да

је разграничење право Народне скупштине. Али се сада поставља питање: имају ли у том питању и народне републике шта да кажу? Мислим да би требало допунити да је за промену граница потребна и сагласност народних република. Реч је о томе који је форум надлежан да се бави питањем граница између појединих република било сада, било кроз извесно време, кад се појави питање из економских, или каквих год било разлога. Ко ће тиме да се бави и да ли народне републике код тога такође имају да одлуче?

Има реч друг Владимир Симић.

Владимир Симић: Ако се овако формулише питање, како је друг Пијаде рекао, ја могу да поставим друго питање: а ако не буде могла да се оствари сагласност по решењу које је донето? Онда је сукоб. Ако овај пропис како је формулисан остане, он садржи у себи претпоставку и предлога и процедуре јер Народна скупштина не може, без обзира на њена суверена права, да покрене питање сама од себе. Претпоставка је да постоји предлог, један објективан разлог, или територијални интерес, и да ће се тим поводом донети одлука од стране врховних органа јединствене народне власти, тј. Народне скупштине, и то решење мора бити дефинитивно. Јер у случају, који није немогућ, да се тада било како појави отпор према тој одлуци, ми стварамо један сукоб. Ова је формулација савршено добра с обзиром на савезни карактер наше земље, с обзиром на стварност. И вероватно је, како нам је нагласио наш председник Пијаде, да постоје неки предлози за мале исправке код народних република већ сада. Такву једну одлуку Савезна скупштина не може донети док о томе не буде саслушана и Скупштина народа. Онда је заштита за правилно решење у тој форми потпуна, а нужно је да она буде потпуна с обзиром на евентуалне компликације.

Претседник: Ја бих само објаснио моје питање. Када су границе међу народним републикама већ једном дате, рецимо, установимо једну комисију која ће решити три до четири спора и утврдити границу, а после пар месеци дођу избори по народним републикама за њихове уставотворне скупштине, и оне ако хоће, пошто знају своје утврђене границе, могу да их унесу у Устав и кажу, на пример: Народна Република Србија, Хрватска или Црна Гора, садржи те и те округе итд. Питање је ако се после тога јави нека потреба да се изврши нека измена, може ли се онда таква измена већ утврђених граница вршити без пристанка оних народних република којих се та измена тиче. (Владимир Симић: По овој стилизацији може).

Andrija Hebrang: Ja mislim da je ova formulacija sasvim pravilna i treba da ostane. Kada se izvrše male исправке граница које су већ сада на дневном реду, и ако се касније покаже потреба за измjenом граница, Народна скупштина неће рјешавати питање граница против воље оних који су заинтересирани. С обзиром на стање и однос појединих народа, прије него што ће се који приједлог ставити на дневни ред, већ ће постојати неки споразум између оних који су заинтересирани. Но Устав мора дати Народној скупштини такво овлашћење, да о таквом питању може, уколико се оно појави, доносити одлуку и против воље оних који су у питању ако се они не могу споразумјети, а Народна скупштина стоји на становишту да је исправка граница оправдана и правилна. Мислим да би требало остати код овакве формулације.

Д-р Милош Московљевић: Члан 12 треба да остане, само са једном малом изменом. Уместо речи „врши“ требало би ставити „потврђује“. (*Претседник:* А не, то је велика ствар). Али ако се остави овако, може Народна скупштина стално да врши не дирајући њих. (*Претседник:* То је њено право). Онда се задира у суверена права република.

Владимир Симић: Ова стилизација у себи садржи оно што је битно за грађански мир и мир међу народима и за правилно решавање.

Сава Косановић: Ја сам код члана 2 рекао да би боље било да се фиксира фактично стање разграничења република и да се каже „са стањем од 11 новембра“, а овде би била само промена граница. Јер ако остане овако „разграничења“, онда значи да не постоји територија република. Боље би било да се фиксира. Због чега не може да се каже „фактично стање које постоји од 11 новембра“? То је територија република, а коректуре врши Народна скупштина.

Претседник: Имате права, зато што смо, кад смо већ правили, стварно мислили на промене граница. Под овом речју „разграничења“ мислило се на промену граница. Боље би било рећи „промене граница“. Могли би казати да „границе између народних република утврђује...“ (*Милош Минић:* Ја бих уопште то избацио). Мора се казати. (*Милош Минић:* Треба рећи, промене граница Федеративне Народне Републике Југославије).

Михаило Ђуровић: То је међународни акт који није у надлежности Скупштине.

Претседник: Скупштина може мењати спољне и унутрашње. (*Гласови:* Треба ставити „исправке граница“).

Светозар Вукмановић-Темпо: Ја мислим да остане како јесте, јер тај параграф означава карактеристику наше федерације, да се ограничавају права федералних јединица.

Претседник: Ради се о томе да ли реч „разграничења“ може да се замени са „промену граница“.

Миха Маринко: Ја мислим да не треба мењати, јер треба мислити на то да, ако ми говоримо о унутрашњим границама, па то променимо, врло се лако може разумети да се ту ради о вањским границама. Да би се то избегло треба казати „разграничења“.

Претседник: Друг има право у овом погледу. Ја сам се сад баш сетио да ми код формулације овог члана нисмо хтели употребити израз „граница“ да се не би унутрашњим границама дао смисао који имају спољне границе и зато смо употребили израз „разграничења“ у множини.

Сулејман Филиповић: Кад смо код овога члана, ја мислим да ово — кад смо већ код главе која говори о основним правима народа и република — треба да иде касније.

Претседник: Овде се говори о суверенитету и ограничењима и кад овде говоримо о ограничењима, она треба да буду ту. То су ограничења која се врше код појединих народних република.

Михаило Ђуровић: И оне треба да се обрате Народној скупштини.

Д-р Милош Московљевић: Овде је реч о народним републикама у ФНРЈ.

Претседник: Ово свакако треба да буде ту. Значи да треба да остане онако како је.

Да се вратимо сада на националне мањине. Ми стварно треба да промислимо о тој ситуацији. Да ли се довољно зна кад се каже „сва права“ за наше народне мањине. Ове речи „сва права“ мало су далеко од краја реченице, а да изоставимо речи „и заштиту“ врло је незгодно. Према томе „сва права“ није нешто засебно од онога што ужива заштиту Устава. Може бити да ће бити лакше да се изостави реч „сва“, па да мањине уживају „права и заштиту“ итд. Према томе реч „сва“ треба да се избаци. (Гласови: А да се реч „уживају“ пребаци после речи „Југославије“) и уместо речи „права“ стави „право“.

Миха Маринко: Ја бих се вратио на члан 12 који говори о разграничењима. Ми овде нисмо прецизирали на каква се разграничења ту мисли. Мислим да би ту требало ставити реч „територија“, јер могу бити и друга разграничења, у економском погледу и друга.

Претседник: Онда би се могло ставити „разграничења територија народних република“, а да се реч „између“ избаци (*Један глас:* Ја не бих ту ништа дирао), боље је и прецизније. (*Гласови:* Онда је боље да стоји „територијална разграничења“. — Или да остане само „разграничења“).

Д-р Неџат Аголи: Ја не умем добро да говорим српски, али мислим да ћете ме разумети. Принцип националности је конзеквентан принципу демократије, и ако ми интерпретирамо овај члан 13, мислим да је право да мањине треба да уживају сва права како их уживају остали, и налазим да нема разлога да се избацује да оне уживају: „сва права“. Кад мањине већ имају своју отаџбину, налазим да оне треба да уживају и сва права у њој и зато треба да се остави ова формулација онако како је. Што се тиче права употребе свога језика и културног развика, мислим да је то добро формулисано и ја сам за то да се задржи члан 13.

Претседник: Ја разумем овако: припадници националних мањина као грађани уживају сва права као и сваки други грађанин без разлике на веру, расу, народност итд. Сва грађанска права припадају њима као грађанима и држављанима ове земље. Овде се ради о националним правима националних мањина. Каква су ту права? Право да имају свој културни развика и слободну употребу свога језика. То је све. Њихова су права као мањине у томе да могу културно да се развијају и да имају употребу свога језика. (*Д-р Неџат Аголи:* И зато треба да се каже: националне мањине имају сва права). Пазите, друже ако би ми оставили „имају сва права“, ми би морали да објаснимо: каква су то права и која су то све права која имају националне мањине као националне мањине. Имају ли право да се отцепе? Немају. (*Д-р Неџат Аголи:* Не мислим то). Њихово право као националних мањина, јесте то, да им ова држава загарантира слободан културни развика и слободну употребу језика. Нема више других права.

Имај реч друг Андрија Хебранг.

Андрија Хебранг: Сматрам да је приједлог неумјесан. Довољно је прочитати члан 21 и 22 Устава, па да се то види. У члану 21 се каже: „Сви грађани Федеративне Народне Републике Југославије једнаки су пред законом и дужни су придржавати се Устава и закона“, и члан 22 који гласи: „Сви грађани Федеративне Народне Републике Југославије равноправни су без обзира на народност, расу и вјероисповијест“. Ту су они као грађани потпуно изједначени, без обзира на то којој националној

мањини) припадају. У члану 13, гдје се говори о правима националних мањина, специјално се подвлачи да они као грађани Југославије имају сва права као и остали грађани, али пошто су припадници националне мањине, имају право као национална мањина на културни развитак и да се слободно служе својим језиком. То је у реду и ту ништа не треба одузимати ни додати.

Претседник: Са изостављањем ове речице ништа није смањено него је само јасније изражено. Дакле, онда се можемо вратити да читамо члан по члан.

Има реч друг Драгољуб Јовановић.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ако допустите, ја бих предложио једну стилизацију у почетку члана 9: „Народне републике у саставу Народне Републике Југославије су суверене“. Мислим да је то боље. Прво се афирмира њихова сувереност, а тиме се и реченица боље направи. Незгодно је да се суверенитет одмах ограничава и пре но што се афирмира. Боље је рећи да су републике суверене, па после рећи чиме се сувереност ограничава.

Претседник: Ми смо имали ипак прву главу и рекли да је Федеративна Народна Република Југославије заједница равноправних народа који су слободно изразили своју вољу да остану уједињени у Југославији. Федеративну Народну Републику Југославију сачињавају та и та република. Самим тим дали смо карактер те суверености и мислим да можемо одмах почети тиме. Нема незгоде да почнемо тиме да сувереност наставимо и да је та сувереност ограничена само тим и тим. Значи да она ничим другим није ограничена. То што ви тражите мало је сувишно. Члан 9 почиње речима: „Сувереност народних република у саставу Федеративне Народне Републике итд“. Значи у самом почетку дата је сувереност, али је казано да је ограничена само тиме и тиме. Значи да је она потпуна само је ограничена оним правима која су пренета на заједницу.

Милош Минић: Прва реч на коју се удара је сувереност.

Д-р Драгољуб Јовановић: Али је овако ограничена.

Претседник: Ничим другим него правима која су добровољно пренета.

Д-р Јован Ђорђевић: Овако би изгледало да дајемо фиктивну сувереност па после ограничавамо. Међутим, ми дајемо стварну сувереност.

Милош Минић: Ја мислим да ова формулација одговара фактичком стању.

Претседник: Сад ћемо почети члан по члан. Ја сам пред-

ложио да члан 12 гласи: „Разграничења територија појединих република врши Народна скупштина ФНРЈ“.

Има реч Сулејман Филиповић.

Сулејман Филиповић: Ја бих замолио друга помоћника Министра за Конституанту да ми објасни: да ли је негде осигурана сагласност и ко ће обезбеђивати сагласност између устава једне федералне јединице и друге федералне јединице?

Претседник: Претседништво скупштине.

Д-р Јован Ђорђевић: Што се тиче Устава, биће надлежна Скупштина Федеративне Народне Републике Југославије, а што се тиче сагласности закона са Уставом, Претседништво. (Сулејман Филиповић: Између једних и других, између устава федералних јединица?) Скупштина ФНРЈ обезбеђује сагласност по члану 44 Устава. (Милош Минић: По члану 44 тач. 1):

Претседник: Устави појединих народних република у сагласности су са савезним Уставом, а да ли су између себе сагласни или нису? Ја мислим тиме што су сагласни са савезним Уставом, биће и међусобно сагласни. Ко ће утврђивати сагласност између скупштине, нема потребе утврђивати.

Д-р Јован Ђорђевић: Због сагласности смо унели извесне основне принципе код федералних јединица за јединство самог апарата.

Коча Поповић: Друже Претседниче, молим вас шта је било са насловом?

Претседник: Какав ће наслов да буде?

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да је промена оправдана.

Претседник: Онда да кажемо: „Основна права народа и народних република“.

Коча Поповић: А да ли би могли још да уведемо једну штампарску ситницу, да би било јасније, и да свуда где је други падеж, ставимо сирконфлекс.

Андрија Хебранг: Има у нашој земљи људи који то неће разумјети.

Претседник: Најбоље би било кад би могли рећи: „Основна права нација и народних република“, јер у српском језику реч „народ“ служи за ознаку појма и народа и нације“.

Д-р Јован Ђорђевић: Мислим да је заиста незгодно употребити реч „нација“, јер је ми не употребљавамо.

Претседник: Онда ћемо ставити: „Основна права народа и народних република“, па ће бити јасно.

Милош Минић: Да, и сирконфлекс на „а“ код речи „народа“, на крају.

Претседник: Дакле, молим вас, прима ли се наслов: „Основна права народа и народних република“? (Сви одговарају: Прима се!). Онда идемо даље пошто се прима. Молим секретара да прочита члан 9.

Секретар чита члан 9.

Претседник: Да ли да у трећем ставу члана 9 останемо при стилизацији „штити безбедност и друштвено и политичко“, или да ставимо „штити безбедност и друштвено-политичко“...? (Сви чланови одбора предлажу да остане „и“ између речи „друштвено“ и „политичко“ у трећем ставу члана 9).

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих молио друга помоћника Министра за Конституанту д-р Јована Ђорђевића да објасни значење речи „безбедност“. Јер, горе имамо „суверена права“, и не знам шта се мисли речју „безбедност“ у трећем ставу.

Д-р Јован Ђорђевић: Реч „безбедност“ значи „сигурност“. Сигурност и споља и изнутра.

Претседник: Савезна држава врши организацију безбедности, и то је један појам. Локална безбедност, стража и милиција претстављају други појам безбедности.

Коча Поповић: У вези са овим чланом ја бих још могао да упитам, зашто је у ставу другом употребљена реч „заштићује“, а у ставу трећем реч „штити“? Прави ли се ту нека разлика? Ја мислим да бисмо могли у оба става употребити исту реч „штитити“.

Претседник: Нема никакве разлике.

Д-р Милош Московљевић: У ставу другом овога члана боље би било рећи „штити и брани“.

Претседник: Молим, онда тако.

Коча Поповић: И још једна ствар. У трећем ставу каже се „безбедност и друштвено и политичко“. „И“ је употребљено два пута, а то стилски ружно изгледа. Мислим да би боље било рећи: „штити безбедност као и друштвено и политичко...“

Претседник: Онда, став други члана 9 да гласи: „Федеративна Народна Република Југославија штити и брани суверена права својих народних република“; а став трећи истога члана да гласи: „Федеративна Народна Република Југославија штити безбедност као и друштвено и политичко уређење својих народних република“. (Прима се). Објављујем да је чл. 9 примљен како је прочитан.

Секретар чита члан 10.

Сава Косановић: По овој стилизацији изгледа да је сваки акт промене Устава противуставан. А ми смо у ставу првом гарантовали сувереност. Мислим да би било јасније кад би казали „сваки акт уперен против уставног положаја“... јер, и Народна скупштина може сутра да ограничи извесна права народних република, или да их прошири, па да и то буде сматрано као противуставно.

Претседник: Не може бити противуставно, кад је извршено на основу Устава, односно Уставом.

Сава Косановић: Према овом тексту, свака је промена противуставна.

Претседник: Не, не, овде се каже: „Сваки акт уперен против суверености“... Ако то тело врши промену на основу Устава, онда промена није неуставна, већ уставна. Овде се ради о делу које иде против Уставом утврђеног поретка.

Сава Косановић: Не кажем то. Мислим да ништа не мења смисао, а да би боље било да се место речи „суверености“ ставе речи „уставног положаја“.

Влада Зечевић: Ако би се мењала реч „сувереност“, онда би требало мењати и реч „равноправност“.

Сава Косановић: Не, сувереност је један појам, а свака равноправност не значи да мора бити и сувереност.

Михаило Ђуровић: Ја мислим да се не може сматрати противуставним један акт који је предузет на основу овога Устава — за промену Устава.

Претседник: Тако је, то је сасвим јасно.

Михаило Ђуровић: Овај Устав предвиђа промену и ако на основу тога Устава предузмемо промену Устава, не правимо никакав акт против суверености народа.

Претседник: Сувереност је ограничена, али је остала. Свака народна република има своју сувереност, са једним процентом ограничења, који је пренет на ФНРЈ. Али на оно што она има не сме да се атакира, јер се онда тиме врши противуставан акт.

Прима ли се, дакле, члан 10 овако како је предложен и прочитан (Прима). Има ли ко против? (Нема). Дакле, члан 10 је примљен без измена.

Секретар чита члан 11.

Д-р Драгољуб Јовановић: Предлажем да члан 11 гласи овако: „Свака народна република самостално доноси свој устав. Устав народне републике мора бити у сагласности са Уставом ФНРЈ.“

Претседник: Овде је проглашење једног принципа: да свака народна република има свој устав. Ми проглашujemo да га она има, а она ће га донети самостално. Боље је да

се прво каже да га она има, а затим да га она доноси самостално.

Д-р Јован Ђорђевић: Могла би се прва реченица члана 11 поделити на две реченице. Први је моменат потврда суверености народних република, а други је моменат да оне самостално доносе свој устав.

Претседник: Могло би се рећи: „Свака народна република има свој устав.“ А затим: „Народна република доноси свој устав самостално.“

Влада Зечевић: Ми смо неколико пута нагласили да смо се у извесним деловима овог нацрта Устава угледали на Устав СССР. А да видите како је чл. 11 грубо стилизован у упоређењу са чланом 16 Совјетског устава, у коме се каже: „Свака савезна република има свој устав, који узима у обзир особености републике и који је изграђен у потпуном складу са Уставом СССР“.

Милош Минић: Ја бих био за то да остане оваква формулација члана 11 каква је предложена. (Један глас: Најбоље је да се чл. 11 подели на три става).

Претседник: Могло би и тако, да се цео чл. 11 подели на три става. Први став би био: „Свака народна република има свој устав.“ Други став: „Народна република доноси свој устав самостално.“ И трећи став: „Устав народне републике мора бити у сагласности са Уставом ФНРЈ.“

Д-р Јерко Радмиловић: Зашто је употребљена ријеч „мора“? Зашто се уопште употребљава та ријеч у законодавству? У Уставу СССР нема ријечи „мора“.

Претседник: Ако хоћете, ми бисмо могли да уштедимо бригу Министру унутрашњих послова, да кажемо, овако у другом ставу: „Народна република доноси свој устав самостално, у сагласности са Уставом ФНРЈ.“

Сава Косановић: То није јасно. То није пропис.

Милош Минић: Ја сам за то да остане реч „мора“, дакле да то буде једна обавеза.

Д-р Анте Рамљак: Ми немамо рока у коме ће народне републике донијети свој устав. Зашто бисмо приморавали поједине републике да га донесу?

Претседник: Очигледно је да мора донети свака република свој устав.

Има реч д-р Сремец.

Д-р Златан Сремец: Ја бих се сложио са предлогом друге Зечевића да ми ову ријеч — мора — избацимо. Код нас у народноослободилачком покрету све је било добровољно, и зашто сада наједанпут да у Уставу уносимо реч — мора.

Милош Минић: Ја не видим и не могу да разумем зашто другови траже да испадне ова реч — мора, када заиста — мора, јер то је једна обавеза, и ако дотични устав не буде у сагласности са савезним Уставом, он ће бити поништен. Ово је, дакле, једна обавеза за народне републике и та се обавеза најбоље изражава са речју — мора. Према томе, ова реч треба да остане, јер то је једна правна обавеза која се најбоље том речи изражава. Према томе, ја сам за то да се ова стилизација не мења.

Претседник: Пошто смо овај члан 11 поделили на три става, то ћу ставити на гласање сваки став за себе.

(За овим је Одбор усвојио став први и став други чл. 11 без измена).

Секретар чита став трећи.

Претседник: Прима ли се став трећи? (Прима). Има ли ко против? (*Влада Зечевић:* Ја гласам против речи „мора“).

Објављујем да је став трећи са тиме и цео чл. 11 усвојен.

Секретар чита члан 12.

Претседник: Иако је овај члан стављен већ на гласање, али по нашем праву да се у сваком времену може извршити промена појединих чланова, ја се враћам на онај мој предлог који гласи: „Територија народних република не може се мењати без њихове сагласности“. Ја мислим да ми тај принцип не можемо пренебрегнути. Ми не можемо доносити одлуку о промени територије једне народне републике, а да нема њене сагласности. Мислим да би то требало да узмемо у обзир.

Милош Минић: Ја држим да је ова дискусија чисто апстрактног карактера и да према нашим приликама не долази у обзир. Међутим, ако дође до таквог случаја да се две републике не сагласе о промени територије или се једна не саглашава, онда с мора нешто урадити да се то питање реши, мора неко то питање да реши.

Коча Поповић: Питање је шта овде хоћемо да истакнемо. Хоћемо ли да истакнемо да се промене територија појединих република не могу вршити без сагласности Народне скупштине, или да Народна скупштина не може извршити те промене без предлога и сагласности појединих народних република. Ми морамо да обухватимо и једно и друго. Тежиште питања морамо ставити не на право народних република, него да се обезбеди да територијално решавање буде у рукама Скупштине.

Д-р Анте Рамљак: Ја мислим да је формулација овога члана, како је стилизован — врло добра, јер ми данас по-

стајемо један уједињени народ, и неко мора та питања рјешавати, исто онако као што на пр. Бугарска, Француска па и Југославија не могу бити ограничене на пример Друштвом народа и не могу доносити саме одлуке о својим границама него неко трећи. Тако исто и ове државе не могу саме одлучивати о својим територијалним разграничењима, јер ниједна од тих држава не би пристала да сама уступи један дио своје територије, изузев само под притиском некога другог. Према томе, ако дође до спора, рецимо између Хрватске и Словеније, или између Македоније и Србије, ако се оне не сложе, мора да дође неко трећи да то ријеша — а то је Народна скупштина. Уствари, Народна скупштина неће им наметнути неко друго разграничење ако су се оне саме међусобно сложиле. Народна ће скупштина баш гледати да усвоји оно разграничење на коме су се оне сложиле. Стога ја мислим да је ова стилизација сасвим довољна за практично ријешење овога питања.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих предложио да место „територија“ дође „територијално разграничење“.

Д-р Милош Московљевић: То није исто. Територијално разграничење може бити између срезова у једној јединици.

Претседник: Територијално разграничење може да обухвати округе и срезове и административну поделу. А овако се разграничава територија једне републике од друге. Зашто вам ово смета? Ово је врло јасно. „Разграничење територије“. (Д-р Милош Московљевић: Ваљда због два генитива. — Један глас: А, због генитива!) Молим да чл. 12 остане: „Разграничења територија народних република врши Народна скупштина ФНРЈ“. Прима ли се тако? (Прима се). Објављујем да је чл. 12 примљен.

(За овим је Одбор усвојио чл. 13 без измена).

Претседник: Дајем пет минута одмора.

(После одмора)

Претседник: Настављамо седницу и прелазимо на IV главу — Друштвено-економско уређење.

Д-р Милош Московљевић: Пре него што пређемо на читање, ја бих предложио да као глава IV буде глава V из пројекта, тако да се прво говори о правима и дужностима грађана. То би био логичан ред. Прво би требало прећи на права појединаца, појединих грађана, а тек онда да дође ово Друштвено-економско уређење.

Претседник: Ја ћу говорити против тога схватања. Желите ли да образложите?

Д-р Милош Московљевић: Ја сам кратко образложио.

Претседник: Ја остајем код тога да је распоред овакав

какав је у нас — бољи. Права и дужности грађана обично у уставима иду прилично на крају, позади. Ми смо их метнули напред, јер смо направили такву оригиналну поделу Устава на два дела, на део где смо изнели основне принципе и на део где смо изнели државну организацију. Међутим, ако се пита за важност одредаба у глави „Друштвено-економско уређење“ и на важност одредаба: „Права и дужности грађана“, ја мислим да првенствено припада друштвено-економском уређењу. Изнели смо односе Савезне и народних република, изнели смо начела народне власти, изнели смо основна начела и права народа и народних република и мислим да је управо сад место да дамо и то: друштвено-економско уређење, и тек онда да пређемо на детаљисање права грађана. Мислим да се тиме истиче сва примарна важност коју друштвено-економско уређење игра.

Ми то нисмо могли да свршимо у првој глави. Нисмо могли да ставимо ни испред одредаба о народним властима, ни испред одредаба о основним правима народних република, али не смемо ни да ставимо на последње место у овим основним начелима. То је ипак она друштвена структура, економска структура државе и стварно спада ту. Ту је њој место испред појединих права и дужности грађана.

Д-р Милош Московљевић: Ја сам мислио да не морам дуже говорити. Ја сам то предложио држећи се овога реда како је Устав компонован, састављен и како је досада било излагање. Ја не спорим да је врло важно и најважније друштвено-економско уређење државе. Али, ко ће да створи то уређење? Овде се говори прво о томе каква држава изгледа споља, о њеној структури, каже се да је она политички федеративна држава, република и који су њени саставни делови. Иде се тим редом. Па се онда говори о народним властима. Јер народне власти треба да створе то ново економско уређење. Па се онда говори о основним правима народа и република. Ако хоћемо, дакле, логичким редом да идемо, онда морамо да пређемо на права појединаца. Јер, само када појединци буду имали своја грађанска права, демократска права, права удруживања и све остало што се подразумева да један слободан грађанин треба да има, тек онда се може остварити то ново економско уређење. То је логичан ред којим ми имамо да идемо. (*Један глас:* Према томе требало би ставити на чело Устава грађанска права). Зато што је овако стварана држава. (*Један глас:* Ко ствара државу? Опет људи). Да, људи. Прво је створена држава, дат јој је оквир, дата јој је форма. Она се тек почела изграђивати економски на новим темељима. Да би се то могло уредити потребно је да сваки грађанин зна шта су његова права. Због тога ја предлажем ову промену глава.

Претседник: Има реч друг Михаило Буровић.

Михаило Буровић: Ми смо се, другови, у начелној дебати о нацрту Устава дотакли једног питања које се односи на права грађана на рад. Ту смо сви заједнички констатовали да то право не може бити обезбеђено у једној држави која је друштвено-економски уређена овако како је уређена наша држава, што би значило да се тај случај права грађана не може ближе одредити, док претходно друштвено-економско уређење саме државе није одређено. Другим речима: права грађана и њихове дужности нису све унапред одређене, него оне умногоме зависе од тога како ће бити друштвено-економско уређење. Због тога ја сматрам да је ред, који је у нацрту Устава усвојен природан и правилан, и био бих мишљења да ми тако и радимо.

Претседник: Ко жели по томе питању да говори? (Д-р Анте Рамљак: Ја). Има реч друг Анте Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: Ја на то нијесам полагао велику важност, али када је друг Московљевић изнео ту ствар, онда би се збиља могла редакција овог цијелог Устава подијелити на три дијела. Први дио обухватио би основна начела, гдје би спадала и ова глава о правима и дужностима грађана. Други дио обухватио би друштвено-економско уређење, а трећи државно уређење. То би била три отсјека, односно три дијела.

Претседник: Такав би предлог имао смисла, да је пао у начелној дебати. А ми, прихватањем Устава у начелу ипак смо прихватили бар поделу на два дела.

Има реч помоћник министра за Конституанту професор д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја ћу, другови, да вам образложим због чега смо ми ову тако важну главу — о друштвено-економском уређењу — ставили као главу IV. У историској ситуацији, у којој се ми налазимо, ми нисмо могли да ставимо ове одредбе на оно место које би јој уствари начелно припадало, а то је на прво место. С обзиром на историски процес у коме се налазимо и на односе друштвене и економске, ми смо ову главу морали да ставимо на четврто место. Ове одредбе нису могле да се ставе на друго место, ма да би, начелно говорећи, требало да дођу на прво место.

Обично у уставима грађанских демократија уношене су извесне тзв. економске одредбе и социјалне одредбе после грађанских права, тако да имамо прошарану слику грађанских права. Код нас, међутим, друштвено-економско уређење има далеко шири значај и према томе мора да има друго место. Одредбе о друштвено-економском уређењу дошле су овде, јер оне дају ону материјалну основу оним нашим

основним тековинама и темељима на којима почива наша држава, који се састоје с једне стране у нашој народној власти, а с друге стране у слободној заједници наших народа. Друштвено-економско уређење долази ту да већ извесним организационим политичким принципима нове државе да ону потребну материјалну подлогу. Ту је разлог што је друштвено-економско уређење дошло овде, јер смо ми већ код одредаба о народној власти изнели онај њен нови демократизам и организацију у извесним принципима у првој, другој и трећој глави.

Што се тиче одредаба о правима и дужностима грађана, она би била потпуно неразумљива, декларативна, ако хоћете чак и фиктивна, ако би дошла испред одредаба о друштвено-економском уређењу. Јер, ми грађанска права сматрамо као извесна средства за остваривање извесних циљева. А да би се видело са којим правима располажемо, морамо да знамо и принципе народних власти, а поготову друштвено-економско уређење. Јер, ми се у правима и дужностима грађана не задовољавамо само оним фиктивним, декларативним изјавама о личним и грађанским правима, којима обилују сви уставни, па чак и реакционарни. Ми та права и дужности грађана обезбеђујемо и дајемо им њихов карактер и обим врло поштено, искрено и одређено, према оним могућностима које наша економска и политичка ситуација данас даје.

Оно што је најважније за грађанска права то је могућност њиховог остварења, средство за обезбеђење слободе човека. Према томе немогуће би било и принципијелно и чак с обзиром на та грађанска права да их пребацујемо пре друштвено-економског уређења. С друге стране, грађанска права би изгледала као нека бледа слика стварности, која само обећава нешто. Не би се знало која материјална подлога стоји иза свега тога.

Претседник: Мислим да је дискусија по овоме исцрпена. Прима ли се да остане ова глава нацрта Устава на томе месту? (Прима се). Молим, жели ли ко реч да би изразио мишљење о овој глави као целини, а онда ћемо члан по члан као што смо досада радили.

Има реч Владимир Симић.

Владимир Симић: У начелној дискусији узео сам био реч и углавном сам говорио поводом друштвено-економског уређења, а нарочито о једној установи, једној институцији која у овом нацрту Устава не постоји. Без обзира на програматска уверења, без обзира на социјалистичка уверења странке коју заступах, ја знам да национализација као таква може законом да се установи, и да она не мора бити

уставом проглашена. Исто тако знам да по овом нацрту Устава чак и сам Устав може да мења редовно Народна скупштина. Тражи се нека врста квалификованог форума, а не квалификоване већине. Према томе, ако буде у развоју нађено за потребно и ако бисмо у ближој перспективи могли да видимо тај развој, он је могао по овом Уставу и на основу закона да се установи.

Национализација се може законом прогласити. Ја због тога молим да се тако разуме и мој говор у начелној дискусији. Али, оно што ме је руководило онда и што ме руководи и данас то је схватање које је, ево, малочас и заступник Министра за Конституанту на један јасан начин изнео, а то је да — када се ради о грађанским правима и њиховим слободама о којима се говори у глави V — ако би оне биле испред главе која говори о друштвено-економском уређењу, онда би то била једна врста декларације, једна врста бледе слике стварности, ако хоћете чак и фиктивне. То је тачно. Исто тако, ако се у друштвено-економском уређењу једна установа хоће да замени другом, — а ја имам основа да у то верујем, с обзиром на експозе Министра за Конституанту, — онда се у члану 18, став 2, налази инструмент који може да замени појам национализације и који у општем привредном плану може да се употреби као средство да се дође до оних истих резултата до којих се може доћи и путем национализације. Онда, баш из тога разлога и ради прецизности и поштеност и отвореног става и изражавања шта се може а шта се не може, ја самим тим, а у вези са грађанским правима и слободама, остајем при томе схватању да би трећи став члана 14, у коме се говори о основним привредним нормама друштвеног живота, требало да гласи онако како је у првобитном нацрту гласио. Понављам, да се експропријација никад не може употребити као национализација, и понављам да је то једна установа која омогућује државној власти да организује извесна саобраћајна средства и хигијенске установе, или нешто што је у општем државном и народном интересу, али се у том случају врши уништење имовине која се експроприше, а не врши се експропријација у циљу експлоатације. Према томе, она добра која би се налазила на земљи где треба да буде нека хигијенска станица на пример, та се добра уништавају, она се не експропришу ради експлоатације.

Што се тиче другог појма, наиме да се приватна својина може ограничити, ја остајем при томе да приватна својина, кад се ради о средствима производње, према модерном схватању, није обичан мртав инвентар, нити се може као такав да схвати или ограничи. Она врши једну функцију и ограничење у томе смислу, по моме схватању, може да се

односи на она ограничења приватне својине која се врше путем такса на наслеђа, путем прогресивних пореза и т. сл., да би се онемогућило нагомилавање богатства, а никако кад се ради о тим функцијама привредног живота и производње добара. С обзиром да смо јако много изложени посматрању са свих страна и ако би се сматрало да проглашење могућности национализације може да падне у те установе које некога буне, или доприносе да се о њима у овом моменту донесу закључци који не би требало из разлога општег интереса да се врше, онда бих се сложио с тим да се то може да избаци с тим да ће се накнадно да установи законом. Али чл 18 никако не може да замени установу национализације средстава производње. У првome ставу овога члана подељена је општа имовина на три разна вида. У другоме ставу тачно је и лепо речено све оно што претставља општу народну имовину у нашој земљи, а спољна је трговина под контролом државе, тако да овде стварно недостаје нешто што претставља, по моме објективном гледишту, по моме схватању, један инструменат којим треба врховна државна власт да располаже кад треба да управља развојем нашег привредног живота путем општег привредног плана. Тај општи привредни план биће наравно постављен према могућностима, према објективној стварности и ситуацији. Он неће да закорачи даље него што је могуће, а с друге стране на тај начин, кад тај инструменат постоји, има изгледа да се у једном кратком времену у уставном поретку установи једно стање ствари и односа које ће више одговарати уставном поретку, а неће бити у пуној мери слично са преустановним поретком.

Када ово кажем, ја отворено мислим на казнено-правне санкције, које су увећавале државни сектор, и које га и данас увећавају, а које у интересу моралног оздрављења треба једног дана да се угасе. Национализација је средство које то помаже и може врло лепо да се спроведе, и сигурно да се спроведе. А што се тиче накнаде, то не треба да буну, јер те накнаде не морају бити ни пуна вредност, нити морају бити исплаћене одједном. Има ту разних модалитета и облика који се могу употребити, тако да се и један и други и трећи облик наше привреде могу развијати за једно одређено време слободно, што је најглавније — за корист опште народне привреде, а када треба да се интервенише јаче и непосредније, то ће се интервенисати и путем закона, тако да не постоји никаква опасност, по мом мишљењу, нити пак нечије право на било којој страни да поставља прогворе, или да посматра наш уставни поредак као нешто друго него што јесте, или да има другу тенденцију него што има, и ми идемо отворено, слободно и чиста лица

са оним стањем ствари које смо замислили, које хоћемо и у које стање ствари, по мом мишљењу, нико нема права да се меша. Понављам да се то законом може да учини. И ако преовлада то гледиште, ја ни у гласању нећу правити питање, али мислим да би ова глава била у потпуности заокружена, и са неким ситним стилским променама употпуњена, тако да би слика нашег економског и друштвеног уређења била јасно одређена и недвосмислена, и да се као инструменат општег привредног плана неће употребљавати она средства која ту не спадају, него средства која ту спадају. То би било моје мишљење.

Претседник: Реч има д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: И ја сам мислио да предложим да се у члану 14 дода нов став, трећи, који би гласио овако: „Држава може у складу са општим привредним планом вршити национализацију приватних привредних предузећа, фабричких, трговачких, банкарских, саобраћајних и других.“

У вези са овим предлогом је и ово што ћу нагласити код члана 15. Ми морамо бити отворени и искрени, као што је рекао друг предговорник. Ја бих рекао да оваква стилизација члана 15 не показује ту искреност. Овако како је овде стилизовано: да се општи привредни план ослања „на државни и задружни привредни сектор, а остварујући општу контролу над приватним сектором привреде“, није у складу са изјавама које су дали меродавни фактори, да ће напоре довести до остварењу привредног плана и државни, и задружни и приватни сектор. Овако речено да ће се само вршити контрола над приватним сектором привреде, врло рђаво може да се тумачи. Мислим да треба наћи неку другу стилизацију. Није довољна само контрола. Треба приватни сектор увући у остварење општег државног плана. Ја сам лично иначе потпуно за такву стилизацију. Али то не одговара стварности. Постоји приватни сектор не само трговачки, банкарски итд., већ и приватни сектор у земљорадњи, а земљорадња је наша најважнија привредна грана, у којој је државни сектор врло мало ангажован, и није довољно само да се врши контрола над тим сектором, него треба да се он увуче у општи привредни план, да се помаже, јер то је темељ нашег привредног живота. Треба рећи да он напоре доводи са државним и задружним сектором дејствује. Затим у члану 18 говори се да се зајемчује приватна својина и приватна предузимљивост у привреди. То одговара садашњем стању и изјавама које су пале. Али се ту ништа не говори о наслеђу. Ја мислим да треба исто тако да се о томе поразговарамо и што је потребно да се унесе. Затим у члану 19 став последњи гласи: „Држава нарочито

заштићује и помаже малог и средњег сељака“. То је врло лепоказано, али то су само лепе речи. Не видимо на који начин и како држава помаже и заштићује малог и средњег сељака. Хајде, Министар пољопривреде је ту, нека објасни (Министар пољопривреде *Васа Чубриловић*: Предлагачи нека објасне), на који се начин помажу и заштићују. У чл. 20 стоји „Држава заштићује лица у најамном радном односу обезбеђењем права удруживања, ограничењем радног дана, одређивањем минималних надница (плата), социјалним осигурањем и заштитом права на плаћени годишњи одмор.“ Видите, имате пуно мера предвиђених за заштиту најамних радника. Међутим, земљорадници нису у великој већини најамни радници и није довољно рећи само да се они „заштићују“. Ово овако више изгледа као лепа реч, демагогија, него треба да се каже да ли и мали и средњи сељак треба да имају своја удружења, синдикате, или ће те сељачке привредне установе бити задруге, а о задругама већ је речено. Сада ако се мисли да се то врши кроз задруге, онда не треба ово ни помињати. Ја бих молио да се о томе поведе рачуна.

Претседник: Реч има Андрија Хебранг.

Andrija Hebrang: У четвртој се глави говори о друштвено-економском уређењу. Она нам не даје заправо ништа ново, него озаконjuje постојеће стање. Али, када би нам она дала само то и ударила тоčku нашем даљњем развитуку, наш би Устав промашио свој циљ. У четвртој се глави, полazeћи од данашњег чинjenичног стања, utvrđuje правac и оквир наше даљње изградње и економског и социјалног развика. Зато је разумљиво да је четврта глава у начелној дебати била изложена оштрој и опширној критици. У начелној дебати, на жалост, због болести нисам mogao учествовати и braniti propise о друштвено-економском уређењу. Зато користим прилику да се сада осврнем на критику четврте главе.

Dragoljub Jovanović је у начелној дискусији podvrgao оштрој критици најважније ставке четврте главе и ставио неколико врло озбиљних примједaba.

Његова је критика била uperena, прво, против државног сектора привреде. Dragoljub Jovanović smatra, да се у нашем Уставу сувише ističe и naglašava државни сектор. Друго, он је predbacio nama komunistima, iako то izričito не каже, да имамо неправилан однос према seljaštvу као cjelini, да не razumijemo njihove navike, slabosti, sporost и psihologiju. Због тога, вели он, не prilazimo правилно seljaštvу као cjelini. Треће, он tvrdи, да не водимо dovoljno računa о vanjsko-političkom фактору код donošenja Устава и provođenja unutrašnje политике. Osvnut ću се на сва три питања.

Član 14 nacrtu Ustava predviđa tko u Jugoslaviji drži sredstva za proizvodnju u svojim rukama. Tu se ozakonjuje državni, zadružni i privatni sektor privrede. U vezi s kritikom o državnom sektoru privrede moram naglasiti da se svaka teorija mora provjeriti i opravdati u praksi. Ukoliko se neka teorija u praksi pokaže kao neupotrebljiva i pogriješna, treba je odbaciti kao fiktivnu i lažnu. Naša je dosadašnja praksa u oblasti državnog sektora privrede pokazala ogromne rezultate. Točnost ove tvrdnje će se pokazati ako uporedimo privredne prilike u našoj zemlji sa drugim zemljama. Kakovo smo stanje zatekli u zemlji prilikom oslobođenja? Sigurno je, drugovi, da nijedna zemlja na svijetu izuzev Sovjetskog Saveza nije pretrpjela takove štete, razaranja, pljačku i iscrpljivanja narodnog bogatstva kao što ga je za vrijeme okupacije i oslobodilačkog rata doživjela Jugoslavija. Dovoljno je podsjetiti, da je naš saobraćaj bio potpuno razrušen, rudnici uništeni, tvornice porušene, oštećene i opljačkane. Tome treba dodati valutarni haos koji smo zatekli. Ukratko, naša proizvodnja, saobraćaj i razmjena dobara bili su posve ukočeni. Za kratko smo vrijeme daleko odmakli od zatečenog stanja. Postigli smo ogromne uspjehe u obnavljanju i pokretanju naše privrede. Postigli smo velike uspjehe u industriji, poljoprivredi, rudarstvu, saobraćaju, razmjeni dobara i sređivanju naše valute. Pogledajmo sada kakove su privredne prilike u susjednim i drugim zemljama, koje nisu pretrpjele toliko razaranja, pljačku, pustošenje i iscrpljivanje kao što je to slučaj sa Jugoslavijom. Pri tome treba imati u vidu da neke od tih zemalja raspolažu daleko većim bogatstvom nego Jugoslavija, da imaju veće rezerve i veće mogućnosti nego Jugoslavija. Pa kakovo je stanje u tim zemljama, upoređeno sa stanjem Jugoslavije? Mi smo pokrenuli proizvodnju i razvili polet u radu, a kod njih vlada zastoje ili se pak vrlo sporo kreću naprijed. Mi smo obnovili saobraćaj, a kod njih je saobraćaj razoren ili tek neznatnim dijelom obnovljen. Mi smo obnovili razmjenu dobara i kako tako organizirali opskrbu i prehranu, a u spomenutim zemljama se razmjena dobara nalazi gotovo isključivo u rukama crnoberzijanaca i špekulanata. Organizirali smo kako tako prehranu, dok u spomenutim zemljama taj problem ni izdaleka nije riješen. Mi smo uveli red u naš novčani sistem i stabilizirali ga, dok se mnoge druge zemlje guše u inflaciji i novčanom haosu, koji prate štrajkovi radnika, besposlica i neizvjesnost. Važno je istaći da smo mi uglavnom savladali zatečeni haos i neimaštinu i otvorili svijetle perspektive u budućnost. Tihi perspektiva, međutim, nema u mnogim drugim zemljama. To nam upoređenje pokazuje da smo daleko napredovali. To ističu i priznaju svi objektivni posmatrači iz inozemstva, koji su proputovali našu zemlju. Oni se čudom čude

i pitaju kako smo mi za tako kratko vrijeme vlastitim snagama i skućenim sredstvima uspostavili saobraćaj koji je bio potpuno ukočen, kako smo organizirali proizvodnju u kojoj je vladao potpuni zastoј, kako smo organizirali trgovinu i razmjenu dobara koja nije postojala, kako smo uspjeli izvršiti zamjenu novca, ukinuti mnoge okupatorske valute, zavesti jedinstveni novac na cijelom području Jugoslavije i sačuvati i učvrstiti naš dinar. Oni postavljaju ta pitanja, ali sami ne nalaze odgovore na njih. Ja tvrdim, da smo mi sve to postigli zahvaljujući u prvom redu državnom sektoru naše privrede. Da se po oslobođenju zemlje, preuzimajući i izgrađujući novu vlast, nismo mogli osloniti na državni sektor privrede, mi ne bismo bili u stanju provesti nijednu mjeru, nijednu odluku, nijedan plan o oživljavanju, obnavljanju i organiziranju našeg privrednog života. Da nismo stvorili državni sektor privrede, buržoazija i njena reakcija zadržala bi u svojim rukama sve komandne pozicije u privredi i finansijama. Mi u tom slučaju ne bismo mogli uspješno provoditi našu privrednu politiku, jer bi buržoazija bila u mogućnosti da nam stalno baca klipove pod noge, da sabotira izvršenje postavljenih zadataka na privrednom polju, da ometa naše planove i spriječiti izvršavanje Vladine privredne politike. Oslanjajući se na komandne pozicije u industriji, rudarstvu, saobraćaju, trgovini i finansijama nama je pošlo za rukom, kršeći otpor buržoazije i njene reakcije da provedemo mnoge važne mjere i postignemo velike uspjehe u oblasti privrede.

Zašto neke manje iscrpljene i opljačkane zemlje nego Jugoslavija, koje raspolazu sa većim rezervama i mogućnostima nego mi, nisu ni izdaleka postigle slične uspjehe? Zašto one ne mogu provoditi onakovu privrednu politiku i s onakvim uspjehom kao mi? Stvar je vrlo jednostavna. I u tim je zemljama negdje manje, negdje više pobijedio demokratski pokret. I one imaju manje ili više demokratske vlade. No te su vlade na privrednom polju bespomoćne, jer su komandne privredne pozicije ostale u rukama buržoazije. Te se vlade ne mogu osloniti na komandne pozicije u privredi, one nemaju u rukama onu privrednu polugu pomoću koje bi mogle uspješno provoditi svoju privrednu politiku. Te vlade ne drže privredu u svojim rukama. Nasuprot tome, buržoazija drži privredu u svojim rukama a preko nje na ovaj ili onaj način utiče i na privrednu politiku vlade. Poznata je stvar, da onaj koji drži u svojim rukama privredu, da drži i vlast. Mogu te vlade donositi kakve god hoće odluke i mjere u korist širokih narodnih slojeva, ali one nisu u stanju da ih sprovedu u život. Zato u tim zemljama cvjeta crna berza i špekulacija, nestaju cijeli brodovi s hranom i materijalom od UNRRA-e, kao u Grčkoj, pada kupovna vrijednost novca, ishrana je ne-

organizirana, u privredi i saobraćaju vlada haos, široki se narodni redovi nalaze u sve težem položaju, njihovo nezadovoljstvo dolazi do izražaja preko štrajkova, demonstracija i protesta.

Ako imamo u vidu gore izložene činjenice, postignute rezultate u našoj zemlji i drugim zemljama, onda mogu bez pretjerivanja tvrditi, da naš državni sektor privrede nije prejak i da u nacrtu Ustava nije suviše naglašen. Naprotiv, naš državni sektor privrede treba neprekidno dalje jačati i srediti, jer se bez toga ne može osigurati i provoditi napredna privredna politika. Time nisam htio da kažem, da su sve stvari u državnom sektoru privrede u redu. Ima tu još mnogo štošta što će trebati savladati, ukloniti, srediti i bolje organizirati, da bi državni sektor stvarno predstavljao uzor narodne privrede.

U vezi s državnim sektorom privrede postavlja se i pitanje planiranja i planskog rada. Oslanjajući se na državni sektor privrede koji obuhvaća glavne komandne pozicije u privredi i na zadružni sektor koji obuhvaća ili bar treba da obuhvati milione seljaštva i njihovo iskustvo i snagu, mi smo u mogućnosti da našu privredu postavimo na planski temelj. Planska privreda predstavlja najvišu točku u društvenom i ekonomskom razvitku. Planska je privreda davno prestala biti utopija i san zanešenjaka, kako su je još prije desetak godina krstili njeni protivnici. Ona je dokazala svoju nadmoć i u miru i u ratu nad anarhičnom privredom kapitalističkih zemalja. Jugoslavija može da se koristi ogromnim tekovinama i velikim teoretskim i praktičnim iskustvom, što ga je postigla planska privreda u SSSR-u. To nam iskustvo može biti od neobično velike koristi. No, da bi se cijela privreda prevela na planski kolosjek i upravljala po unaprijed razrađenom i utvrđenom planu, potrebni su određeni politički i ekonomski preduvjeti. Kod nas se tek pripremaju i izgrađuju preduvjeti za sveobuhvatni privredni plan. Zbog toga smo prišiljeni, da kod planiranja polazimo od realnih mogućnosti, izbjegavajući pri tome neostvarljive fantazije i avanture. Mi tek postepeno, preko niza pojedinačnih mjera i planova unosimo sve više reda u cijelu privredu i stvaramo ekonomske i organizacione preduvjete za razradu općedržavnog privrednog plana.

Kod nas se mnogo priča o planu i planskom radu, a u praksi stvarno prevladava anarhičan način rada. Toga se moramo što prije osloboditi. Naročito se treba čuvati fantastičnih i sveobuhvatnih planova za što još nije vrijeme. Takav nam je plan na pr. predložio g. Joksimović u svom poznatom projektu Zakona o petogodišnjem privrednom planu. Njegov prijedlog nije dobronamjeran ni prijateljski. G. Joksimović želi nametnuti našoj zemlji petogodišnji plan koji bi imao obu-

hvatiti sve oblasti života. Dobar privredni plan pretstavlja veliku silu. On potstiče stvaralačke snage, ujedinjuje i uskladuje sve napore upravljene jedinstvenome cilju, otklanja nered i samovolju i organizaciono sređuje i učvršćuje cijeli privredni aparat. Da bi plan vršio takovu ulogu, on mora biti naučno osnovan i realan. Snaga plana je u njegovoj realnosti. Naprotiv, nesolidno sastavljen i nerealan plan, koji se ne može ostvariti ni najvećim naporima, ubija volju, umrtvljuje inicijativu, izaziva nezadovoljstvo, nered i zbrku na svima poljima rada. Baš bi takove posljedice izazvao fantastični prijedlog plana g. Joksimovića. Usvajanjem njegovog prijedloga petogodišnjeg plana kompromitirali bismo načelo planiranja i našu narodnu vlast. To zapravo i jest pravi smisao i cilj njegovog prijedloga. Mi se nećemo dati uvući u takvu avanturu.

Pitanju kontrole nad privatnim sektorom privrede treba posvetiti veliku pažnju. Smatram da je dobra formulacija člana 15 Ustava o kontroli nad privatnim sektorom. Sada stvar nije više u pitanju formulacije, nego u razradi sistema praktičnih mjera koje mogu osigurati tu kontrolu. Dosada smo prikupili već prilično iskustvo o privatnom sektoru u industriji i trgovini. Pokazalo se da naša propaganda i odgojne metode ne mogu izmijeniti dušu buržoazije. Ona nastoji da iskoristi bijedu i nered koji postoji u našoj privredi, da bi se što više obogatila. Naše zajedničko poslovanje sa buržoazijom u mješovitim poduzećima dalo je negativne rezultate. Naši drugovi u tim poduzećima nemaju dovoljno stručne spreme i vještine poslovanja. Njih brzo smotaju stari buržoaski maheri. Iza časnih imena naših drugova provodi se nesolidno i špekulantsko poslovanje. Kad malo dublje zavirimo u poslovanje tih mješovitih poduzeća, brzo otkrivamo nesolidno, špekulantsko i pljačkaško gazdovanje. To osobito važi za trgovačka poduzeća.

Bolje stoji s kontrolom industrijskih poduzeća. No i tu još ne držimo stvar čvrsto u rukama i zato postoje široke mogućnosti zloupotrebe od strane privatnih kapitalista. Privatne tvornice mogli bismo staviti pod sigurniju i čvršću kontrolu. Zato će biti potrebno da državna poduzeća grupiramo po granama i da ih stavimo pod vodstvo glavnih uprava. Privatna poduzeća bi radila na temelju planova o količini, kakvoći i cijeni proizvoda. Ona bi sklapala ugovore sa glavnim upravama. Glavne bi uprave privatna poduzeća opskrbljivale sirovinom i ostalim potrebnim materijalom, a privatna bi poduzeća gotove proizvode predavala glavnim upravama ili državnim trgovačkim poduzećima. Razrađen sistem takove kontrole zatvorio bi mogućnost zloupotreba i bogaćenja privatnih poduzetnika. Važna uloga u toj kontroli pripala bi i sindikalnim organizacijama.

Prelazim na drugo pitanje, o seljaštvu. Dragoljub Jovano-

vić prebacuje nama komunistima da nemamo pravilan odnos prema seljaštvu kao cjelini i da ne razumijemo navike, slabosti i psihologiju seljaka. On time očigledno udara po čl. 19 Ustava u kome stoji: „Država naročito zaštićuje i pomaže siromašnog i srednjeg seljaka svojom općom privrednom politikom, jevtinim kreditom i poreznim sistemom.” Neosporno je, da ova formulacija ne priznaje seljaštvo kao homogenu cjelinu sastavljenu od jednorodnih elemenata. Nisu komunisti izmislili da je seljaštvo razbijeno na razne slojeve. Seljaštvo kao cjelina prestalo je već davno postojati. Prodiranje kapitalizma na selo izvršilo je slične promjene kao i u gradu. Osnovni zakon kapitalističke privrede je zakon akumulacije. Akumulacija kapitala na jednoj strani i akumulacija siromaštva i bijede na drugoj strani, to je apsolutni zakon kapitalizma. Taj je zakon probio sebi put i u poljoprivredi. On je razbio seljaštvo kao homogenu cjelinu i raščlanio ga na slojeve. I u našem selu postoje tri kategorije seljaka. Podvojenost u selu ima svoj ekonomski korijen i materijalnu podlogu. Pojedine kategorije seljaka razlikuju se međusobno po tome, koliko posjeduju sredstava za proizvodnju i na koji način održavaju svoj život. To je najsigurnije mjerilo po kome možemo odrediti tko spada u kojem sloju seljaka. Uzmimo, na pr. bogatog seljaka ili t.zv. kulaka. On posjeduje daleko više zemlje i sredstava za proizvodnju no što mu je potrebno za održavanje života njega i njegove porodice. On obrađuje svoj posjed plaćenom radnom snagom. Njegov je dohodak daleko veći od rashoda. On trguje, zeleniši i izrabljuje svoje suseljanje iznajmljivanjem poljoprivrednih mašina i alata. To pokazuje da je kulak izrabljiivač i klasni brat kapitaliste u gradu. Njega nikako ne možemo svrstati u isti red sa srednjim i siromašnim seljakom. Kulak se, dakle, svojim ekonomskim položajem i načinom života izdvojio od ostalog seljaštva.

Ili uzmimo srednjeg seljaka. Ni njega nisu izmislili komunisti. Srednji seljak ima taman toliko zemlje da se može održati na životu. On po pravilu obrađuje posjed radnom snagom svoje porodice. Vrlo je mali broj srednjih seljaka koji se uzdiže u red bogatih seljaka. To su samo iznimke. Naprotiv, u kapitalizmu je pravilo da srednji seljak propada i odlazi u redove siromašnog seljaka i živi njihovim načinom života.

I, najzad, ako ne uzmemo u obzir poljoprivrednog proletara koji je klasni brat industrijskog proletara, ostaje nam još siromašni seljak, poluproleter, koji posjeduje komadić zemlje ili neku kućicu. Siromašni seljak ne može sa svojom porodicom živjeti od svog posjeda. On je prisiljen da zajedno sa svojom porodicom prodaje radnu snagu. Prema tome postoje tri sloja seljaka. To su činjenice. O tim činjenicama moramo voditi računa u našoj praktičnoj politici. Poznato je, da

su svi režimi bivše kapitalističke Jugoslavije, oslanjajući se na kulaka, nastojati da prošire svoju socijalnu bazu, da stave selo pod svoj uticaj i da učvrste svoje pozicije. Kulak je vršio ekonomski i politički pritisak na siromašnog i srednjeg seljaka u nastojanju da ih upregne u kapitalistička kola. Isto je tako poznato da su u toku oslobodilačkog rata i poslije oslobođenja reakcionari i izdajnici svih vrsta našli svoj oslonac i podršku kod kulaka, dok se narodnooslobodilački pokret i narodna vlast oslanjala i oslanja na podršku i povjerenje radnog seljaštva, u čijem se sastavu nalaze siromašni i srednji seljaci.

Ima ljudi koji se smatraju političarima i teoretičarima i koji poriču raslojavanje, ili diferenciranje seljaštva. Oni fantaziraju o seljaštvu kao cjelini i svima seljacima, bez obzira u koji sloj oni spadali, pripisuju jednake osebine i jednake interese. Jedni to tvrde zbog neznanja i nesposobnosti da uoče i shvate stvarnost. Drugi čine to iz pokvarenosti i prikrivenih političkih ciljeva. Pogriješna je i naučno neodrživa tvrdnja da je seljaštvo sastavljeno od jednorodnog elementa, da ono kao cjelina ima svoju posve jedinstvenu psihologiju i jednake interese. Takove teorije zamazuju postojeće razlike na selu. One su sračunate na to da selo kao cjelinu suprotstave gradskom proletarijatu i da seljake zadrže pod uticajem buržoaske reakcije. Danas, u našim prilikama, takove teorije imaju za cilj da selo kao cjelinu suprotstave narodnoj vlasti i njenoj politici, da selo kao cjelinu pretvore u bazu domaće i strane reakcije. Nema sumnje da će naša stvarnost razbiti te teorije i njene nosioce.

Takve su teorije sigurno simpatične i korisne seoskim kulacima. Vrlo je mali broj siromašnih i srednjih seljaka koji će nasjesti tim teorijama, jer oni vrlo dobro osjećaju razlike između sebe i bogatih seljaka. Siromašni i srednji seljaci znaju vrlo dobro da su bogati seljaci, osim rijetkih izuzetaka, bili oslonac svih neprijateljskih režima i izdajničkih elemenata.

Uzimajući u obzir sve gore navedene činjenice, naš je projekt Ustava vrlo dobro propisao odnos prema radnom seljaštvu.

Treće je pitanje vanjsko-političke prirode. Dragoljub Jovanović predbacio nam je u načelnoj debati da ne vodimo dovoljno računa o vanjsko-političkom faktoru kod donošenja Ustava i provođenja unutrašnje politike. On tvrdi, da državni sektor privrede predstavlja sovjetizaciju naše zemlje, što izaziva nezadovoljstvo kapitalističkog svijeta. Po njegovom mišljenju, forsiranjem državnog sektora privrede otvaramo bok prema kapitalističkom svijetu i izlažemo se njegovom udaru. Sve su te tvrdnje neosnovane i pogriješne. Mi ne bismo bili realni političari kad bismo previdali vanjsko-političke faktore. Mi moramo budno pratiti što se odigrava u vanjskom svijetu, kakva su tamo strujanja i raspoloženja prema nama. Ali jedna

je stvar pratiti vanjsko-politička zbivanja i voditi računa o njima, a druga je stvar pitanje naše unutrašnje politike. Da smo u toku okupacije i oslobodilačkog rata podredili našu politiku željama i interesima zapadnih kapitalista, mi danas ne bismo ovdje diskutirali o projektu Ustava nove Jugoslavije. U tom bi slučaju danas ovdje sjedili eksponenti zapadnih imperijalista, kralj Petar, Draža Mihailović i drugi. Ni sada ni ubuduće želje i interesi kapitalista ne smiju naći izražaja u našoj unutrašnjoj i vanjskoj politici. Mi smo slobodna i nezavisna zemlja. Može se neko slagati s našom politikom ili ne, to je njegova stvar. Mi imamo svoj jasan i određen put. Taj je put slobodno izabrala ogromna većina naših naroda. Tim putem moramo ići do kraja. Nas bi samo radovalo kad bismo izgradnju naše zemlje mogli nastaviti i završiti bez miješanja kapitalističkog svijeta u naše unutrašnje stvari i sa što manje trzavica.

Karakteristično je za mišljenje i raspoloženje Dragoljuba Jovanovića, da on vodi računa samo o srdžbi i nezadovoljstvu zapadnih kapitalista prema novoj Jugoslaviji i njenoj politici. Nije slučajno da on našu politiku i naš Ustav želi podrediti raspoloženju i interesima zapadnih kapitalista. I mi vodimo računa o zapadnim kapitalistima. Ali, mi znamo i to da se cijeli svijet ne sastoji od kapitalista. Mi znamo da pored kapitalizma postoji i velika zemlja socijalizma i niz drugih zemalja sa demokratskim vladama. Njihove su simpatije nesumnjivo na našoj strani. Osim toga su i široki radni slojevi u kapitalističkim zemljama na našoj strani. Oni vole novu Jugoslaviju, bez obzira na to što se to ne sviđa njihovim kapitalističkim upravljačima.

Kad sve to imamo u vidu, onda je sasvim logična tvrdnja Dragoljuba Jovanovića, da jačanjem državnog sektora privrede otvaramo bok prema zapadnim kapitalistima i da se izlažemo njihovom udaru. On nas plaši udarcem u bok, da bi nas navukao na svoju liniju. Nas ne mogu zaplašiti takove prijetnje. Jačanjem, učvršćenjem i daljnjom izgradnjom državnog sektora narodne privrede samo će se jačati i učvršćivati narodna vlast. I što će državni sektor privrede biti jači, to će biti snažniji i zaštićeniji naš bok. A što je naš bok jači i zaštićeniji, to će se od njega odlučnije odbijati svi udarci.

Ovdje je bilo riječi i o nacionalizaciji. Od neobične je važnosti da pod udar nacionalizacije dođu u prvom redu poduzeća stranog kapitala. Strani kapital ima vrlo jake pozicije u našoj privredi. Na strani kapital otpada 30% od ukupno uloženog kapitala u našu industriju i rudarstvo. To je nož u našem narodnom srcu, koji moramo što prije iščupati. Bez toga bismo imali neprekidne komplikacije i poteškoće u našoj izgradnji. Propisi Ustava su dovoljni. Suvišno bi bilo da se Us-

tav upušta u detalj. Na osnovu propisa Ustava možemo izvršiti nacionalizaciju svakog poduzeća i svake grane privrede, bez obzira na to da li je ona u rukama stranih ili domaćih kapitalista. Riječ „nacionalizacija“ je dovoljno određena i popularna, pa je ne bi trebalo zamijeniti riječju „eksproprijacija“. Propisi Ustava nam omogućuju da bez velike galame provodimo nacionalizaciju u manjem ili većem obimu kad ćemo to smatrati potrebnim.

Moram ukratko odgovoriti gospodinu Moskovljeviću. On kaže za član 19, zadnju alineju, da sadrži lijepe riječi: „Država naročito zaštićuje i pomaže siromašnog i srednjeg seljaka“, i predlaže konkretniju formulaciju toga člana. Nemam ništa protiv toga da se taj član detaljnije razradi i konkretizira. Ali, da član 19 ne predstavlja samo lijepe riječi i fraze, dokazuju mnoge mjere naše privredne politike u korist siromašnog i srednjeg seljaka. Naša je agrarna reforma i te kako vodila računa o siromašnom i srednjem seljaku i ograničila obim vlasništva bogatih seljaka. Kod brisanja seljačkih dugova prvenstveno su brisani dugovi siromašnog i srednjeg seljaka. Sada se pretresa pitanje osnivanja zadružne ili neke druge banke, koja bi putem jeftinog kredita siromašnim i srednjim seljacima omogućila da podižu svoje gospodarstvo i da se bore protiv izrabljivanja i pritiska bogatog seljaka. Dobrom organizacijom zadrugarstva u raznim oblicima i njegovim pravilnim funkcioniranjem dobit će siromašni i srednji seljak moćno oružje u borbi za zaštitu svojih interesa. Opskrba sela industrijskim proizvodima preko zadruga i otkup poljoprivrednih proizvoda preko njih bit će od nesumnjive koristi za siromašnog i srednjeg seljaka. Naša poreska politika također mora voditi računa o siromašnom i srednjem seljaku i pružiti mu određene olakšice. Sve to dokazuje da odredba u članu 19 „da država naročito zaštićuje i pomaže siromašnog i srednjeg seljaka“ ne predstavlja samo lijepe riječi i puste fraze. Taj član ozakonjuje sve one mjere u korist siromašnog i srednjeg seljaka, što smo ih dosada proveli i omogućuje razradu sistema ekonomsko-političkih mjera u korist siromašnog i srednjeg seljaka, što ćemo ih provesti u budućnosti.

Kako vidite, druže Predsjedniče, ja se u cjelini slažem i branim formulaciju člana 19 projekta Ustava.

Председник: Има реч Михайло Буровић.

Михайло Буровић: Друг Симић се у начелној дискусији о нацрту Устава, као и у начелној дискусији о глави IV, заузео за национализацију средстава производње, и то је његово гледиште наравно консеквентно програму Републиканске демократске странке. Заступајући то гледиште, друг Симић је говорио о томе како би требало да се та национа-

лизација у периоду после доношења Устава изводи, да она даље треба да буде у томе периоду у складу са моралним прописима, и да се и кроз њу извршује наше морално оздрављење. Мени се чини да друг Симић кад тако каже мисли, а донекле је то и рекао, на ону национализацију извршену у преустановном периоду кроз примену Закона о заштити српске националне части. Међутим, тај Закон је имао сасвим нешто друго за циљ. Та национализација је дошла сасвим индиректно, и она није била ни у коме случају неморална. Тај Закон о заштити српске националне части је један закон који смо донели у ту сврху да баш заштитимо морал наших народа, и да кроз примену тога Закона утичемо на морално оздрављење нашег народа. Може се примити тврђење неких да је тај Закон имао на жалост широку примену, да је с друге стране било извесних грешака код судова које су исправљане, и погрешних тумачења у примени његовој; али рећи да је тај период у томе смислу био неморалан, и да није служио моралном оздрављењу наших народа, — сматрам за потребно да се противу тога изјасним, јер сам ја и лично одговоран за примену тога Закона на територији Србије.

Што се пак тиче национализације средстава производње у нашој земљи, уопште и начелно, ја ћу рећи неколико речи. Ми смо у своје време када смо преузели власт у Србији, били у прилично незгодној ситуацији, с обзиром на присуство наших другова из Савезне владе у Београду и на неподељене надлежности са њима. Јер ми смо дошли у Београд када и они, али, за разлику од осталих федералних јединица, они су узели целокупну власт у своје руке, и ми смо морали ради формирања наших министарстава да узимамо од њих парче по парче надлежности и власти. Док се нама тада говорило да треба да се оспособимо за преузимање власти, дотле је у другим федералним јединицама, на пример у Македонији, која је била тада потпуно слободна, сва власт била препуштена Македонцима, и они су управљали како су могли. Ми смо имали тим поводом пуно састанака, и на њима се дискутовало и изградило једно мишљење, по коме решење тога проблема надлежности треба не теориски поставити на хартији, него му треба дати времена да израсте из стварности и да се том „методом израстања“ покаже шта је чија надлежност. Ми сви, рекло се тада, да се упрегнемо у кола и да радимо што више, а једног дана ће се искристалисати то за што је ко надлежан. Ја сам био против тога, јер то гледиште је било по моме мишљењу штетно с обзиром на саме послове. Ја и сада мислим да много штошта нисмо урадили како би требало само зато што смо препустили да тај „моменат израстања“ одре-

ди ко је надлежан за поједине ствари. Међутим, када се ради о привредном пословању, тај начин је, мислим, добар. Наша национализација средстава производње је напредовала до те мере, да приватни сектор није данас релативно тако јак. Можда би било боље да се и у Уставу каже да се сва средства производње имају национализовати. Али, као што је рекао министар Хебранг, то је поред осталог и питање наших односа према иностранству. А, напослетку, није довољно само тек решити да се изврши национализација средстава производње, него је одмах ту и питање можемо ли је извршити. Ми бисмо преузели многе обавезе на себе када бисмо се решили да национализирамо сва средства производње. Ми морамо бити спремни да изградимо све што разградимо. Ми смо међутим највише препатили у привредном животу баш због тога што смо многе ствари разградили, а нисмо претходно друге изградили. У извесним моментима морало се тако поступити; али кад је реч о начелном ставу, по питању национализације средстава производње, он треба да буде саображен стварности, и ова глава IV сасвим је правилно поставила и решила то питање. Треба национализовати поступно, по „методи израстања“, кад и ако се национализација наметне у даном моменту.

Претседник: Има реч друг Владимир Симић.

Владимир Симић: Ја жалим што ме друг Ђуровић није разумео. У начелној дебати били су изложени аргументи за моје излагање. Ја нисам сматрао за потребно да их сада понављам, али је нетачно да сам огласио у начелној дебати казнено-правне санкције као неморалне, него сам у низу других аргумената казао и то да сматрам да је предуставна фаза једно, а фаза послеуставна друго, и да је данас поред политичког и привредног оздрављења потребно и морално. То се може тумачити и овако грубо као што је друг Ђуровић изнео па да се дода и реч неморално, а ја као правник знам врло добро шта су казнено-правне санкције и до којих граница оне могу да иду и изразио сам своју тежњу и своју жељу да се у погледу средстава производње у послеуставном периоду приступи једноме систему који ће бити и одређенији и јаснији.

Када се ради о аргументима, ја примам у целини излагања министра Хебранга и све његове аргументе, тако лепо изложене, али када се ради о 30% страног капитала и када тај проценат претставља, како он каже, нож у нашем срцу који треба извадити, ја постављам питање шта ће да буде ако се у приватном сектору у врло кратком времену, у разним облицима појави тај страни капитал у много већем проценту него што је данас. И баш ради разлога који су са

људске тачке гледишта разумљиви и кад се зна да је тај приватни сектор врло осетљив, то наговештава извесну опрезност у том погледу. Ја сматрам да би ова дискусија требало да остане у нашем кругу с обзиром на објашњења о експропријацији која је дао министар Хебранг, јер та објашњења баш потврђују оно што сам ја излагао, да се под тај појам може да подведе и оно што тамо не спада. Али без обзира на то, стоји чињеница да се то питање може законом да регулише и да у томе погледу државна власт, када буде мислила да је наступио моменат да се што преузме, може то законом да изврши. Али пошто сам ја прочитао врло срећну стилизацију, колико ми је остала у сећању, став 3 чл. 14, у којој је то било као могућност речено, ја сам то сматрао као инструменат у рукама врховне државне власти, и говорио сам тада о степенастом национализирању, када дође томе време. С друге стране, када сам видео да се тај проценат страног капитала може и да повећа, изразио сам још једну другу бојазност. Постоји динамичност у развоју привреде и ми нисмо у могућности да тачно предвидимо тај развој, ма да сви желимо да се национализација употреби у циљу општеномских интереса и ради организације привреде како је замишљена, па сам изразио бојазан да се, услед пропуштања да то у Уставу предвидим, не догоди да се погодује отежавању доцније национализације. Исто тако изјавио сам бојазан да се ти облици економске организације, коју ми у овоме моменту желимо, могу можда да извргну у друге облике које ми не би желели. Моје је мишљење, када постоје три сектора који сачињавају општу народну привреду, могуће је да се у развоју може доћи до облика које ми не можемо да предвидимо, а можда и не желимо.

Ради тога сам сматрао да то треба јасније стипулирати. Уосталом, и ја сам један од оних који одобравају ову главу пројекта Устава, јер она одговара и мојим уверењима и сматрам да ћемо тако доћи до времена када ће и остала средства производње моћи да се национализирају.

Претседник: Има реч друг Хебранг.

Andrija Hebrang: Smatram da u pogledu nacionalizacije nema među nama načelne razlike. Kod formulacije predzadnje i zadnje alineje člana 18 bile su odlučujuće različite okolnosti i, da se tako izrazim, taktički razlozi. Međutim, ako Odbor stoji na stanovištu da tu alineju treba određenije postaviti, možemo o tome diskutirati na temelju konkretnih prijedloga. Koliko sam obaviješten, u Odboru Skupštine naroda pao je prijedlog da se prvobitna formulacija te alineje malo ublaži. Taj je prijedlog i usvojen. Prema tom prijedlogu na kraju

člana 18, predzadnja alineja, dodaje se rečenica „Zakonom će se odrediti u kojim će se slučajevima i u kojoj visini dati naknada vlasniku” za eksproprijiranu imovinu.

Zadnja alineja toga člana imala bi glasiti: „Pod istim uvjetima mogu se zakonom nacionalizirati pojedine privredne grane ili poduzeća, ako to traži opći interes.” Time je u članu 18 posve određeno i jasno rečeno sve što je potrebno o privatnom vlasništvu, eksproprijaciji i nacionalizaciji vlasništva i o naknadi.

U diskusiji je bilo nabačeno i pitanje naših budućih odnosa sa inozemstvom poslije izvršene eksproprijacije ili nacionalizacije stranog kapitala. Jasno je da se mi ni poslije nacionalizacije stranoga kapitala nećemo i ne možemo zatvoriti u naše nacionalne granice i prekinuti privredne veze sa vanjskim svijetom. Naprotiv, interesi naše zemlje, njene obnove i daljnje izgradnje iziskuju da proširimo svoje privredne veze i sa onim državama čiji će građani biti pogođeni nacionalizacijom. Te veze treba da budu raznovrsne i svestrane. Ne isključuje se čak ni mogućnost ulaganja stranog kapitala u našu privredu, ako bi to iziskivali interesi naše zemlje. No, jedno je sigurno, da strani kapital neće moći ulaziti u novu Jugoslaviju pod kolonijalnim uvjetima kao što je ulazio u staru Jugoslaviju. Kao što je poznato, strani je kapital ulazio u staru Jugoslaviju pod uvjetima kolonijalnog izrabljivanja našeg prirodnog bogatstva i radne snage. Vezujući se sa vladajućim kapitalističkim klikama, strani je kapital stvorio sebi i čvrste političke pozicije u našoj zemlji i ograničio njenu političku i ekonomsku nezavisnost. On je u velikoj mjeri rukovodio i našom vanjskom politikom i privrednim razvitkom naše zemlje. To pripada prošlosti. Pod takovim uvjetima strani kapital nikada više neće moći ući u našu zemlju. Ako će interesi razvitka naše zemlje nalagati da otvorimo vrata ulasku stranog kapitala, on će moći ući pod točno određenim okolnostima. U tom će slučaju biti podrobno razrađeni uvjeti, određeni okviri i osigurana naša kontrola.

U diskusiji je nabačeno i pitanje „moralnog ozdravljenja”. To je, nesumnjivo, aktuelan problem kad je riječ o našoj privredi. Vjerojatno je drug Simić na to mislio kad je govorio o moralnom ozdravljenju. Sve nezgode, peripetije i zloupotrebe, što su se događale od oslobođenja do danas, odnose se na period kada smo u velikim razmjerima kažnjavali narodne neprijatelje i oduzimali njihovu imovinu. Ali, to je bilo neizbježno. Mi smo te velike ekonomske promjene izvršili s neizgrađenim, često nesposobnim pa i nepouzdanim aparatom. Zbog toga nismo bili u stanju da na tu veliku i raznovrsnu imovinu svuda i na svakom mjestu stavimo sigurnu ruku i da njome upravljamo pošteno i racionalno. Točno je, da je pod tako-

vim okolnostima razvučen, upropašćen i opljačkan ne baš mali dio narodne imovine. No, mi smo u tom periodu znatno ojačali i izgradili naš državni i privredni aparat, stekli smo i nagomilali veliko iskustvo i na mnogim mjestima očistili naš aparat od nepoštenih i špekulantskih elemenata. Nema bojazni da bi se sve te negativne pojave ponovile kod nacionalizacije. Sa postojećim aparatom, koji će se i dalje učvršćivati i osposobljavati, bit ćemo u mogućnosti da u času eksproprijacije ili nacionalizacije pojedinih poduzeća i grana postavimo takove uprave koje će osigurati državnu imovinu i nesmetani rad eksproprijiranih ili nacionaliziranih poduzeća i grana.

Drug Đurović je u diskusiji podvrgao kritici rad saveznih organa.

On predbacuje savezним organima da su ograničili djelokrug rada narodne vlasti u Srbiji i preuzeli mnoge njihove poslove. Zatim dodaje da smo nekim republikama na pr. Makedoniji dali punu slobodu. Savezni su organi došli u Beograd prije svršetka rata. Kao najhitnija zadaća u tome času bilo je pitanje pokretanja naših fabrika, ekonomskog oživljavanja u cilju što veće pomoći frontu. Kao drugi problem bilo je pitanje opskrbe stanovništva u gradovima i selima. U to vrijeme znatni dijelovi Hrvatske i Slovenije još nisu bili oslobođeni. Nacionalni je komitet došao u Beograd sa znatnim aparatom. Preuzeli smo stara ministarstva i njihov aparat koji smo temeljito očistili. To je omogućilo da počinjemo rješavati najvažnije privredne probleme. Aparat Srbije je bio mnogo slabiji. Savezni su organi raspolagali sa većim sredstvima i većim mogućnostima. U cilju opskrbljivanja stanovništva i oživljavanja trgovine pokrenut je rad zemljoradničkih zadruga. Njima smo dali kredite od pola milijarde dinara. Osnovan je i cijeli niz državnih trgovačkih ili mješovitih poduzeća. Tada se još nije postavljalo pitanje oštrog razgraničenja kompetencija između saveznih i federalnih organa. Mnoga su se pitanja mogla privremeno uspješno rješavati samo preko saveznih organa. To je nametao rat i opća situacija koju smo zatekli.

Danas smo mi već daleko odmakli od onog stanja. Prijedlog Ustava točno propisuje političke i privredne kompetencije saveznih i republikanskih organa. Polazeći od tih propisa i naoružani velikim praktičnim iskustvom, izradit ćemo naš federativni sistem tako da će se točno znati ko je za što nadležan i odgovoran.

Dosadašnje iskustvo pokazuje da imamo dva skretanja od pravilne linije: jedno u pravcu centralizma, koje negira kompetencije federacije, a drugo u pravcu separatizma, koje negira kompetencije Savezne vlade. Nosioce takvih shvatanja nalazimo i u saveznom aparatu i u aparatima zemaljskih vlada. Pro-

pisi Ustava daju nam ne samo pravni temelj, nego i jasnu liniju. Na temelju toga moći ćemo voditi uspješnu borbu protiv oba skretanja.

Moram napomenuti da sam se kao Hrvat našao na nezavidnom položaju, gdje je trebalo raditi brzo i odlučno. A sada mi neki Srbijanci — što u šali, što ozbiljno — prigovaraju da sam kao Hrvat postao centralista. (Smeh). No nisam ja zahvaćao samo u probleme i stvari na teritoriji Srbije. Morao sam zahvatiti i u Vojvodini gdje se narodna imovina bezdušno upropaštavala i razvlačila na sve strane. Morali smo isto tako zahvaćati i u Hrvatskoj i Sloveniji i Makedoniji. No jasno je da smo najčvršće mogli držati stvari koje su bile bliže nama. U Hrvatskoj, Sloveniji bilo je lakše, jer se tamo još na slobodnom području izgradio i osposobio aparat koji je po oslobođenju preuzeo poslove tih zemalja. Toliko sam htio reći, da ne ispadnem kao centralista koji ograničava prava Srbije i Srba.

Претседник: Има реч Михаило Ђуровић.

Михаило Ђуровић: Ја сам говорио о том преузимању власти овде у Београду само да бих истакао ту такозвану „методу израстања“, која се тада препоручивала за одређивање надлежности код нас, метода која ни тада, по мом мишљењу, није била добра, али која по овој материји, коју сада расправљамо, може бити добра. Фактички није за ову седницу да расправља да ли је Главни народноослободилачки одбор Србије био у стању или није да прими онај део власти који му је припадао. Моје је дубоко уверење да је то био у стању. Он је и временски дошао овамо у Београд кад је дошао и Национални комитет, а имао је и довољно људи да би могао извршити организовање послова на терену. Ми ћемо о томе, ако хоћете, други пут говорити. Само не могу да примим да је тим људима недостајала добра воља или да су људи били неспособни за вршење послова које су имали да врше.

Д-р Драгољуб Јовановић: Хоћемо ли наставити сад или сутра?

Претседник: Да ли сте се ви јавили? Имате реч.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја сам захвалан другу министру Хебрангу што се осврнуо на мој говор, који је он са слушао, и што је на тако стручан начин, са пуно искуства, одговорио на неке примедбе које сам ја учинио у генералној дебати. Једино бих морао да му кажем да се мој приговор није односио само на главу која се сад наставља и која спада у његов ресор, него и говорећи о етатизму, и говорећи о сељаштву, и говорећи о спољно-политичким обзирима, ја сам више имао у виду нашу државну праксу досада и убу-

дуће него сам текст, а нарочито него ли главу о економском државном уређењу. И због тога, његов одговор мене у пуној мери задовољава. Нема разлике међу нама у погледу државног сектора, или како смо то назвали, јавно-правног сектора. Напротив, још 1940 године, — ја ћу молити за допуштење да цитирам неколико реченица из тога доба, — ми смо рекли ово:

„Као што се техника ставља у службу човека, тако се економски живот подвргава контроли заједнице. Потребе и интереси људи који раде јесу највиши закон привредног и друштвеног уређења. Приватни сектор не укида се одмах, али се он трпи само уколико не штети општим интересима и уколико одговара посебним условима извесне привредне делатности. Задружни сектор мора се стално развијати, како у области кредита и потрошње, тако у области производње. Најзад, јавно-правни сектор, — помогнут задружним и синдикалним организацијама, — узима све више маха, нарочито у основним индустријама и у великом саобраћају. У пољопривреди, приватни облици рада остаће најдуже, али ће се допуњавати, поправљати и усавршавати задружним и другим заједничким методама рада.“

На другом месту у самом програму Народне сељачке странке изричито се каже:

„Привреда ће се делити на три сектора: јавно-правни, задружни и приватни. Државна политика ће повлашћивати прва два сектора, на штету трећег.“

Када је реч о задругарству, оно није схваћено као једна идеја, као нешто што је универзалан лек, како је то у једном чланку друг Михаило Вучковић лепо нагласио, него као један инструмент. У програму Народне сељачке странке речено је:

„Задругарство ће бити главно средство за спровођење привредног плана. Купујући првенствено од задруга, продајући искључиво задругама, снабдевајући их обилно кредитом, дајући им разне повластице, — радна демократија стварно ће учинити задруге обавезним.“

Најзад, када је реч о државном сектору, ја цитирам из нашег програма ово:

„Спољна и унутрашња трговина биће под надзором јавних власти. Држава ће имати свој апарат за увоз и извоз робе. Помоћу тога апарата, а кроз велике задружне центре, држава ће владати целокупним увозом и извозом, унутрашњом разменом добара и потрошњом, како у погледу количина, тако у погледу цена. Тиме ће се поправљати наш положај према другим државама које су се оградиле царинским зидовима, олакшаће се закључивање трговинских уговора и онемогућити картели, који вештачки одржавају ви-

соке цене индустриским артиклима. Картели ће се потпуно забранити, као штетни по друштвене интересе. Осигуравајућа друштва прећи ће у државне и самоуправне руке, уколико њихово пословање не преузму задружне централе.“

Ја мислим да сам овим цитатима, за које се извињавам што сам их навео, показао да људи који деле моје погледе немају ништа против једног великог и моћног државног јавно-правног или опште-народног сектора. Сва објашњења која је друг Хебранг дао о томе да је јавно-правни сектор био не само користан него и спасавајући у ономе периоду у коме је наша држава била разорена ратом, све те аргументе ја примам као потпуно исправне.

Исто тако, када је реч о привредном плану, сви смо такође сагласни. Томе немам ништа да замерим. Напротив, сматрам да је привредни план толико потребан да је то једна историска нужност, не само код нас него у целом свету, нарочито у земљама овако разореним, али тражимо да привредни план узме у своју службу не само државни или јавно-правни сектор, него да узме у своју службу и цео задружни сектор, па и један велики, по могућству највећи део приватног сектора. Тако смо ми нагласили у програму Народног фронта Југославије, где смо рекли да ће приватни сектор бити не само стављен под контролу, него учлањен у општи привредни план.

Друга примедба, како се друг Министар изразио, јесте „сељаштво као целина“. За разлику од других сељачких покрета, ми смо врло рано, пре 20 година, под именом Земљорадничке левице, истакли начело да село није јединствено, да сељаштво није јединствено. Сељаштво је читав један свет, као што је и град. Оно има више својих друштвених елемената, који су паралелни са елементима који се налазе у градовима. Зато један део сељаштва, радни део сељаштва, мора тражити ослонац, мора тражити свог савезника у граду. Ми смо се ту разликовали од других сељачких странака и других сељачких идеологија, које су такође тражиле савезника у граду, али га нису тражиле у радничкој класи и у напредним политичким покретима, него у грађанским покретима, у буржоаским странкама. За разлику од њих, ми никада нисмо говорили о сељачкој демократији, него о радној демократији, док нисмо дефинитивно формулисали своје идеје и рекли: сељачки социјализам. Говорећи о сељачком социјализму, ми се нисмо надовезивали на аграрни социјализам XVIII и XIX века, нити на народњаштво или есерство у Русији, него смо се надовезали на модерни раднички покрет који је свој израз нашао највише у Комунистичкој партији.

Позната је ствар, нарочито друговима из Београда, а

специјално другу Моши Пијаде, да је наша група, најпре Земљорадничка левица, а затим Народна сељачка странка, као свој принцип истакла сарадњу баш са комунистима, као најизразитијим претставницима радничке класе.

Према томе, отпада свака сумња у то да ја мислим да се село може узети као целина, да на селу нема класних разлика и да сељаштво као такво треба штитити. Оно што је мене руководило да говорим о сељаштву или о сељацима, то је тенденција коју сам ја осетио више у пракси него ли у самој теорији, у самој доктрини новог поретка, склоност да се са неповерењем гледа на сељаштво и да се у њему види један елемент који кочи, који бремза, који не допушта прогресу да иде напред.

Да видите да смо и о томе водили рачуна, ја ћу вам цитирати једну реченицу из статута наше странке. У нашем статуту предвиђено је како има да функционише месна организација Народне сељачке странке. У нашем статуту о томе пише: „У вођењу послова и прихватању предлога, веће се има увек руководити овим начелима: саслушати свакога, али при доношењу одлуке радије послушати сиромашнијег него богатијег, радије млађег него старијег, радије борбенијег него плашљивијег.“

То што смо ми предвидели у нашем статуту не може се нигде наћи. Тиме хоћу да кажем да иако говорим о сељаштву, ипак сам свестан разлика и категорија које на селу постоје.

Најзад, кад је реч о спољно-политичким моментима, ја могу само да потпишем оно што је друг министар Хебранг рекао, јер сам стекао утисак да он има пуно разумевања за обзире које морамо имати.

Ја користим његово присуство овде да, у вези са дискусијом која ће настати поводом четврте главе, поставим неколико тема које, мени се чини, нису у овој глави обухваћене, а по којима би требало да знамо, ако не какав ће бити уставни текст, бар каква се предвиђа државна пракса, да овде у Уставотворном одбору предвидимо смернице будуће праксе.

Ништа није речено о унутрашњој трговини. Ја мислим да би друг Министар могао да нас обавести, колико је то могуће, а ми ћемо видети да ли би то требало унети у Устав и нарочито специфицирати.

Друго, ништа се не говори о банкама и емисији новчаница, која ће очигледно бити у државним рукама. Ма да је то врло ретка појава у свету, ми смо такође предвидели у нашем програму да Народна банка мора бити државна установа. Према томе, ја нисам противу тога, али бих хтео да

се и то у извесној мери прецизира, ако не у Уставу, оно у уставној дебати.

Мора се нешто рећи о кредитима и о штедњи. Ми смо предвидели да се национална штедња не може поверити приватним банкама. Мислим да би у наш Устав требало да уђе да штедња народа треба да буде поверена само јавно-правним установама: државној банци, Земљорадничкој банци, Задружној банци, Поштанској штедионици итд.

Исто тако нема ни једне речи о осигурању, а оно је тако крупна појава у привредном животу, да у Уставу мора о њему бити речи.

О картелима такође нешто мора да се каже.

Исто тако, ја сам у своме говору у начелној дебати рекао да ме апсолутно не задовољава место које је у тексту Устава дато задругарству. Данас могу да кажем да је експозе друга Хебранга у великој мери одговорио мојим жељама и да је та ствар много правилније постављена него што сам ја мислио по гласу самога Устава. Он је много правилније схватио велику улогу коју задругарство може играти не само у организацији унутрашњег тржишта, него баш и у спровођењу општег привредног плана. Кад се говори о задругарству, ја ћу учинити извесне сугестије, како бисмо задругарству дали заслужено место. Чуди ме да ниједне речи нема у овом плану о Привредном савету, и друг Министар ће свакако моћи да нам то каже пошто му је сам на челу. (Андрија Хебранг: Има људи који хоће да га разјуре). Ја бих као сугестију навео да Привредни савет не треба да буде састављен само од министара и чиновника министарстава, него да буде заступљена и држава са својим организацијама, и да ту буду и синдикати и задруге. Дакле, држава, синдикати и задруге — све су то фактори који морају да учествују у вођењу плана и привредне политике.

У једном од најнапреднијих устава у свету, бар у Европи, у Вајмарском уставу, има једна примамљива одредба која би могла да нас у извесној мери инспирише: да се свима грађанима обезбеди човека достојан опстанак. Ја знам да би то могла бити фраза, али мислим да би могла да се једна таква платонска изјава учини, која не би могла да буде само фраза ако би се нешто конкретизирало, као што је друг Хебранг, говорећи о заштити малог сељака, рекао да он има читав низ мера које се имају спровести. Тако би тај принцип био стварност.

За то имамо још један пример. Говорећи о здрављу народа у чл. 35, каже се, врло језгровито: „Држава се стара за здравље народа...“, али се још каже да „организацији и контроли здравља служе болнице, санаторијуми, лечили-

шта, опоравilišta“, и то још све у првом начелном делу Устава. Мислим да би се нешто могло рећи у томе погледу и да се то доведе у везу са правом на рад о коме сам у начелној дебати говорио.

Најзад, кад је реч о национализацији, хтео бих да кажем неколико речи. Ја мислим да постоји један мали неспоразум о самом појму национализације. Тај појам се јавља после прошлог светског рата, нарочито у земљама средње Европе, где су велика добра, особито у Чехословачкој и Пољској, била у рукама странаца. И сасвим природно, нове државе, словенске државе, хтеле су да се ослободе притиска страног капитала, као што су се путем аграрне реформе ослободиле страног феудализма. Међутим, има други појам национализације који се може заменити речју социјализација. И ја мислим да је друг Влада Симић, као и сам програм Републиканске демократске странке, више мислио на ову другу ствар. Није хтео да употреби реч социјализација, да то не би изгледало револуција, али је рекао да нација има право да у своме поседу држи фабрике наоружања, фабрике цемента итд. (*Претседник*: То је прави смисао национализације).

Затим сам хтео да скренем пажњу да се овде у дискусији више треба да мисли на то шта треба да припадне нацији, заједници, а не шта да не припадне странцима.

Претседник: Реч има Андрија Хебранг.

Andrija Hebrang: U vezi s ovom glavom ponovno se nabacuje pitanje vanjske i unutrašnje trgovine. Svi se slažemo u tome, da država mora imati kontrolu nad vanjskom trgovinom. To pitanje nije sporno. Mi moramo imati kontrolu nad izvozom i uvozom, da bismo privredni razvitak zemlje držali čvrsto u rukama i spriječili domaće i strane špekulante da izvoze i uvoze u zemlju bilo onu robu na kojoj bi mnogo zaradivali, bilo pak onu pomoću koje bi ometali provođenje naše privredne politike.

Nesumnjivo da je unutrašnja trgovina vrlo krupan problem. Na taj se problem neprekidno spotičemo od oslobođenja do danas. Stari trgovački aparat je razbijen. On ne odgovara potrebama naše zemlje. Treba stvoriti nov i sposoban trgovački aparat za unutrašnju razmjenu dobara.

Pod konac rata i u prvo vrijeme poslije oslobođenja, razmjena je dobara bila skoro potpuno ukočena. Jedno smo vrijeme živjeli gotovo potpuno u prirodnoj privredi. Nismo imali trgovački aparat niti dovoljno novca za otkup poljoprivrednih proizvoda. Postepeno smo počeli oživljavati robni promet u zemlji i povezivati sve federalne jedinice u jedinstveni ekonomski sistem. Do sada smo već postigli vrlo mno-

go u oživljavanju unutrašnje trgovine. Djelomično smo se morali poslužiti sa starim trgovačkim aparatom u maloprodaji. Morali smo pristupiti i osnivanju novih, čisto državnih ili mješovitih trgovačkih velepoduzeća koja su ispunila prazninu, što je nastala propašću starih veletrgovina. Ta su poduzeća, doduše, daleko od toga da u svom praktičnom poslovanju budu dovoljno solidna i brza. No, ona su ipak odigrala i još uvijek igraju veliku ulogu u unutrašnjem prometu zemlje.

U vanjskoj trgovini držimo čvršće stvari u svojim rukama nego u unutrašnjoj trgovini. Već sam jednom istakao da 80% izvoza i uvoza vrše državna ili mješovita veletrgovačka poduzeća. To smo postigli zahvaljujući tome što se glavne pozicije u industriji, saobraćaju i finansijama nalaze u državnim rukama. Zahvaljujući tim pozicijama država je u mogućnosti da drži u šahu privatni kapital i spriječi njegovu špekulaciju u oblasti vanjske trgovine.

Mnogo gore stoje stvari sa unutrašnjom trgovinom na malo. Tu još ne držimo stvari u svojoj ruci. Privatni kapital iskorištava našu slabost i razvija veliku aktivnost. On je organizator crne berze i špekulacije u trgovini na malo. Na žalost, i pored svih napora, do danas još nismo uspjeli sa onih nekoliko stotina sitnih državnih trgovačkih radnji i zadrugama da istjeramo špekulantski kapital iz unutrašnje trgovine na malo. Po našoj ocjeni privatni trgovci drže u svojim rukama 75% naše unutrašnje trgovine na malo. Oko 20% otpada na zadruge, a svega 5% na sitnu državnu trgovinu. Te nam brojke pokazuju od kolike je važnosti forsirana izgradnja državnog i zadrugnog aparata. Privatni kapital, istjeran iz oblasti industrijske proizvodnje i vanjske trgovine, čvrsto se ugnjezdio u oblasti unutrašnje trgovine. To krije u sebi veliku opasnost. I s tom opasnošću moramo obračunati.

U diskusijama oko izgradnje našeg unutrašnjeg trgovačkog aparata stalo se na stanovište da zadrugama treba dati daleko veći značaj nego do sada. Zadruge treba izgraditi širom cijele zemlje i osposobiti ih za opskrbu sela industrijskim proizvodima i za otkup poljoprivrednih proizvoda i opskrbu industrije sirovinama i gradove i industriske centre živim namirnicama. Provođenju te linije čine se znatne smetnje na terenu. No mi ćemo morati povesti borbu da te smetnje uklonimo. Bez izgradnje razgranate državne trgovačke mreže na malo i zadruga, nećemo moći istjerati privatni kapital iz oblasti unutrašnje trgovine. Kod izgradnje novog trgovačkog aparata moramo voditi borbu protiv špekulantskih tendencija, koje postoje i u državnim poduzećima i u zadrugama. Taj aparat moramo osposobiti da posluje što jeftinije i da proizvodi što brže dođu do potrošača.

Napominjem, da nam od privatnih banaka ne prijeti ni-

kakova ozbiljna opasnost. U rukama se države nalaze komandne pozicije u bankarstvu. Ostalo je još nešto privatnih banaka, no one su gotovo sve osiromašile ili propale u toku okupacije. Njihove se fiktivne aktive neće nikada realizirati. Konfiskacijom imovine narodnih neprijatelja država je postala suvlasnik u mnogim privatnim bankama. Poslovanje privatnih banaka svedeno je, može se reći, na nulu. Prerano bi bilo zakonski i formalno ukinuti ili nacionalizirati privatne banke. Iz svega se ovoga jasno vidi da je uloga privatnih banaka beznačajna i da državno bankarstvo može u potpunosti zadovoljiti kreditiranja naše privrede i pomoći njen daljnji razvitak.

Pitanje Narodne banke nismo do sada mogli riješiti. Poznato vam je da je imovina Narodne banke u obliku deviza i zlata odvezena u inostranstvo. U inostranstvu se nalazi njena uprava i njen guverner. Ta je banka do nedavna važila kao banka kraljevine Jugoslavije. A i danas je još mnogi tako zovu. Pitanje Narodne banke bilo je usko vezano s pitanjem priznanja nove narodne vlasti. Zahvaljujući smetnjama koje se čine s raznih strana, naša država nije mogla doći do imovine Narodne banke. Nismo mogli postaviti ni novu upravu ni novog guvernera, jer se njen „legalni“ guverner nalazi u Londonu. On je odbio naše opetovane zahtjeve da se vrati u domovinu.

No sada se situacija izmijenila. Ovih će dana biti riješeno i pitanje Narodne banke. Ona će dobiti novu upravu i svoj statut. Ima razloga koji govore za to, da Narodnu banku ne treba odmah podržavati, nego da još kratko vrijeme ostane kao dioničarsko društvo. No nije daleko vrijeme kad će se staviti na dnevni red njeno podržavljenje.

Država ima veliki broj akcija Narodne banke u svojim rukama. Osuđen je čitav niz narodnih neprijatelja, dioničara Narodne banke. Njihovo je vlasništvo konfiscirano i te su dionice prešle u državno vlasništvo. Poznato vam je da je kraljevski dom od 10.000 dionica Narodne banke imao 3.600 dionica. I te će dionice prihvatanjem Ustava i proglašenjem Republike preći u državne ruke. Držeći većinu akcija Narodne banke u svojim rukama, bit ćemo u stanju provoditi svoju finansijsku politiku i prije njenog podržavljenja.

Umjesne su primjedbe što su pale u diskusiji o kreditiranju i štednji. O tome treba reći nešto u Ustavu. (Moša Pijade: I o kartelima). No držim da je nemoguće zakonom propisati da privatnici ne mogu svoj novac ulagati u privatne banke. Nizom ekonomsko-političkih mjera možemo uloge u privatne banke svesti na najmanju mjeru. Vrlo ograničen djelokrug rada privatnih banaka onemogućuje nagomilavanje novca u njihovim tresorima. Osim toga, država i njene banke pružaju apsolutno jamstvo ulagačima za njihove uštedevine. To im

jamstvo, međutim, privatne banke ne mogu pružiti. Izgradnjom sistema banaka za kredit i štednju i eventualnom izgradnjom zadružnih kreditnih organizacija i organizacija za štednju i njihovim vezivanjem za državnu banku bio bi zatvoren krug. Privatnim bi bankama, dok one još postoje, ostalo vrlo malo mogućnosti davanja kredita i primanja uloga na štednju.

Ponovno su stavljene primjedbe zašto u Ustav nije ništa unijeto o Privrednom savjetu. Smatram, kao što sam to ranije istakao, da o tome ne treba ništa reći u Ustavu. Pitanje Privrednog savjeta je pitanje Savezne vlade. Da li će on ostati i ubuduće i u kom obliku i sa kojim kompetencijama, to je stvar Savezne vlade. Član 89 Ustava predviđa da Savezna vlada može dio poslova iz svog djelokruga prenositi na užu savjet ministara. Sadašnji Privredni savjet nije sastavljen od činovnika kao što se to ovdje spomenulo. U Privrednom se savjetu nalaze ministri privrednih resora. Činovnici stručnjaci dolaze na njegove sjednice sa savjetodavnim pravom. Ustav omogućuje osnivanje takvih savjeta. (*Glasovi*: To su savjeti ministara). Onakav široki savjet kao što ga vi predlažete postoji u Bugarskoj. (*Jedan glas*: A osiguravajuća društva?). U nacrtu Ustava nema ništa o osiguravajućim društvima, jer još diskusija nije završena. Međutim, prevladuje mišljenje da osiguravajuća društva treba podržaviti. Dosada je osnovan veliki osiguravajući zavod. On je preuzeo i ekspropriranu imovinu njemačkih osiguravajućih društava u našoj zemlji. Držim da bi u Ustav nešto trebalo da uđe o osiguranju. Osiguranje neće trpjeti ako ukinemo privatna osiguravajuća društva, jer Državni zavod za osiguranje može uspješno vršiti funkcije osiguranja. (*Jedan glas*: A karteli?). I odnos prema kartelima treba propisati Ustavom. Ja ću odmah formulirati svoj prijedlog. Smatram da je pogriješno govoriti o ograničenju kartela. Ustav mora izričito propisati zabranu privatnih kartela koje smo mi već praktično razbili i uništili.

Претседник: Ја лично после ове дискусије не бих имао ништа нарочито да кажем. Хтео сам само да се осврнем на казнену праксу о којој је говорио г. Симић, кога сам ја разумео да би желео да се ослободи те казнене праксе као некакве море. Међутим, могу да кажем да и данас имамо у разним нашим надлештвима многе молбе за помиловања и амнестије по разним кривицама појединих припадника Културбунда и другим тешким кривицама које заслужују по десет година принудног рада и конфискацију имања, али ја не видим разлога да ми после Устава можемо да се одрекнемо кажњавања за такве случајеве. Ми данас нисмо могли да дамо никаква помиловања, јер су случајеви врло тешки и људи су заслужили да буду на принудном раду и да им се одузме целокупна имовина. Према томе ако буде та-

квих случајева, и та пракса после биће оправдана. Сасвим је друга ствар ова пракса што се овде има да да отштета а тамо по казни остаје се без отштете.

Ја мислим да смо данас довољно дискутовали, а за сутра после подне можемо узети у претрес поједине чланове.

Данашњу седницу закључујем, а идућу заказујем за сутра у 16 часова.

(Седница је закључена у 20.40 часова).

Седма седница

(18 децембра 1945)

Почетак у 16.20 часова.

Претседавао претседник **Моша Пијаде**.

Претседник: Отварам седму седницу Уставотворног одбора. Молим секретара да изврши прозивку.

Секретар д-р Макс Шнудерл прозива чланове Уставотворног одбора.

Претседник: Пошто је присутан довољан број чланова за рад, молим секретара да изволи прочитати записник прошле седнице.

Секретар чита записник шесте седнице Уставотворног одбора од 17 децембра 1945 године.

Претседник: Има ли примедба на записник? (Нема). Пошто примедба нема, записник се прима и оверава.

Прелазимо на дневни ред: наставак дебате о четвртој глави нацрта Устава. Пошто смо јуче водили дискусију у начелу о овој глави, сада прелазимо на дискусију о појединим члановима, са евентуалним предлозима за измену и допуну.

На реду је члан 14. Жели ли ко да говори о томе члану.

Има реч друг **Московљевић**.

Д-р Милош Московљевић: У овом првом ставу члана 14 није добра интерпункција, управо нема је никакве, тако да се смисао не разуме као што треба. Ја бих зато предложио да се у другом реду после речи „јесу“ ставе две тачке, а у трећем реду после речи „државе“ стави запета, а исто тако да се стави запета после речи „организација“, тако би ствар била много јаснија. Реч „или“ могла би се изоставити, а ако би остала онда би морале доћи запете.

Претседник: Што се тиче интерпункције могли би усвојити, али ово „или“ треба да остане.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја мислим такођер да морамо овај први став исправити тако да послјије ријечи „опште-народна“ ставимо „или“, а исто тако послјије ријечи „државе“ мора доћи запета, јер би се иначе могло схватити да је све то државна имовина.

Сад о другој алинеји, предзадњи редак где стоји „радио веза јесу“, мислим да треба да буде „радио веза опште-народна су имовина“.

Д-р Драгољуб Јовановић: Добро је овако.

Милош Рашовић: Ја бих хтео извесно објашњење. Овде кад се говори о средствима жељезничког и ваздушног саобраћаја, зашто је изостављено речног и поморског? О томе се ништа не говори.

Андрија Хебранг: Није случајно што је изостављен поморски и рјечни саобраћај. Ви знате да су Енглези за вријеме рата ставили своју руку на наше бродовље и да су их искоришћавали за своје потребе. Пошто је рат свршен, дошло је вријеме да нам се то бродовље врати. На темељу нашег законодавства постоје правни основи за повратак тих бродова. Међутим, враћање бродова налази на велике потешкоће. Те су потешкоће двојаке. Министарство ратне морнарице Велике Британије не враћа нам бродове, а и власници тих бродова који се налазе у иностранству такођер спријечавају повратак бродова. Енглези су на нашим бродовима за вријеме рата зарадили доста новаца. У фонду који је настао из плаћања осигурнине и подвозне тарифе налази се неколико хиљада фунти стерлинга. Наша Влада сматра да тај новац припада нама. Међутим, бродовласници емигранти траже да се те фунте исплате њима и да они са њима могу слободно располагати.

Бродовласници емигранти настоје да спријече повратак бродова у Југославију и због тога јер се боје да ћемо их национализирати. Због тога не би било паметно да у тај параграф ставимо поморски и рјечни саобраћај, јер би тада бродовласници још упорније искоришћавали своје везе с Енглезима и настојали да спријече повратак наших бродова у земљу. Пошто су нам бродови хитно потребни, не треба плашити бродовласнике и тјерати воду на њихов млин.

Милош Рашовић: Ту стоји „радио-веза“, да ли то обухвата јелу радио службу?

Сава Косановић: Требало би ставити радио-дифузија. То је израз који обухвата све: радио-телеграфију, радио-фонију и телевизију. Радио-веза може бити само радио-телеграфска веза, а радио-дифузија обухвата све. То је интернационалан израз. Зашто да га не употребимо? Кад

употребљавамо страну реч „акт“, зашто не би употребили реч радио-дифузија.

Претседник: Врло непознат израз. А да ли спада и телеграфска служба путем радија у радио-дифузију?

Сава Косановић: Спада све, и радио-телеграфија, и радио-телефонија, и телевизија.

Д-р Златан Сремец: И оно што ће још доћи на пољу радиопоније.

Д-р Анте Рамљак: Доста је онда да се каже „радио“.

Сава Косановић: Није доста, јер то може да се односи на радио апарат.

Претседник: Мислим да допуним друга Хебранга, али видите како је овде формулисао то уопште не би могао доћи, поморско и речно бродовље, зато што није у рукама државе. То би било тек проглашено. Забележене су овде ствари које су већ у рукама државе.

Андрија Хебранг: Ми бисмо могли унијети то да није таква ситуација.

Претседник: Као што смо имали у оном пројекту...

Д-р Златан Сремец: Једно питање. Ја не знам да ли је добро ово: општенародна имовина „у рукама“ државе, а није „у рукама“ имовина народних задружних организација, приватних физичких и правних лица. Ја питам да ли је потребно ово „у рукама“ државе као да други немају руке. Није ми то некако језично добро.

Претседник: То је добро. Ово: „општенародна имовина у рукама државе“ или је имовина народних задружних организација, или је имовина приватних физичких или правних лица.

Д-р Милош Московљевић: Црквена имања. то су „мртве руке“.

Влада Зечевић: Да ли ова реч „воде“ обухвата и лековите воде или би требало додати и „лековите воде“?

Д-р Златан Сремец: То је добро. То значи и лековите воде и текуће, Дунав, Сава. Вода може бити и минерална вода или текућица, река. Ми знамо да се Дунав изнајмљивао. Гроф Елц, (Један глас: Гроф Одескалки), мислим гроф Елц изнајмљивао је свој дио Дунава за риболов. Ово је добро, јер све обухвата.

Претседник: Има ли још ко да се јави?

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих хтео мало објашњење. Шуме, или бар веће шумске комплексе требало би унети.

Сулејман Филиповић: Другови, ја мислим да би било незгодно ставити и шуме, јер под шумама имамо разно-

лике облике, имамо приватне шуме, имамо државне шуме, имамо шуме задружне итд. итд. Имамо шуме које су оптерећене са сервитутом и кад би ставили и шуме, изазвали би велико нерасположење сеоских маса. Било би незгодно да их овдје уносимо.

Претседник: Не можемо ту уопште метнути „шуме“, јер не би одговарало стању. У Словенији, тек после аграрне реформе, једва нешто испод половине шума доћи ће у државне руке. (*Један глас:* Неће ни толико). Неће ни толико. Тек можда 30% шума доћи ће у државне руке. Све остале су у приватним рукама.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја говорим за велике шумске комплексе.

Претседник: Овде су забележене оне ствари које су у целини у рукама државе, које су већ у рукама државе или највећим делом. Ја бих на предлог друга Московљевића имао да кажем ово: оне две запете изгледају ми потребне и њих бих примио, али оне две тачке би ми јако сметале. (*Д-р Милош Московљевић:* Не правим питање). Молим. Ја примам две запете; он се одриче двеју тачака, тако смо се сложили. Дакле, у члану 14 иза речи „у рукама државе“ дошла би запета, а иза речи „задружних организација“ дошла би опет запета.

Милош Минић: Могу ли да у члану 14 испадну ове речи: „у рукама“.

Владин повереник д-р Јован Ђорђевић: То је врло јасно.

Милош Минић: То није неки правни појам.

Д-р Јован Ђорђевић: Како да није?

Милош Минић: Ја мислим да није. Шта је то: „у рукама“? Ми морамо употребљавати познате појмове.

Претседник: Има реч друг Ђорђевић да објасни ову ствар.

Д-р Јован Ђорђевић: Другови, ја ћу вам дати кратко обавештење о овим изразима које смо ми овде употребили и који се сада појављују као релативно спорни. Ми смо овде покушали да на основу наше већ остварене праксе, наших тековина, дамо једну правну формулацију извесних нових категорија својина, које су се код нас поставиле у складу са извесним нашим традицијама у имовинским односима и у вези са степеном развоја нашег економског, друштвеног и политичког система. Једна од тих нових категорија имовина, која мало мења карактер оне народне имовине која је позната већ у нашем народу, то је општенародна имовина. А држава као таква располаже и управља том имовином. Израз „у рукама“, чини ми

се да је врло јасан и одређен и да показује да је имовина народна, а да држава као претставник народа, као апарат у рукама народа, том имовином располаже, или управља преко разних својих органа, који ће се видети у другим члановима. Тај израз није традиционално правни, али потпуно одговара типу нове својине који се појављује у нашој новој држави. Мислим да нема бољег изрази од овога. То је врло јасно, јер се види да је имовина дата колективу или појединцу, да је дата народу, да је дата извесном народном колективу. Код ове опште народне својине држава се појављује као експонент општих народних интереса, као носилац свих тих правних односа. Јер: народ мора да има неко своје правно претставништво. Задруге могу да се појаве као носиоци те својине. Ово је потпуно у складу са општом теоријом права. (*Андрија Хебранг*: А не би ли могло да се каже уместо у „рукама државе“ речима: „под управом државе“?) То је мало ужи појам. А када се каже „у рукама државе“, онда значи право и располагања, и отуђивања и управљања. То је мало шири израз. (*Милош Минић*: Значи ово је својина државна?). Јесте.

Претседник: Па јесте.

Д-р Златан Сремец: А зашто долази ово: „у рукама“?

Д-р Јован Ђорђевић: Народна власт је народна и државна.

Д-р Златан Сремец: Мени је жао, другови, што се морам задржати мало дуже код ове фразе „у рукама“. Ми не говоримо о категоријама имовина. Ово, како је стилизовано, ја некако не могу да капирам. Мени нешто смета кад чујем „у рукама“.

Д-р Јован Ђорђевић: Ту није питање језика него је чисто принципијелно питање. Важно је ко управља опште-народном имовином. То је врло важна ствар за суштину. Народна имовина била је у рукама извесних општина и разних заједница које су биле у рукама капиталистичке државе. Сада долази нови карактер својине код нас.

Претседник: Другови, треба тражити реч. (*Д-р Милош Московљевић*: Ја тражим реч). Има реч д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Другови, после ових примедба и ове дискусије, ја видим да је било оправдано да се ова интерпункција коју сам ја предложио постави, јер без интерпункције добија се овај смисао стилизације каква је у пројекту Устава. После излагања професора Ђорђевића јасно је ако ставимо две запете, као што сам ја поменуо, да можемо изоставити оно „у рукама државе“. Ја сам зато предложио да дођу запете.

Ја имам још једну допуну. Не знам да ли бих је сада учинио или после када то дође на дневни ред?

Претседник: Можете сад.

Д-р Милош Московљевић: Ја бих предложио да се овде спомену и шуме. Мој шумски колега Филиповић већ је о томе говорио. Ја се са њим слажем. Ја сматрам да ипак треба нешто споменути и о шумама. Шуме су врло важан део општенародне имовине, или, ако не општенародне имовине, а оно општенародног блага. Ми морамо чувати те шуме.

Зато бих ја предложио да у члан 14 дође један нов став. Тај трећи став имао би да гласи овако:

„Подизање и експлоатација шума стоји под контролом државе, без обзира коме шуме припадају.“

Претседник: Има реч д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Ма да нисам стручњак у језику, али овако, с обзиром колико то има везе са логиком, чини ми се да не би могло да се прими ово тумачење другог Московљевића. То би могло у овом случају када бисмо казали: средства за производњу су општенародна имовина, или: у рукама. Напротив, овде је реч о томе да постоје три врсте, односно три категорије својине. Према томе ово „или“ уопште нема никакве везе, оно је контрадикторно, али рекли смо да примамо запете које је предложио друг Московљевић.

Коча Поповић: Ја бих хтео да питам да ли може да се реч „имовина“ стави раније, тј. да дође испред, да би се избегла евентуална критика.

Претседник: Нема потребе.

Милош Минић: Ја опет око овога израза „у рукама“. Мени се чини да би у Уставу требало да буде јасније речено. На пример, у рукама државе је једна секвестрирана имовина, чије питање није решено итд.

Претседник: Ми нећемо да изједначајемо општу народну имовину са државном имовином, јер за државну имовину имамо онај стари појам.

Д-р Анте Рамљак: Ја се исто враћам на овај параграф. Настојао сам да нађем неку нову стилизацију. Нашао сам да се овдје, збиља, не да ништа промијенити, ни ради јасноће, ни ради садржаја. Једино оне запете, које је предложио друг Московљевић, могу да се усвоје.

Ми правници знамо шта је имовина. Имовина није само власништво, могу бити и други правни наслови који садржавају имовину једног лица, па према томе и државе. Према томе, држава може имати имовину са разним насловима.

ма. Овај израз „у рукама“ је врло добар. Због тога сам ја за то да овај члан остане онакав какав је, допустивши само оне промене са запетама, које је предложио друг Московљевић.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих предложио да се ставе две тачке и онда да се изврши набрајање — један, два, три.

Претседник: Не може, јасније је овако, без ове две тачке.

Д-р Јован Ђорђевић: Ако би се ставиле две тачке, то би било и сувише административно набрајање. То не иде у Уставу.

Претседник: Молим да се осврнете сада на овај предлог друга Московљевића о шумама, који гласи: „Подизање и експлоатација шума стоје под контролом државе, без обзира коме шуме припадају.“

Реч има друг Сулејман Филиповић.

Сулејман Филиповић: Ја се не бих сложио с тим пошто већ у чл. 16 Устава стоји овако: „Управљање и располагање општенародном имовином одређује се законом. Општенародна имовина стоји под нарочитом заштитом државе“. Дакле, то се односи и на државне шуме итд. А приватне шуме су стварно по нашој организацији и данданас под надзором државе. (Д-р Милош Московљевић: Може се та организација променити). Не може се промијенити јер се предвиђа израда привредног плана. Тај привредни план обавезује све власнике шума. (Д-р Милош Московљевић: Треба да се Уставом загарантује, јер привредни план може да се мења. — Један глас: Само, привредни план није чаробно средство). Ја мислим, кад бисмо узели у обзир саму Србију, не би било згодно да се то уради. У Србији, имате 60% шума које нијесу државне. Тек сада ће се можда повећати за 10%, тако да ће бити 50% државних, а 50% приватних. Предложена стилизација унијела би непотребну бојазан и забуну.

Д-р Милош Московљевић: Ја мислим да је друг Филиповић у контрадикцији са оним што је малопре рекао. Он је малопре рекао да није потребно да се то унесе у Устав, јер се по привредном плану и организацији, шуме налазе под контролом, а сад каже да то у Србији не може бити.

Сулејман Филиповић: Наравно, то се сад још не спроводи у живот, али је задатак Министарства шума да организује ту службу тако да и подизање шума и њихова експлоатација не може ићи без плана. Ја би хтео да се то зага-

ранту је једном одредбом Устава. Молим да се још једном прочита предлог друга Московљевића.

Претседник: „Подизање и експлоатација шума стоје под контролом државе, без обзира коме шуме припадају“.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим, другови, да је овај предлог, који је учинио друг Московљевић, већ потпуно омогућен овим нашим Уставом. Што се тиче државних шума, оне су обухваћене привредним планом, као што рече министар Филиповић. Што се тиче приватних шума, које се добром већином налазе у рукама малих сељака, контрола над њима налази се у такође у рукама државе, јер цео приватни сектор, по одредби чл. 15, налази се под контролом привредног плана. Дакле, према томе и приватни сектор државе, односно експлоатација, налази се под контролом државе. Према томе не бисмо имали разлога да једном специјалном одредбом, која би могла још више да заплаши наше средње сељаке, унесемо једну такву енергичну одредбу, јер Устав иначе држави даје све могућности контроле и укључивања. Мислим да је та одредба сувишна. То је све предвиђено општим одредбама у Уставу.

Претседник: Ја бих о томе нешто рекао. Овај члан, како је сада предложен, у неку руку је одломак члана каквак је раније био у пројекту. Тамо је стајао овај пасус: — сва рудна и друга блага итд., али иза њега долази и пасус где се говори да држава може законом национализовати потпуно или делимично тешку металну индустрију, руднике, поморски и речни саобраћај, банке итд. Сада је отпало, и допунићемо у једном другом члану по оном предлогу, како су јуче усвојили у оном другом Одбору. Сада ми имамо да се ту говори само о оним средствима која су у потпуности у рукама државе, а не говоримо о оним другим средствима која су делимично у рукама државе, као што су шуме, пољопривредна добра и извесне фабрике — текстилне, кожарске, трговачка предузећа итд. Ми о тој другој имовини коју држава има, али је нема у целини, не говоримо. (Д-р Милош Московљевић: Говори се о спољној трговини). Али се говори о њеној контроли. (Д-р Милош Московљевић: То ја исто тражим). Можда је ипак потребно да се шуме помену. И мислим да би требало да урадимо исто онако као код спољне трговине: шуме су под контролом државе. (Сулејман Филиповић: Онда је бољи Московљевићев предлог. — Д-р Милош Московљевић: Ту мора држава да закорачи у приватно власништво, да натера ове људе да поведу рачуна о шумама. Погледајте околину Београда, Обреновац, Умку, нигде нема шума).

Реч има министар д-р Васо Чубриловић.

Д-р Васо Чубриловић: Код шума је један специјалан случај. То је објекат који се да уништити у року од неколико дана и недеља, ако је у приватним рукама. Ту морамо бити необично опрезни. Ви, Претседниче, знате да смо избегли то питање да унесемо још у аграрној реформи, јер смо се бојали те сече. Ако унесете у Устав да су шуме под непосредном контролом државе, оно мало забрана што имају, људи ће исећи. Ово што Московљевић тражи то се да регулисати законом. А ако се то унесе у Устав, изазваћемо непотребну забуну и пропаће шуме. Пошумљавање и планско искоришћавање, све се то може регулисати законом. Свет који има поседе и иначе је заплашен, а нарочито они који имају шуме, и сада постоји опасност да не страдају те шуме. (*Претседник:* Сећате ли се како смо оно формулисали?) Ми смо дефинисали да ћемо законом посебно регулисати питање шума.

Претседник: Реч има Милош Рашовић.

Милош Рашовић: Ја признајем да би једна оваква одредба изазвала код нас у Црној Гори велико нерасположење и узнемирење, јер су код нас све шуме племенска својина, и то сиромашних племена. Ја не вјерујем да ћемо ми изоставити контролу над експлоатацијом тих шума, али са оваквом једном одредбом изазвали би узнемирење јер је то скоро једина имовина тих племена.

Претседник: Реч има министар Влада Зечевић.

Влада Зечевић: Ја бих остао при тумачењу професора Ђорђевића због тога што овде треба одвојити да баш држава и данашње власти нису у односу према шумама оно што је била Југославија, која је заиста искоришћавала и секла шуме. Данас је то државно и држава има довољно могућности да може шуме да сачува од злоупотребе и касапљења с једне стране, а с друге стране познато је сваком сељаку и грађанину да не сме сећи шуме без одобрења органа власти. Свако мора да тражи одобрење за сечу и своје властите шуме. Зашто сада не веровати властима да ће сачувати шуму и зашто правити непотребан страх таквом одредбом, кад имамо могућности да то законом уредимо.

Претседник: Реч има Миха Маринко.

Миха Маринко: Ја мислим да није реч о томе да ће се са једном малом формулацијом плашити. (*Претседник:* О, још како!). Баш би формулација да је шума под контролом државе као њено одгајање и искоришћавање потпуно одговарала, јер то је фактично раније и било. Узмимо за пример Словенију. Она је типична земља шума. Тамо је било забрањено сваком па и власнику шуме да сече шуму, а да

се не обавезе да би у извесном периоду опет засадио. У Словенији неће нико помислити да је то претња, а ипак је то прилично велика ствар кад имамо приличну анархију. Оно што је речено у погледу искоришћавања шума пре рата, заиста је тако. Ми се сећамо Шипада и других предузећа, која су пљачкала државну шуму.

Претседник: Реч има д-р Анте Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: Ја мислим да ово што је друг Московљевић предложио већ стоји у Закону о шумама. Баш не овим ријечима, али то стоји. Досада је била пракса да нико није могао сјећи ни приватну шуму без одобрења. Да ли је сада та одредба потребна, која већ стоји у Закону, да се унесе у Устав, то ви пресудите. Ја сматрам да није потребно с обзиром на оно што је уопште речено да сва имовина стоји под контролом државе, па према томе и шуме. Ако се наведе, нијесмо погријешили много, а ако се не наведе, опет нијесмо погријешили.

Претседник: Чини ми се данас, кад читате извештај са окупних скупштина, ви видите да се свуда жале на дивљу сечу, на упропашћивање шума. Ја постављам питање: није ли то једна ствар која изазива потребу да се нешто каже о томе. Ту се не прети са експлоатацијом шума итд.

Д-р Милош Московљевић: Могли бисмо то појачати па да не кажемо својина него да кажемо: шума је опште-народно благо. (*Иван Гранђа:* Ја нијесам правник, али знам да су приватне шуме по закону и досада стајале под контролом).

Сава Косановић: Најбоље је казати да држава врши заштиту шуме, и предлог г. Московљевића би се могао примити.

Претседник: Како би било да некако кажемо „у циљу заштите“ или тако некако.

Д-р Милош Московљевић: Могло би се рећи: „Шума је од општег народног значаја“, или „има општи народни значај“.

Претседник: Могло би се рећи: „У циљу заштите шумског блага“ (*Један глас:* Шумско благо су и гљиве), или „шуме су под нарочитом заштитом државе“. (*Један глас:* Тако је добро).

Миха Маринко: Боље је оно друго, јер на пример у Македонији треба нарочито гледати на подизање и експлоатацију шуме, то је тамо проблем.

Сулејман Филиповић: Треба водити рачуна да ту има разних ствари: подизање, чување, експлоатација итд.

Претседник: Онда да кажемо овако: „Држава води нарочиту бригу о заштити, подизању и експлоатацији шума“.

Сулејман Филиповић: Ја бих рекао да су оне „под нарочитом бригом државе“.

Влада Зечевић: Шуме су у државној привреди од великога значаја и зато то треба нарочито истаћи.

Претседник: То је за новине, а не за Устав.

Онда да оставимо овако: „Држава води нарочиту бригу о заштити, подизању и експлоатацији шума.“ (Један глас: Прво да дође подизање па онда заштита).

Д-р Драгољуб Јовановић: Не, прво има да дође заштита, па онда подизање.

Секретар чита члан 14 са изменама да у првом ставу после речи „државе“ као и после речи „задружних организација“ дође запета. Даље да у другом ставу место речи „радио-веза“ дође „радио-дифузија“ и као нов став да дође „Држава води нарочиту бригу о заштити, подизању и експлоатацији шума.“

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да би требало да остане „радио-веза“ а не да се остави „радио-дифузија“.

Сава Косановић: Ово „радио-дифузија“ је интернационалан појам који обухвата више ствари које треба овде да се замисле.

Претседник: Да кажемо онда просто „... пошта, телеграф, телефон и радио итд.“.

Сава Косановић: Али то се онда обично мисли само на радио-апарат, а не на целокупну радио службу. Радио-служба се развија. Кад смо већ на једном месту употребили реч „акт“, зашто не би и овде употребили једну интернационалну реч која је свуда већ уведена.

Д-р Јован Ђорђевић: Ипак је најбоље да се каже „радио-веза.“

Претседник: Кад се каже акт, то онда разуме сваки сељак који је води парницу.

Друг д-р Јован Ђорђевић има код овога члана један предлог.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја имам предлог за други став члана 14, који гласи: „Сва рудна и друга блага у утроби земље“, јер израз „земљи“ може да се двосмислено тумачи: и на површини земље, а може да буде схваћен и у територијално-политичком смислу. (Д-р Драгољуб Јовановић: А која су друга блага осим руда?). „У утроби земље“ наш је израз (Д-р Драгољуб Јовановић: А шта се налази испод земље?).

Претседник: Нафта. Да ли се нафта рачуна у руде? (Д-р Златан Сремец: Рачуна се.)

Андрија Хебранг: Не треба рећи ни „у земљи“ него само „блага“. (Д-р Драгољуб Јовановић: Добро је да остане „у земљи“).

Д-р Јован Ђорђевић: Зато што има нарочитог значаја, треба прецизности ради да стоји „у утроби земље“.

Андрија Хебранг: Држим, да предлог за измену овога члана „сва рудна и друга блага у утроби земље“ не би био добар, јер ми на површини земље имамо рудна блага. Сматрам, да је довољно ако се каже: „сва рудна и друга блага, воде извори итд.“ без „у земљи“ или „у утроби земље“.

Д-р Јован Ђорђевић: То је неодређено. Онда значи благо и дијаманти и брилијанти у рукама некога човека. Мора да стоји „у утроби земље“.

Андрија Хебранг: Не може се тако разумети, јер се из целог текста види да су то рудна и друга блага као што је угаљ и руда за индустрију, јер се даље говори о изворима природних снага.

Д-р Јован Ђорђевић: „У утроби“ значи и на површини и доле у вези са земљом. Ја мислим да је израз „у утроби“ технички израз који се употребљава и у рударству и одговара ономе што кажу Руси: „у недрима земље.“ Ја не бих имао ништа против израза „недрима“ али тај израз не одговара српском језику.

Д-р Драгољуб Јовановић: Не треба ни једно ни друго, довољно је рећи „у земљи“.

Претседник: Ако се изостави реч „земљи“ онда оно друго благо губи свој смисао. А која су друга блага? (Андрија Хебранг: Све руде, извори, природне снаге, итд.) Говори се о ономе што се налази у земљи, не у земљи као територији као што су Словенци превели у де-жели. Дакле, говори се о благу које се налази испод земље.

Д-р Јован Ђорђевић: Ако се каже: „У утроби земље“ онда се ту подразумева све што је везано са земљом и налази се у земљи без обзира да ли је то рудник или производ. Зашто ту реч да не употребимо кад је та реч одомаћена у нашем језику.

Михаило Буровић: Та реч апсолутно није одомаћена у нашем језику.

Д-р Јован Ђорђевић: Одомаћена је, јер се та реч „утроба“ употребљава и у народним песмама и овом речју се тачније прецизира, јер израз „у земљи“ може да изазове двосмисленост.

Сава Косановић: Да кажемо: „која се ископавају из земље“.

Д-р Милош Московљевић: Кад се каже „рудна“ да ли

се тиме подразумева све што се из земље вади? (Д-р Златан Сремец: (Јесте). Онда казати: „Сва рудна блага“

Д-р Јован Ђорђевић: Свако благо у земљи није руда. Сулејман Филиповић: Све рудно богатство.

Претседник: То је благо.

Д-р Милош Московљевић: Благо значи и стока.

Претседник: Не значи стока кад је рудно благо. Ваљда нема руда рогове. (Смех).

Д-р Драгољуб Јовановић: Ако је новац нађен?

Д-р Јован Ђорђевић: Све што се нађе: стари споменици, старе вароши, све припада држави. То су разна блага.

Д-р Драгољуб Јовановић: Зато је добро речено „у земљи“, а у утроби земље је и вулкан.

Д-р Милош Московљевић: „У земљи“ може да се разуме у држави.

Д-р Јован Ђорђевић: Многи ће разумети ове речи „у земљи“ — у држави. Видели сте малопре словеначки превод како је навео друг Пијаде. Ми смо имали пуно разних предлога из народа, где се људи питају на шта се то односи, да ли у утроби земље или у држави. Ми смо мислили да ће то сваки разумети као ми, али људи не разумеју.

Претседник: Ја бих вас молио да усвојите предлог друга Ђорђевића. Ове речи „у утроби земље“ ствар јако поправљају и чине је јаснијом. (Д-р Драгољуб Јовановић: Онда ставимо „на површини и у утроби земље“).

Д-р Јован Ђорђевић: Како на површини?

Михаило Ђуровић: Да ли вам је познат израз „Tagebau“? Тај израз је познат у рударству и у експлоатацији руда. То није у утроби земље него на површини.

Претседник: Колико је то на површини земље? Је ли то изнад површине земље? (Михаило Ђуровић: То је на самој површини). Колики тај површински слој може бити дубок и колико је испод површине? Он је у земљи и везан је за земљу.

Д-р Јован Ђорђевић: Ако се каже на површини, онда то може да се односи на свако благо на површини земље.

Претседник: Кад се не можемо сложити овако, онда да зауставимо дискусију, па да прегласавамо.

Владимир Симић: Па добро, нека буде онда: „на земљи и у утроби земље“, пошто кажете да може да буде и нешто одозго.

Претседник: Молим, ја мислим да пређемо на прегласавање.

Д-р Анте Рамљак: Ја мислим да се овако може разумјети, јер се овдје, без обзира на превод на словеначки, ми-

слидо на земљу у значењу „Erde“, а не у значењу „Land“. Ја мислим да може овако остати.

Претседник: Молим, ја ћу ставити на гласање.

Д-р Јован Ђорђевић: Другови, и у Скупштини народа било је о овоме речи, па се стало на гледиште да је потребно рећи „у утроби земље“.

Претседник: Стављам на гласање члан 14. (Чита први став члана 14). Ко је за ово, нека дигне руку. (Сви дижу руке). Да пређемо на став други. (Чита став други). Ко је за овај текст, са ознаком „у утроби земље“, нека дигне руку. (Већина диже руке). Ко је против, нека дигне руку. (8 чланова Одбора дижу руке). Сада молим, ко је за то да се место „радио-веза“ у другом ставу стави „радио-дифузија“ — нека дигне руку. Мањина чланова Одбора је за „радио-дифузију“, а већина за „радио-везу“. Прелазимо на став трећи: „Држава води нарочиту бригу о заштити, подизању и експлоатацији шума“. Прима ли се овај став? (Сви чланови Одбора одговарају: Прима се). Четврта алинеја овога члана гласи: „Спољна трговина је под контролом државе“.

Д-р Драгољуб Јовановић: Није ништа речено о унутрашњој трговини. Могло би се ставити ово: „У унутрашњој размени добара држава ће се старати да буде што мање посредника између произвођача и потрошача“.

Д-р Јован Ђорђевић: То је програм.

Д-р Драгољуб Јовановић: Није програм. Зашто? Затим, мене чуди да се друг Министар задовољава овом реченицом о спољној трговини. То је мало рећи „под контролом“. Његов јучерашњи експозе је изразитији и јаснији. Или, могло би да се каже: „Унутрашња и спољна трговина под контролом државе“.

Андрија Хебранг: Има ту разлике и ја не бих био за то.

Д-р Драгољуб Јовановић: Знам да има разлике, али би требало рећи.

Претседник: Реч „контрола“ је тежа реч. Кад би се казало, рецимо: држава остварује контролу над банкама, онда то значи као да сте их узели у државне руке. И кад кажете: „Спољна трговина је под контролом државе“, онда то значи као да је држава спољну трговину узела у своје руке. А за унутрашњу трговину не може тако да се каже.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја мислим да је мало рећи само „под контролом“.

Д-р Јован Ђорђевић: Ту је све обезбеђено. Постоји контрола уопште, и контрола, и ми смо у стању да унутрашњу трговину контролишемо.

Д-р Јерко Радмиловић: Мене интересује један случај који је од значаја за Далмацију. Чија ће бити својина вода која извире у мојој кући? Мени изгледа да би овдје требало додати уз ријеч „воде“ ријеч „минералне“ или „љековите“.

Претседник: Ја нисам добро разумео. Да ли сте мислили на лековите воде у Далмацији, или на обичну воду и какво је схватање далматинског сељака — да ли да то буде општеномодно, или оног сељака на чијем имању извире?

Д-р Јерко Радмиловић: Ако је љековита, да буде општеномодна. Имамо један типичан случај код нас. Најбољи извор љековите воде у Далмацији, тако звани Рачићев, извире у Рачићевој кући. Сада се наши препиру о томе чија је то вода.

Владимир Симић: То је чист случај експропријације.

Претседник: У таквим случајевима имамо пропис о експропријацији и одредби о општеномодној имовини.

Д-р Васо Чубриловић: Биће донет закон који ће то обухватити.

Andrija Hebrang: Smatram, da je posve dovoljno ono što je rečeno o vanjskoj trgovini. To je dovoljno i zbog toga, što već danas faktički postoje veletrgovačka poduzeća preko kojih vršimo sav naš izvoz i uvoz. Namjerno nismo stavili da se proglasi državni monopol nad vanjskom trgovinom, jer je to posve suvišno. Naša formulacija omogućuje prema potrebi i veći elasticitet u organizaciji vanjske trgovine. Zato bi bilo suvišno, a ponekada možda i štetno, staviti „državni monopol“. Posve je dovoljno ono što je rečeno da se vanjska trgovina nalazi pod kontrolom države. Nitko ne može bez posebne dozvole nadležnih državnih organa trgovati sa inostranstvom. Naša dosadašnja praksa potvrđuje da je osigurana kontrola nad izvozom i uvozom. Od cjelokupnog izvoza i uvoza 80% ide preko naših državnih veletrgovačkih poduzeća. Ostalih 20% otpada na tzv. sitne „švercerske poslove“, koji će s vremenom sami po sebi otpasti kad se ekonomske prilike kod nas i u inozemstvu srede. Dakle, kad kažemo da je vanjska trgovina pod kontrolom države mi smo se time potpuno osigurali od svih domaćih i inozemnih špekulanata koji bi htjeli svojim poslovanjem ometati naš ekonomski program i uređenje naših ekonomskih odnosa sa inozemstvom. Prema tome ne stoji tvrdnja, da je stav o vanjskoj trgovini formuliran široko i neodređeno i da bi to netko mogao zloupotrijebiti.

Drugo je pitanje naše unutrašnje trgovine. Suvišno je da se formulira poseban paragraf o unutrašnjoj trgovini. Ono što predlaže Dragoljub Jovanović već se provodi u praksi. Mi imamo Zakon protiv špekulacije i privredne sabotaze. Taj Zakon

propisuje da je zabranjena verižna trgovina i da posredništvo u razmjeni dobara treba svesti na najmanju mjeru. Zbog toga je suvišno da se proširuje član 15.

Претседник: Ја бих поставио питање да се размисли: да ли треба и где треба унети неке друге ствари. Картели су свакако предвиђени. Да ли ћемо нешто рећи о емисионој банци, о кредиту, о осигурању, о Привредном савету, о принципима буџетирања. Треба имати то на уму, па то предложити тамо где се мисли да је томе место. Можда би картелима било место овде.

Андрија Хебранг: Њима је место у другој алинеји чл. 18, која гласи: „Нико не сме употребљавати право приватне својине на штету народне заједнице“.

Претседник: Онда ћемо тако поступити у том погледу. Изволите чути чл. 15.

Секретар чита чл. 15.

Д-р Драгољуб Јовановић: Пре свега, предлагем да се први став чл. 15 подели на три реченице, и то не само из стилистичких разлога, него и из разлога самог развоја мисли и програма Устава. Према томе, прва реченица би гласила: „У циљу заштите животних интереса народа, подизања народног благостања и правилног искоришћавања свих привредних могућности и снага, држава даје правац привредном животу и развоју.“ Друга реченица би гласила: „У истом циљу она израђује и спроводи општи привредни план, ослањајући се на државни и задружни привредни сектор“. Трећа реченица гласи: „Она врши и општу контролу над приватним сектором привреде“. — Е, сад, ту може доћи и оно о избегавању посредника. У другом ставу чл. 15, у претпоследњем реду, предлагем да се после речи: „синдикалних организација радника и намештеника“ дода реч: „задружних“, и онда би дошао завршетак чл. 15: „и других народних организација“. Тиме би се такође и задруге искористиле за спровођење привредног плана, поред синдикалних и других народних организација.

Претседник: Има реч Димитар Влахов.

Димитар Влахов: Ја не сакам да зборуам против овој член на Уставот, но сакам да ја потврдам нуждата да прими овој член таков каков е.

Тука се зборуе за стопанскиот план и за това нашата држава да добие еден правец, нашата држава да го диригира стопанскиот живот. За оваа цел има да се изработи еден стопански план. Разбира се, нашата држава е федеративна држава, Федеративна Народна Република Југославија. На стариот режим во Југославија, ние Македонците, не би далé това право, затоа што стариот режим во Ју-

гославија по отношение на Македонија беше еден колонијален режим, не само во политички смисол, но владееше социјално, национално, културно и економско угнетување.

Ние во Македонија имаме сега само сто фабрики, во кои работат све шест хиљади работници.

Анрија Хебранг: Подиѝи ќемо нове фабрики.

Димитар Влахов: Ние имаме големо рудно благо, кое не е уште испитано. Во рудниците работат сега сем 2.700 души.

Сакам во целоста да го подупрам тој член и да истакнам дека имам полна вера во централната југословенска власт во Белград, бидејќи сум сигурен дека таа власт ќе спроведуе таква политика, која ќе биде во интересот на Македонија, и на Србија, и на сите народи на Југославија.

Го исползум случајов да го искажам неодобрение и протест против думите, кои се чува пред неколку дена, имено да спремо Македонците и спремо Хрватите треба да бидеме построги. Това се думи кои не одговараат на принципите на новата Југославија, а исто така не одговараат и на принципите на кои се базира овој Устав.

На крајот ја зајавувам, дека ќе гласам за овој член, таков каков е.

Претседник: Има реч друг Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја држим да би оваква стилизација чл. 15 какву предлага г. Јовановић сасвим изменила физиономију економске структуре нове Југославије. Ми бисмо на тај начин створили неку нову врсту дириговане привреде која не одговара нашем ставу и у тој диригованој привреди постојао би неки државни план. Овако, меѓутим, како сада стоји у пројекту, да држава даје правац привредном животу путем општег привредног плана, тиме точно је речено оно што одговара нашој новој економској политици. Стога мислам да овај члан не би могли да мењамо по предлогу господина Јовановића. Једино би се могла мало исправити грешка у погледу речи: општег привредног плана.

Што се тиче предлога да се поред осталих организација унесу у овај члан и задружне организације, оне су веќе обухваћене у Уставу саомом овом стилизацијом, а поред тога Устав говори у једном нарочитом члану о тој важној организацији и зато не би било потребно да се још што овде нарочито истиче.

Д-р Милош Московљевић: При крају овога чл. 15 каже се да се држава поред осталих ослања и на друге народне организације. Какве су те друге организације? Ја мислам да би било потребно рећи: привредне организације.

Претседник: Не, ту се мислило на све масовне организације, и на Народни фронт, и на омладину, уопште у широком погледу на све друштвене организације које су важне у том послу и које могу утицати на привредну контролу.

Милош Минић: И ја сматрам да треба да остане оваква стилизација каква је у пројекту. Она промена стилизације коју предлаже г. Јовановић не би могла да се усвоји, јер би она изменила смисао целог члана. Издвајајући у трећој реченици своје стилизације првог става посебно контролу над приватним сектором, г. Јовановић чини да се тачно не види смисао те контроле. Међутим, у овој стилизацији чл. 15 каква је у нацрту Устава види се да је та контрола једно од средстава помоћу којих држава даје правац привредном животу. Како је г. Јовановић издвојио у посебну реченицу да држава врши контролу над приватним сектором, изгледало би да је та контрола сама себи циљ или да је само ради ограничавања слободног развоја приватног сектора. Овако, међутим, како стоји у пројекту — ослањајући се на државни и задружни привредни сектор а остварујући општу контролу над приватним сектором — држава даје правац приватном животу, — то је правилно и добро речено, то чини целину и правилно оцртава улогу државе у привредном животу. Иначе би по предлогу г. Јовановића изгледало да је та контрола искључиво и само за то да ограничава слободу развоја приватног сектора. Према томе мислим да не би требало усвојити предлог г. Јовановића за измену стилизације чл. 15.

Претседник: Има реч друг Хебранг.

Andrija Hebrang: Drug Vlahov je u svom govoru naglasio, da je on za privredni plan i da Makedonija u tom pogledu ima potpuno povjerenje u Saveznu vladu. U staroj Jugoslaviji takvo povjerenje Makedonija ne bi mogla dati, jer je ona tada bila nacionalno ugnjetavana i ekonomski pljačkana. Ta je tvrdnja druga Vlahova posve razumljiva i opravdana. S tim u vezi želio bih istaći sljedeće:

U staroj Jugoslaviji nije bila moguća planska privreda kao što je predviđa naš Ustav. Između prvog i drugog svjetskog rata u mnogim se kapitalističkim zemljama štošta brbljalo o uvodenju planske privrede. U tom su se pogledu često našli na jednoj liniji reakcionarni socijalistički vodi i drugi buržoaski teoretičari. Po mom mišljenju za to su bila odlučujuća dva razloga: prvo, ogromni uspjesi planske privrede u SSSR-u naišli su na veliki odjek kod radnog svijeta u kapitalističkim zemljama i pobudili velike simpatije prema SSSR, i njegovoj planskoj privredi. To je natjeralo reakcionarne socijalističke

vode i druge buržoaske teoretičare da bi iz demagoških razloga govorili o mogućnosti planske privrede u kapitalizmu. Time su oni zapravo nastojali da radničku klasu skrenu sa pravog puta borbe za izvojevanje preduvjeta za plansku privredu i da šire iluzije o mogućnosti planske privrede u kapitalističkim zemljama; drugo, kapitalizam je između prvog i drugog svjetskog rata preživljavao teške i ozbiljne krize. Priče o planskoj privredi u kapitalizmu bile su sračunate na zavaravanje neupućenog svijeta. Agenti buržoazije su tim pričama nastojali radnim masama kapitalističkih zemalja dati „perspektivu” i uvjeriti ih da su krize, a sa njima i njihove patnje i bijeda privremene.

Mi moramo biti posve načisto s pitanjem, da je planska privreda nemoguća na staroj kapitalističkoj osnovi. Kod nas je planska privreda postala moguća i nužna zbog toga što se izmijenila privredna struktura zemlje i karakter vlasti. Osnovna sredstva za proizvodnju postala su narodno vlasništvo. Državni sektor industrijske proizvodnje, saobraćaja, finansija i trgovine postao je odlučujući za cijeli naš privredni razvitak. Oslanjajući se na te dominantne pozicije u privredi i na napore i polet radnoga svijeta, mi smo danas u mogućnosti ne samo da napravimo plan na papiru nego i da ga provedemo u život. Ono što je bitno i što omogućuje našu plansku privredu jeste činjenica da smo razbili kapitalističku strukturu stare Jugoslavije i izgradili novu privrednu strukturu. Bez te promjene strukture bio bi nemoguć plan i svjesno upravljanje privredom.

U kapitalizmu je nemoguća planska privreda. Kapitalistička privreda ima svoju zakonitost, a planska svoju. Planska privreda predstavlja potpunu negaciju anarhične kapitalističke privrede. Kapitalizam i planska privreda su nespojivi. Doduše, razne kapitalističke zemlje imale su i prije rata i u toku rata neke svoje planove pomoću kojih su pomagale razvitak ove ili one grane privrede. No to je još daleko od planske privrede. Dok postoji kapitalizam i kapitalističko vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, nemoguće je da kapitalistička država napravi općedržavni privredni plan za proizvodnju, raspodjelu, kapitalnu izgradnju, podjelu narodnog dohotka itd. U kapitalizmu se svi ti problemi rješavaju stihijno iza leđa ljudi, po zakonima anarhične kapitalističke privrede. Zato bi svi pokušaji kapitalističkih zemalja da zavedu plansku privredu morali svršiti neuspjehom.

Smatram da je paragraf 15 dobro formuliran. U njemu se jasno i nedvosmisleno kaže: „Država daje pravac privrednom životu i razvitku putem općeg privrednog plana, oslanjajući se na državni i zadružni sektor privrede, a ostvarujući opću kontrolu nad privatnim sektorom privrede.” Oslanjajući se na državni i zadružni sektor privrede, država je u moguć-

nosti da provodi kontrolu nad privatnim sektorom. Bez tog oslonca, ostali bismo visiti u zraku. Zato bi bilo besmisleno „kontrolu“ istrgnuti iz tog teksta. Kontrola države, istrgnuta iz tog teksta, izgubila bi svoj pravi smisao i ličila bi na običnu kontrolu što je zavode i sve kapitalističke države. Zato predlažem da se tekst člana 15 ne mijenja.

Nemam ništa protiv toga da se u drugoj alineji, pored sindikalnih organizacija radnika i nameštenika i drugih narodnih organizacija, doda i „zadružne organizacije“. Iako na drugom mjestu govorimo o zadružnim organizacijama, jasno je, ne može biti nikakova šteta ako se to ponovo naglasi da se država u provođenju privrednog plana mora oslanjati ne samo na radnike i njihove organizacije, nego i na seljake i njihove zadružne organizacije. Treba biti načistu s time da je nemoguća planska privreda bez čvrstog saveza radnika i seljaka i oslonca na zadruge. Seljačke će zadruge zauzimati u privrednom planu važno mjesto. One će odigrati veliku ulogu i u proizvodnji i u razmjeni dobara, u povezivanju naše poljoprivrede i industrije i grada i sela.

Коча Поповић: Ја имам по обичају стилске примедбе. У вези са излагањем друга Хебранга, у првом делу става 15, место „остварујући општу контролу над приватним сектором привреде“ треба ставити „спроводећи“ или „вршећи“.

Андрија Хебранг: Ја сам за „вршећи“.

Коча Поповић: У вези с тим на почетку другог дела § 15, где стоји „у остваривању општег привредног плана и привредне контроле“ треба ставити „у спровођењу“ или „вршењу“ општег привредног плана и привредне контроле држава се ослања итд.“. И најзад трећа примедба, мало више суштинска, јесте и ових „других народних организација“. Ја мислим да је и у одбору Скупштине народа томе учињена примедба. Ја мислим да ово „друге народне организације“ сувише су широка формулација која прецизира довољно о чему се ради. Али, с обзиром на карактер и линије Устава, не поричући да треба да уђу и задруге, мислим да би правилно и конкретно било рећи „и других организација радног народа“.

Претседник: Жели ли још ко да говори?

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих молио у вези са мојим предлогом.

Претседник: Онда дозволите и мени да кажем о вашем предлогу. Ја бих био исто противан да се мења прва алинеја у смислу предлога друга Драгољуба, зато што је овде како је речено, речено тако да је заокружљена целина. Оно цепање на три реченице није само цепање на реченице, него цепа саму ствар, разбија ону целину и ону повезаност

међу стварима, која је овде дата на један врло згодан, врло добар и правилан начин. Ја мислим да никако не треба да ми ту повезаност, која је овде врло добро изражена, цепамо.

Д-р Драгољуб Јовановић: Шта је тежиште — „даје правац“ или „привредни план“?

Претседник: Ја мислим, кад се лепо чита, та ствар постаје јасна. Имамо план у циљу заштите животних интереса народа, подизања народног благостања и правилног искоришћавања итд. Држава даје правац привредном животу и развоју. То је суштина. Чиме даје? Зашто ту тачка? Одмах се каже чиме: „путем општег привредног плана“, и одмах се каже које су главне снаге на које се ослања: „ослањајући се на државни и задружни привредни сектор“, вршећи општу контролу над привредним сектором. То је једна целина где ништа нема да климат. Та повезаност чини реалност ове слике која је овде дата. Ја бих молио друга Драгољуба да повуче свој предлог.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја сам баш хтео да одредбама чл. 15 дамо трајан значај. Привредни план је данас један од инструмената тога давања правца, али добро је да у Уставу пише да држава даје правац привредном животу и развоју, а у коме циљу, то смо видели. А као средство за давање правца употребљава се привредни план.

Ја сам чл. 15 поделио на три дела. И први и други део чине своје целине.

Најзад, трећа реченица имала би за циљ да тачно одреди место приватног сектора. Овако како је ту речено, друг Минић има право, да би контрола била мало неодређена. Међутим, ја сам предложио одмах да се каже: „Она врши општу контролу над приватним сектором привреде, како би га укључила што више у привредни план смањујући раздаљину између произвођача и потрошача.“

Како сам ја предложио, изграђена је читава доктрина. По данашњој стилизацији, међутим, цело тежиште ставља се на привредни план. Овако како сам ја предложио, много много је богатија формулација него што је предвиђено у овом тексту, јер се говори и о општем правцу и о привредном плану и о приватном сектору одређује се његова улога и задатак у привредном плану. Ја мислим да је ово много потпуније, а ништа се не смањује нити улога привредног плана, нити се умањује значај контроле. Напротив, прецизира се контрола. (Један глас: Сужава се контрола на трговину). Ми смо у програму Народног фронта рекли да ће приватни сектор да се укључи што више у организовање привредног плана.

Ја бих молио друга Министра да погледа мало ово раздвајање које сам ја предложио у чл. 15, које не иде за тим да нешто разбије, него да одреди свачије место. Држава даје правац привредном плану. То је један велики принцип који је већи и сталнији него привредни план. Можда ће сутра економија да пронађе нека друга средства него што је планирање. (Андрија Хебранг: Док ми живимо неће. — Д-р Јован Ђорђевић: Променићемо Устав).

Претседник: Онда би остало да прочитамо како треба да гласи члан 15. После ове дискусије члан 15 имао би да гласи овако: „У циљу заштите животних интереса народа, подизања народног благостања и правилног искоришћавања свих привредних могућности и снага, држава даје правац привредном животу и развиту путем општег привредног плана, ослањајући се на државни и задружни привредни сектор а остварујући општу контролу над приватним сектором привреде.

У остваривању општег привредног плана и вршењу привредне контроле држава се ослања на сарадњу синдикалних организација радника и намештеника, и других народних организација.“

Прима ли се члан 15 овако како је прочитан? (Прима се).

Д-р Златан Сремец: Ја бих био за то да се каже „и“ а не „а“. Јер већ приватна предузећа добијају задатке од државе. Ево и ми дајемо задатке из нашег Министарства.

Претседник: Не ради се о повезивању. Ми путем контроле, путем опште контроле, увлачимо приватни сектор у опште привредни план.

Д-р Златан Сремец: Није ту у питању само контрола. Приватна предузећа већ данас добијају задатке. Ја бих рекао да се каже: „и“.

Коча Поповић: Ја мислим да може да се каже „а“.

Д-р Јован Ђорђевић: Овде је једно принципијелно питање. Ја мислим да ово принципијелно питање тражи да остане: „а“. Ако ми оставимо приватни сектор где се налазе принципи капитализма, ми не можемо да му изменимо суштину. Тежи се да се изврши извесна контрола. Али извесне принципе не можемо да изменимо. Ја мислим да оставимо то „а“.

Претседник: Према томе, прима ли се члан 15 онако како је прочитан? (Прима се). Члан 15 је примљен онако како је сад прочитан.

Сад да питам да ли примате овај члан са „а“. (Коча Поповић: Не треба запете. Онда треба испред њега још једна запета). Немојте стављати сувише запета. (Коча Поповић: Испред „а“ требало би. — Д-р Јован Ђорђевић:

Ја мислим да не би требало). Мени смета свака запета. Мислим да смо данас обогатили Устав са две запете. Задовољимо се тиме.

Примате ли овај чл. 15 овако како је прочитан? (Примамо). Молим секретара да прочита чл. 16.

Секретар чита чл. 16.

Д-р Милош Московљевић: Мени се чини да је овај други став потпуно сувишан. Овде настаје несмисао. Каже се: „Општенародна имовина стоји под нарочитом заштитом државе.“ (Милош Мичић: Раније смо рекли: у рукама државе, а сад кажемо под нарочитом заштитом државе. — Андрија Хебранг: Може бити и у славим рукама).

Д-р Јован Ђорђевић: Овај чл. 16 дошао је после прилично дуге дискусије, чисто правне, о односима управљања и располагања појединих наших органа државне власти са извесном имовином. Ми смо раније имали разне имовине: општинске, среске, бановинске, окружне и друге. Ми ћемо и данас имати разне имовине: општинске, среске, бановинске, окружне и друге. Ми ћемо и данас имати разне имовине које ће се дати на располагање појединим органима државне власти, али ће то бити у вези са извесним планом и контролом. (Д-р Милош Московљевић: То је онда контрола, а не заштита). То је први став. Зашто је дошао овај други став? Како рече друг Хебранг, биће у славим рукама. Ми ћемо имати општенародну имовину којом ће располагати месни и градски одбори, али ту може бити рђавог економисања. Потребна је једна контрола о целокупном том управљању, располагању. Да бисте ту контроли имали над нашом народном имовином, ми смо унели овај став који даје могућност државној власти да има право да контролише, да обавља контролу и сигурност у располагању државном имовином.

Д-р Милош Московљевић: Ово објашњење мене не задовољава. Овде се говори о томе да ће општенародна имовина бити у славим рукама и сад одједном држава треба да заштити то слабо управљање. (Претседник: Немојте тако). Излази на то. Тако је професор говорио. (Д-р Јован Ђорђевић: Није). Можемо казати једно и друго: „заштитом и контролом“. Ако треба да се заштити, да се помогне, или ако је рђаво управљање, онда је потребна контрола.

Д-р Јерко Рдмиловић: Мислим да ова друга алинеја треба да остане. Из чињенице да прва алинеја наглашава да ће управљање и располагање општом народном имовином одредити закон, још није довољно дат садржај том закону који ће одредити управљање и располагање имо-

вином. И законодавац, односно ми, Уставотворна скупштина, треба да будућем законодавству укажемо на чињеницу, на потребу да кад буде доносио закон, да треба том закону да да такав садржај који ће нарочито заштићавати имовину државе, више него осталу имовину. Конкретно говорећи биће потребно да буду веће санкције за крађу државне имовине, него оне које ће бити предвиђене за крађу приватне имовине. И зато сматрам да је безусловно потребно да друга алинеја остане да би дала прави садржај оној првој алинеји, односно да би упозорила законодавца на потребу заштите те имовине.

Претседник: Реч има министар д-р Златан Сремец.

Д-р Златан Сремец: Ја сам то исто мислио. Ово у чл. 16, у другом ставу мора остати. Законодавац је поучен горким искуством са њемачким имањима, нарочито кућама, и онај ко је видео шта се догодило са том имовином, тај ће одмах пристати да то остане. Држим да је потпуно правилно да остане. Горко искуство нас је научило.

Претседник: Реч има д-р Анте Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: Ја бих упозорио само на ове савезне следеће чланове, на чл. 17 и 18, да се, опет не би враћали и тражили изразе. Ево видите: општенародна имовина стоји под заштитом државе; држава посвећује пажњу задругарству, зајемчује се приватна својина итд. Имамо, дакле, овде три ствари: штити општенародну имовину, задругарству посвећује пажњу, а приватна имовина се зајемчује. Онда, ако хоћемо да тражимо изразе, морамо сва три про-
брати.

Претседник: Ја ћу да говорим о оба става. Прво, ми кажемо да се законом одређује управљање и располагање општом народном имовином, тј. на који ћемо начин да с њом управљамо и располажемо. Ми до данас, тражећи те најбоље начине за вршење, управљање и располагање том народном имовином, још нисмо створили један закон о томе. Имамо разне уредбе и прописе, који су резултат једног развоја и тражења. Мислим да се тек сада израђује неки такав закон, јер већ имамо довољно искуства и можемо да поставимо један законски пропис да утврди управљање државном имовином, фабрикама итд. А ова друга алинеја односи се просто на заштиту те општенародне имовине. И она мора да буде ту. Тој имовини морамо да поклонимо нарочиту пажњу и нарочиту заштиту, зато што је то главни сектор, а у том погледу ми већ имамо Закон, још негде мислим од априла ове године, о заштити народне имовине. Може се рећи да се један део тога Закона налази у ра-

нијем Закону о сузбијању шпекулације и привредне сабо-
таже, јер у оном делу Закона о сузбијању привредне сабо-
таже има много казених одредаба за упропашћивање
разних привредних објеката, итд. Сваки човек, чиновник
и радник, који разара у државној фабрици и магацину тре-
ба да буде тешко кажњен за упропашћивање државне имо-
вине.

Прима ли се члан 16? (Д-р Драгољуб Јовановић: Друже
Претседниче, да ли није време да се између 15 и 16 члана
пре него што се пређе на ове опште одредбе о задругар-
ству, да се говори о Привредном савету. Ту је Министар,
а ја имам један предлог. — Д-р Јован Ђорђевић: То су орга-
низационе одредбе).

Реч има Андрија Хебранг.

Андрија Хебранг: Nemam nikakav prijedlog o Privrednom savjetu. Držim da Privredni savjet može postojati iako se u Ustavu o njemu ne govori. Privredni savjet je organ Savezne vlade. Savezna vlada ima pravo da osnuje cijeli niz organa koji su joj potrebni za provođenje njene politike na raznim poljima. Ako u Ustavu propišemo Privredni savjet, tada moramo odrediti i njegove kompetencije. Ustav jasno propisuje privredne organe i određuje njihovu kompetenciju. Na osnovu direktiva Vlade, Planska komisija izrađuje opće i godišnje privredne planove. Opći plan ozakonjuje Narodna skupština, a tekuće, godišnje planove potvrđuje Savezna vlada. Resorni ministri su odgovorni za ostvarenje plana u svom djelokrugu. Pretsjednik Planske komisije i Pretsjednik Kontrolne komisije su članovi Vlade. Tu su kompetencije jasno utvrđene. Ako bismo sada ovdje ubacili i Privredni savjet, njemu bismo morali dati čisto savjetodavni karakter ili bismo morali mijenjati sve spomenute odredbe. Do sada je Privredni savjet imao šire kompetencije no što se ovdje predlaže. On je privremeno bio organ sa nizom pomoćnih organa i utjelovljavao je u sebi mnoge funkcije koje se Ustavom razgraničuju. Iako se Ustavom razgraničuju privredne kompetencije, smatram da Privredni savjet treba da ostane i ubuduće. On može koordinirati mnoga pitanja i u praksu provoditi mnoge korisne stvari.

Може се diskutirati о томе да ли да Привредни савјет, у који би ушли министри привредних ресора, представници синдиката, задруга и других народних организација треба да има чисто савјетодавни карактер и такав би Привредни савјет под одређеним околностима могао бити од велике користи. На његовим би се сједницама могли претресати и проучити приједлози планова и директива. Тада би сви министри и представници задруга и синдиката били тачно упознати с намјерама и одлукaма. Они би те одлуке без посредништва могли преносити на своје установе и органи-

zације и вршити propagandu i mobilizaciju u cilju izvršenja odluka.

Претседник: Прихватајући ово што је казао друг Хебранг, могао бих вам рећи ово. Ако бисмо хтели говорити о Привредном савету, томе не би било места овде, него би се то могло казати у члану 89 где се каже да Савезна влада може пренети извесне послове своје надлежности итд. на уже савете министара итд. Ту би ми могли нешто рећи о Привредном савету и ту би могли привући у сарадњу претставнике разних организација итд. Ту је томе место, а раније не, јер би иначе то изазвало забуну.

Прелазимо даље на члан 17.

Секретар чита члан 17.

Претседник: Прима ли се члан 17? (Прима).

Секретар чита члан 18.

Претседник: Имамо овде једну формулацију коју је друг Кардељ усвојио јуче у Уставотворном одбору Скупштине народа. Предлог је овај: да се у трећем ставу иза речи „закон“ стави тачка и оне даље речи „и уз законску накнаду сопственику“, избришу, а да се дода нова реченица: „Законом ће се одредити у којим ће се случајевима и у колико дати накнада сопственику“. (Један глас: То је исто). Није исто јер је овамо било тако да се мора да да накнада. Али смо ми већ донели овде закон по коме се може земљиште одузети без накнаде, и ако оставимо овако неисправљено, онда могу да траже накнаду за одузето земљиште. (Један глас: Законом се може предвидети да се накнада не даје). Боље да стоји овако као што је измењено.

Владимир Симић: Ако се приватна својина експроприше, мора се дати накнада. (Један глас: Зашто да то не може да буде и без накнаде). Па оно све може да буде.

Д-р Јован Ђорђевић: У Америци кад су земљишта одузимања и експроприсана за грађење железница неком су давали, а неком нису давали накнаде.

Владимир Симић: Ако је тако, онда зашто ми овде зајемчујемо својину.

Михаило Ђуровић: Могао би се овде предвидети бар неки минимум. (Један глас: Није потребно).

Претседник: Ми смо великопоседницима и црквама одузели имања и не дајемо им никакву накнаду. То се тек почело спроводити и ако ово уђе у Устав да се накнада треба да да, сви ће се они позвати на Устав — да ми немамо право без накнаде да им одузмемо земљишта.

Д-р Васо Чубриловић: Ово свакако мора ући у Устав.

јер може бити случајева, и било је, да се рудна блага експропришу и да се накнада не даје.

Владимир Симић: Рудна блага нису никад била приватна својина.

Д-р Васо Чубриловић: Али ако су у њима направљене велике инсталације и за десет година извучила се помоћу истих корист, онда свакако да не треба да се да накнада.

Владимир Симић: За руднике је чисто и јасно да ником другом сем државе нису припадали.

Д-р Васо Чубриловић: А инсталације?

Владимир Симић: Инсталације су ствари које су или накнађене или се сматра да су амортизоване.

Д-р Васо Чубриловић: Узмите на пример експлоатацију рудника Трепче. Он је радио десет година. Људи су извукли из њега пет до шест пута више новца него што су уложили, па је ли онда право да им се плати инсталација? Ја мислим да њу треба експроприсати без накнаде.

Д-р Јован Ђорђевић: Имамо исто тако случајева са трасирањем железничке пруге, пробијањем тунела, грађењем путева итд.

Д-р Васо Чубриловић: У близини Београда имали смо случајева где је земљиште куповано на хектар, па су после сопственици тог купљеног имања тражили продајући на хектар много више него што је земљиште коштало. Или тражили су за неко земљиште које би требало експроприсати ради подизања пруга или неког главног пута итд., по три, четири и неколико пута више него што је вредело. Међутим грађење пруге или пута само собом подизало је цену земљишту.

Владимир Симић: Да ли се плаћа прометна или стварна вредност, то је друго питање. Никад раније није плаћана пуна вредност за експроприсано добро, али овде се каже кад ће да се плати.

Д-р Васо Чубриловић: Некада је плаћана већа вредност. Узмите на пример нека мала уска улица постане за 5—8 метара већа, и онда је право да се плати.

Милош Рашовић: Није овдје у питању хоћемо ли штитити приватну својину, али је фактички формулација овога члана у контрадикцији сама са собом. У члану 18 се каже: „Зајемчује се приватна својина и приватна предузимљивост у привреди“. То је једна потврда, а у трећем ставу доводи се у питање и каже се: „Приватна својина може се ограничити или експроприсати ако то тражи општи интерес, али само на основу закона и уз законску накнаду сопственику“ — ако се то нађе за сходно. Дакле, оно што сте обухватили аграрном реформом, то већ није приватна

својина, то је закон. Овдје се употребљава израз да се приватна својина може експроприсати и то без накнаде штете, а у првом пасусу зајемчује се накнада. Ставови овог параграфа су међусобно у контрадикцији. Ја бих предложио да се измијени, да не буде контрадикције.

Претседник: Нема ту контрадикције. Приватна својина и приватна предузимљивост у привреди зајемчују се, али ми смо одмах одатле почели са ограничењем. И ако бисмо ми сада тражили контрадикцију, ми би морали одмах да будемо против ограничења. Чим смо ушли у ограничење, ми можемо да ограничимо и право накнаде. Зашто ми примамо да нећемо злоупотребљавати то право на штету народне заједнице, да можемо експроприсати са накнадом? Шта смо онда зајемчили? Можемо и онда да питамо: шта смо зајемчили за експропријацију, шта смо зајемчили, кад га ограничавамо, шта смо зајемчили кад стављамо границе на експропријацију? А кад то нисмо тада поставили, зашто да поставимо код тога и да предвиђамо да ће бити и таквих случајева да не морамо дати накнаду, као што је случај аграрне реформе. (*Милош Рашовић:* Оно што обухвата аграрна реформа, није приватна својина). Однесеш 1.000 јутара земље и кућу и све што има и замак и шта ти ја знам, и живи и мртви инвентар са намештајем на великом поседу, и не даш ништа, однесете и цркви... (*Михаило Ђуровић:* Је ли то ограничавање или експроприсање? — *Милош Рашовић:* То није експропријација). Како да није експропријација?

Има реч друг Владимир Симић.

Владимир Симић: Ако је главни разлог био код њих питање аграрне реформе и њено спровођење, не постоји та опасност. (Чита члан 19).

Не може бити великих поседа. Закон је укинуо велике поседе. Чланом 19 потврђује се стање које је стварност, које је наступило и које је привремено народно претставништво спровело.

Не може бити великих земљишних поседа у приватним рукама ни по ком основу. И пошто их је раније било, они су законом већ укинати, па сада је то готово и свршено.

Светозар Вукмановић-Темпо: Да ли ће се остварити са накнадом или без накнаде?

Претседник: Наравно без икакве накнаде, пошто ту не може да постоји. То је јасно. Ми смо спровели аграрну реформу, и у Закону о аграрној реформи тачно је одређено колико је земљиште великих поседа, колики

је пољопривредни максимум и колики минимум који може имати лице које није земљорадник.

Владимир Симић: Све је то у уставној одредби чл. 19 у потпуности потврђено и поступак који је спроведен и начин на који је спроведен сада је потпуно санкционисан и то једном за свагда. То је ликвидација великих поседа; њих више нема, нити их може бити ни по коме основу. А то значи да ни по ком правном основу не може једно лице коме је извршено експроприсање великог поседа да постави захтев у погледу накнаде за одузети вишак.

Д-р Драгољуб Јовановић: Може да тражи накнаду.

Светозар Вукмановић-Темпо: Ако се не одреди, по овоме може.

Владимир Симић: Не може да тражи ништа. Ја сам о томе говорио у начелној дебати, а и раније, сматрајући да се спровођење социјализације свих средстава производње може да изврши, и онда не би смо падали у ове контрадикције. Ја лично не могу никоме ништа да зајемчујем што није зајемчено и изјављујем да као народни посланик не могу народу да зајемчим оно што нисам ничим зајемчио. Кад се зајемчује приватна својина, уз сва ограничења која су већ извршена и која ће се извршити, и кад треба да се у општем народном интересу спроведу извесна даља ограничења путем експропријације, онда, кад се говори о експропријацији, ја сматрам да никоме не могу потврдити да експропријација има онај смисао који је малопре дао друг Хебранг. Ја разумем да то може да буде и ја у основи против оваквог појма не могу да имам ништа, али онда га треба објаснити на други начин. Пошто се не ради о експропријацији, треба да отворено кажемо о чему се ради и да стилизујемо онако како јесте, а не како у суштини није. Аграрна реформа је спроведена, и у том погледу по мом дубоком уверењу не могу се постављати никакви захтеви па нема значаја што се ова накнада овде предвиђа. А ја ради умирења могу да вам кажем, да накнада при експропријацијама никада није претстављала еквивалент. То је могло да буде само у случају злоупотреба или извесних веза, али иначе у редовним случајевима никад није бивала еквивалент. Може да буде оно што је споменуо друг Чубриловић, кад се једна улица прокрчи, па остатак имања добија у вредности. Такве случајеве сте имали у Београду, где маса људи не само да није имала накнаду, него је чак доплатила због тога што је то имање добило извесну већу прометну вредност. То се у поступку регулисава и ту има врло много модалитета. Могуће је предвидети да та накнада буде већа или мања, може да се одреди поступак,

који се врши преко одређених комисија, саслушањем стручњака и да се и на тај начин у контрадикторном поступку установи оно што се хоће. Ако је то заморно, ако је поступак и сувише дуг, то је могуће скратити. Али ту је закон који ће одредити.

Д-р Јован Ђорђевић: Другови, ја се не бих сложио са излагањима друга Симића, иако сам правник. Експропријација је један појам који има интересантну историју, и политичку и правну. Путем експропријације са накнадом дешавале су се страховите експлоатације, нарочито у доба надирања младог капитализма у Америци, Енглеској и Европи, када су извесне велике компаније куповале јефтино терене и уствари експроприсале мале сопственике, па затим ступале у везу са извесним великим компанијама железница и разним другим и дајући та имања за једну крупну цену повећавале огромно вредност својих поседа и добијале често огромну накнаду — већу од износа које су давале приликом куповине земљишта. Зато чак и у приватном праву Енглеске и Америке има могућности да се експроприсање врши без икакве накнаде. Ја чак мислим да је став друга Симића контрадикторан, кад сматра да ми на овај начин сувише ограничавамо приватну својину, коју овде зајемчујемо. Ми је зајемчујемо уколико она има интереса за нашу привреду. Али све што је противно општем интересу, односно ако то тражи општи интерес, ми та средства стављамо у руке заједнице.

Ја мислим да друг Моша Пијаде има право кад каже да је ово уствари једно уставно оправдање депоседирања без накнаде великих поседа. Ја се не бих сложио са овим што каже друг Симић, да члан 19 даје потпуно право за депоседирање без накнаде. О накнади се уопште не говори, већ се само поставља принцип да нико не може имати велики посед ни по ком основу. С друге стране, смисао овога члана Устава уопште се не односи на прошлост, на оно што смо ми извршили, него на будућност — да се после аграрне реформе не може акумулирати приватна својина на земљишту, да се не могу стварати велики поседи. То је његов смисао. Према томе, овај став нам с једне стране омогућава да даље спроводимо аграрну реформу у смислу депоседирања великих сопственика, а с друге стране даје нам могућности да у општем интересу и заједнице и правде можемо да вршимо експропријацију извесних терена и објеката. Држава можда неће имати средстава да купи сва имања дуж једне пруге, а општи је интерес да се пруга проведе. Неки сопственици могу тражити накнаду. Ако држава не може да је да, дали ће је дати или не, ми не мо-

жемо да јој вежемо руке, већ јој морамо дати могућности да иде напред. И ја не бих рекао, нити бих се сложио с тим што је рекао друг Симић. Мислим да је сувише грађанско-правно тумачење израза експропријација, који је термин јавног права и који апсолутно предвиђа експроприсање без икакве накнаде. Овде се уствари мисли на извесне објекте и терене, а експроприсање средстава производње то већ регулише овај други став и кад вежемо тај други став за ово, видимо да водимо једну врло еластичну политику у смислу ограничења приватне својине.

Предвиђа се одузимање са накнадом и без накнаде, што је савршено оправдано чак и са гледишта грађанског права, а и код национализације, као што ћете видети из предлога који је друг Кардељ поднео Одбору другог дома, да се може под условом накнаде, или и без накнаде, извршити национализација или шира експроприсања извесних привредних грана или извесних предузећа. Зато ја мислим да би се ово могло усвојити са предложеним допунама, и тиме би се потврдило оно што је већ у пракси дошло, а у исто време би се осигурао правилан економски развој наше државе.

Претседник: Друг Симић треба да се увери да није добро поставио питање, и да не треба да га пече савест, као народног посланика, да би он зајемчио нешто што се не може испунити. Оно што је он сам навео побија његово тврђење. Кад је могућно да се у граду због просецања улице експроприше једно имање без накнаде зато што ће његова вредност скочити баш због тог просецања, онда зашто не можемо рећи у Уставу да има и таквих случајева где можемо извршити експропријацију без накнаде. Ми имамо случајеве где се по кривичном закону одређује казна конфискације имања без накнаде. Потребно је да у Уставу буде забележено да се у извесним случајевима може одузети имање и без накнаде, па било да је то казнена мера конфискације, или аграрна реформа, или како год хоћете. Ја мислим да ми тиме никога не варамо.

Милош Минић: Друг Симић каже да експропријација подразумева накнаду, али он схвата тај појам онако како је био одређен у законодавству старе Југославије. Ни у једном уставу на свету не стоји само реч експропријација, него се каже да она укључује и накнаду. Где год се говори о експропријацији, говори се о експропријацији уз накнаду. Не стоји то да реч експропријација има два значења. У уставу старе Југославије стајало је: експропријација уз накнаду. Нема експропријација у праву једно значење, а у теорији историских наука друго значење. То је одузимање

власништва, а да ли ће бити уз накнаду или без накнаде, то ће се законом одредити. У свима уставима стоји: експропријација уз накнаду. (*Један глас*: Има ли устава у коме се каже: експропријација без накнаде? — *Д-р Јован Ђорђевић*: Има у шпанском уставу). У уставима свих држава које су сличне нашој стоји: експропријација уз накнаду. Друг Симић ослања се на смисао те речи који је пракса старе Југославије дала тој речи. Јер, у старој Југославији кад се казало експропријација, разумевало се експропријација земљишта преко кога има да прође железница или пут, и да се има нешто да надокнади. Пракса је то тако радила, јер је у старом уставу стајало да се експропријација може вршити уз правичну накнаду. Друго је питање: од кога друг Симић жели да зајемчи приватну својину. Ко може да повреди ту приватну својину? Устав зајемчује приватну својину, а друг Симић је дао формулацију да се само законом може одредити кад се може експроприсати уз накнаду, а када без накнаде. Ми имамо у Уставу члан да народно претставништво може вршити измене Устава, за што је потребан квалификовани форум. Народ зајемчава приватну својину Уставом, али тај народ, преко свог народног претставништва, може да врши и измене и промене у Уставу. Разлагања друга Владе Симића нису на чврстом фундаменту. Овде се не даје право Влади да она решава питање о накнади, него се то право даје народном претставништву. То право припада народу, односно народном претставништву, јер оно може да врши измене и допуне у Уставу.

Влада Зечевић: У допуну тога да треба да уђе овај додатак, навешћу као пример мој приватни разговор са члановима Светог синода, дакле са највишим претставницима српске православне цркве. Прво што су ми они нагласили, то је да по чл. 18 Устава имају право на накнаду за одузета им црквена имања. Ја сам им рекао да је та ствар свршена Аграрним законом, али они сматрају да треба да добију накнаду. (*Владимир Симић*: Погрешно се надају). Ја сам им рекао као што је и гледиште друга Симића, да је та ствар свршена, и да немају права на накнаду. Зато је потребно то допунити, да се не изазива забуна и различити коментари.

Д-р Милош Московљевић: Мени се чини да је ову дугу полемику изазвала реч „зајемчује се“. Ја не бих употребио ту реч, зато што се стварно не зајемчује. Ја предлажем да се први и други став члана 18 споје и да гласе овако: „Признаје се приватна својина и приватна предузимљивост у привреди, али нико не сме употребљавати право приватне

својине на штету народне заједнице“. Ово спајање је потребно, јер су оба става у тесној логичној вези и не треба их раздвајати. Дакле, признаје се приватна својина, али се не може и не сме употребљавати на штету народне заједнице.

Д-р Јован Ђорђевић: Аналогије су често опасне. Неке ствари могу да се вежу, а неке не могу. Овде се не може вршити то везивање. Јер, тамо су други принципи а овде су други принципи и друга логика. Ми овде полазимо од принципа да ми приватну својину зајемчујемо, да јој држава даје гаранцију. То је из политичких и практичних разлога потребно, али поред те норме ми имамо још и извесних других норми и те норме морамо да издвојимо, јер оне претстављају компоненте нашега режима. Иначе, ако будемо везивали те ствари, ми ћемо можда још више неке да уплашимо и зато бих ја предложио да остане овако као што је.

Претседник: Ја мислим да овде није у питању само начин изражавања или нека политичка тактика него је у питању ствар принципијелна. Ми не укидамо приватну својину; није само реч о њеном признању, ми јој дајемо гаранцију, и сваки који има приватну својину треба да зна да му је ми зајемчујемо. Ми нисмо још у томе добу развитака да укидамо приватну својину. Зато мора да остане да ми њу зајемчујемо, али уз то долазе извесна ограничења, а таквих ограничења има чак и у најкапиталистичкијим државама. Због тога мислим да треба да остане да се зајемчује приватна својина и приватна предузимљивост, јер ми и приватну предузимљивост јемчимо, омогућујемо приватну иницијативу, али постоји контрола државе која не допушта да приватна својина буде упућена на штету опште целине, на пример на експлоатацију радника тако да власник мора унапред с тим ограничењима да рачуна, па ако му се не мили да ради под тим условима, он нека или прода некоме другоме или поклони, како хоће. Ми треба да останемо при томе да зајемчујемо приватну својину, али и да ставимо да закон одређује у којим ће се случајевима и у којој висини дати накнада. Ја мислим да ми тиме нисмо оно јемство нимало окрњили и кад предвидимо да по закону може бити експропријације и без накнаде, јер иначе ми ћемо имати и са католичком и са православном црквом и са велепоседницима кубуре, који ће можда тражити накнаду због аграрне реформе под изговором да је Устав тако казао, да је то закон, и да се појаве евентуалне парнице. Зато је потребно да у том погледу будемо сигурни.

Михаило Ђуровић: Мени изгледа да спор није на речи

„зајемчује“ него на речи „експропријација“. Ја у томе погледу у тој правничкој дискусији не могу да учествујем, али мислим да би се та два супротна гледишта могла измирити тиме што се у трећем ставу овога члана не би говорило о накнади, тако да би требало, по моме мишљењу, да тај став гласи овако: „Приватна својина може се на основу закона ограничити или експроприсати ако то тражи општи интерес“. Закон ће дакле бити тај а не Устав који ће то да регулише. Ако законодавац нађе неку нову форму експропријације која неће давати никакву накнаду, наша Скупштина ће донети такав закон, као на пример код аграрне реформе, по коме неће дати накнаду. Тиме ћемо да избегнемо да се води евентуална дискусија о накнади, било од стране црква или од других велепоседника. Ја мислим да би тако требало формулисати ту ствар.

Претседник: Има реч друг Хебранг.

Анрија Хебранг: Ја налазим да ми исувише догматски прилазимо овој ствари, а да би требало да се задржимо више на формалном и логичном расуђивању. Ми у овоме параграфу говоримо опширно о приватној својини, о њеној експропријацији и некој накнади. Када је друг Симић излагао своје гледиште и истакао да он као народни заступник не може да прими нешто да је зајемчено, што није зајемчено, ја сам се сетио како смо лако ријешили једно друго питање, много важније. Ми смо јуче говорили о суверености народних република, коју гарантује наш Устав, али смо ту сувереност ограничили извјесним одредбама. Једино што смо се нешто више натезали око ријечи „мора“ или „треба“ да устав република буде у сагласности са савезним Уставом. Ми смо тиме ријешили лако једну много крупнију ствар него што је ова данас а натежемо се толико око зајемчења приватне својине.

Исто онако као што смо ми, као што је наш нацрт Устава зајемчио сувереност народних република, али им је ипак нешто од те суверености одузео, исто тако овде наш Устав зајемчује и приватну својину, уз одређена ограничења. Ту принципијелних разлика нема. Али, треба да остане да се приватна својина зајемчује, и у исто вријеме треба да остане да се може приликом експропријације дати или не дати отштета. Таква једна формулација омогућује свима који ће можда иза нас доћи на положаје да у пракси све те ствари рјешавају према конкретном случају, тј. да рјешавају да ли треба дати накнаду или не. На примјер, ако се експроприше имање неког сиромашног човјека, онда логично да ће се дати отштета; ако је у питању неки грамзљивац који је нагомилао огромно богатство, а њего-

во имаће треба експроприсати, онда ће се то извршити без давања отштете. Ова формулација даје могућности за рјешавање свих тих случајева. Ја бих био против тога да ми бришемо оно да се својина зајемчује, као и против тога да не говоримо уопште о давању накнаде. Јер ако ми нашим Уставом не зајемчујемо приватну својину и не говоримо о накнади, онда ће сутра цио свијет мислити да ћемо одузети сељаку земљу, кућевласницима куће итд. Овако, људи ће осјећати ону сигурност коју у овој земљи треба да осјећају. Они треба да осјећају сигурност да је то њихово, али они у исто вријеме треба да знају да Устав предвиђа и да се може догодити овом или оном да његова имовина може да се експроприше са давањем или без давања отште. Разумије се да би једна ненародна власт могла искористити овај пропис Устава, као што се овде предвиђа, у том смислу да изврши експропријацију земљишта ситног сељака, а да му не да отштету, док с друге стране да изврши експропријацију једне фабрике и да да отштету. Међутим, овде ће експропријацију извршити народна власт. Зато мислим да би требало да остане тако како је предвиђено. То је једна заокругљена и најбоља формулација.

Владимир Симић: Да закључимо овако. Испада да водимо спор, међутим, нема спора. Мене последњи став сада овако стилизован у пуној мери задовољава. То је баш оно о чему сам ја говорио и раније у начелној дискусији. И пошто овако како је стилизирано прихваћа и други дом, онда у реду.

Хоћу ипак да вам нешто кажем. Онако како је овај пропис првобитно био стилизован, није тачно да се та накнада мора дати и да се она мора дати у некој прометној вредности, јер се каже само на основу закона и уз законску накнаду. Шта је законска накнада то би казао сам закон. Према томе није тачно да је интегрално било гарантовано да ће се прометна или стварна вредност у случају експропријације дати. Та је стилизација била довољна, али када већ постоји бојазан, онда нека буде и овако опширно: „Законом ће се одредити у којим ће се случајевима и у којој висини дати накнада сопственику“. Ово је мало одређеније. Појам законске накнаде не значи појам пуне накнаде, него накаде коју закон буде одредио. И када је тако, с обзиром нарочито на последњи став, ја се слажем.

Д-р Милош Московљевић: Ја бих предложио да се овде уметне још један став, да се нарочито истакне једна врста сопствености која досада није уживала довољно заштите, а то је умни рад. Ја бих предложио овакав један

став: „Производи умнога рада су сопственост аутора и уживају законску заштиту“.

Претседник: Овоме није место овде. Овде бисмо могли нешто казати о праву наслеђа.

Андрија Хебранг: Ја мислим да би требало трећи став да гласи: „Забрањује се оснивање и постојање монополистичких организација, као што су: картели, трустови и синдикати“. (Један глас: Реч „синдикати“ не би требало да уђе). Овдје је ријеч о монополистичким организацијама. Радници се неће бунити, јер знају да су то организације које су уперене исто толико противу радника колико и противу потрошача. Они неће изједначити своје организације са трустовима и картелима.

Д-р Јован Ђорђевић: Боље би било да се прецизира: постојање монополистичких привредних организација...

Андрија Хебранг: Има овде неразумљивог код израза монополистичке организације. Друг Косановић поменуо је на примјер наше филмско предузеће. Не само да оно није приватно, него и није монополистичко у овом смислу. У овом смислу уопште монополистичка организација је она организација капиталиста коју сачињава одређени број капиталиста који владају одређеним гранама привреде, или у цјелини или у највећем њеном дијелу и у могућности су да наметну своју вољу у сваком погледу и радницима и потрошачима.

Тако на пример ове државне организације које ми оснивамо, као на пример филмско предузеће, то није монопол у овом смислу.

Д-р Драгољуб Јовановић: Хоћемо ли, дакле, набрајати?

Д-р Јован Ђорђевић: Не треба набрајати.

Претседник: Зашто да не буде набрајања?

Д-р Јован Ђорђевић: Зато што могу да буду и друге форме.

Претседник: Све могуће друге форме могу да буду у те три форме.

Д-р Драгољуб Јовановић: У овоме предлогу место речи „синдиката“ ја бих ставио: „и слично“.

Претседник: Зна се, молим вас лепо, шта ово значи. Не може нико да схвати да ту спадају раднички синдикати. Од тога се не треба бојати.

Д-р Јован Ђорђевић: Могло би да се стави: „привредни синдикати“.

Претседник: Може да буде негде незнања и тамо може да се да објашњење. Али, ово није буквар. Ово је Устав. Отидите у коју год хоћете фабрику па неће бити забуне.

Коча Поповић: У научној терминологији употребљава се ова реч синдикат. Али будите уверени да нико не каже за послодавачко удружење синдикат него каже удружење. Требало би водити рачуна када се употребљава реч синдикат.

Андрија Хебранг: Не, друже Кочо. Синдикат је једна врста те монополистичке организације, када се капиталисти удружују у циљу заједничке продаје, под одређеним околностима, тако да изврше распоред територија где ће да се продаје. Ове три монополистичке организације које су набројане, то су три облика у којима се финансиски капитал организира тако да ту не може бити никакве забуне.

Д-р Јован Ђорђевић: Али има и других форми. Синдикат је француска форма. Међутим има другојачијих односа, на пример у Америци.

Претседник: Овде може да се учини само то да буде други ред речи, тј. да буде овако: „Картели, синдикати и трустови“.

Зашто? Картел је таква организација где свако предузеће које улази у картел остаје потпуно самостално у сваком погледу, а само прави споразум да се одређује цена и тржиште и каже где ће ко да извози, колики контингент и по којој цени. У синдикату су предузећа већ тешње повезана и постоји не само споразум о ценама него имају споразум и о производњи. А труст чини много јаче везивање у једну целину читавог низа предузећа хоризонтално, вертикално итд.

Коча Поповић: Може ли „синдикат“ да се замени речју „концерн“?

Претседник: Не може. Немојте тако. Ја могу да апелујем да не водите рат против једног таквог израза. (Миха Маринко: Молим за реч). Има реч друг Миха Маринко.

Миха Маринко: Реч је о синдикату. Али, колико има хиљада и хиљада радничких функционера који не разумеју шта је синдикат. Шта ћемо онда? (Андрија Хебранг: Онда ћемо им објаснити). Али онда морате да дате једну окружницу да бисте објаснили шта значи ово „синдикат“. Ми смо у бившој Југославији познавали само картеле.

Андрија Хебранг: А, није тако. Имали смо ми и синдикате! Постојао је у Загребу на пр. синдикат бродовласника. (Један глас: То је био картел, а називали су га само синдикат).

Претседник: Да, постојали су синдикати и пре рата. Сваки обалски радник зна да је постојао бродарски синдикат.

Миха Маринко: Можемо да мимоиђемо то набрајање.

Д-р Анте Рамљак: Ја мислим да би се све ово избјегло ако би се усвојио један мој предлог, који гласи овако: „Забрањује се оснивање и постојање приватних монополистичких организација као што су трустови, картели и њима садржајно сличне организације“.

Онда смо се тачно изразили и не може бити никакве сумње.

Андрија Хебранг: Ја не знам шта је ово са овом ријечи „синдикат“. (Смех). Мислим да није разлог да је избацимо, зато што неко неће знати значење ове ријечи. Ако бисмо ми хтјели да направимо Устав да га свако разумије, ми га не бисмо могли направити. Ово ме потсјећа на ону нашу јучерашњу дискусију о значењу ријечи „акт“. (Коча Поповић: Али нема супротног значења).

Претседник: Да би ствар била јасна, ја примам само једну реч од друга Туне: забрањује се оснивање и постојање приватних монополистичких организација као што су картели, синдикати, трустови и сличне организације.

Д-р Јован Ђорђевић: Боље је изоставити „синдикати“.

Андрија Хебранг: Зашто када цели свет зна да су три основна облика: картели, трустови и синдикати.

Претседник: Тек када донесемо Устав, онда ће почети васпитни рад и онда ће се објаснити народу шта значи. И кад ми ставимо „синдикати“ у средини између картела и трустова, дивота једна, нико неће мислити да је то његов синдикат металаца итд.

Само бих ја предложио да прво дође „постојање“ а онда „оснивање“.

Андрија Хебранг: Сувишно је „оснивање“.

Претседник: Дакле, онда овако гласи:

„Забрањује се постојање приватних монополистичких организација, као што су картели, синдикати, трустови и сличне организације“. (Анте Рамљак: Ја сам против „синдиката“). И ми смо против, због тога смо ставили „забрањује се“. (Анте Рамљак: Ја сам против речи „синдикати“ јер често радници који су ван организација приговарају организованим радницима да они узимају монопол на рад).

Молим вас да прочитам цео члан: „Зајемчује се приватна својина и приватна предузимљивост у привреди.“

Нико не сме употребљавати право приватне својине на штету народне заједнице.

Забрањује се постојање приватних монополистичких организација, као што су: картели, синдикати, трустови и сличне организације.

Приватна својина може се ограничити или експроприсати ако то тражи општи интерес, али само на основу закона. Законом ће се одредити у којим ће се случајевима и у којој висини дати накнада сопственику.

Под истим условима могу се законом национализовати поједине привредне гране или предузећа ако то тражи општи интерес“.

Треба сада нешто формулисати за наслеђе. (Д-р Драгољуб Јовановић: Право наслеђа такође је зајемчено и биће регулисано законом. — Д-р Милош Московљевић: Треба рећи и за жене да су равноправне).

Д-р Драгољуб Јовановић: То је сувише много.

Претседник: Може ли то да се баци тамо где се говори о праву грађана? (Један глас: Не може!) А зашто то да не дође тамо где се говори о браку и породици? (Један глас: То не иде никако).

Д-р Јован Ђорђевић: То долази код става другога.

Д-р Драгољуб Јовановић: Може се казати и овако: „Право наслеђа је такође зајемчено и биће регулисано законом“.

Д-р Јован Ђорђевић: Или овако: „Приватна својина се може наслеђивати у границама закона. (Један глас: То је неодређено).

Милош Минић: А што не кажете „Право наслеђа биће зајемчено“.

Претседник: Дакле овако: „Зајемчено је право наслеђа приватне својине“.

Андрија Хебранг: Ја мислим да би требало рећи овако: „Приватно власништво је зајемчено законом“. И ту ми не треба да уносимо никаква ограничења, јер практична та ограничења већ имамо. Ми смо донели Закон о таксама на наслеђе које се прогресивно пишу према ономе шта се наслеђује, тако да у досадашњој пракси није, може бити, ништа мењано сем једна до две скале. (Један глас: Није реч само о прогресивној наплати таксе, него и о степену). Имамо и о томе прописе.

Д-р Јерко Радмиловић: Онда је најбоље рећи: „Право наслеђа зајемчено је законом“.

Д-р Драгољуб Јовановић: „Биће регулисано законом“.

Милош Минић: Код нас судови знају само да брачна деца наслеђују и зато сад врло тешко спроводе ово што се тиче ванбрачне деце.

Претседник: Онда да кажемо овако: „Зајемчује се право наслеђа приватне својине“. (Један глас: Не треба приватне својине).

Д-р Јован Ђорђевић: „Приватне својине“ мора да уђе.

Милош Минић: Мора се казати шта се наслеђује јер се не наслеђује само приватна својина, и зато би најбоље било да се зајемчује право наслеђа приватних лица, а не приватне својине.

Претседник: Кад Устав каже да је право наслеђа приватне својине заштићено, то је Уставом зајемчено, само има да се пропише закон.

Д-р Јован Ђорђевић: Онда се може казати овако: „Зајемчује се наслеђе приватне својине, а право наслеђа одређује закон“.

Претседник: „Зајемчује се наслеђе приватне својине. Наследно право уређује се законом“. (*Сава Косановић:* Ја мислим да није добро рећи „наслеђе се зајемчује“ него би било боље рећи: „право наслеђа“. Не гарантира се да ли ће га онај добити или не). Можемо метнути „право наслеђа“. Ми кажемо зајемчује се наслеђе приватне својине. (*Сава Косановић:* Богами то није добро). Ми зајемчујемо наслеђе те лице наслеђује. (*Јован Ђорђевић:* То је важно). Да не помињемо двапута реч право. Али баш ако хоћете, можемо да кажемо: „Зајемчује се наслеђе приватне својине. Наследно право уређује се законом“. (*Д-р Јован Ђорђевић:* То је најбоље). Значи да би то постала друга алинеја. (*Коча Поповић:* Није ли боље рећи „наслеђивање“ него „наслеђе“). Хоћете ли да кажемо наслеђивање? (*Гласови:* То је добро). Да неко не схвати као понављање повратног глагола. Свет ће се уплашити да гарантујемо наслеђе ономе који нема шта да наследи.

Молим вас сада да прочитамо члан 18 па да гласамо. (Чита чл. 18).

Примате ли члан 18 овако како сам сада прочитао? (*Д-р Драгољуб Јовановић:* Не може остати „наследно право“. Погледајте други став). Зајемчује се наслеђивање приватне својине. (*Д-р Драгољуб Јовановић:* То је добро). „Наследно право уређује се законом“. (*Д-р Драгољуб Јовановић:* Ја мислим да не можете тако рећи „наследно право“). То се зове наследно право. (*Д-р Драгољуб Јовановић:* Ја мислим да има читава грана управу која се зове „наследно право“). — *Д-р Јован Ђорђевић:* Можемо да кажемо право наслеђивања). Да кажемо: Право наслеђа уређује се законом. (*Светозар Вукмановић-Темпо:* Ако је мој отац дужан онда треба да наследим тај дуг. — *Макс Шнудерл:* Имаш права да се одрекнеш наслеђа. Ниси дужан да се примиш наслеђа).

Дакле, примате ли да кажемо: „Право наслеђа уређује се законом“? (Прима се).

Примате ли члан 18 овако како је сада прочитан? (Прима се). Има ли ко против? (Нема). Према томе објављујем да је члан 18 примљен.

Прелазимо на члан 19.

Секретар чита члан 19.

Претседник: Има реч друг Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Немојте се уплашити, нећу бити дуг. Иако је јуче друг Хебранг подоста говорио о овој материји, имао бих и ја још нешто да кажем, али у вези са оним што сам јуче рекао, изнећу мишљење да би ипак требало донекле ово ближе одредити: како се помаже мали и средњи сељак. (*Андрија Хебранг:* Ја имам формулацију само ако бисте ви били с њом задовољни). Можда ће неко рећи: не треба набрајати, у последњем ставу је набројано. (*Андрија Хебранг:* Као што смо набројали код радника, да набројимо и код сељака). Ја сам имао једну формулацију и мислио сам да истакнем оно што је најважније што треба предузети да се помогне малом и средњем сељаку, јер великог сељака, кулака нема, пошто је Закон о аграрној реформи то већ решио. (*Андрија Хебранг:* Има га. И ако не забранимо куповину и продају земљишта, он ће опет израсти). Хтео сам истаћи оно што је најважније за помагање тих сељака. Мислим да ово треба додати на крају петог става: „реформом пореског система, јевтиним кредитом, медиорацијом земљишта и стручном пољопривредном наставом“. Ја сам се сетио тако неких ствари.

Претседник: Има ли још који предлог? Има реч друг Андрија Хебранг.

Андрија Хебранг: Ја бих предложио да се каже: „Држава заштићује и помаже малог и средњег сељака својом општом привредном политиком, осигурањем јевтиног кредита и пореском политиком“. Дакле, да кажемо својом општом привредном политиком, која обухвата цијели низ ситних и крупних мјера, а поред тога да истакнемо јевтин кредит, што је веома важно и да истакнемо порез. То су три конкретне крупне ствари које јако тангирају сељака. (*Д-р Драгољуб Јовановић:* Да се дода: „и политиком цена“). То је општа политика. Немам ништа против тога.

Претседник: Политика цена није помоћ само малом и средњем сељаку, него и радницима и намештеницима. Зато кажемо „општом привредном политиком и општом политиком“. Ја мислим кад се каже да га заштићује и помаже пореском политиком, да то значи да помоћ иде у његову корист.

Д-р Јован Ђорђевић: Пореским олакшицама...

Андрија Хебранг: Цела политика мора ићи на заштиту.

Д-р Јован Ђорђевић: Незгодно је уносити реч „политика“, кад се говори о порезима.

Д-р Драгољуб Јовановић: Може се рећи „пореским системом“. — Ја бих предложио један нови став: „Законом ће

се одредити минимум поседа који се земљораднику не може продати за дуг“, пошто је реч о заштити ситног и средњег сељака.

Претседник: Да ли је то данас напредна мера? Или она може бити реакционарна мера?

Д-р Драгољуб Јовановић: Али сада кредит неће давати приватне банке, него неко други који неће водити рачуна о томе.

Претседник: Ја мислим да не можемо везивати сељака за земљу тако, ланцима, иако рецимо има пет хектара па му продаш три до четири и оставиш један а вежеш га да не може да оде са земље.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја не кажем да он не може продати, него да му се не може продати за дуг.

Андрија Хебранг: Са проблемом куповања и продаје земље ми смо се позабавили кад смо доносили Закон о аграрној реформи и ја сам са неким друговима дискутовао како би тај проблем требало решити. И после доношења Закона о аграрној реформи ми нећемо моћи да спречимо да неки сељаци не продају своју земљу и зато се пред нас поставио проблем: да ли смо ријешили питање тих посебних односа на земљи тиме што смо извршили аграрну реформу, или конкретније, да ли смо спријечили да се на селу формира један јаки слој кулака до пољопривредног максимума, који ће настати на тај начин што ће богатији сељаци куповати земљу сиромашнијих сељака. С тим у вези наступило је и питање забране или, слободне продаје земљишног посједа. Ми смо сматрали да би једна одредба о забрани продаје одређеног минимума сељачког посједа стварно била реакционарна. Али, предвиђајући наш привредни развитак, ми смо предвидјели једну могућност која спријечава да земља оног сељака који, било због тога што више неће да буде ту, већ хоће да оде у град и да промени занимање, било због другог разлога, не дође у руке кулака. Ми смо мислили да ће бити најзгодније да развијају задруге, да ми нашом практичном политиком омогућимо да земља оних сељака који би хтјели да је отуђе који би хтјели да је продају, оде у задружну својину, јер се тамо у Закону о аграрној реформи предвиђа и задружна својина. Те задруге би могле да спријече процес у коме би сиромашни сељак одвајао комад по комад земље и она прелазила у руке богатих сељака који би се претворили опет у кулаке. Сад о том питању можемо овдје дискутовати.

Владимир Симић: Ја мислим да тај проблем ипак не иде у ово. То мора јако много да се студира. Овде је довољно ово што је речено — да ће се гарантовати и којим начином. А даље о томе не треба овде говорити.

Претседник: Ја бих то изоставио, Драгољубе, јер је то проблем који захтева ипак мало више студија. И ово што је Хебранг предложио, и то треба простудирати.

Андрија Хебранг: Да.

Д-р Драгољуб Јовановић: Добро.

Претседник: Каже се поштеним српским глаголом, да се заштићује, и то је доста. Онда, члан 19 иде са овим додатком: „Држава нарочито заштићује малог и средњег сељака својом општом привредном политиком, јевтиним кредитом и пореским системом“.

Милош Минић: Ја не знам зашто су потребне те допуне.

Претседник: Кад се говори о малом и средњем сељаку, онда је та допуна о јевтином кредиту неопходна, као и друге. Кад смо ми правили онај пројекат који није штампан, у њему је био предвиђен кредит. Али, онда нисмо нашли друге ствари. Оно што је било, било је недовољно, па смо то изоставили. Али сада, са овим — „општом привредном политиком, јевтиним кредитом и пореским системом“, сасвим је добро. Држава прима на себе обавезе према сељаку.

Влада Зечевић: Ја бих био против тога, зато, што је већ Уставом предвиђено помагање задругарства. Ко познаје систем задругарства, зна добро да задругарство омогућује јевтин кредит сељаку, јер је он у задрузи и поверилац и дужник. А задружни кредит био је јевтинији него у ма којој рецимо државној новчаној установи. Примера ради навешћу како то изгледа: задругар у кредитној задрузи, — а ми кредитне задруге морамо оспособити као задружну основу из које ће произићи све остале задруге, — је улагач, улаже месечно извесну суму, и дужник истовремено.

Он је, рецимо, имао хиљаду динара улога, а добио је пет, шест, или десет хиљада динара зајма. Његов улог се не пење. Ја говорим о периоду до 1941 године, када су многи новчани заводи наплаћивали 15 и 20%, задругари су имали кредит на који су плаћали испод 8% или највише 8%. То је најјевтинији кредит у предратној Србији. Задругари су имали ренту 5 од сто на свој уложени новац. Ако помажемо нарочито кредитно задругарство, тиме ћемо решити питање јевтиног кредита.

Милош Минић: Да ли је наша држава способна да обезбеди сељацима јевтин кредит? Не би било згодно да се то Уставом зајемчи да ће сељаци имати јевтин кредит, а после да се то не може спровести.

Андрија Хебранг: Ми, хтјели не хтјели, морамо сиромашном и средњем сељаштву да осигурамо јевтин кредит. Ако бисмо били у немогућности да тај кредит у року од 2—3 месеца реализујемо, онда треба да будемо начисто с тим да ће извори прихода наше пољопривреде, која се налази у

дерутном стању услед рата и окупације, да пресахну, да ћемо имати све мање стоке, хране итд. Као што је држава обавезна да осигура кредит индустрији, исто тако је обавезна да га осигура и пољопривреди. Без једног и другог не можемо изаћи на крај. Ми смо већ предузели извјесне практичне мјере да осигурамо тај јевтин кредит. За нашег пољопривредника кредит је данас врло актуелна ствар. Ја нисам путовао по Србији, али сам путовао по другим крајевима, и сељаци су ме свуда одмах питали хоће ли добити кредит. Они немају плугова, немају ни других справа. Многи Срби из Славоније, који су за вријеме рата били овдје под Недићем, нашли су на повратку само четири зида и ништа више. Он има земљу, али су му потребна средства за обрађивање земље, а не може их набавити без кредита. А ако му се да јевтин кредит, он ће обрадити земљу и даће хране. Ја мислим да треба да уђе одредба о јевтином кредиту. То није никаква демагошка парола. Кредит мора бити јевтин. Ако није јевтин, он сељака тјера на бубањ. Ако уђе одредба да смо ми обавезни према Уставу да осигурамо сељаштву јевтин кредит, онда ће се помало измијенити и мишљење Министарства финансија, са којим ја водим борбу већ три мјесеца, а које има високу каматну стопу од 9%, коју ни индустрија не може издржати. Ми имамо тешку металургију која ради са свега 5% профита, а има два циклуса производње годишње. Она заради 10% а 9% треба да да држави. Министарство финансија наилази на велике потешкоће. Ја мислим да треба да уђе у Устав одредба о јевтином кредиту за сиромашно и средње сељаштво, јер само такав кредит може да га привредно оспособи и да му помогне, а за нашу привреду је од необичне важности да се сељаштво што прије извуче из стања у коме се данас налази.

Д-р Анте Рамљак: Предлажем да став други чл. 19 гласи: „Закон одређује може ли имати земље и колико може имати установа и особа која није земљорадник“.

Претседник: Молим вас, друже Рамљаче, оставите у српском издању Устава реч „лице“, а у хрватском издању ставите реч „особа“. Прима ли се члан 19? (Прима се). Изволите чути члан 20.

Секретар чита чл. 20.

Д-р Милош Московљевић: Ја бих допунио чл. 20. Овде се каже да ће држава помагати радни народ да се уједини и организује у циљу одбране од привредног изабљивања. Није ми јасно како да се уједини. Ја остајем при речи „организује“, али бих додао после тога: „остваривањем пуне привредне демократије“. Радни народ не треба да буде само објекат, него треба да буде и субјекат: да он активно учествује у привредној политици, да он управља у извесним

предузећима, да се његова реч тражи. Ја сам хтео да то све подвучем овим речима: „остваривањем пуне привредне демократије“. Дакле, данас не треба доносити решења о таквим питањима, а да се не питају за мишљење радници и сељаци.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја питам шта значи реч „уједини“. Та би реч могла да испадне, па да се каже: „удружује“. Уједињење значи коалицију, а коалиција у радном праву, то је право штрајка. Сем тога, предлажем да се у другом ставу члана 20, после речи „социјалним осигурањем“ дода: „помагањем у налажењу посла“. То је право на рад сведено на најмању меру. Иначе слажем се са Московљевићем да би у првом ставу чл. 20 требало нешто казати и позитивно у смислу раднога народа, само не бих казао: „пуне привредне демократије“, него бих казао: „радне демократије“.

Претседник: Дакле, ово треба усвојити да се место „уједини“ стави реч „удружује“. Иначе никакав други додаток мислим да не би требало примити. Главно је да је загарантовано да држава осигурава радни народ од изабљивања. Експлоатисати, односно што значи искоришћавати радника то је законско право послодавца, само му се не сме дозволити да у томе претера. Исто тако сматрам, пошто се даје раднику пуно право да се удружује и организује, да је тиме загарантовано и право штрајка. Разуме се да је ово држава од пре 1941 да би ми сви тражили и право штрајка.

Д-р Драгољуб Јовановић: Не види се из овога позитивно учешће радника.

Д-р Милош Московљевић: На пример при одређивању цена пољопривредних производа да ли је ико питао земљораднике, да ли их је ико звао да заступају при томе своје интересе, да они објасне елементе за одређивање цена?

Андрија Хебранг: Овоме члану 20 ставља се као основни приговор да се радни народ и радно сељаштво само пасивно заштићују а да би им требало дати и неко активно право да управљају привредом. Ја мислим да је тај приговор неоснован зато што ми имамо данас народну власт коју народ бира и подржава и на коју може да утиче. Што се тиче приговора да сељаштво треба да учествује при одређивању цена својих производа, може се то предвидети у Привредном савету, да оно тамо утиче на политику цена.

Исто тако ја бих био противан да се овде уноси појам привредне демократије, због тога што је то заправо појам који заштићује и замазује изабљивање радничких маса. Појам привредне демократије никао је у социјалистичкој литератури и његови поборници су захтевали да у привреди добију исту демократију као у политици. Међутим, то је у-

топија која се није остварила. И тамо где су они тражили да радници учествују у контроли фабричких предузећа и да радници имају један удео зараде, уствари све се свело на то да су се створиле мале групице радника које су капиталисти корумпирали и које су биле њихова упоришта. Привредна демократија није се нигде остварила у томе смислу да радне масе непосредно могу да учествују у привреди. И ја мислим да не би требало уносити у Устав такву једну мисао која се никада неће остварити, него да је довољно кад ми заштићујемо радни народ од изабљивања и када он има своју народну власт на коју може утицати да преко својих претставника може дати своју реч. Ја сматрам да овај члан довољно заштићује раднике и активно и пасивно.

Претседник: Прима ли се овај чл. 20 онако како је предложен с тим да се место речи „уједини“ стави реч „удружује“. (Прима). Објављујем да је члан 20 примљен.

Д-р Драгољуб Јовановић: А шта је са потпомагањем радника у налажењу посла?

Андрија Хебранг: Ја мислим да је овдје довољно предвиђено и за синдикате и за друге државне установе да морају да посредују и олакшавају у налажењу послова. Синдикати су увијек ту који су се зато борили и бориће се, а поред синдиката има и других државних усанова на пр. берзе рада и др. које ће олакшавати и организовати наше радно тржиште.

Претседник: Било би добро кад бисмо могли да ставимо „обезбеђење запослења“, али то не можемо да преуземо. Берза рада је, пак, ситуација. Шта ће то у Уставу?

Д-р Драгољуб Јовановић: То је замена за право на рад.

Претседник: То је толико мало...

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја мислим да је то минимум што можемо да метнемо.

Претседник: То је тако мали минимум, да га не вреди стављати у Устав.

Миха Маринко: Чини ми се да је овај члан 20 у несразмјери према оном члану горе, у коме смо детаљирали шта све држава даје сељаку. За мене је сасвим јасно да је потребно сељака мало увјерити путем Устава у лојалности према њему, али ипак мислим да нешто фали овом члану. Не мисли се овдје на изабљивање од послодаваца, већ и на изабљивање од шпекуланата, од тржишта, али је то нејасно. Чини ми се да би ипак још нешто требало додати у смислу да држава потпомаже потрошачке организације, како би се радници могли лакше осигурати од шпекулације. Јер, ово што држава сада даје могло би да се руши с друге стране на слободном тржишту. То би могло мало да нас води у инфлацију. Зато сам мишљења да би требало нешто

додати овом члану. Треба да се каже да држава потпомаже потрошачке задруге.

Претседник: Друг Маринко ме је помогао да видим нешто што је стварно рђаво у првом ставу. Ту се каже: „Привредним и другим мерама држава помаже радни народ да се удружи и организује...“ Не иде. Када би стајало да држава помаже радни народ у његовој одбрани итд. било би боље.

Д-р Драгољуб Јовановић: Треба да стоји: „фаворизује задруге...“ Зашто да не?

Коча Поповић: То није привредна мера која помаже.

Д-р Драгољуб Јовановић: Држава кредитира задруге, помаже их, омогућава их. Ако се све то обухвати, онда је у реду. Сама држава њему не даје, него га помаже, нити му даје милостињу нити помоћ, него га помаже у његовој организацији.

Миха Маринко: Најамни радници овде су само с једне стране заштићени.

Д-р Јован Ђорђевић: Могло би да се стави у члану 20 „...од сваког привредног изабљивања“.

Претседник: Радник је привредно зависан од послодавца, од дућанције итд. Све је то привредно изабљивање.

Миха Маринко: Овде нема толико конкретизације колико има горе. Мени се чини да ту постоји несразмера.

Андрија Хебранг: Овдје је више слова написано. Онда, члан 17 такође се односи на раднике.

Д-р Анте Рамљак: Ја мислим да би свака специјализација или свака спецификација могла само да сужава посебно законодавство које из овога излази и да се спријечи на тај начин народним властима да помажу радницима мјерама које би се показале у становито вријеме неопходне. Према томе не треба вршити овдје никакво мијењање.

Када у питању не би била народна власт, онда би било нешто друго. Али пошто је Устав у сигурним рукама, ја држим да је оваква стилизација сасвим добра. Зато се мени овај последњи став као и први став из ове главе највише свиђа и држим да треба да остану овакви какви јесу.

Претседник: Сада ћемо да пређемо на читање дефинитивне стилизације члана 20. (Чита чл. 20).

Примате ли чл. 20 овако стилизован? (Прима се).

Данашњу седницу закључујем. Идућа седница одржаће се сутра, 19 децембра, у 16 часова.

(Седница је закључена у 21.10 часова).

Осма седница

(20 децембра 1945)

Почетак у 16,15 часова.

Претседавао председник **Моша Пијаде**.

Претседник: Отварам данашњу седницу. Молим да саслушате прозивку.

Секретар д-р Макс Шнудерл прозива чланове Одбора.

Претседник: Молим вас да саслушате записник седме седнице.

Секретар чита записник седме седнице од 18 децембра 1945 године.

Претседник: Има ли ко да учини какву примедбу на записник? (**Сулејман Филиповић:** Молим за реч). Има реч друг **Сулејман Филиповић**.

Сулејман Филиповић: У члан 14 унесена је једна допуна која према записнику гласи овако: „Држава води нарочиту бригу о заштити, подизању и експлоатацији шума.“ Ја бих молио да се реч „експлоатацији“ замени са речју „искоришћавању“ и то из следећих разлога...

Претседник: Молим, али то није примедба на записник. У записнику је тачно забележено како смо ми прекјуче решили. Ми можемо сада променити ову реч како ви предлагете, али то није примедба на записник.

Сулејман Филиповић: Ја ћу онда учинити предлог.

Претседник: Пошто нема примедба, записник се при-
ма и оверава.

Наставља се дискусија о нацрту Устава у појединости-
ма. Прелазимо на главу V: Права и дужности грађана. Да-
јем реч другу поверенику Владе д-р Јовану Ђорђевићу да
нам да потребно објашњење о овој глави.

Владин повереник д-р Јован Ђорђевић: Ради олакша-
ња дискусије ја ћу само да изнесем који су били руко-

водни принципи који су дириговали овако постављање и стилизовање чланова у овој глави.

Први и основни принцип, који је за целокупну изградњу нашег Устава, а нарочито за ову главу важан, јесте да права која се овде формулишу не буду само декларативног и формалистичког карактера, него да претстављају извесна правна средства дата на расположење нашим грађанима. У томе се ова глава нашег Устава разликује од обичних формалистичких демократских устава, у којима се тако ките разна права која никада у пракси нису била остварена, нити је могуће према поретку и организацији власти да буду остварена.

Друго, да би ова права била стварна могућност за искоришћавање средстава која су дата на расположење нашим грађанима, уз сва права, колико је то могуће, предвиђена су извесна материјална, политичка, духовна и техничка средства која се стављају на расположење грађанима да та права могу у пуној мери да манифестују и испоље у државном, политичком и друштвеном животу.

Треће, сам број тих права, њихов обим и средства која су дата за извођење тих права зависе од конкретног друштвеног, економског развоја у коме се ми налазимо, од нашег општег положаја у међународним односима и од ситуације у којој се налази наша држава после ослободилачког рата против реакције и фашизма, који још нису искорењени у свету. Дакле, сви ти објективни моменти, историјска ситуација наше државе, определили су врсту и тип грађанских права која смо ми овде остварили.

Најзад, на четвртном месту потребно је овде нагласити да грађанска права, која се обично у свима уставима схватају као нека нарочита средства за ограничење и неутралисање власти, као нека противтежа активности и јачању власти, та концепција уставног права позната у целом грађанском демократском свету, није била руководна приликом одређивања грађанских права. Зашто? Наша држава није заснована на чувеном сукобу између грађана и власти. Према томе грађанска права овде не претстављају никакву отимачину од власти, никакво ограничење власти, него су грађанска права код нас баш формулисана у сагласности, у једном јединству власти и грађана. То је омогућено тиме што је код нас државна власт по својој суштини и народна власт. И уколико је наша власт јача, шира, снажнија, демократскија, утолико су и грађанска права шира, демократскија, и јача. Уколико се економски процес развија у смислу да народ све више заузима командне, и најважније положаје у економском животу, утолико грађани могу си-

гурније да располажу својим основним правима. Дакле, ово јединство права и власти, које је један нови принцип у организовању државе, налази се изграђен у нашем Уставу.

Тако наша грађанска права не би могла да се разумеју ако се нема у виду то да од снаге наше народне власти, од ширине демократских слобода у рукама народних маса зависи пуноћа остварења ових права. Наша грађанска права нису дакле постављена на сукобу, него у јединству са јачањем наше државне организације и јачањем наше државне власти.

Што се тиче конкретно грађанских права, ми смо овде формулисали сва она типична широко демократска лична и политичка права. Али за разлику од свих устава, ми смо та права, колико је могуће у данашњем поретку, развили, уствари осигурали најефикаснија средства којима обезбеђујемо њихово пуно остварење и заједници и појединцима.

Поред ових типичних грађанских демократских и опште-човечанских личних и политичких права, ми смо овде унели извесна нова права која су нам омогућила дубоке економске и политичке промене које су изазване у нашој држави. То су извесна економска и социјална права, извесна права која су једино могућа у једној народној држави нашега типа.

Има овде извесних права која бисмо желели да обезбедимо нашим грађанима али која нисмо формулисали, као што је право на рад, из разлога што би једна таква формулација била декларативна, што би једно такво право било прилично фиктивно. Полазећи од тога да наша права морају да буду стварна, конкретна средства да остваре сарадњу у унапређењу наше државе, ми извесна права нисмо унели. Формулисали смо их само уколико смо их могли формулисати према данашњој ситуацији.

То су основни принципи који су били руководни приликом организовања ове главе.

Претседник: Да пређемо сада на дискусију. У интересу бржега рада ја бих предложио да радимо тако да се код сваког члана пријаве за реч другови уколико желе реч, уколико имају шта да предложи да се измени. Исто тако молих бих да бар мало средимо дискусију са јављањем за реч да се наша дискусија не би претворила у разговор. Ко жели реч по овој глави? (Д-р Милош Московљевић: Молим за реч). Има реч д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Ја бих хтео да кажем неколико речи о целој овој глави. Ја нећу говорити о значају ових одредаба којима се регулишу права и дужности гра-

ђана. Ми се сви са њима слажемо. Могло би се, уистини, поводом тога много штошта рећи у вези са данашњицом и са праксом која се код нас врши супротно одредбама које су овде изнете. Али, ја се надам, као и ви, да ће се ствари све више и више поправљати и да ће заиста ове одредбе омогућити пуну демократију. Али ја мислим да треба ову главу поделити на две главе. Доследно ономе што сам предложио у односу на први члан Устава, тј. да се означи да је наша заједница политичка, привредна и културна, ја бих предложио да се из ове главе одвоје сви они чланови који уствари не говоре о правима и дужностима грађана, него који износе разне културне одредбе. Сви ти чланови могли би образовати једну посебну главу која би гласила: „Културне одредбе“. Тако, рецимо члан 35, који говори о томе да се држава стара о здрављу народа итд. Па онда члан 36, затим члан 37. У овим члановима не говори се о правима појединих грађана, него о задацима државе. Ту би могао да уђе и онај члан који говори о браку.

Ето, то би био мој предлог.

Сулејман Филиповић: У вези са предлогом другог Московљевића, ја бих рекао да нема никаквог разлога да ми ову главу цијепамо на двије главе и да поједине чланове издвајамо, бар не из ових разлога које је друг Московљевић навео. Тако, на пр. члан 35 каже да се држава стара за здравље народа итд. Ја мислим да је у том члану предвиђена с једне стране обавеза државе, из које обавезе грађани виде и своја права, права да ће они од државе добити, на пр. помоћ за очување здравља, за научни рад итд. Мислим да је баш добро да ове одредбе остану тако како јесу.

Владимир Симић: Сваки закон има претензију да буде и примењен. Није искључен случај да једно одређено лице у конкретном спору изјави да тај закон није знало. Несумњиво је да има људи, да има грађана који се тешко могу да снађу у једном компликованом законодавству. Стоји чињеница да би у једном таквом случају могло да се уважи да једно одређено лице уистини за једну установу, за једну одговорност, или за једну дужност није било обавештено. С тога разлога постоји једна стереотипна фраза која се обично уноси у одредбе устава, када се ради о обавезама свих грађана. Ако нема те клаузуле да незнање закона никога не оправдава, конкретно и с правом извесно лице могло би да се позове на околност да оно за ту обавезу или дужност која је стипулисана у закону није знало. Чл. 21 стипулисан је тако: „Сви грађани Федеративне На-

родне Републике Југославије једнаки су пред законом и дужни су придржавати се Устава и закона“.

Ја сам мишљења да овде не би било на одмет ако бисмо после првога става ставили реченицу: Незнање закона никога не оправдава.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да се предлог који је учинио друг Московљевић не би слагао са принципима и техником на којима је ова глава рађена. Ја сам овде изнео да смо предвидели све могућности права која се у некој ситуацији дају грађанима и да извесна права не могу бити имплицитно формулисана, али из тога произлазе обавезе које држава може да узме. У крајњој анализи из тога произлазе извесна права. Ако овде издвојимо нека културна права, ми бисмо добили једну мршаву главу. На тај би се начин окрњила ова глава. Ово су јединствена права и не само из техничких него и из принципијелних разлога не би се то могло одвојити.

Што се тиче предлога друга Симића, ја мислим да би се он потпуно сложио да то из овога излази. То је тако позната формулација да се не би нашао судија, чак и у примитивној заједници, који не би евоцирао то право кад би требало да се њиме користи и да донесе праведну пресуду. Не видим да би то нешто ново донело. То је тако сувише традиционално познато и толико укорено у свести још од 18 века, да мислим да би у једном модерном уставу то изгледало анахронизам.

Претседник: Ја бих поставио питање: где је место да се тај принцип прогласи? Негде га треба рећи. У Кривичном закону, у општем делу, мислим да му је тамо место. Колико је мени познато, и тај принцип да незнање закона никога не оправдава пред законом, увек долази у општем делу Кривичног закона.

Владимир Симић: Тачно је да из обавезе да се поступа по законима и Уставу проистиче та дужност грађана да по њима поступају, али није немогућ случај, конкретно у једном одређеном случају, да једно лице које живи, на пример, у планини, уопште није имало прилике да се обавести о одређеном пропису па да осети према себи као неправду примењивање једне тачке прописа. Овде се ради о свима законима а не само о Кривичном.

Претседник: То стоји у општем делу Кривичног закона и мени се чини да за Устав никако не одговара.

Реч има д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Ја имам да предложим измену у чл. 21. (Један глас: Нисмо почели још чланове). Ја

сам разумео да смо већ почели чл. 21 јер је друг Симић говорио о измени тога члана.

Мора се прво обазрети на ово што је рекао друг професор Ђорђевић. Ја сам дајући овакав предлог био доследан, а ви кажете да сте ви били доследни. Да сте ви били доследни, ви бисте права и дужности грађана ставили у две главе, било би разумљивије. Ви у IV глави говорите о економским правима, праву удруживања, синдиката, право на помоћ задругарству итд. — то су права економске природе. У овој глави говори се и о чисто политичким правима грађана, а говори се и о праву на културну помоћ од стране државе. Ето, зато сам ја то хтео да раздвојим ради прегледа, тако да онај који нешто хоће да нађе може то одмах да уради и да не мора да чита све чланове. Ја бих предложио да се у чл. 21, после речи „Југославије“ додају речи „оба пола“, да он гласи: „Сви грађани Федеративне Народне Републике Југославије оба пола једнаки су пред законом...“ Чл. 24 каже: „Жене су равноправне са мушкарцима у свим областима привредног, државног и друштвеног живота“, али ипак видите у чл. 23 се каже: „Сви грађани без разлике пола, народности, расе, вероисповести, ступња образовања и места становања, који су навршили 18 година старости, имају право да бирају и да буду бирани...“ Према томе, ја мислим да треба то ставити где год се помињу „грађани“. Ја сада помињем ово код чл. 21, јер је ово први члан у овој глави и то треба да падне у очи. Затим бих додао на крају првог става: „да су дужни и служити интересима народне заједнице“, то значи да би овај члан истакао не само њихова права да су једнаки пред законом, него и њихове дужности, јер је ово основни члан целе главе.

Претседник: Реч има Анте Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: Ово што ћу сада поменути могло би се говорити код чл. 43, али сматрам да је ствар опште природе па је потребно унапријед споменути. Јасно је да су овдје дата грађанима права да се њима служе. Али у задњем члану има једно ограничење: „У циљу заштите слобода зајемчених овим Уставом, незаконита је и кажњива употреба грађанских права са намером насилне промјене уставног поретка Федеративне Народне Републике Југославије“. Ово је сасвим оправдано. Само ја мислим да би било оправдано, да се код овог члана или на другом мјесту, када се већ помиње ово ограничење, стилизује нешто и против каприциозног вршења права и да се штите туђа права. Могло би се додати на крају: „или са намјером да се вријеђају интереси или слобода других особа“.

То је тзв. каприциозно вршење права, дакле вршење властитог права не са намјером да се врши своје право, него да се изиграва туђе право.

Претседник: Реч има министар Сава Косановић.

Сава Косановић: Ја мислим, да не би ове речи о правима грађана биле само декларативне, да је било потребно да се унесе и једна санкција да се то кажњава. Ја мислим да је корисно рећи да је кажњива повреда ових права, као што је и предвиђено у самом тексту Устава. Мислим да би због општег утиска који даје Устав тако било боље, јер ће овај текст читати и странци.

Претседник: Реч има Јерко Радмиловић.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја мислим да би се овај чл. 21, пошто изражава један принцип једнакости свих грађана пред законом, могао примити без икаквих додатака.

Претседник: Што се тиче напомене друга Московљевића да се у чл. 21 стави „сви грађани оба пола“, јер се слично говори у чл. 23, мислим да није потребно. Под грађанима наше Републике сматрамо сваког нашег грађанина, било мушког или женског пола, а то је јасно у целој Уставу. А овде што се у 23 члану то ипак изричито изражава долази због тога што се ту ређају разне народности, расе, вероисповести, различитости ступња образовања, места становања. Ту се ређају разне ствари па без обзира на све те разлике сви имају једнака права. Можда ће бити потребно, кад говоримо тамо о војној обавези, да будемо јаснији, да се не би разумело, да су и жене дужне да служе војску као и мушкарци, јер понегде тако схватају да војна обавеза обавезује и мушкарце и жене.

Реч има Станка Веселинов.

Станка Веселинов: Ја сам хтела да питам друга професора да ли се под појмом друштвеног живота подразумева и појам политичког живота.

Д-р Јован Ђорђевић: Па да, то су разне форме политичког живота.

Станка Веселинов: Мислим да не би било сувишно да се каже „друштвено-политичког“. Ако се то не прецизира, могло би да изазове извесну забуну.

Претседник: Имамо још напомену друга Московљевића да се на крају 1 става члана 21 дода да су грађани дужни служити интересима заједнице. Овде је реч о томе да су грађани једнаки пред законом и онда је сасвим јасно да су дужни служити и интересима заједнице. Зато је најбоље да остане ова формулација овако-како је предложена.

Д-р Милош Московљевић: Овде је истакнута синтеза свих дужности и зато сам ја хтео да истакнемо и синтезу свих права, јер овде се у овој глави говори о правима и дужностима грађана, а после у последњим главама може се вршити набројавање дужности. Ово овде је нешто опште, што обухвата опште обавезе поред права.

Претседник: Можемо ли ми од грађана тако опште тражити да служе интересима? Грађанин може да буде болестан, неспособан умно или иначе неспособан. (Један глас: Ако је неспособан за војску, он се онда ослобођава).

Светозар Вукмановић-Темпо: Пошто се у члану 21 говори о општим обавезама грађана да се придржавају Устава и закона и пошто је Устав тако формулисан да одговара интересима грађана, ја мислим да ова формулација укључује оно што хоће друг Московљевић, јер је јасно да грађани морају служити интересима отаџбине. Мислим да она формулација „оба пола“ не треба да уђе у чл. 21 Устава, јер је то сасвим разумљиво и то је тако у свим уставима и законима. То се само по себи подразумијева. Разлог зашто је пак то у чл. 23 нарочито наглашено јесте у томе, што досад жене нису имале активно и пасивно бирачко право.

Претседник: Стављам члан 21 на гласање овако како је прочитан. Примате ли овај члан како је прочитан? (Прима се). Прелазимо на члан 22.

Секретар чита члан 22 предлога Устава.

Претседник: Ја мислим да је овај члан довољно јасан, нарочито с обзиром на то да је већ донесен Закон о сузбијању националне верске мржње.

Д-р Јерко Радмиловић: Овај члан 22 је добар. Али ово при крају где се каже „противно је Уставу и кажњиво“ може да се разумије да је чим изађе овај Устав то кажњиво. Међутим, судови суде на основу закона, гдје мора бити одређено дјело које има бити кажњиво и зато бих ја само при крају овога става додао ријечи „по закону“.

Претседник: Ја мислим да то није потребно, јер кад Устав каже да је нешто противно Уставу и кажњиво, то значи да је законодавна власт обавезна да створи закон који ће то јасно формулисати. Већ по самом Уставу речено је да је то и то кажњиво и онда тамо имамо врсте казни где суд може да бира како ће казнити и коју ће казну применити, јер смо ми, чини ми се, у марту месецу донели, као што сам напоменуо, Закон о сузбијању националне и верске мржње, по коме је јасно прописано како се има поступати. То је један Закон који смо морали донети и који је донет сасвим у духу народних тековина.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја само мислим да би онако било потпуније, јер по овоме судица не може да казни.

Претседник: Налазим ипак да је ово овако потпуно довољно речено.

Д-р Јован Ђорђевић: Може бити случаја који није предвиђен законом, али судица ипак може применити једну казну на основу Устава. Када би се то ставило у Устав, изгубио би се значај овога што је предложено. У Уставотворном одбору Скупштине народа то је примљено, али ја мислим да је овако шире речено.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја налазим да би у ставу 2 члана 22, место речи „чине ограничења“ требало ставити „ограничавају“.

Претседник: Ствар је у томе да се не би разумело да не сме не само да се донесе неки закон, него да не сме нека власт или орган власти да направи никакав поступак, да не сме станбени отсек или ма ко, који издаје пасоше да направи некакву радњу или нешто ограничи у погледу које друге народности. (**Д-р Драгољуб Јовановић:** Језично би било боље). Добро, да метнемо „ограничавају“. Онда би други став члана 22 гласио:

„Сваки акт којим се грађанима дају привилегије или ограничавају права на основу разлике у народности, раси или вери, као и свако проповедање националне, расне или верске мржње и раздора, противно је Уставу и кажњиво“.

Примате ли члан 22? (Прима се). Члан 22 је примљен.

Прелазимо на члан 23.

Секретар чита члан 23.

Претседник: Има реч Сава Косановић.

Сава Косановић: Ја бих код овога члана променио ред. Ја бих прво метнуо: — „Бирачко право је опште, једнако и непосредно и врши се тајним гласањем“, па би после дошло специјализовање. Овај став: „Грађани који се налазе у редовима Југословенске армије имају права да бирају и да буду бирани као и остали грађани“ обухваћен је у ставу првом који гласи: „Сви грађани без разлике пола, народности, расе, вероисповести...“ ја бих предложио да се овде дода реч: „звања“. Овако изгледа као да грађанин, који је у војсци — није грађанин. Ми им овим дајемо једнака права, и бирачко право. Према томе, ја бих предложио да трећа алинеја дође на чело параграфа, друга алинеја да отпадне и наместо ње да се стави:

„Сви грађани без разлике пола, народности, расе, вероисповести, звања, ступња образовања и места становања, који су навршили 18 година старости, имају права да бирају и да буду бирани у све органе државне власти“.

Претседник: Има реч друг Златан Сремец.

Д-р Златан Сремец: Другови, овај члан говори о бирачком праву итд. Ја једно питам. Члан 133 говори исто тако о томе, јер даје бирачко право млађим од 18 година, што је сасвим разумљиво, тј., нашим борцима који су уписани у бирачке спискове и они су имали бирачко право. Не би ли се и ту метнуло?

Претседник: То је само зато метнуто да не би изгубили по овоме Уставу бирачко право. Има реч Влада Зечевић.

Влада Зечевић: Ја сам за то да остане овако како је стављено. Добро је што је наглашено да борци Југословенске армије имају право да бирају и да буду бирањани, за разлику од ранијег времена, кад се спорило војсци активно и пасивно бирачко право, јер се показало и у току изборне кампање да су војницима наше Армије оспоравали право да бирају и да буду бирањани. Добро је што и Устав мисли на то да је Армија саставни део грађана. Зато што је то историска потреба а и с обзиром на улогу коју је наша Армија одиграла у овој рату, потребно је да то буде унето у Устав. Није то декларативна него историска чињеница и треба да уђе у Устав. (Сава Косановић: Па и то су грађани). То су грађани, али им је спорено право.

Претседник: Има реч друг Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим, другови, да је и ова одредба као и све наше одредбе израз нашег процеса и наше стварности и као такве оне морају у форми коју смо предложили да имају извесан смисао. И ова одредба има дубоки смисао. Ова одредба уствари потврђује оно што у нашој пракси већ постоји. Али ми од закона имамо само Закон о избору за Уставотворну скупштину, који потврђује да сви наши грађани у редовима Југословенске армије имају права да бирају, а све друго законодавство за изборе наших других органа власти мора да базира на овој Уставу. И то је основна одредба која мора да уђе у Устав. Не само што она показује ту велику промену која је настала у новој Југославији, него уствари даје базу за наше изборно законодавство. Ми немамо базу за наш изборни систем, имамо само за изборе за Уставотворну скупштину. (Сава Косановић: Ја нисам мислио да ограничим право него да кажем да је и војник грађанин). Ви говорите мало апстрактно. Било би сумње да смо метнули грађани оба пола, ма да члан 24 показује да нема ту сумње, а овде може бити веће сумње. У многим земљама се прокламује бирачко право, а војници га немају; и у француској демократији га нису имали. И код нас нису имали иако је било прокла-

мовано опште право свих грађана. Због историског и правног момента мора ово да уђе и ми на тај начин обавезујемо све законодавце да приликом доношења изборних закона морају водити рачуна о овим правима која дајемо нашим борцима и официрима. То мора да уђе у Устав.

Претседник: Има реч друг Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: По ранијем закону у Југославији шумски и полициски чиновници нијесу могли гласати у мјестима службовања. Према томе ако би пазили на стари закон, морали би и у овом случају пазити. Ја држим да ми овдје не дајемо никакве повластице нашој Армији кад посебно истичемо да и војници и официри имају право. Члан 133 Устава такође то потврђује кад каже да сва лица млађа од 18 година, која су била унета у бирачке спискове за Уставотворну скупштину, задржавају стечено бирачко право. Слажем се са другом Косановићем да се у чл. 23 каже: Сви грађани без разлике пола, народности, расе, вјероисповијести и занимања или звања... Онда су ту обухваћени и полициски чиновници и војска. Ја држим да је љепше и часније за нашу Армију да наши борци нијесу истим Уставом добили то право, јер они су га добили и ранијим изборним законом и гласали су на изборима и млађи од 18 година. Ми смо имали изборе не једанпут него више пута, имаћемо да бирамо народне одборе, окружне, мјесне итд.

Претседник: Дозволите и мени да кажем неколико речи. Сасвим је очигледно и мислим да се сви слажемо у томе да Устав мора да загарантује право избора, да буде изабран и да бира грађанин и онда кад је под заставом и кад је на војној дужности. То ми не можемо изоставити. Сада се ради о томе како је згодније да се то каже. Да ли да се каже овако као што је у нацрту предвиђено, као посебна алинеја, или се може наћи начин да се исто тако на један јасан начин каже то у оном ређању у првој алинеји. На пример да се каже: сви грађани без разлике пола, народности, расе, вероисповести, ступња образовања и места становања, и без обзира на то да ли су на војној дужности или не... Али, кад би се казало: без разлике занимања, а да се не помене војна дужност, да се невиди да је то човек у униформи који је позван у једном периоду свога живота, у миру или рату, да изврши своју војну обавезу — ја на то не бих могао пристати. Ја мислим да нимало не смета да остане баш овако мало подвученије у једном уставу који први пут даје то право лицима која су на војној дужности. Нису они тиме сведени на грађане другог реда, када се каже у другом ставу: „Грађани који се налазе у редовима Југословенске армије имају право да бирају“ итд.

Друго, мислим да прво треба да дође став да сви грађани имају право да бирају и да буду бирани, па после да се каже какво је то право. То је логично.

Д-р Драгољуб Јовановић: Хтео бих да упитам да ли ћемо природеним грађанима, страним држављанима, одмах дати бирачко право, или после извесног времена.

Претседник: То се може рећи у Закону о држављанству, али онога часа кад му је дато држављанство, то је онда готово. А ако не заслужује да буде биран, онда ће му се рећи да чека. Мислим да то не би требало овде уносити.

Д-р Јерко Радмиловић: Потпуно се слажем са излагањима друга Претседника и друга Зечевића, у погледу овакве формулације за Југословенску армију. Међутим, у алинеји 4, гдје се каже: „грађанских права“, можда би било боље рећи: „бирачког права“, јер пресуда може гласити на губитак бирачког права.

Претседник: По закону о врстама казни има губитак политичких права, има губитак службе, пензије, али има и израз „грађанска права“, и под тим се то обухвата и разуме.

Д-р Јован Ђорђевић: Није то иста ствар. Кад неко изгуби бирачко право, сигурно је да не може да га ужива, али и када неко буде осуђен на губитак грађанских права, ми му нећемо дати да ужива ни бирачко право. Сви уставни на свету то предвиђају.

Д-р Јерко Радмиловић: Кад неко изгуби грађанска права, он их је изгубио у цјелини, и онда он нема право гласа. А кад се говори о бирачком праву, овдје је шири појам губитак бирачког права, него губитак грађанских права.

Претседник: Неко изгуби пресудом родитељска права, јер је зверски тукао децу. Је ли право да му дамо право гласа?

Д-р Јерко Радмиловић: По овој формулацији он би имао право гласа.

Славко Кузмановић: У чл. 5 Закона о врстама казни говори се о политичким и грађанским правима. Тако о губитку пензије, о губитку права на ношење ордена. И када се овде каже „грађанских права“, он може да буде осуђен на губитак једног од тих права, н.пр. на губитак родитељских права, или права да носи орден, и он онда нема ни бирачког права. То је, дакле, много шири појам.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја нећу да он изгуби бирачко право ако је избачен из службе. Ово је Устав.

Претседник: Ако ми грађанска права сведемо на бирачко право, онда значи да губе бирачко право они који

та немају. То не може да буде. Изборни закон може детаљније да каже: ако је неко изгубио право на државну службу, може му остати бирачко право, или ако је изгубио неко друго право, онда да изгуби и бирачко право.

Д-р Анте Рамљак: Често се догађа да се један расипник или умоболник не стави под старатељство, него живи на селу. Редовно су умоболници и расипници под старатељством, али има случајева гдје нијесу. Не би ли било боље да се овдје каже: „умоболни и лица која су под старатељством“. Такође није ништа речено за лица која су под истрагом, али још нијесу осуђена. Пронађе се, рецимо, један кољач или убица и он је под истрагом, али још није осуђен. Или неко је осуђен, али није лишен грађанских права, а налази се у затвору. Хоће ли и такви имати право гласа?

Претседник: Из затвора не може нико изићи на гласање, он за то време не може да врши бирачко право.

Д-р Анте Рамљак: Могло би се можда у казнионици одредити бирачко мјесто, јер може да се деси да се неко лиши слободе за кратко вријеме за неколико дана, само да би се извршила злоупотреба, да се лиши бирачког права.

Претседник: Зато закон осигурава да нико не може бити лишен слободе на три дана пред изборе.

Према томе пошто је дискусија о овом члану завршена, питам Одбор да ли прима чл. 23 како је предложен. (Прима се). Објављујем да је члан 23 примљен.

Изволите чути даље.

Секретар чита члан 24 нацрта Устава.

Претседник: Код овога члана имамо предлог другарице Станке Веселинов да се на крају прве алинеје ставе речи „друштвено-политичког“ тако да би са променом реда речи та алинеја гласила: „Жене су равноправне са мушкарцима у свима областима државног, привредног и друштвено-политичког живота“.

Д-р Анте Рамљак: Ја бих хтио да упозорим, ма да сматрам да је добро да се то и понови, да се у овоме члану помиње плаћено одсуство, а у члану 20 већ је речено за плаћени годишњи одмор. Уосталом, може обоје да остане.

Д-р Јерко Радмиловић: Овдје у другој алинеји стоји да жене имају право на једнаку награду као и мушкарци. Ја мислим да то није никаква награда и да треба казати плата.

Исто тако сматрам да би ова реченица у другој алинеји „жене уживају једнака права социјалног осигурања“, могла

да отпадне, тим пре што је у првој алинеји наглашена њихова равноправност са мушкарцима.

Сулејман Филиповић: И ја сматам да би ову реченицу коју предлаже друг Радмиловић требало да изоставимо. Али из других разлога. По овако стилизованој реченици излазило би да све жене уживају међусобно једнака права социјалног осигурања, да нема између једне и друге жене разлике.

Светозар Вукмановић-Темпо: Можда би се могло рећи: „У радном односу жене уживају једнака права као и мушкарци“.

Претседник: По моме уверењу треба овде код жена да се подвуку обе ствари, и да имају једнаку награду са мушкарцима, и да имају једнака права социјалног осигурања. Мислим да то обоје треба нарочито истаћи, а да ли ће се то истаћи свако за себе или спајањем у једну реченицу, о томе може бити говора.

Ђуро Салај: Ја мислим да нема никакве потребе да остане ова реченица да жене уживају једнака права социјалног осигурања, јер самим тим сужавамо појам тих права. Жене међутим по трећој алинеји овога члана уживају много шира социјална права него мушкарци, на пример за време порођаја итд. Није потребно да се оптерећује Устав са непотребним реченицама. Реч „награда“ треба безусловно изменити. Код нас је и у народу примљено: за једнак рад једнака и плата. Ми не примамо награду већ плату.

Михаило Ђуровић: Ја мислим, кад је већ било речи о питању припадника Југословенске армије, чије је бирачко право дошло као тековина народноослободилачке борбе, да је и потпуно изједначење жене и мушкарца такође једна тековина народноослободилачке борбе и она треба да буде наглашена у Уставу. Мислим да би било најзгодније рећи, као што је предложено, да за једнак рад жене имају право на једнаку награду као и мушкарци и да уживају једнака права социјалног осигурања.

Светозар Вукмановић-Темпо: Другови, члан 24 у првој алинеји изрично прописује равноправност мушкарца и жене у свима областима државног, привредног и друштвено-политичког живота. Друга алинеја шта хоће да каже? Хоће да прецизира ту равноправност и у радним односима. Ту се каже да жене за једнак рад имају право на једнаку награду као и мушкарци, а не истиче се да жене уживају и друга права у радном односу. Зато бих ја другу алинеју тако поставио да се види да у читавом радном односу жене уживају заштиту.

Д-р Драгољуб Јовановић: Заштиту и осигурање. Жена ужива већу заштиту од мушкарца. Ноћни рад се забрањује...

Светозар Вукмановић-Темпо: Она ужива заштиту као мајка. Трећу алинеју, у којој се говори о жени као мајци, треба оставити, али у другој алинеји треба да се прецизира заштита жене у најамним односима. Зато ја мислим да треба избацити ово: „Жене уживају једнака права социјалног осигурања“, или формулисати шире, да у читавом радном односу имају иста права.

Д-р Драгољуб Јовановић: Жене уживају већа права него мушкарци.

Ђуро Салај: Жене уживају већа права, уживају права и као жене. То ће бити законом регулисано.

Светозар Вукмановић-Темпо: Онда то треба и формулисати.

Миха Маринко: Мислим да смо се раније руководили да се ипак морају нагласити неке ствари које су нове, као на примјер да војска има право гласа, али овдје нема тога. Жене уживају једнака права; то је било и у старој Југославији, у радном односу, али треба навести: за једнак рад — једнака права...

Претседник: Критика мислим да има свога оправдања, али не знам да ли резултат тога треба да буде брисање овог, или замена нечим бољим. Да ли би било боље да кажемо: „За једнак рад жене имају право на једнаку плату као и мушкарци и уживају посебну заштиту и осигурање у радном односу“, (Одобравање) јер ту би био забрањен ноћни рад за жене и шта ја знам. Ја мислим да је то боље. Мени се чини да кад би ту реченицу изоставили, да не би постигли резултат. Да прочитамо како би то изгледало: „Жене су равноправне са мушкарцима у свима областима државног, привредног и друштвено-политичког живота. За једнак рад жене имају право на једнаку плату као и мушкарци и уживају посебну заштиту и осигурање у радном односу. Држава нарочито заштићује интересе матере и дјетета...“ итд. Прима ли се?

Ђуро Салај: Мислим да неће бити потребно рећи „уживају посебну заштиту и осигурање у радном односу“.

Д-р Јерко Радмиловић: Мислим да је то потребно истаћи зато што ми још не знамо какав ће бити закон о социјалном осигурању. Тај закон треба да штити више радницу, јер жена раније остари. Кад закон буде одлучивао о ренти за случај старости, он може да одреди за радника 60 а за жену 50 година. Ако ово не би унијели, можда би се крњило право жене. Мислим да би било добро како је

Претседник рекао: „уживају посебну заштиту и осигурање у радном односу“.

Претседник: Онда би морали казати: посебну заштиту у радном односу и у социјалном осигурању.

Д-р Јерко Радмиловић: То може.

Претседник: Али то не значи да би оне имале посебно осигурање. Оне само имају извесну заштиту у том осигурању.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да је то непотребно додавати, јер кад се каже „у радном односу“, онда је то обухваћено и осигурање.

Претседник: Заиста, могло би да се каже „у радном односу“, јер то обухвата и осигурање.

Сулејмано Филиповић: Онда текст гласи: „...и уживају посебну заштиту у радном односу“.

Претседник: Да. Према томе у првом ставу, у другом реду, место речи „привредног, државног“ стајаће „државног привредно“. У трећем реду место „друштвеног“ метнућемо „друштвено-политичког“. Други став би гласио: „За једнак рад жене имају право на једнаку плату као и мушкарци и уживају посебну заштиту у радном односу“.

Примате ли овако измењен чл. 24? (Прима се). Објављујем да је члан 24 примљен.

А сада прелазимо на чл. 25.

Секретар чита чл. 25.

Претседник: Сада треба да вам саопштим шта тражи православна црква, односно Свети архијерејски синод, да се унесе у допуну овога члана. „Тражи да се иза става који гласи: „Црква је одвојена од државе“, са којим се принципом мире, дода следеће: „Приликом спровођења у живот овог начела досадашњи имовинско-правни однос цркве, појединих верских заједница и државе регулисаће се посебним законом у духу правичности“. Осим тога, да се после става трећег истог члана дода: „Зајемчена је неповредивост места намењених за вршење верских обреда цркве, гробља, црквене порте и црквених зграда“.

Жели ли ко да говори у вези са овим? (Јавља се за реч д-р Васо Чубриловић). Има реч друг Васо Чубриловић.

Д-р Васо Чубриловић: Ја бих оба ова предлога одбио. Односи са црквом регулисаће се посебним законом. Што се тиче неповредивости, ми више не живимо у средњем веку, када је то важило и затим у модерном законодавству укинута. Било је зајемчено да црквене капеле неће служити противдржавним циљевима, а колико ја знам било је случајева да су се усташе виђале по црквеним капелама,

по црквеним становима итд. Зато је мој предлог да се оба предлога одбију.

Претседник: Има реч друг Сава Косановић.

Сава Косановић: Ја бих учинио само једну генералну примедбу. Ја сам са територије где су православне и католичке цркве мешане. То је у тим крајевима један важан и тежак проблем и мислим да се о томе не може овако за тренутак расправљати. Има читавих крајева где су православне цркве порушене. На пример, порушена је до последњег камена у Бања Луци и Петрињи и неким другим местима. (Д-р Макс Шнудерл: У Марибору такођер). Осим тога, низ цркава претворен је у католичке цркве. Сада се враћају православни сељаци из борбе, или се враћају они који су се спасли масакре, у село и затичу не православну — већ католичку цркву. То ствара на терену један дубок разлог за сукобе и због тога ми би морали о томе да водимо рачуна. О томе морамо мало да размислимо. Није сасвим једнако да ли је онај секретар надбискупа Степинца благословио заставу крижара, или су у неком селу, зато што се народ дизао у народноослободилачку борбу против усташа побијени свештеници. То оставља један дубок разлог за распиравање националне нетрпељивости и претставља један тежак проблем о коме се мора водити рачуна.

Претседник: То је све тачно. Тачно је да је у току овога рата било уништавање богомоља свих вера. Узето процентуално, свакако су највише страдале православне богомоље и синагоге. Али, то је сада једно друго питање. Овде се ради о томе да овај параграф одваја цркву од државе. А верске заједнице су слободне да врше своје верске обреде и своје верске послове и ми ту немамо ништа да додамо, или допунимо. Сасвим је друга ствар питање отштеће, накнаде.

Д-р Васа Чубриловић: За порушене цркве, обнову итд.

Претседник: Ви сте имали не само то, него и прелажење у веру итд., као што сте имали и рушење цамија и католичких цркава од стране четника. А било је и случајева, не могу да се сетим тачно имена места у коме је то било, да су усташе запалили католичку цркву и обесили два свештеника зато што су били присталице народноослободилачке борбе. То је било 1943 године. (Д-р Анте Рамљак: У Вођину су запалили цркву). А то су ствари друге врсте које се решавају другим законодавним одлукама.

Сава Косановић: Друже Претседниче, молим вас да ме добро разумете, ја нисам говорио о овоме параграфу, него генерално о примедбама које су слате. Јер, на пример, у

мом крају је убијено 69 свештеника, а то је 69 удовица и сирочади о којима се неко мора бринути. То може да послужи реакцији за раздраживање.

Претседник: Знам. Можда ће народ хтети да тај новац употреби за нешто друго. Али све то не спада овде, не спада у дискусију приликом овога члана. Прима ли се члан 25? (*Д-р Неџат Аголи:* Да ли се под појмом црква подразумевају све вероисповести?). Да, све. Према томе, прима ли се члан 25? (Прима се). Објављујем да је члан 25 примљен без измена.

Прелазимо на члан 26.

Секретар чита члан 26.

Претседник: Отварам дискусију по члану 26. Има реч д-р Шнудерл.

Д-р Макс Шнудерл: Другови, ја ту имам неке примедбе. У последњој алинеји овога члана каже се да ванбрачна деца имају једнака права са брачном. Али пошто брачна деца имају и дужности, онда бисмо морали да кажемо овако: „Ванбрачна деца имају једнака права и дужности са брачном“. Постоји дужност за издржавање сиромашних или старих родитеља итд.

Поред тога ја мислим да ми морамо да додамо једну реченицу да ће се положај вадбрачне деце уредити законом.

Видите каква је ситуација ванбрачне деце. Ванбрачна деца немају име свога оца, обично не живе у породици ванбрачног оца. Шта ће онда бити? Отац обично плаћа алиментацију. Сада ће отац престати да плаћа алиментацију и казаће: Пошто имаш једнака права са брачном децом изволи у моју породицу. Мајке су обично у свађи са тим очевима, мајке не би дале деци да одлазе у ту кућу. А друго, мајка која тешко живи доћи ће оцу и казати: Изволи се сада старати о детету, оно има једнака права као и брачно дете. Поред тога ако су у питању брачна деца која су одрасла она ће се бунити против овога и неће хтети да приме име свога оца. То треба уредити законом. То су ствари које се морају одредити законом. Због тога бих ја предложио да додамо реченицу да ће се положај ванбрачне деце уредити законом.

Претседник: Молим друга Ђорђевића да нам објасни да ли у пројекту Закона о браку има тих одредаба, како стоји са тим питањем.

Д-р Јован Ђорђевић: Несумњиво је, другови, да ова одредба члана 26 не решава прилично компликовану ситуацију ванбрачне деце. Али ово је што Устав треба да донесе, да прокламује као један од нових принципа у нашем

породичном и брачном праву: изједначење ванбрачне деце са брачном. Несумњиво је да ће закон морати да дође и да регулише та питања. Ми смо то предвидели законским пројектом који је готов и који ће сигурно имати редовна Скупштина или Уставотворна скупштина ускоро да претреса. Ја могу да уверим друга Шнудерла да су те ствари прилично добро регулисане. (Д-р Макс Шнудерл: Могуће би требало да се нагласи доношење закона). Несумњиво је да ће положај ванбрачне деце бити регулисан законом. Он је већ по томе пројекту регулисан. Али ако кажемо у Уставу да ће бити регулисан законом, не изгледа ми то баш најбоље. (Д-р Драгољуб Јовановић: Како би било да кажемо: „Њихов положај ће бити ближе одређен законом“). Мислим да само по себи то излази. Сувише бисмо оптерећивали Устав са овлашћењем за доношење закона. Законодавац несумњиво има права да све односе уреди законом, тако да не видим нарочиту потребу да се уноси ово овлашћење. Ако ми кажемо: законом, то значи да не можемо уредити на неки други начин. Ако дамо једну општу декларацију о томе, која се сама по себи разуме, ми ништа нарочито не постижемо. (Д-р Драгољуб Јовановић: Али скрећемо пажњу законодавцу на ово питање).

Претседник: Можда бисмо могли на крају да кажемо: „Односи родитеља и деце регулишу се законом“. (Д-р Драгољуб Јовановић: Немојте то да кажете, то је исувише). Али, овде се говори и о родитељима. Ту се говори о односу родитеља према брачној и према ванбрачној деци. Можемо рећи да могу односи родитеља и деце да се регулишу законом.

Д-р Макс Шнудерл: Молим вас, другови, да вам ја објасним зашто ја то тражим. У старом, Видовданском уставу била је исто тако једна слична одредба у једном члану која је говорила да су све вере једнаке и равноправне. Али ми смо имали много натезања, јер није било наведено да ће се уредити законом. Ово важи нарочито у погледу склапања брака. Православна црква је рекла: ми смо равноправни, ми можемо да склапамо бракове. Да је било написано у уставу да ће се то питање уредити законом, не би било толико сметњи. Баш због искуства које имамо, ја бих желео да се то унесе да ће се регулисати законом. У овоме Уставу на више места каже се да ће се извесни односи регулисати законом. Зашто не бисмо то и овде рекли?

Ја знам ситуацију која ће наступити код нас. Потпуно се уживљавам у положај једног судије среског суда. Чим буде донет овај Устав, жене ће се раштркати на све стране, почеће да носе децу код очева, очеви неће хтети да

плаћају алиментацију итд. Ето, због тога ја предлажем да се ово питање обезбеди доношењем закона. У Корушкој нарочито било би наведених случајева врло много.

Претседник: Богами, има и у Србији. Ви предлагете да се дода овако: „Положај ванбрачне деце регулише се законом“. Треба још додати да ванбрачна деца имају једнака права и дужности са брачном...

Д-р Анте Рамљак: Овдје је наглашено да ванбрачна дјеца имају једнака права као и брачна, а горе стоји да грађани могу склопити поред грађанског и црквени брак. Сада да се не догоди ово: неко оде у цркву и склопи црквени брак, а не склопи државни брак. Зато баш питам не би ли било згодније да, умјесто ријечи „поред“, ставимо ријеч „након“. Тако би се јасније видјело да се може склопити црквени брак након грађанског брака (*Један глас: Може и пре*).

Д-р Јерко Радмиловић: Данас је у „Борби“ изашао један предлог у вези са овим што ми дискутујемо. Ту се предлаже да се пропис по коме грађани поред грађанског брака могу склопити и црквени брак, по прописима своје вјере, избрише, због тога што је према нашем Уставу у члану 25 и онако дата могућност за то, јер тамо стоји да су вјерске заједнице слободне у вршењу вјерских обреда. Међутим, јуче сам баш био у Скупштини народа и погледао како су они то питање ријешили. Они су дали ову формулацију: „... грађани поред тога могу извршити и вјерски обред вјенчања...“ Дакле, према овоме постојао би само један брак. У овој формулацији ријеч је о обреду, не о црквеном браку.

Светозар Вукмановић-Темпо: То је црквени брак. Није тачно да се не признаје. Црквени брак постоји, али једино нема правних посљедица.

Д-р Јерко Радмиловић: То је моје становиште. Постоји само један брак, и то грађански, а с друге стране постоји црквени обред.

Сулејман Филиповић: Мени је једна ствар нејасна, и ја бих молио друга помоћника Министра за Конституанту, да нам да објашњење за овакав случај. Један брачни пар неће да иде да се вјенча по прописима грађанског брака, али се вјенча у цркви, па затим из тога брака дођу дјеца. Та су дјеца ванбрачна по закону и као таква се морају третирали. Сада, пошто се ванбрачна дјеца изједначају са брачним, питам се какве су посљедице за тај брак. Молим да ми то објасните.

Д-р Јован Ђорђевић: Овде код ове формулације која је била предложена у одбору другог дома, питање се при-

лично принципијелно мења. У оваквој формулацији коју смо учинили, ми смо нагласили да држава сматра пуноважним само оне бракове који су закључени пред њеним органима. Према томе, све правне последице које произлазе из брака, а које су регулисане законом, припадају само оним брачним друговима који су венчани пред надлежним грађанским одборима.

Што се тиче оних других, који неће да иду пред грађанску власт, они закључују један брак, који постоји, али који нема никаквих правних последица у погледу на државу.

Што се тиче заштите коју ће имати деца из тога брака, као ванбрачна, несумњиво да мора постојати та заштита деце. Ми морамо да заштитимо децу. Само ту је највише погођена жена, односно и човек, јер неће уживати извесне привилегије које ће имати породица са више деце итд. То је једна ствар. Али овде је једна друга ствар врло важна, која је принципијелна. Ми смо у овој формулацији поставили уствари два брака: један брак који држава признаје и други који може постојати, али само који важи *pro foro interno*. Али држава ипак сматра да је то једна заједница која државу не интересује, не ангажује. Међутим, ако погледамо овај став као што је формулисан у Скупштини народа, онда значи да постоји само један брак. Неки грађани могу да предузму и да изврше извесне обреде. Овако формулисана ствар се потпуно мења и нема значаја. Јасно је да свако може да иде у цркву и да изврши неки обред. Онда с друге стране пуноважни брак мора да се мења: или ће се допустити да постоји још једна врста брака који не ангажује државу, али који држава толерира, или пак постоји само један брак, а постоји и могућност да се и цркви да право да изврши извешан обред.

Претседник: Реч има Влада Зечевић.

Влада Зечевић: Ја сам за ову формулацију зато што се ту не ради само о обреду, ми би тиме повредили оно што ми нећемо и не желимо — црквени брак. Ми нећемо да дирамо у догме цркве. По учењу цркве брак није само обред, него и тајна, а по католичкој цркви неповредива тајна. Обред је опело, обред је сечење колача, а брак није обред. И зато ова формулација мора да остане.

Претседник: Ја мислим да је то савршено тачно и ми треба да останемо код предложене формулације. Држави је довољно да је само онај брак, који је пред државним органима склопљен, пуноважан, а дајемо слободу да онај који жели склопи брак и у цркви. И то је свакако брак,

а није само један обред. Обред је једна споредна ствар. Према томе чл. 26 гласи:

„Брак и породица су под заштитом државе. Држава уређује правне односе брака и породице својим законима.

Пуноважан брак може се закључити само пред надлежним државним органима. Грађани могу склопити поред грађанског брака и црквени брак по прописима своје вере.

Сви брачни спорови спадају у надлежност народних судова.

Родитељи имају према деци, рођеној ван брака, исте обавезе и дужности као и према брачној деци. Ванбрачна деца имају једнака права и дужности са брачном. Положај ванбрачне деце регулише се законом“. (Д-р Драгољуб Јовановић: „Ближе“ се регулише). Принцип је дат, не треба „ближе“. Има реч д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја бих предложио као последњи став један амандман који би обухватио целокупно старање о браку и породици, а то је: „Малолетна лица стоје под нарочитом заштитом закона“. То је велики и важан проблем код нас и потребно је да се о њему овде говори.

Претседник: Реч има Неџат Аголи.

Д-р Неџат Аголи: Ја мислим да грађански брак треба да буде обавезан, а црквени брак факултативан, пошто има много случајева бигамије. Према верском пропису један муслиман може да има три до четири жене.

Претседник: То је већ осигурано. Пуноважан је само грађански брак који је склопљен код државних власти. Кад би неко дошао у одбор да склопи и други брак, онај у одбору неће му дати две жене.

Д-р Јован Ђорђевић: Закон о браку је врло оштар према бигамији.

Претседник Можда би требало да један посебни члан у овом нашем Уставу буде посвећен омладини. Ја сам спремио такав један предлог. Није баш најбољи, али ако станемо на гледиште да би требало и да би могли да поклопимо омладини један члан, онда би и та ствар дошла тамо и још неке ствари. Ако ми дозволите ја сам хтео да додам 37 члану на крају: „У циљу заштите здравог развика омладине забрањена је порнографска и ниска литература. Дечија и омладинска књижевност стоји под контролом просветних власти народних република. Држава посвећује нарочиту пажњу духовном и физичком васпитању омладине“.

Лепа је слобода штампе, али већ има примера да се код нас множи шума литературе која највише наваљује на децу са стриповима. Те ствари пишу људи без икакве иде-

ологије и свести, већ само у циљу зараде. (Д-р Милош Московљевић: Јесте ли обухватили и филм?) Може и то. Можемо одмах и за школе један посебан параграф. (Д-р Јован Ђорђевић: Или и — за здравље народа).

Претседник: Прима ли се овај члан без додатка о малолетницима? (Прима се).

Секретар чита члан 27.

Д-р Драгољуб Јовановић: Је ли то место за референдум и иницијативу?

Претседник: Овде се може приговорити да је овај члан сувише слободан.

Сава Косановић: Овде није ништа казано о цензури, па би се могле догодити разне непријатне ствари, ако се нешто не забрани.

Претседник: Ја не предлажем никакво додавање нити одузимање. Али да не заборавимо, у каквим временима живимо. Постоји нека агенција „Атлас“. Не знам који је то америкашки агент био у Немачкој и прошао кроз немачке логоре СС и дошао до закључка да немачки народ гледа у Хитлера још увек као у бога. И у Лондону имамо читаво друштво које га обожава као божанство. Наместили тамо његову бисту и клањају му се. И они кажу: овде је слобода, и не сме нико да их дира. Може се и код нас појавити таква тенденција. Али зато имамо у чл. 43 унесено да је кажњива употреба грађанских права са намером насилне промене уставног поретка. Држим да је ипак најбоље да ми останемо код овога како је предложено.

Претседник: Прима ли се члан 27? (Прима се).

Секретар чита члан 28 нацрта Устава.

Сава Косановић: Молим за објашњење код става другог овога члана. Овде се каже да нико не може бити задржан у притвору дуже од три дана без решења суда (или одобрења јавног тужиоца. Не може ли то бити једна уставна: суд или тужилац? Даље, код петог става каже се овако: „Нико, ако је достижан државним органима итд.“ Овде смо ми у Влади хтели да обухватимо и оне који су остали у емиграцији. Али шта ће и како ће бити, ако неко буде доказивао да је био достижан а власт га није хтела ухватити. Боље би било рећи на пример за онога ко је „у бекству“ или „ко се крије испред власти“.

Претседник: Ако је неко у бекству у земљи или иностранству, он није достижан. (Један глас: Није згодна реч. — Д-р Милош Московљевић: Напротив, то је врло лепа реч).

Сава Косановић: Ако је неко у бекству па позивар дође и прикуца му позив на врата може ли му власт онда су-

дити? Ето, то је мало нејасно. Исто је тако нејасна и она последња алинеја: „Ниједан држављанин не може бити прогнан из земље ...“ итд. Према овој стилизацији изгледа као да грађанин може бити прогнан из државе.

Претседник: Кад је пред Владом био овај пројекат, уколико се сећам, стајало је овако: „Ниједан држављанин не може бити прогнан из земље ни предат страној држави“. Али пошто је било говора да има врло много ратних криваца и да су државе обавезне да издају ратне кривце... (Сава Косановић: Ми одговарамо нашим властима). Али неко је југословенски држављанин па је у Француској почи- нио злочине, ми га онда можемо судити овде, или га мо- жемо предати француским властима. (Један глас: Можемо али не морамо).

Сава Косановић: Али то није прогонство.

Претседник: Ниједан држављанин ФНРЈ не може бити прогнан из земље, из државе.

Д-р Милош Московљевић: Још једну ствар треба овде унети, да тако исто не може бити ни интернирања. (Д-р Драгољуб Јовановић: То је боравиште). Може бити из сво- га места интерниран.

Претседник: О томе да разговарамо. (Сулејман Фили- пових: Има у Казненом закону предвиђен такав случај). Ја мислим да не уносимо ово да не може бити интернације. (Д-р Драгољуб Јовановић: Мора бити интернације). Тешко је без тога изаћи на крај. Пре свега ми имамо логоре Не- маца, културбундоваца. (Сава Косановић: Они нису више наши). Нису, ипак су још ту, док их не пребацимо преко границе. Мислим да оставимо то некако недодирнуто, то ће се законом одредити. (Сава Косановић: Да метнемо: нити може бити изручен за кривични прогон страној држави, изу- зев ратних криваца, ратних злочинаца). Како је за обичне криминалце? Екстрадиција постоји за обичне криминалце. (Сава Косановић: Да их судимо).

Д-р Јован Ђорђевић: То је ствар конвенције. Крими- налце нећемо заштићавати. Да се прими овако како је формулисано. (Сава Косановић: Ми треба да заштићујемо своје грађане у страној држави). Како их заштићујемо? (Сава Косановић: Дајемо им пасоше. Чинимо дипломатске услуге. И свака држава заштићује своје грађане. То је једно право грађана. Дајемо им пасоше и дипломатска конзулар- на заступства интервенишу за њих. То је ипак једно пра- во). То је једно право, али ако нема међународне конвен- ције и споразума о томе? (Сава Косановић: Ипак га зашти- ћује. Ми имамо наше грађане у емиграцији који су наши

грађани, имамо их у Јужној Америци, имамо у Канади, Аустралији итд. и треба о њима да водимо рачуна да имају извесне протекције и да остану наши грађани. То је корисно. Не стоји ништа да кажемо да грађани Југославије уживају заштиту у иностранству).

Претседник: Ја мислим да би се то могло рећи да држављани Југославије уживају заштиту ФНРЈ у иностранству. (Д-р Милош Московљевић: Иступање из држављанства исто тако). То имамо у закону, то не треба. (Д-р Драгољуб Јовановић: У ставу другом, да ли решење суда мора бити писмено и суд надлежан? — Владимир Симић: Ово је идентично суда или захтева тужиоца. То не би могло да остане. Суд ће да донесе по његовом захтеву решење).

Има реч друг д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Ми смо дуго размишљали и студирали ову ствар и нисмо ми случајно узели ово решење. Имамо ми извесних случајева кривичне истраге где је тајност једна од важних гаранција за успех истраге и ако дође до решења суда, значи учествовање колегиума... (Владимир Симић: По предлогу тужиоца). Јавни тужилац исто је тако орган у кога морамо имати пуно поверење. Он је један од врло важних органа правосуђа, који брани нашу законитост. (Владимир Симић: Он је странка у поступку). Није само странка. Он је бранилац а не само странка против појединца него странка против незаконитих радњи управних власти и зато га не можемо посматрати једнострано. Нема опасности, ако оставимо и њега поред суда, пошто је орган који брани законитост. А из ових разлога које смо овде унели код одржавања тајности у извесним важним политичким процесима, ја мислим да морамо да примимо овако. Јавни тужилац неће арбитарно да да одобрење за задржавање некога у притвору. Други дом има један додаток, да најдужи рок притвора одређује, регулише закон. То би била једна допуна. (Сава Косановић: Суд изгледа несигуран).

Претседник: Није то несигурност суда, али је ипак сигурност истраге и тајности. (Сава Косановић: Ја сам се борио против главњаче 1928 године у парламенту и тражио сам интервенцију државног тужиоца и нисам могао добити).

Има реч д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Државни је тужилац био тада један од најобичнијих полицијских експонената а код нас јавни тужилац има сасвим другу улогу. Он је самосталан и ми потврђујемо његову независност од свих органа државне управе. Ми правимо разлику између ранијег и садашњег др-

жавног тужиоца због одржавања тајности. (Владимир Симић: Не мора давати богзна какве разлоге). Морамо имати поверења у тужиоца. Јавни тужилац дела брзо и дискретно.

Претседник: Ако би се нешто брисало, ја бих пре бри-сао „решења суда“.

Има реч д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да је ово најбоље решење. Можемо да кажемо „писмено и образложено“, ма да се то подразумева. (Д-р Драгољуб Јовановић: А „надлежног суда“?) То се види. (Д-р Драгољуб Јовановић: А жалба против лишења слободе?) Жалба постоји. Чим је решење суда донето, постоји могућност жалбе против сваког решења. Има општи пропис жалбе против свих решења. Јасна је ствар да постоји. (Владимир Симић: А против одобрења јавних тужилаца?)

Претседник: Можемо додати „на решење јавног тужиоца“. Онај донесе решење о притвору, а овај треба да се жали. Ако се жали суду опет смо отишли на суд.

Д-р Јован Ђорђевић: Постоји обичан поступак за више и ниже инстанце. Ја мислим да ми немамо ни најмање разлога да сумњамо у наше јавне тужиоце.

Влада Зечевић: Ја бих ради умирења другова скренуо пажњу на то да судови постоје у среским местима, а да у свима местима постоје јавни тужиоци и да је баш зато добра ова наредба, јер даје извесну гаранцију народу да их наши органи милиције морају предати суду, пошто без одобрења јавног тужиоца нико не може бити задржан у притвору после одређеног рока.

Д-р Анте Рамљак: Ви мислите на народне тужиоце. Јавних тужилаца нема у сваком мјесту.

Претседник: Потребно је да одлучимо и о року за притвор.

Д-р Драгољуб Јовановић: Кад је реч о решењу јавног тужиоца, не каже се ништа о томе коме се може поднети жалба на његово решење.

Претседник: Да видимо шта о томе каже члан 123. (Чита члан 123).

Д-р Драгољуб Јовановић: Не пише ништа о томе, а требало би рећи коме се подноси жалба.

Д-р Јован Ђорђевић: Па то је јасна ствар: постоји могућност жалбе вишим инстанцама.

Претседник: То нигде нема.

Владимир Симић чита члан 38, став други.

Претседник: Да се вратимо на алинеју другу, члана 28. Како би формулисали рок?

Д-р Јован Ђорђевић: „Најдужи рок притвора одређен је законом“, а иза речи „без“ додали би „писменог и образложеног решења суда или одобрења јавног тужиоца“. (*Сулејман Филиповић:* Зашто да не кажемо — истражног притвора). То је притвор, а не затвор.

Д-р Драгољуб Јовановић: Боље је рећи „одређује се законом“.

Сава Косановић: Да, то је боље.

Д-р Анте Рамљак: У шестом ставу члана 28 каже се: „Органи државне управе могу изрицати казну лишења слободе за обичне прекршаје правних прописа у границама које су одређене законом“. Ја држим да се овдје хтјело нагласити важност казне лишења слободе и осјетљивост, па су зато уметнуте ове двије ријечи. Међутим, ми имамо и друге казне, на примјер присилни рад, без лишења слободе, а може бити и смртна казна. Зато би се овај став криво могао разумјети да управни органи могу изрећи друге казне мимо граница које су одређене законом. Стога би се овај став могао престилизовати да гласи: „Органи државне управе могу изрицати казне само за обичне прекршаје правних прописа у границама које су одређене законом“. Овај шести став ја бих ставио одмах иза става трећег и онда наставио даље.

Претседник: Молим вас, у овој алинеји се ради о прекршајима, иступима, о ономе што је некад кажњавао квартал, са максимумом од 30 дана затвора. (*Д-р Анте Рамљак:* То ја знам). Овде се мислило да се изостави „лишење слободе“ и да се каже: „Органи државне управе могу изрицати казне за обичне прекршаје правних прописа“ и даље би се могло рећи: „само уколико су предвиђене законом и у границама које су предвиђене законом“, или: „само на основу закона“. (*Д-р Анте Рамљак:* Ја бих ставио: „само ради обичног прекршаја“. Ову ријеч „само“ ја бих спојио са ријечима „за обичне прекршаје“, а ви велите „само у границама закона“). Молим вас, кад се каже „за обичне прекршаје“, то значи да не могу изрицати казну за убиство.

Д-р Анте Рамљак: Ако се тако стилизује како је овдје речено, значило би да се за злочине могу и ван закона изрицати казне. Зато треба рећи: „само за обичне прекршаје“.

Претседник: Ја мислим да је боље да ми кажемо да органи државне управе могу изрицати казне за обичне прекршаје само на основу закона и у границама које су одређене законом.

Д-р Јован Ђорђевић: Овде је нагласак на казни лишења слободе, и зато је овај став добро стилизован. Иначе, кад би се усвојила друкчија стилизација, морао би се доносити закон увек за поједине врсте прекршаја.

Месуд Хотић: Пошто управни органи могу да изричу и новчане казне, овај став би био јаснији ако би се последије ријечи „изрицати“ додала ријеч „и“, дакле, да се каже: „Органи државне управе могу изрицати и казне лишења слободе...“

Д-р Јерко Радмиловић: Ми смо се удаљили од прве алије неје овога члана, па нам ово изгледа мало чудно. Не ради се овдје о надлежности органа управне власти, него о основном начелу које је изражено у чл. 28, а то је неприкосновеност личности грађана. Ту је тежиште. И с обзиром на то основно начело чије је једино ограничење лишење слободе, ми кажемо у 6 ставу чл. 28: „Органи државне управе могу изрицати казну лишења слободе...“ Дакле, ми овдје не говоримо о надлежности органа државне управе. О томе ће се говорити на другом мјесту. Ми овдје то говоримо с обзиром на неприкосновеност личности као на једно основно начело постављено у овом члану.

Претседник: Зато би било врло добро речено кад би се казало: „Органи државне управе могу изрицати казне лишења слободе за обичне прекршаје правних прописа само на основу закона и у границама које су одређене законом.“

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја мислим да би требало у ставу 5 реч „достижан“ заменити неком другом, јаснијом речју.

Сава Косановић: Ми, на пр., некога оптужимо, а он је у Америци, али хоће да дође пред суд. Он онда није недостижан државним органима. (Д-р Јован Ђорђевић: Ми не можемо проверавати да ли ће неко доћи из Америке или не). Онда се овде ствара одговорност власти. Онај који је оптужен може рећи: власт ме је могла достићи, али ме није хтела достићи.

Претседник: За мене ова реч „недостижан“ значи: неко кога власт није у стању да зграби.

Сулејман Филиповић: Ја бих само питао може ли ова ријеч „достижан“ имати какво друго значење осим оно које ми желимо? По мом мишљењу ова ријеч је баш згодна, пошто не може имати никакво друго значење него оно које јој ми дајемо. Ова ријеч треба да остане, то је најбољи израз.

Сава Косановић: Можда би се могло рећи: „Неко ко се не крије...“

Д-р Јован Ђорђевић: Онај који је у Италији он се не крије, али ипак не може бити у власти државних органа...

Претседник: Можда би се могло то описати, али је ипак боље да остане овако. Дакле, слажете ли се да остане реч „достижан“? (Прима се).

Према томе имамо да решимо цео члан 28 са извесним изменама и допунама.

Д-р Драгољуб Јовановић: А шта је са смртном казном за политичке кривце?

Претседник: То би онда значило да нема за фашисте смртне казне.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја знам шта смо говорили кад смо били у опозицији.

Претседник: Онда су политички кривци били други свет. Можда би се могло ставити питање да ли да за обичне криминале задржимо смртну казну, али за фашисте, богами, то не можемо усвојити.

Д-р Драгољуб Јовановић: Онда дајте нову дефиницију за политичке кривце. Прогласите фашисте за криминалце, а политичку борбу прогласите друкчије.

Претседник: Дакле, молим вас, да се споразумемо како би цео члан 28 имао да гласи са овим усвојеним изменама и допунама:

„Зајемчена је неприкосновеност личности грађана.

Нико не може бити задржан у притвору дуже од три дана без писменог и образложеног решења суда или без одобрења јавног тужиоца. Најдужи рок притвора одређује закон.

Нико не може бити кажњен за кривично дело без одлуке надлежног суда, донете на основу закона којим је одређена надлежност суда и кривично дело.

Казне се могу установити и изрицати само на основу закона.

Нико, ако је достижан државним органима, не може бити суђен а да није по закону саслушан и на прописан начин позват да се брани.

Казну лишења слободе за обичне прекршаје правних прописа могу изрицати органи државне управе само у грађанима које су одређене законом.

Ниједан држављанин ФНРЈ не може бити прогнан из државе.

Само у случајевима прописаним законом може грађанин бити протеран из свог пребивалишта.

Држављани ФНРЈ уживају заштиту ФНРЈ у страним државама.“

Тако би гласио цео члан.

Прима ли се члан 28 како сам га сад прочитао? (Прима се). Објављујем да је примљен.

Дајем 10 минута одмора.

(После одмора)

Претседник: Настављамо седницу. Прелазимо на чл. 29. Молим друга секретара да прочита члан 29.

Секретар чита члан 29.

Претседник: Има ли ко какав предлог?

Д-р Јерко Радмиловић: Можда би боље било рећи „држаоца“ место „имаоца“.

Претседник: Ја мислим да је боље рећи „имаоца“.

Д-р Макс Шнудерл: Боље је рећи „имаоца“, јер држалац је детентор.

Претседник: Има ли ко какав предлог о члану 29? Пошто нема, прима ли се члан 29? (Прима се). Прелазимо на члан 30.

Секретар чита члан 30.

Сава Косановић: Да ли би било боље рећи „кривичног поступка“ место „кривичне истраге“?

Владимир Симић: То је исто.

Претседник: Прима ли се члан 30? (Прима се). Прелазимо на члан 31.

Секретар чита члан 31.

Претседник: Прима ли се члан 31? (Прима се).

Секретар чита члан 32.

Претседник: Прима ли се члан 32?

Сава Косановић: Да ли би било добро рећи — „кад има могућности рада“, или „док је способан да ради“. Мислим да би то било боље, хуманије.

Претседник: Молим, према способности. Прима ли се члан 32? (Прима се). Прелазимо на члан 33.

Секретар чита члан 33.

Претседник: Прима ли се овај члан или можда ко има какав предлог?

Сава Косановић: Да ли бисмо могли ставити да је дужност грађана да „савесно и законито обављају јавне дужности за које су изабрани или које су им поверене“, или краће... „савесно и законито обављају јавне дужности које су им поверене“?

Претседник: Ја мислим да ту треба правити разлику, јер изабран је члан народног одбора, а чиновнику кога сте

узели у службу поверили сте неку службу; због тога би требало да остане и једно и друго.

Сава Косановић: Али онда додати „савесно и по закону“, или „и законито“.

Д-р Јерко Радмиловић: Боље је „и законито“.

Претседник: Ја бих рекао да је то излишно, јер смо већ на почетку за све грађане казали да су дужни придржавати се Устава и закона.

Владимир Симић: Било би добро да то уђе, јер иначе не би могли да га тужите за незаконитост.

Претседник: Добро, немам ништа против. Онда нека буде „савесно и законито“.

Д-р Јерко Радмиловић: Да ли би било боље мјесто рјечи „једнако“ ставити „подједнако“.

Претседник: То је исто. Прима ли се овај члан са додатком „и законито“, тако да став други члана 33 гласи: „Дужност је грађана да савесно и законито обављају јавне дужности за које су изабрани или које су им поверене?“ (Прима се). Дакле, члан 33 је примљен.

А сада, ја бих предложио да члан 41, који говори о одбрани отаџбине, ставимо иза члана 33 као члан 34. Прима ли се то? (Прима се). Онда бих предложио да се на крају другог става овога новог 34 члана изврши допуна, тако да тај став гласи: „Војна обавеза грађана је општа за сва лица мушког пола способна за војну службу борачку и неборачку“. А затим: „Жене могу добровољно служити у Југословенској армији и могу стицати војне чинове“.

Месуд Хотић: Ја мислим да ова алинеја, која каже да „жене могу добровољно служити у Југословенској армији“ није добро стилизована и да би боље било рећи: „могу бити примане на службу...“ Јер кад би се оставило „добровољно“, онда то значи да оне могу служити ако то желе, а ако се каже „могу бити примане“, онда је кроз то у исто вријеме одражен и принцип добровољности а и могућност задржавања, односно узимања жена у војску.

Претседник: Онда је боље казати „...могу бити примане у службу...“.

Сулејман Филиповић: Ја не бих био за то да се каже да „могу бити примане“, него бих рекао да „могу бити ангажоване“, јер ће оне бити потребне у санитетској служби, у противавионској заштити или у фабрикама.

Претседник: Жене се неће мобилисати. Неће им се наметати обавеза. Кроз све четири године народноослободилачке борбе ми смо имали много жена у војсци. Али када смо уводили општу мобилизацију за све мушкарце, за жене нисмо уводили мобилизацију.

Сава Косановић: Можемо рећи: „Жене могу бити примане у војну службу“.

Претседник: Према томе, да чујемо дефинитивну стилизацију члана 41, који сада постаје чл. 34 и гласи:

„Одбрана отаџбине највиша је дужност и част сваког грађанина.“

Војна обавеза грађана је општа за сва лица мушког пола, способна за војну службу.

Жене могу бити примане у војну службу и стицати војне чинове“.

Примате ли чл. 34? (Прима се). Објављујем да је чл. 34 примљен.

Изволите чути чл. 35. То је уствари досадашњи чл. 34.

Секретар чита чл. 35.

Сава Косановић: У овоме члану боље би било да се каже: „Држава је дужна“ — а не као што пише: „Држава се стара“. Ако се каже као што ја предлажем то је јаче, боље речено.

Претседник: А зар не извршује своју дужност када се стара?

Сава Косановић: То је настојање. Боље је да се каже „држава је дужна“.

Претседник: Добро, то можемо примити. Према томе чл. 35 гласи овако:

„Држава је дужна да ратним инвалидима обезбеди достојан живот и бесплатно оспособљавање за рад.

Деца палих бораца и жртава рата под нарочитим су старањем државе“.

Примате ли чл. 35? (Прима се). Објављујем да је чл. 35 примљен. Прелазимо на чл. 36. То је досадашњи чл. 35.

Секретар чита чл. 36.

Претседник: Код овога члана друг д-р Милош Московљевић предлаже неке измене. Он предлаже да се на крају додају речи „и помагање здравствених задруга“.

Затим друг Московљевић предлаже да се дода нов став који гласи: „Национализација лекарске, ветеринарске и апотекарске службе регулисаће се законом“.

Ја бих молио друга Министра народног здравља да по томе члану узме реч, јер ево откако је рађен пројекат до данас ја нисам имао прилике да се разговарам са њим. Мислим да се ниједан од сарадника на изради пројекта није са њим консултовао. Не знам како је било у Влади. Због тога ја нисам смео да се ангажујем да би ушло нешто о национализацији лекарске службе итд.

Д-р Златан Сремец: Другови, ми смо у Влади расправљали о овоме члану и сложили смо се да буде оваква сти-

лизација каква јесте, полазећи од становишта да будемо реални и имајући у виду могућност у кадровима којима данас располажемо. Ми толико шепамо у медицинским кадровима да ми у догледном времену не можемо спровести оно што желимо. Због тога ја бих вас молио да остане оваква стилизација. Молио бих једино да се у трећем реду иза ријечи „болница“ стави ријеч „апотека“. Ми смо на-мјерно избјегли да ставимо рад на етатизацији, национализацији, социјализацији итд. јер смо хтјели да останемо реални.

Претседник: Без сумње да један поредак овакав какав излази из овога Устава не може а да не иде за тим да изврши социјализацију медицине, национализацију апотека и читаве те здравствене службе. Али ми данас нисмо на томе ступњу да можемо то спровести.

Д-р Златан Сремец: Ја стојим на становишту потпуне социјализације интегралне медицинске службе. Али — у дано време.

Претседник: Да, сећате ли се када смо о томе расправљали у Топуском?

Прима ли се члан 36 са допуном да се у трећем реду после речи „болница“ стави реч „апотека“? (Прима се). Објављујем да је чл. 36 примљен.

Прелазимо на члан 37.

Секретар чита члан 37 (досадашњи члан 36).

Претседник: Код овога члана постоји предлог друга Московљевића да се допуни и да се каже: „Закон штити ауторско право на производе умног рада.“

Д-р Драгољуб Јовановић: То је потребно. Ја подупрем тај предлог.

Претседник: Овај предлог може се примити. Ја мислим да ми можемо на крају члана 37 донети као последњу, трећу алинеју, овакву стилизацију: „Ауторско право заштићено је законом“. Према томе члан 37 гласи овако:

„Обезбеђује се слобода научног и уметничког рада.

Држава помаже науку и уметност у циљу развитака народне културе и народног благостања.

Ауторско право заштићено је законом“.

Прима ли се прочитани чл. 37? (Прима се). Објављујем да је чл. 37 примљен.

Претседник: Члан 37 постаје члан 38.

Секретар чита чл. 38.

Сава Косановић: Шта значи задња алинеја: „Школа је одвојена од цркве“? Већ горе каже се да је школа државна. Значи ли то да црква не може имати своје школе? Или се ово односи на веронауку?

Претседник: Тако је. Школе су државне и нико други не може да има школе. Ако треба да их има, онда само држава одобрава.

Д-р Макс Шнудерл: „Просветно и културно“ — то је једно исто.

Претседник: Није исто, уже је оно „просветно“.

Сава Косановић: Постоји опасност од злоупотреба богатих цркава. Ово није сасвим сигурно.

Месуд Хотић: Код нас у Босни и Херцеговини, а вје-рујем и у Хрватској, има доста тога да католичка црква има своје гимназије, основне школе, обданишта итд. Ту би требало њима скучити то право да они могу стварати своје кадрове. Ми знамо да је баш из тих школа...

Претседник: То је овде укинато. Школе су државне и само закон може дозволити оснивање приватних школа.

Влада Зечевић: Из православне цркве су захтевали изричито да се наука о вери може предавати само под школским кровом, у самој школи. Тај захтев изгледао би оправдан у односу на католичку цркву, с обзиром да она има материјалних могућности у односу према православној цркви која их нема. Има једна ствар о којој морамо да водимо рачуна. Тражећи да се наука о вери предаје у самој школи, она се тиме укључује у наставни план и ми морамо рачунати и са часовима и са зградама и са свим осталим стварима. Ту би требало наћи једну средину која ће измирити ова два гледишта.

Претседник: Мени је познато, јер сам добио једно писмо из унутрашњости Србије, где се истиче да би то било незгодно ако би се пустило да се веронаука предаје изван школске зграде. Она не треба да буде обавезна, већ факултативна, тј., ко хоће. То са школом нема везе. Треба да остане да са школом нема везе, али да се веронаука — за ону децу која хоће — може да предаје у школској згради и под контролом државних органа.

Сава Косановић: То треба предвидети.

Претседник: Они кажу да ће ту страдати православна црква, јер нема материјалне могућности да изван школе држе предавања, а католици имају и искоришћују те одвлаче децу и раде ван школе.

Д-р Неџат Аголи: За време бивше Југославије муслимани су имали — сибијан-мејтебе. То су уствари биле школе које је створила тадашња клика, али уместо да то буду просветне и напредне институције, оне су имале реакционарне тенденције. И тако, уместо да те школе потпомажу народну просвету, ти мејтеби ометају рад с децом од 10 до 12 година. Тиме су наша деца изгубила могућност просве-

ђивања и опасно је ако ми ту ствар не регулишемо. На пр. у Скопљу имамо близу 10 до 15 илегалних школа. У тим школама хоће поучавају децу и од 5 до 12 година, и то може бити опасно, специјално зато што има хоџа који нису способни за овај посао. Ако хоћемо, нека се предаје веро-наука али у школама! Потребно је о томе водити рачуна не само из просветних него и из политичких разлога.

Претседник: Да пробамо неко решење.

Месуд Хотић: Вјерска је настава дозвољена у школи... (Владимир Симић: Али је факултативна).

Претседник: Ипак треба да се објасни шта значи реч факултативна, ако будемо употребили тај израз.

Сава Косановић: Треба да стоји: верска настава није обавезна, а врши се у школској згради под надзором државе.

Претседник: Верска настава допушта се или дозвољава се.

Владимир Симић: Ми смо хтели да кажемо да није обавезна.

Претседник: Допушта се изван школског програма, не улази у школски програм.

Сава Косановић: Могу тако извести па да кажу да је програм удешен да нема места за верску наставу.

Претседник: Има четвртак после подне, недеља. Нема оцене, не улази у сведочанство, не улази у списак предмета. Не спада у предмете који се уче у школи, али се дозвољава верска настава.

Д-р Драгољуб Јовановић: Верска настава допушта се изван школског програма, али се обавља у школској згради.

Претседник: Верска настава дозвољава се изван школског програма, али само у школској згради и под контролом...

Влада Зечевић: Не би требало казати „под контролом“. Ако „просветне власти омогуће“ самим тим имамо преглед како се предаје. Ако би ставили „под контролом“ учинили би грубу повреду, али не би добили ништа. Ја бих овако формулисао: „Просветне власти омогућиће предавање науке о вери, која није обавезна већ по вољи ђака и родитеља“.

Сава Косановић: „Верска настава може се вршити изван школског програма у школској згради“.

Д-р Драгољуб Јовановић: То је много блаже речено, а није офанзивно.

Месуд Хотић: Ако ми предвидимо да настава буде изван школског програма ми допуштамо да стварају посебне програме. (Владимир Симић: Познато је шта је вероучење).

Ја знам да се уносе ван школског програма извјесне ствари гдје су настојали свештеници да васпитавају дјецу како је одговарало интересима клера, а не државе и друштва. Ја предлажем: „Вјерска настава одржаваће се у школама, али она није обавезна“.

Претседник: Шта значи: верска настава одржаваће се у школама? То значи предмет. Друго је кад поп дође кући па учи једно дете или два детета. То не можемо да спречимо. Ради се о томе да не повуче тридесеторо. Дакле, онда нека буде овако: „Верска настава може се вршити изван школског програма, али само у школској згради“. (Један глас: Ипак је најбоље да се то каже у школском програму). Али ми хоћемо да ипак омогућимо деци да имају верску наставу, ако хоће.

Сулејман Филиповић: Другови, ја мислим да би оваква стилизација наишла на један отпор и негодовање код босанско-херцеговачких муслимана. Ја се слажем са оваквом стилизацијом, али да се дода још један став: „Само у нарочитим случајевима народне републике могу одобрити наставу изван школе“. Јер имате овакве случајеве. Код муслимана постоје такозвани сибијан-мејтеби, где одлазе деца само до основне школе, деца од 5—7 година. Та деца нису способна да могу добивати ма какав политички одгој у таквим школама и зато мислим да би баш због Босне и Херцеговине требало унети и овај додатак који сам предложио. Предлажем то и зато што су деца обавезна од шесте или седме године да иду у основну школу, и тиме долазе под контролу чиме отпада тајна пропаганда. То је специјалан случај код нас у Босни и Херцеговини и зато мислим да се овај додатак треба ставити.

Претседник: Па отварајте забавишта. А ако хоћете да отварате приватне школе, унето је овде да се приватне школе могу допустити, али у вези са верском наставом овде не може и не треба да уђе ништа.

Прима ли се члан 38 са додатком: „Верска настава може се вршити изван школског програма, али само у школској згради“? (Прима се).

Секретар чита члан 38, који постаје члан 39.

Претседник: Овде имамо један предлог Московљевића: да се дода нов члан који гласи: „Држављани ФНРЈ имају право да путују, задржавају се и стално живе и раде у свима народним републикама“. Ја мислим да о овоме не би требало ни говорити.

Владимир Симић: Овде се употребљава право петиције и молбе, исто тако и право жалбе против незаконитих и неправилних поступака органа државне власти. Исто тако

је загарантовано и право тужбе против оних кривичних дела која би учинили органи државне власти, а поред тога гарантује се Уставом и тужба за накнаду против државе и органа државне власти ако су неправилним и незаконитим радњама проузроковали какву штету. Има само једно право које је ван тога. Ако се једно право или интерес заснива на закону, па су то право или интерес повређени према овим установама које су гарантоване у нацрту Устава, онда би такав грађанин могао да поднесе жалбу и могао би да очекује од надређеног органа да такву одлуку измени. Али се поставља ово питање. Ако такав правни интерес или право засновано на закону повреди надређени орган, онда је постојала такозвана управна судска заштита, а она овде не постоји. Ја знам зашто. Јер се схвата да је то противно појму јединства народне власти; да нема тога органа који ће решења надређеног органа или одлуку да подвргне оцени у једном контрадикторном судском поступку. Ја набацујем ову идеју на размишљање. Право петиције, право жалбе, право тужбе за незаконите кривичне радње и за нанете штете, то је све предвиђено. Право тужбе за штету, то је једно, а друго је заштита повређеног правног интереса на закону основаног. Кад се води поступак да се то право или интерес заштити и кад је дошло у управном поступку до одлуке надређеног органа и кад даље не може бити више никакве контроле, ревизије и оцено законитости, односно незаконитости таквога нападнутог акта управног одрвана, шта онда? У смислу појма јединства народне власти имамо стипулисане случајеве да надређени орган може распустити ниже органе и наредити да се ти нижи органи бирају, али ако се нагомилају такви случајеви, дошли би онда до врло оштрих санкција. Кад је реч о повреди једног права услед погрешне примене или тумачења закона, и кад нема основа за тужбу ради штете или за кривичну тужбу ради кривично-правног прогона таквог органа, онда је природно да треба да дође један нарочити поступак, који би могао бити у надлежности кога вишег суда, и ради тога ја бих учинио један предлог. Ја мислим да предложим овако:

„Грађанима се признаје право тужбе против одлука управних органа којима су повређена њихова права или интереси засновани на закону. Законом ће се прописати надлежност и поступак за ове спорове“. То би било управно судство. Законом ће се прописати надлежност и поступак за ове спорове. У принципу то мора бити судска власт, пошто је претпоставка тужбе давање одговора на тужбу, а претпоставка тужбе је и постојање странака. И једна и дру-

га претпоставка значе контрадикторни поступак и примену закона. У судској пресуди мора се установити да ли је извршена повреда правног интереса и онда, или се одбацује такав захтев зато што не постоји повреда ни права ни интереса, или се усваја тужба и поништава нападнути акт управног органа.

Ја сам ово више набацио и рекао ради тога што, може бити, не могу да изађем из онога амбијента правног поретка, на који сам навикнут, али заједно самном верујем да је навикнут на ту врсту заштите и велики број грађана. Истина, право петиције и молбе, право жалбе, право тужбе, у оба случаја кривичне и друге тужбе за накнаду штете и од државе и од органа, јесу једна врло моћна и јака заштита за правилну примену закона. И ако хоћемо чак и ефикаснија заштита, кад се ради о кривичној одговорности и још нешто више, кад тој тужби не мора да претходи никакво и ничије одобрење и кад је може поднети сваки грађанин против сваког органа државне власти, како је то у нацрту стипулисано, дакле, заштита је уистини довољно гарантована. Али тим је више добијен незаконити напад у једном одређеном конкретном случају, како се то зове, кад неко намерно, неправилним вршењем и неправилним тумачењем закона нанесе штету или тако нешто учини што чак и кривичну одговорност повлачи. Али кад се не ради о таквим повредама закона већ о њиховој интерпретацији у пракси, у примени закона, онда се добија јако много, кад се у једном контрадикторном судском поступку установи шта је правилно а шта неправилно тумачење, што се установљава не од грађана, не од органа власти, него од судске власти, од једног независног суда. Тако се у примени закона установљавањем те праксе добије један нов фактор законитости у земљи. И та пракса увек је била од изванредно великог значаја и вероватно да би и у нашем новом животу била значајна.

Ја понављам да налазим пунију заштиту за грађане у жалбама и тужбама како су овде стипулисане, али видим један недостатак у томе што неће постојати таква судска пракса, него ће по једном случају грубе повреде неко одговарати кривично, држава ће одговарати за штету и онда је такав орган искључен од даљег вршења службе и на томе се ствар свршава.

Претседник: Ја бих код ове ствари нешто рекао. Неке наше јединице имале су своје декларације о правима народа и грађана, донете још 1944 године и то прво Словенија у фебруару, па Босна, па онда Црна Гора. Мислим 4 јединице су имале то. И уколико се ја сећам, уколико сам

сарађивао на тим стварима, та је ствар тако стилизована да је тамо постојало право жалбе на све одлуке власти, којима су повређена извесна права, ако сматрају грађани да су им повређена права и њихови интереси засновани на закону. Ја не видим шта би то било противно нашем систему итд., али мислим да можемо да резервишемо тај ваш предлог, да мало о томе размислимо. Ми можемо да усвојимо овај предлог какав је у нацрту, а резервисаћемо овај предлог да о њему размислимо. Сасвим је природно једно право да може грађанин да се жали ако сматра да је повређен у своме интересу и ако нема кривичне намере, грубе повреде итд. Слажете ли се да то резервишемо за доцније? (Прима се). Примате ли члан 38 који сада постаје члан 39? (Прима се). Објављујем да је члан 39 примљен.

(За овим је Одбор усвојио чланове: 40, 41 и 42).
Секретар чита члан 43.

Претседник: Има реч друг Владимир Симић.

Владимир Симић: Ја бих приметио да је тешко замислити конкретан случај који би се подвео под пропис овога члана. Јер, ако се ради ни мање ни више него о намери насилне промене уставног поретка, да ли је онда добро говорити о употреби грађанских права, или би боље било говорити о злоупотреби. Јер, зборови или удружења са оваквим намерама не могу ни да постоје. (Д-р Драгољуб Јовановић: Може да се одржи говор или напише чланак). Такав говор претставља свршену радњу, а овде се претпоставља трајна радња. Ја мислим, кад се ради о насилној промени уставног поретка, да се ту уствари ради о злоупотреби грађанских права у намери да се изврши насилна промена поретка у држави. Овде је идеја у томе да се евентуална злоупотреба — употребљавање грађанских права на такав начин да се у једној перспективи може сагледати припрема, организација или стварање таквих средстава која могу бити снажна у толикој мери да један овако велики циљ постигну, — да се то кажњава. Али, такву употребу није могуће замислити, јер ја не могу да замислим да ће неке власти и органи којима је то служба, с обзиром на све што смо напред формулисали, пропустити да интервенишу кад се тако продужена употреба грађанских права врши у таквом циљу — са намером насилне промене — а употреба грађанских права и намера насилне промене поретка не могу се логички замислити. То је злоупотреба.

Д-р Драгољуб Јовановић: Да ли вама смета реч „употреба“, или „намера“?

Претседник: Само „употреба“. И, дозволите ми, није

нимало убедљиво. О чему се овде ради. Постоји слобода штампе, удруживања итд. Неко оснује удружење, назове га тако и тако, рецимо неко певачко друштво, а у том удружењу уствари се склањају фашисти, сакупљају кољачи, терористи и што год хоћете. Под том фирмом, са одобренным легалним правилима окупљају се и раде такве и такве ствари, са таквом и таквом намером. Они ту сада раде и они употребљавају једно грађанско право, грађанске слободе. Они употребљавају право слободе које им даје Устав и које им закони гарантују, у намери да поруше уставни поредак. Тиме врше злоупотребу тога права. Кад човек прочита овај члан овакав какав јесте, онда види да је ту у питању злоупотреба. Али ту треба да буде речено да у циљу заштите ових слобода које овај Устав даје сматрамо незаконитим, забрањујемо употребу таквих права у таквој намери. Баш тако треба рећи: да се забрањује употреба тих права ради каквих намера. Замислите сада кад бисмо написали „незаконита и кажњива злоупотреба“. Не иде. Много је јасније и тачније рећи да сматрамо кажњивим употребу тих грађанских слобода ради рушења тих истих слобода. У томе је ствар. Ја употребљавам право збора (*Д-р Драгољуб Јовановић*: Користим се...), користим се и викнем: „Хајдемо да рушимо Скупштину јер је она прогласила републику!“ итд. Збор је пријављен легалним властима. Или, некоме је дозвољен лист и он га штампа, али одједном донесе какав чланак у коме позива да се убије тај и тај, или да се запали то и то. (*Владимир Симић*: Дело је свршено онога момента кад је то урађено).

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја се потпуно слажем са тумачењем друга Претседника. Само, кад читамо овај члан овако како је написан, он то не каже, или бар не каже то једним добрим језиком. Незгодно је рећи „у циљу заштите... незаконито је...“ То је врло рђаво речено. Боље би било рећи: „У циљу заштите слобода зајемчених Уставом оглашава се за незакониту и кажњиву...“, или — „да би се заштитиле слободе зајемчене Уставом незаконито је...“. Употребити грађанска права са намером да се изврши, а не са намером насилне промене. Ја чисто стилистички мењам, јер ми се чини да је немогуће рећи: „У циљу заштите... незаконито је...“ Довољно је само да се почне са „Незаконита је...“ (*Сулејман Филиповић*: Могао би се само избрисати први ред и онда остаје ово: „Незаконита је...“). Добро је да се наведе циљ, па би могло да се каже: „Да би се заштитиле слободе зајемчене овим Уставом...“.

Претседник: Чекајте да вам кажем. Можда је то језички и стилски рогобатно. Али, кад Устав каже: „Неза-

конита је и кажњива“, он проглашава и без речи „оглашује“. То је већ једно проглашење извесне радње. (Владимир Симић: Ту је већ садржана реч „оглашава се“). Изостављено је, али се подразумева.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих рекао: „Незаконито је и кажњиво употребити грађанска права са намером да се изврше насилне промене уставног поретка ФНРЈ“. То је довољно да се закључи ова глава. То је врло свечано и, ја мислим, врло строго и јасно.

Претседник: Може — „у циљу заштите слобода зајемчених овим Уставом незаконито је и кажњиво употребљавати...“. Али, хајдемо даље. (Д-р Драгољуб Јовановић: Можемо то да ставимо. Само, овако не може да остане).

Михаило Ђуровић: Мало чудно изгледа то — грађанска права. Сваки конкретан случај је злоупотреба.

Претседник: Је ли слобода штампе једна слобода, једно право грађана? (Михаило Ђуровић: Јесте.) Ви сте издали лист и у том листу сте написали чланак у коме позивате грађане на то и то. И јавни тужилац онда каже: „У циљу заштите слобода зајемчених овим Уставом, тиме је учињена незаконита и кажњива употреба тог грађанског права“. (Михаило Ђуровић: Онда ја нисам употребио своје грађанско право, него сам га злоупотребио). Кад он није ништа употребио, како га је могао злоупотребити. Злоупотреба је само једна негативна употреба.

Сава Косановић: То је исто тако као кад би се казало: забрањена је употреба ножа за убијање људи.

Претседник: За резање хлеба допуштена је, али не за убијање људи, за убијање није допуштена. Да ли је он злоупотребио нож? Не, него га је употребио да убије човека.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја мислим да би било најбоље да чл. 43 гласи: „Незаконито је и кажњиво употребљавати грађанска права са намером да се изврше насилне промене уставног поретка ФНРЈ.“

Претседник: Ја мислим да не треба рећи: „да се изврше“. Он је већ то грађанско право употребио са једном намером. Он је већ извршио једно дело, или покушао да га изврши, са једном намером. Чим је он употребио такво једно право са једном намером, он је већ извршио нешто што је кажњиво. Ту се и покушај казни.

Владимир Симић: Код тако крупних ствари кажњив је и покушај и припремна радња.

Д-р Драгољуб Јовановић: Наш језик тражи глагол, и зато, када се не би казало: „да се изврше“, онда не би било нигде глагола.

Д-р Јерко Радмиловић: Овдје може бити ријечи само о покушају, јер ако се изврши дјело, онда нема више казне.

Д-р Анте Рамљак: Ја сам предложио да се додају и ове ријечи: „и са намјером да се вређају интереси и слободе грађана“.

Претседник: Примате ли, дакле, чл. 43 у овој редакцији:

„У циљу заштите слобода зајемчених овим Уставом, незаконито је и кажњиво употребљавати грађанска права са намером насилне промене уставног поретка Федеративне Народне Републике Југославије“. (Прима се).

Објављујем да је чл. 43 примљен.

Молим да се вратим на мој ранији предлог код чл. 38. Он гласи:

„Ради заштите здравог развика омладине, забрањена је порнографска и ниска литература.

Дечја и омладинска књижевност стоје под контролом просветних власти народних република.

Држава посвећује нарочиту пажњу духовном и физичком васпитању омладине.

Малолетна лица стоје под нарочитом заштитом закона“.

Влада Зечевић: Ја мислим да тај члан треба да дође иза чл. 38, где је реч о школама.

Сулејман Филиповић: Налазимо да би овај предлог другог Претседника имао да дође после првог става чл. 38.

Михаило Ђуровић: Ја мислим да је довољно рећи да држава посвећује нарочиту пажњу и заштићује духовно и физичко васпитање омладине, а да законом треба да се регулише забрана порнографске и друге штетне литературе.

Претседник: Може и тако. Према томе, мој предлог би гласио:

„Држава посвећује нарочиту пажњу и заштићује духовно и физичко васпитање омладине. Малолетна лица стоје под нарочитом заштитом закона“.

Примате ли ову редакцију да дође као други став члана 38? (Прима се).

Објављујем да је то примљено.

Данашњу седницу закључујем а наредну седницу заказујем за сутра у 16 часова.

(Седница је закључена у 20,45 часова).

Девета седница

(21 децембра 1945)

Почетак у 16,10 часова.

Претседавао претседник **Моша Пијаде**.

Претседник: Отварам данашњу седницу. Молим да саслушате прозивку.

Секретар прозива чланове Одбора.

Претседник: Молим саслушајте записник прошле седнице.

Секретар чита записник осме седнице од 20 децембра 1945 године.

Претседник: Чули сте записник. Има ли ко неку примедбу?

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих молио нешто. У члану 28 стоји да ниједан грађанин не сме бити прогнан из земље... Чини ми се да је у записнику уместо речи „земље“ стављено „државе“.

Претседник: Да, у записнику стоји реч „држава“, а не „земља“. Тако је и решено.

Д-р Драгољуб Јовановић: Имате ли записник? Ако тако стоји онда је у реду. Затим, у члану 38 прочитано је да се верска настава може вршити и изван школске зграде. Мислим да је решено да ово „и“ изостане.

Претседник: Да, треба без „и“. Ово се исправља у записнику по примедби друга Јовановића и записник се прима. Прелазимо на дневни ред. Посебна дебата се наставља. Сада смо на другом делу: државно уређење, глава VI, члан 44. Ко тражи реч, молим да се јави. Дајем реч д-р Јовану Ђорђевићу.

Владин повереник д-р Јован Ђорђевић: Други део пројекта Устава Федеративне Народне Републике Југославије посвећен је питањима организације наше федерације. Два основна руководна начела су служила при изградњи овог другог дела нацрта Устава. С једне стране, консеквентно и колико начелно толико и организационо примењена су основна начела из

организације наше државе, а то је јединство народне власти. Ово начело народне власти је строго консеквентно и теориски чисто спроведено кроз целу организацију, почев од врховних органа наше Републике па до најнижих месних органа народне власти. Без овога начела народне власти не може се потпуно разумети организовање изградња наше нове државе према нашем нацрту Устава.

То начело је служило као једно од стваралачких начела у изградњи свих наших органа и оно је нарочито дошло до изражаја у организацији Претседништва Народне скупштине ФНРЈ и претседништва скупштина народних република, што је један оригиналан и нови облик колективног претседничког органа наше државе и Републике и који служи као полука овог принципа јединства народне власти.

С друге стране, државно је уређење засновано на једној нарочито новој и организационој концепцији федерација. С једне стране, као што видите у овој глави, ми полазимо од једне од најмодернијих метода у одређивању суштине федерације, а то је метода јаснога и одређенога фиксирања надлежности савеза, с тим да све друге надлежности које нису у чл. 44 Устава пренете на ФНРЈ, припадају федералним јединицама народних република. Ова је метода једна од најсавршенијих и теориски и практично у организацији федерација. Ми смо имали раније у организовању федерација разне методе. Према швајцарском Уставу све што није припадало кантонима то је спадало у надлежност савеза. То је једна метода која је противна економском и друштвеном развоју и која је напуштена и у организацији федерација. Ова наша је напреднија и одређенија према америчком Уставу, који с једне стране слично нашој основној методи одређивања надлежности путем изричнога фиксирања надлежности, а с друге стране, употребљава двосмислене и често неодређене формуле које могу да доведу у питање самосталност и аутономију федералних јединица. То се састоји у томе што Устав Америке одређује да савезу припада и све оно што није одузето федералним јединицама и што припада народу.

Дакле, једна формула која у пракси може сасвим да доведе до негирања самосталност државица. Наша федерација која одговара основним принципима наше националне политике, принципима добровољног уласка наших народа у заједничку државу, принципима равноправности тих народа и њихове народне суверености која се изражава у државном карактеру федералних јединица, налази своју потврду, нарочито у овој глави о којој ћемо сада да дискутујемо. Та глава полази од тога да Федеративна Народна Република Југославија има одређене надлежности, које добровољно феде-

ралне јединице — народне републике преносе на савез. Изван тих права, која су јасно одређена и фиксирана Уставом, сва друга права самостално врше федералне јединице. На тај начин остале поставке које се налазе у овој глави, и у којима је одређена државна суштина наших федералних јединица, о којима Устав говори да имају своја суверена права и да доносе своје уставе, још више су повезане извесним атрибуцијама које њима припадају. С друге стране, ова глава садржи извесне принципе ради одржавања економског и државног јединства наше државе. Потреба једног јединственог спровођења општедржавног плана, потреба заједничких јединствених напора у економској изградњи наше државе и једног јединства у спровођењу основних начела наше државе, долази до својих потврда у члановима ове главе, који долазе после јасно одређене надлежности савеза. Дакле, принцип јединства власти и принцип јасног недвосмисленог, врло прецизног одређивања надлежности савеза, то су принципи који су руководили целокупну изградњу овог другог дела Устава. Ви ћете видети у доцнијој глави да овај први део о подели надлежности, који је принципијелно постављен у овој глави, организационо је потврђен у организовању не само врховне савезне државне власти, него и у организовању највиших органа државне управе савеза и република. Подела која је код нас извршена на савезна и савезно-републиканска министарства, комисије и комитете, уствари, ма колико да изгледа теориска онима који нису дубље проучили Устав, нигде осим у Уставу Совјетског Савеза није тако доследно потврдила оно основно начело да осим оних надлежности које су дате савезу и осим нужде јединствених напора у спровођењу економске политике, дата је широка самосталност нашим федеративним јединицама, односно народним републикама. То су основна принципијелна начела која су руководила уређење другог дела, нарочито главе VI. Што се тиче осталих конкретних питања, ја сам на располагању да дам накнадна обавештења.

Претседник: Молим секретара д-р Макса Шнудерла да прочита чл. 44.

Секретар чита чл. 44.

Претседник: Реч има Анте Рамљак:

Д-р Анте Рамљак: Ја сам хтио да нешто опћенито кажем о овој глави. Овај досадашњи дио, који смо прешли, био је углавном теориски, а овај више стварни. И овдје у првом дијелу главе VI и главе VII, по мом мишљењу, чланови би се могли мало боље распоредити него што су. Тако на пр. чланови 56 и 70 спадали би један за другим, јер члан 56 говори да се Народна скупштина бира на четири године, а члан 70 говори такођер о продужењу периода рада Скуп-

штине и њеном распуштању. Такођер чланови 51 и 72 говоре шта спада у надлежност Народне скупштине ФНРЈ.

Тако чланове 65 и 66 треба искључити из материје члана 64. Они би спадали код чл. 45, само иза става првог и другог. Овдје се говори опћенито како се закони проглашују и доносе, на коме језику итд. Кад дође на ред чл. 66, ја ћу о њему специјално говорити, јер мислим да би га требало мало друкчије стилизовати.

Претседник: Мислим да је овако начелно довољно казати да би можда требало изменити ред, а сада је главно да се говори о садржини, јер ми ћемо боље судити и моћи вршити пребацавање кад будемо код појединих параграфа, и кад их будемо стилизовали.

Д-р Анте Рамљак: Само да завршим. Члан 56 треба ставити испред 70, а 59 иза 57 и одмах иза њега ставити чланове 62, 67, 68 и 69.

Став 2 члана 81 треба ставити у чл. 77, став други.

Ја мислим да ће бити ипак згодније кад дође на ред организација народне и управне власти да онда говорим о самој организацији и називима министарстава.

Претседник: Отварам дискусију по члану 44 који је прочитан.

Д-р Милош Московљевић: Мени се чини да би став први члана 44 могао да се измени. Овде се каже да Федеративна Народна Република Југославија врши све послове итд. Ја мислим да овако није згодно, већ треба рећи да врши преко врховних органа државне власти и државне управе. Тако стоји и у совјетском Уставу. Други став могао би да се изостави, па да се на крају првог става каже „и то:“ па да се онда остави ово ређање. Затим, у последњем ставу ја бих предложио да се промени ред речи. Овде се каже: „Изван ових послова врше народне републике“ итд. Боље је рећи: „Изван ових послова народне републике врше своју власт самостално“.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја сам био прошли пут на засиједању другова из Скупштине народа. Они су осјетили да постоји неки несклад у погледу формулације ове прве алинеје и дошли су до закључка да прва алинеја треба да отпадне, а да се друга алинеја формулише тако да последије ријечи „Југославије“ дођу ријечи „у лицу њених највиших органа државне власти и државне управе“. У погледу прве тачке последије ријечи „спадају“, они су стали на гледиште да треба да дођу ријечи „измјене и допуне Устава“, док ја мислим да је довољно да се стави само „измјене Устава“, јер и допуна није уствари ништа друго него измјена. Даље, овдје код тачке 12, гдје се говори о општедржавном привредном плану, они су додали још и ријеч „статистика“. У

тачки 23 последије ријечи „руководство“ у другом реду додали су ријечи „за рад“. Ја мислим да би то требало да се и овдје допуни.

Д-р Макс Шнудерл: У тачки 21 набројано је законодавство о уређењу судова, начела приватног права, кривични закони и друга законодавства и ја бих мислио да ту треба да се дода још и стечајно законодавство. Како ово има да важи за читаву државу, а између извршног и ванпарничног поступка имамо још поступак који говори о сврси, ја мислим да између речи „извршном“ и „ванпарничном“ треба ставити још и реч „стечајном“.

Сава Косановић: Ја бих молио за једно разјашњење. Прво, како је предвиђено осигурање сагласности устава република са Уставом ФНРЈ? (*Владимир Симић:* То је предвиђено у члану 74 Устава тач. 4 и 5). Шта је општи државни буџет? Постоји савезни буџет, па се у члану 13 каже „одобрење општедржавног буџета“.

Претседник: Има реч друг д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Савезни буџет то је буџет органа, установа и надлештава савеза, а општи државни буџет то је буџет који је израђен од буџета свих државних органа и савезног буџета у један заједнички буџет. (*Сава Косановић:* У 21 тачки ја мислим било би потребно унети „законодавство трговачко, менично и чековно“. Не може се замислити веза са иностранством без једног од ових закона. То је вероватно случајно испало). Није то случајно испуштено. Ми смо имали при редакцији то на уму и сматрали смо да то спада у приватно право. Има људи који не знају значај речи „приватно право“. То је све обухваћено у речима „приватно право“ и ја мислим да није потребно детаљисати свако законодавство (*Сава Косановић:* У тачки 9 требало би рећи „и радио дифузија“. Има Уредба о организацији генералне дирекције пошта где је речено „радио дифузија“).

Претседник: Она је овде пропала. Ко се јавља за реч? (Нико се не јавља за реч).

Молим вас, по овоме првом ставу који неким изгледа мало незгодан, испада да Федеративна Народна Република Југославија врши све послове који су јој дати у надлежност Уставом, мислим да није срећно избацити тај став, као што је учињено у другом Одбору и да би се ствар исправила потпуно само са променом речи „послове“. Кад би ми рекли „Федеративна Народна Република Југославија врши сва права која су јој дата у надлежност Уставом“, онда би ствар била на своме месту, јер би тачније била изражена и може се тако казати да та савезна држава врши она права која су јој дата у надлежност Уставом. (*Д-р Драгољуб Јовановић:* Да ли је добар израз „сва права“?) Како није добар израз?

Ја нисам правник, и правници не питају: шта значи то да врши права? Мени је то некако сасвим правилно и паметно. (Д-р Драгољуб Јовановић: Права се не врше). Не ради се ту о спровођењу нечега, него неко има право и тим се правом служи, и искоришћује и врши га. (Д-р Драгољуб Јовановић: То је друго. У другом дому избацили су први став, први пасус). Ја мислим да су погрешили. Они су оставили: „У надлежност Федеративне Народне Републике Југославије у лицу њезиних највиших органа државне управе спадају...“ (Д-р Милош Московљевић: Ја молим да се мој предлог прочита). Предлог друга Московљевића је исто тако да се избаци први став. (Д-р Милош Московљевић: Ја сам само ве-
зао то: „Федеративна Народна Република Југославија преко својих органа власти држи све послове који су јој дати у надлежност овим Уставом а то су“ итд. Ја сам казао да се не понавља „у надлежност Федеративне Народне Републике Југославије спадају...“).

Има реч д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да друг Претседник има потпуно право што сматра да овај први став не може да се избаци, јер он има један дубоки смисао. Он с једне стране потврђује да само оно што је Уставом дато, само позитивно одређена надлежност припада савезу, а све друго припада народним републикама. То не само да је потребно из општег теориског става него је потребно и с тога разлога што има извесних права која су дата ФНРЈ — у другим ставовима овога Устава а која нису нормирана овим одређивањем надлежности. Једно од тих јесте именовање и бирање судија Врховног суда ФНРЈ и јавног тужиоца Југославије. То овде није изрично поменуто, али је поменуто код организације суда и јавног тужиоштва. И кад не би овај став дошао прво, онда би изгледало да ФНРЈ има само ова права која јој припадају на основу чл. 44 нацрта Устава а не и она која су другим члановима Устава дата савезу. Зато је први став врло важан теориски и практично, само је питање како ће се најбоље формулисати. Мислим да предлог друга Претседника о правима потпуно одговара. У свима уставима то се назива правима; само „вршити право“ изгледа мало уобичајено изражавање правним језиком и мало незгодно, али ја мислим да није добро рећи имати право, зато што онај ко има право и врши право. Да оставимо то.

Претседник: Има реч друг Андрија Хебранг.

Андрија Хебранг: Ја мислим да би било погрешно избацивати први став параграфа 44. Питање је само како да се он најљепше формулише. Ја мислим да се може примити оно што је предложио друг Претседник, да се тамо каже да врши сва права, па онда долази: у надлежност спада итд.

Било је говора да у Уставу не могу бити двије тачке, а међутим ја видим двије тачке. У члану 31 совјетског Устава каже се: „Врховни Совјет врши сва права која припадају савезу СССР. (чл. 14) уколико та права у Уставу не спадају у надлежност органа СССР“. Каже се, „врши сва права“. (Д-р Јован Ђорђевић: То је исто и у америчком Уставу). Ја мислим да би то било много лепше. Има одређена права која врши. (Д-р Драгољуб Јовановић: На руском језику каже се, „исполњајет, а то је друго него „врши“). Исполњајет значи врши.

Претседник: Поштено преведено на српски значи врши.

Молим, ја се сећам пројекта какав ми је био дошао. У њему је овај члан 44 почињао реченицом: „У надлежност Федеративне Народне Републике Југославије спадају“. Моја је примедба била да је апсурд да један такав члан почне тако, један члан који стоји на челу другог дела Устава. Просто да се каже, после наслова „Други део“, „Глава VI“, члан 44: „У надлежност Федеративне Народне Републике Југославије спадају...“ Мој је предлог био да дође ово, јер је то с обзиром на овај члан и његово место потребно, нужно. (Андрија Хебрањг: То је једна општа ствар. И онда, он потсећа на члан 9 из главе III, где се каже: „Сувереност народних република у саставу Федеративне Народне Републике Југославије ограничена је само правима која су овим Уставом дата Федеративној Народној Републици Југославији“).

Сада, да ли треба рећи „испуњава“ или „врши права“, то ћемо одлучити. Нађите бољи превод него што је реч „врши“. А ја мислим да ако имам нека права, онда их и вршим. (Д-р Милош Московљевић: Права се уживају). Како ће држава да ужива права? (Д-р Драгољуб Јовановић: На француском језику је слично). Ето видите, у француском је исто тако. (Д-р Милош Московљевић: Може да се каже „врши права“). Затим је предложено да се на крају тачке 12 овога члана, која говори о општем државном привредном плану, стави „и статистике“.

Д-р Драгољуб Јовановић: То свакако треба ставити, само да ли на том месту? Можда би било боље посебно рећи, јер има разних статистика. Савезни закон може да да основне принципе уређења статистике.

Андрија Хебрањг: Ми dosada imamo neke zakone o uređenju statistike. Tamo je predviđen jedan centralni ured za cijelu zemlju, a pored toga statistički uredi pojedinih zemalja koji su pod kontrolom svojih vlada. Zadaća ovog centralnog statističkog ureda je da izradi opšte šablone, formulare sa podacima o tome šta treba da se prikuplja i na osnovu tih formula zemaljski uredi preko svojih organa koji treba da budu izgrađeni do seoskog narodnog odbora, prikupljaju podatke

koji zatim idu centralnom uredu. Jasno je da mi u statističkoj službi imamo dvije vrste podataka: jedne koji ni u kom slučaju ne mogu biti odvojeni od ovog državnog plana i planske komisije — iako naša dosadašnja praksa pokazuje da ovakav opšti rad državnog statističkog ureda ne može da služi kao praktična podloga za riješenje pojedinih problema, jer je sakupljeni materijal suviše opšti, sirov i nesreden tako da nam ne daje onaj pregled koji naša privreda, odnosno naši privredni organi treba da imaju i bez koga ne mogu pravilno da rade — i druge koji imaju opšti karakter. Ukoliko je potrebno ovde u Ustavu istaći ovu statističku službu, onda bi se ovdje negdje moglo reći, gde je riječ o privrednim stvarima, o planu, itd. da se — „zakonom uređuje opšte statistička služba”. Centralni ured i zemaljski uredi će morati da postoje. Sada je samo pitanje koji ćemo dio više vezati uz plansku komisiju i naše privredne organe, a koji će dio imati opšti karakter, kao što je pitanje pismenosti, ma da se i ono svodi na materijalna sredstva. Dakle, ima stvarno vrlo malo statističkih podataka koji ne bi mogli da interesuju privredu. Ovdje bi to trebalo općenito urediti, a detaljno bi moglo biti uređeno posebno.

Светозар Вукмановић-Темпо: Ја мислим да овај појам „Федеративна Народна Република Југославија“, за коју се каже да „врши све послове који су јој дати у надлежност Уставом“, укључује и народне републике. Тај појам укључује све. И ако ми не ставимо да она те послове, или права, врши преко врховних органа, онда то неће бити довољно јасно. (Димитар Влахов: Тако је, имате право).

Д-р Милош Московљевић: Ја се придружујем овоме.

Светозар Вукмановић-Темпо: У совјетском Уставу се лијепо каже да савез врши послове који спадају у његову надлежност преко органа државних власти. И то је јасно.

Претседник: Има реч д-р Јован Ђорђевић.

Д-р Јован Ђорђевић: Стварно, у овој терминологији има једна мала двосмислица. И у совјетском Уставу и у совјетској федерацији као и у америчкој федерацији употребљава се онај израз који се употребљава за целу заједницу и за савезне органе. Како се каже за СССР тако се каже за целу совјетску државу СССР и за централне органе. Тако је исто и у Америци. Ми не можемо да употребимо другу реч. Ми смо то избегавали, али ја мислим да овде није недвосмислено кад се каже да ФНРЈ, у смислу савеза као таквог, има извесна права. Ја се слажем са другом Темпом да у другој реченици стварно треба рећи да ФНРЈ преко својих врховних органа државне власти или највиших органа државне управе врши послове, па онда рећи које. Онда би све било јасно. С једне стране одређујемо ствар као такву, а са друге стране одређујемо послове које преко државних ор-

гана врши савез и на тај начин прецизирамо овај појам. ФНРЈ је у исто време и заједница и савез, односно врховна савезна власт.

Д-р Милош Московљевић: Ја сам предложио онакву измену с обзиром на сама значења ових појединих израза, а и из стилистичких разлога. Овде се каже у првом ставу да ФНРЈ врши све послове који су јој дати у надлежност Уставом, а после тога се каже: „У надлежност ФНРЈ спадају...“ — и онда се набраја све оно што спада у њену надлежност. Ја се слажем са другом Темпом. Федеративна Народна Република Југославија има своја права, али она њих врши преко органа врховних власти и органа државне управе. Зато сам и предложио да се овде каже да ФНРЈ врши сва права преко највиших органа државне власти и органа државне управе, сва права која су јој дата Уставом, па онда долазе две тачке.

Д-р Јован Ђорђевић: Има извесних права која нису исцрпена цитирањем свих ових надлежности, а која су нормирана Уставом. Зато је неопходно да се на почетку чл. 44 стави овај први став. ФНРЈ има извесних права која су нормирана Уставом, а која нису овде у овом члану побројана.

Претседник: Немогуће је овде све побројати, акамоли оно што Народна скупштина може сваког дана да дода или одузме савезу.

Д-р Милош Московљевић: Треба то назначити у општим контурама.

Д-р Јован Ђорђевић: Има извесних права која су везана за извесне установе. На пр. Народна скупштина ФНРЈ бира чланове Врховног суда и јавног тужиоца ФНРЈ. Зато би се могло рећи овако: „Федеративној Народној Републици Југославији припадају сва права на основу овог Устава“.

Претседник: То је онда опет оно исто: да она има она права која има. Овде се каже да она врши она права која има. Затим се каже шта спада у надлежност ФНРЈ као савезне државе у целини, а после се каже који су ти органи који то врше. Бесумње да једна федеративна држава не постоји изван федерације њених саставних делова. Нема ниједне територије изван ње. Али, она као заједница има извесна обележја, извесна права као једна одређена заједница, која права и обележја нису скуп права шест федералних јединица, шест уједињених република, него су сама за себе нешто. Сама држава Југославија је заједничка, и она има своја права, која су на њу пренели тих њених шест саставних делова.

Д-р Анте Рамљак: Ствар је јасна овако како је написана, али, да би се другови задовољили, мислим да би требало рећи овако: „У надлежност заједничких врховних државних органа ФНРЈ спадају...“

Претседник: Овде принципијелно не би требало помињати органе. Ја их уопште не бих помињао. Ради се о томе да је Устав овде прикупио и издвојио извесна права и дао их заједничкој држави.

Димитар Влахов: Не треба рећи Федеративна Народна Република врши... него Федеративна Народна Република Југославија, у лицу њених врховних органа врши...

Влада Зечевић: Овде се говори о држави. Ако је реч о органима, то не треба уносити овде, јер је то једно техничко питање. А како се овде говори о држави, онда је ово довољно и јасно речено.

Сулејман Филиповић: Ако погледамо наслов главе VI тамо стоји: „Федеративна Народна Република Југославија и народне републике“. Из овога већ би следило и могло би остати овако како је у чл. 44 назначено, али ради боље јасноће и да не би можда дошло у сумњу било би zgodно ставити овако: „Федеративна Народна Република Југославија врши сва права која не припадају народним републикама, а која су јој дата у надлежност овим Уставом“.

Д-р Јован Ђорђевић: Не може се тако рећи...

Претседник: Ако се хоће да се изрази оно што је у другом ставу изражено и ако се хоће да се остави став први, који је немогуће мењати, сем уместо „све послове“ „сва права“, онда би став други могао да гласи једино овако: „У надлежност врховних савезних органа државне власти спадају...“

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да је најбоље да овај други члан гласи овако: „Федеративна Народна Република Југославија преко врховних савезних органа државне власти и највиших органа државне управе врши...“ Онда је ствар потпуно прецизирана. Морамо овде да кажемо да би се дало јасно на знање да ово значи „савез“ а не заједницу као такву. Зато је то потребно унети и онда је она прва реченица јасна.

Претседник: Онда је боље што сам ја рекао.

Д-р Јован Ђорђевић: Мора да се понови да сва власт припада савезу, али да ту власт врши преко органа највише државне власти и државне управе.

Претседник: Зашто мора да се понови? У првом ставу се каже да она врши сва права која су јој дата у надлежност Уставом.

Д-р Јован Ђорђевић: Овде се одређује шта припада савезу као таквом. Ово је прецизирање. Руси су унели то у текст само ради прецизирања појма. Заиста „СССР“ је име за заједницу и за савез. Они су употребили у лицу, а ми ћемо употребити „преко органа“ и онда је заиста све јасно.

Светозар Вукмановић-Темпо: Немамо разлога да то не усвојимо.

Владимир Симић: Мени је потпуно јасно овако. Зашто да се то уноси кад је и овако потпуно јасно. То би био плеоназам.

Д-р Јован Ђорђевић: Треба, да не би било сумње. Добро би било да се то каже.

Претседник: Молим. (Д-р Анте Рамљак: Молим за реч). Чекајте да се стиша разговор. Има реч друг Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: Држим да су другови Ђорђевић и Симић добро споменули да овдје не треба фактично ништа да се дода. Види се да друг Московљевић није јурист. Он види људе, он види саставне дијелове Југославије, а не види саму Југославију. Ми јуристи, који смо учили јуристичке науке, ми знамо да је држава јуристичка особа као што се каже Српска банка, ово или оно друштво, а не каже се да оно врши послове преко својих органа. Разумије се да Југославија врши преко органа, јер она није физичка особа да сама лично врши.

Д-р Милош Московљевић: Али она врши преко република.

Д-р Анте Рамљак: Па и то су њени органи. То је даље издиференцирано. Ја држим да је доста разумљиво кад се каже да она као Југославија врши...

Претседник: Молим, ко год жели измене предложеног текста нека напише предлог и преда Претседнику — по Пословнику.

Влада Зечевић: Ја бих још једном поткрепио своје гледање да је текст добар како стоји. Није питање органа државне власти у тачки 5 „питања рата и мира“ већ државе. Не може то бити питање органа, него питање државе и зато је добро, како је стилизовано и речено да тако и остане. То је држава а не орган.

Претседник: Молим има ли предлога?

Д-р Драгољуб Јовановић: Једно објашњење. „Федеративна Народна Република Југославија“ — за разлику од чега?

Претседник: За разлику рецимо од Француске Републике...

Д-р Драгољуб Јовановић: То сам хтео. За разлику од рецимо Француске Републике, али не за разлику од народних република, јер су народне републике њен саставни део. Морамо да персонификујемо ту заједницу.

Ја мислим да треба да остане да врховни органи имају извесна права која им се Уставом поверавају. То је поткрепио и друг Ђорђевић о извесним правима која нису набројана, не може да се каже „врши послове“ у оваквом јед-

ном акту; то би могло да се каже у акту Уједињених нација.

Претседник: Молим вас да сви они који имају предлог за измену овог члана, нека га формулишу писмено, јер ми не можемо гласати без писменог предлога.

Сулејман Филиповић: Ја бих предложио да се ова два става резервишу и да се стави у дужност помоћнику другу Ђорђевићу да за идућу сједницу донесе нову стилизацију, па да пређемо даље на рад.

Претседник: Ја се са тим не бих могао сложити.

Засад имамо ове предлоге. Први је мој предлог да се у ставу првом место: „све послове који су јој дати“ — каже: „сва права која су јој дата“.

Затим имамо предлог Влахова који гласи: „ФНРЈ у лицу њених врховних органа врши...“ итд.

Имамо предлог друга Московљевића да се први и други став овако престилизују: „Федеративна Народна Република Југославија преко врховних органа власти и органа државне управе врши све послове који су јој дати у надлежност Уставом а то су:“

У последњем ставу реч „врше“ треба да стоји после речи „народне републике“.

Затим имамо предлог Петрушева: „Федеративна Народна Република Југославија као виша државна форма народних република...“

Имамо предлог Драгољуба Јовановића: „Савезни органи ФНРЈ... врше све послове...“ итд.

Светозар Вукмановић-Темпо: Ја мислим да би се могло казати: „ФНРЈ у лицу њених врховних органа врши...“ итд.

Претседник: Имамо предлог друга Косановића: „ФНРЈ као савезна народна држава врши...“ итд.

И најзад предлог Месуда Хотића: „ФНРЈ преко органа државне власти и највећих органа државне управе врши све послове који су јој дати Уставом. — У надлежност ФНРЈ спадају: ...“ итд.

Молим вас још последњи пут да кажем шта мислим о овој ствари. Сматрам да је први став апсолутно неизоставан. У совјетском Уставу, у глави другој, о државном уређењу, члан 14 каже: „У надлежност Савезне Републике у лицу њених врховних органа власти и органа државне управе спада...“ итд. Али, испред тога стоји члан 13, са којим почиње та глава о државном уређењу, у коме се каже: „СССР је савезна држава основана“ итд. Они, дакле, имају то као почетак за ту главу, и у том почетку може да се каже шта спада у надлежност савезних органа, а нама, који смо ту ствар ликвидирали на другом месту, треба један почетак за овај

део Устава који говори о државном уређењу и стога ја мислим да је први став неизоставно потребан.

Друго, ја не видим да је потребно да се овде помињу органи који врше та права. Тенденција је овога члана да се каже шта спада савезној држави по њеном смислу као савезне државе, као заједнице да јој спада то и то, а ми смо већ на почетку Устава, у првом члану, казали да је Федеративна Народна Република Југославија савезна народна држава републиканског облика, заједница равноправних народа итд.

Светозар Вукмановић-Темпо: Ја мислим да друг Претсједник нема право кад каже да се у овој глави не би могли спомињати органи врховне државне управе, тим прије што се одмах у следећој глави говори о Народној скупштини, па затим о Претсједништву Народне скупштине и најзад о органима савезне државне управе. Значи да је у тим главама извршена конкретизација шта све спада у надлежност органа државне власти. Према томе мислим да би овдје било основно да се стави да ФНРЈ врши та права преко органа врховне управе и државне власти.

Претседник: Пошто има више предлога приступићемо гласању. Најпре ћемо гласати о предлогу који сам ја поднео.

Прећи ћемо сада на пријем прва два става из чл. 44. Ко је за то да се у чл. 44, у ставу 1 место: „све послове који су јој дати“, стави: „сва права која су јој дата“, нека дигне руку. (Већина диже руке). Према томе прва два става чл. 44. примљена су са овом изменом.

Ови други предлози... (Гласови: Отпадају). Молим. Према томе пошто су примљена прва два става чл. 44, сада идемо даље на набрајања ових разних тачака. Ја вас молим да и ту припремите писмене предлоге, уколико их имате, уколико желите да предложите да се нешто допуни или измени.

Што се тиче статистике ја мислим да би она дошла савсим добро, можда тамо где се говори о законодавству у тачки 20, или у тачки 21, где може да се каже: „законодавство и статистика“.

Д-р Јован Ђорђевић: Није у питању само законодавство. Ја мислим да се каже: „општа статистика“.

Претседник: Значи да би то дошло као засебна тачка.

Andrija Hebrang: Ја predlažem да се између садашње 12 и 13 тачке члана 44 стави ово: „Јединствена привредна статистика“. (Гласови: Зашто само привредна?) Ми можемо ставити општу статистику. Али мислим да би то било сувишно, јер свака савезна земља има свој статистички ured који ће радити на основу опште директиве главног централног статистичког уреда. Ако ми ставимо не јединствену привредну статистику, него — општу ста-

tistiku, — onda će taj statistički ured, koji u svakoj zemlji treba da bude prilično samostalan, u priličnoj mjeri izgubiti svoju samostalnost. Nama je dužnost da osiguramo jedinstvenu privrednu statistiku i da nju vršimo preko zemaljskih statističkih ureda i da u njihovom okviru može, recimo, centralni statistički ured da ima svog pretstavnika za jedinstvenu privrednu statistiku i da preko tih organa vrši poslove.

Ja mislim da je organizacija privredne statistike mnogo važnija od, recimo, opštih statističkih podataka, koje može svaka pojedina zemlja i na svoju vlastitu inicijativu prikupljati, bez inicijative centralnog statističkog ureda, ukoliko ima u kojoj zemlji neka specifična potreba koja ne postoji u drugim zemljama.

Претседник: Има реч д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Ја се не бих сложио са другом Хебрангом да држава треба да води рачуна само о општој привредној статистици. И просветна и културна статистика такође треба да су брига државе, а то ништа не смета самосталности тих статистичких уреда појединих република. Само треба да буде једна општа директива. Сем тога, према иностранству неко треба да претставља нашу земљу када су у питању статистички подаци. Статистика даје слику једне земље у свима правцима. Ја не разумем зашто бисмо се ограничили само на привредну статистику.

Претседник: Има реч друг Васо Чубриловић.

Д-р Васо Чубриловић: Ја мислим да би статистичка служба морала бити више централисана и да би њу требало унети у Устав. Има читав низ питања која држава мора да обухвати: из просвете, из здравства и из других установа. А онда, због самог начина сабирања, објављивања, писања шаблона, питања, упутстава, то мора бити уједињено у свима земљама, ако хоћемо да имамо једну уједињену статистичку службу. Ми имамо, што се тиче пољопривредне статистике врло рђаво искуство.

Претседник: Немојте о пољопривреди говорити када се овде говори о привредној статистици.

Д-р Васо Чубриловић: Хоћу да наведем само зашто ја то тражим. Централни статистички уред нема довољно ингеренције по појединим земљама да може утицати на спровођење онакве статистичке службе каква се тражи. На пример, ја знам да је Централни статистички уред морао да тражи помоћ у једној ствари од Јавног тужиоца. Зато сам ја мишљења да у Устав може да уђе општа државна статистика, а не само привредна.

Претседник: Ја бих рекао по овоме да је потребно да буде подвучена јединствена привредна статистика. Ако хо-

ћете, можемо да ставимо тачку и запету и да одмах у про-
дужењу кажемо: „начела и контрола опште статистике“.
Јер, сву ту другу статистику: демографску, просветну, пи-
смености, смртности итд. ипак ће да врше републике преко
својих статистичких уреда. Има великих разлика међу по-
јединим јединицама. Сасвим ће друкчије изгледати стати-
стика Хрватске од статистике Црне Горе, као и читава њена
организација. Неће моћи једна мала Црна Гора да поднесе
трошкове једне централно уређене статистике, која крутим
прописима хоће да се испуњавају неки прописи у једном са-
везном делу. Али извесна основна начела треба да буду дата
из Централног уреда и по томе ће сваки уред прикупити по-
требне податке. Сви ти подаци могу бити у централном ста-
тистичком уреду код Савезне владе регистровани, упоређи-
вани, укалупељни у један статистички преглед.

Према томе ја мислим да бисмо могли да ставимо изме-
ђу садашње тачке 12 и тачке 13 један додатак, да додамо
нову тачку, која би сада постала тачка 13. Према томе мо-
гли бисмо да ставимо нову тачку 13, која треба да гласи
овако: „јединствена привредна статистика; начела и контро-
ла опште статистике“.

У тачки 13 треба да стоји уместо „општег државног“ је-
дна реч „општедржавног“.

У тачки 4 иза речи „односима“ треба ставити тачку и
запету, затим избрисати реч „склапање“, и да остане само
„међународни уговори“.

У тачки 6 уместо „с иностранством“ ставити „са ино-
странством“.

Тачка 7 треба да гласи: „Народна одбрана и државна
безбедност“.

Д-р Милош Московљевић: У тачки 14 каже се „закљу-
чивање савезних зајмова“. Откуда сада реч „савезних“?

Претседник: Па има у Уставу и „савезни буџет“. То је
уместо израза „федеративни“.

Ми смо рекли да је Федеративна Народна Република
Југославија савезна држава. Према томе су и врховни ор-
гани — савезни, буџет — савезни, итд.

Андрија Хебранг: Молим, имам још једну примједбу на
тачку 8. Према нацрту Устава та тачка гласи: „Железнице,
ваздушни саобраћај, поморски саобраћај и речно бродар-
ство“, а ја предлажем да гласи: „Железнице, ваздушни сао-
браћај, поморски и речни саобраћај“.

Претседник: Може. Ја бих предложио у тач. 21 да се у
почетку каже „војно законодавство“.

Д-р Јован Ђорђевић: Не, никако, јер сви послови војске
спадају у савезну надлежност. Под народном одбраном је
обухваћено све и о томе говори тачка 7 члан 44.

Претседник: Онда је у реду. Повлачим предлог.

Андрија Хебранг: Тачка 14 говори о новчаном кредитном систему итд. Зашто да стоји „послови осигурања“? Не треба ријеч „послови“, довољно је само ријеч „осигурања“.

Претседник: Може.

Михаило Ђуровић: Не знам да ли се хтело да се под општим привредним планом обухвати или се пак изоставило да се говори о општем електрификационом плану. Ми на том пољу радимо сада на парче, у појединим федералним јединицама. Вероватно се мислило да се општим привредним планом обухвати и то питање. Али када су већ побројане и друге ствари које су по мом мишљењу ако не мање оно исто толико важне колико и питање електрификације, ја мислим да би било потребно да се назначи да у надлежност савезних власти долази и општи електрификациони план.

Претседник: А друго, ја мислим да је сасвим добро и нема никакве штете што данас многа села на своју иницијативу врше електрификацију. У првом периоду ми морамо помагати сваку иницијативу, макар то не би произишало из плана, јер ако би на њега чекали не би имали ни једну сијалицу.

Михаило Ђуровић: То нисам мислио рећи. Пре свега то није тачно да је свака електрификација добра, не само технички него и економски. Боље да се чека на план, па макар требало и годину — две. Прорачунајте и економски па ћете видети да је боље. Али из принципа сваку електрификацију треба искористити. Ја сам мислио да један тако важан посао, на који индустрија много полаже, треба да буде обухваћен.

Претседник: Има реч Андрија Хебранг.

Андрија Хебранг: Та ствар је обухваћена државним планом. Ја мислим да није тачно да се код нас на пољу електричне енергије и подизања централа ради ко шта хоће. То је било и то је ликвидирано. Ми смо основали низ електричних друштава за сваку поједину земљу. Имamo један одређен план који предвиђа шта ми сада морamo да учинимо да бисмо подigli оне електричне центре које су порушене и нове изградиле да би дали струју тамо где је нема. И те послове, који су према плану већ остварени, финансира Савезна влада. Ми имamo израђен cjелoкупан план за идућу годину. Ту се ради о електрификацији појединих крајева, подизању нових централа и стројева. Ја мислим да је то непотребно уносити, јер то је један привредна грана. Онда би тако исто требало казати и за рударство, пошто је и оно једна врло важна грана. Тај план већ је у центру разрађен а практично остварење вршиће поједине владе преко својих органа и установа.

Претседник: Реч има д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Када је реч о осигурању, ја бих молио друга Хебранга да нам каже хоће ли осигурање бити национализовано. По мом мишљењу било би добро да стоји: „организација државног осигурања“.

Andrija Hebrang: Ми смо о томе расправљали, и ја и Министар финансија и други стали смо на становиште да треба ликвидирати приватне установе за осигурање и да буде државни завод за осигурање. Ми смо већ створили један државни завод, као што сам рекао прије, који још не ради добро, али је прорадио, и примам да се може ставити „државно“.

Претседник: И треба да стоји „осигурање“.

Милош Рашовић: Овдје се говори „путеви, реке, воде, канали, морске и речне луке општедржавног значаја“, а на једном другом мјесту се опет каже „ријечни и поморски саобраћај“. Овдје је изостављено „море“. Говори се о ријекама, а изостављено је море па може да се тумачи да је море изостављено од надлежних. (*Један глас:* Има морских лука). Али има и речних лука. (*Претседник:* Кад се ради о мору ту имају и друге државе да износе. Које море ми имамо цело?). Рецимо питање уредбе о риболову. Ми имамо море, и Хрвати имају море, и ако би то питање решавале народне републике својим законом, ту може да буде разноликог решавања. (*Сава Косановић:* Треба ставити море на прво мјесто. — *Претседник:* Не може да дође. — *Владимир Симић:* Овде може да уђе поморско право. — *Д-р Јован Ђорђевић:* Где има само законодавство, ту смо рекли законодавство; где има општих начела, ту смо рекли општа начела, тако да је Устав прецизно одредио врсту надлежности, тако из овог поморског саобраћаја произилази и законодавство).

Претседник: Реч има д-р Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Ја бих предложио да тачка 16 гласи овако: „Старање о ратним инвалидима и деци палих бораца и жртава рата“. То је у складу са ставом четвртим, па не би имало смисла да то буде уже. (*Претседник:* Није тачно. О деци палих бораца и жртвама рата водиће бригу народне републике, а о инвалидима савезна држава).

Анрија Хебранг: У тачки 21 се каже: „законодавство о уређењу судова, начела приватног права...“ Међутим, ту није споменуто трговачко, чековно и мјенично право. Ми се не можемо задовољити тиме да донесемо општа начела на основу којих ће свака република да разради своје трговачко, мјенично и чековно право, када је то јединствено за цијелу земљу, и ствар која има везе са међународним животом. Мислим да бисмо ми последије „законодавство о уређењу судова, начела приватног права“, могли да ставимо „трговачко, чековно и мјенично право“.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја се слажем са предлогом друга Хебранга. Ми смо приликом формулисања ове ствари имали то у виду, али смо дали једну такву интерпретацију, да можда то не би било потребно да се унесе. Међутим, друг Хебранг има потпуно право да ово треба да се истакне. (*Један глас: А шта је са стечајним правом?*).

Д-р Макс Шнудерл: Ја сам за то већ рекао да би између речи „извршном и ванпарничном“ требало ставити још реч „стечајном“.

Претседник: Добро, онда ћемо учинити овако како предлаже друг Шнудерл. (*Један глас: Треба да се каже штогод и о грађанском, кад се говори о начелима приватног права*).

Д-р Јован Ђорђевић: Савез ће нека начела да разради мало више, а за наследно право и нека друга даће се мало већа слобода федералним јединицама.

Владимир Симић: Ради се о грађанском праву. Ја сам федералиста, али сматрам да грађански закон није био али треба да буде јединствен. Велика већина тих грађанских права говоре о личности човека још откад је у утроби мајчиној па до гроба, у свим манифестацијама и облицима његовим. У једној народној заједници, братству и јединству, како су то наши народи остварили својом борбом, тежња би била да грађанско право буде јединствено. Али то је више ради будућности него ради садашњости. Ја мислим да је тај посао врло тежак и може бити, после спровођења, општепривреднога плана — најтежи. Питања грађанског закона су проблеми епоха, а не деценија и може бити да се та намера, која би била овде изражена, неће моћи да разради. Али зато ми можемо бар поставити тенденцију да се грађански закон створи као јединствено законодавство. Тиме се, по моме уверењу, не вређа федералистички дух, нити смисао нашега Устава, јер човек и жена и породица су свуда исти и тежње савезне врховне власти могу бити да и услови на свим деловима наше народне територије буду под једнаким приликама. То су општи разлози да се не задржимо само на „начелима приватнога права“, јер кад се каже тако, онда би то било оно што је обухваћено „општим делом“ приватног права. Међутим, приватно право обухвата и менично, и чековно, и трговачко право, за која се сад предлаже да се нарочито помену у Уставу као јединствена. Онај општи део не би био никако довољан да се све то изједначи, утолико пре што имамо напредних и заосталих територија у томе погледу. Ми смо ту скоро имали прославу стогодишњице Грађанског законика Србије. Од 1844 године, кад је први Грађански законик донесен, па до 1944 године прошло је равно 100 година и ма да су се у току историје

Србије чинили покушаји да се тај Закон измени и поправи, до тога није дошло. Давана су многа законодавна тумачења и чињени су покушаји у томе погледу. У предратној Југославији је радила једна комисија 18 година на том послу. Имали су једну картотеку термилолошких израза, која је износила више него ли један енциклопедиски речник. Коначно се дошло до једнога пројекта и нацрта који је био један чисто научни рад. Ту су радили несумњиви стручњаци, без икакве политичке боје, и ја мислим да се можемо тим радом користити, ту замисао продужити, потпуно несебично и без икаквих тенденција. Зато мислим да би се у погледу надлежности савезне државе могло да задржи приватно право.

Д-р Јован Ђорђевић: Другови, ма да је све ово још у перспективи, потребно је да имамо и јединствено грађанско законодавство, и вероватно да ћемо то постићи, може бити, приликом доношења другог уставу. Али сад у овом Уставу ми нисмо у стању да тражимо доношење јединственог грађанског законодавства. У старој Југославији која је била централистичка по сржи, у погледу изједначења грађанских права није се успело. Сада је код нас замисао сасвим друга: да ми оставимо федералним јединицама слободу да саме регулишу грађанске односе у својим подручјима. У Совјетском Савезу од 1936 године унета је одредба о јединственом грађанском законодавству. Међутим и дандас остало је оно исто што је раније било, а то је да је грађанско законодавство у СССР-у једно чисто савезно републиканско законодавство.

Код нас је, наравно, различност много мања него у Совјетском Савезу, али мислим баш због тога ми немамо потребе да тежимо за једним вештачким и сувише брзим изједначавањем, јер, с једне стране, ипак основни друштвени и економски односи су исти и у свима нашим републикама и немогуће је правити неке велике разлике у регулисању грађанских права. Поред тога нећемо допустити оно што се не допушта по самој структури наше федерације и заједничком руководству које постоји код нас, нећемо допустити локалну каприциозност, као што постоји у Америци, где се поштује много више самосталност грађанског законодавства дата државицама, и у једној државици може се развести брак за годину дана а у другој никад. Код нас има одређених политичких услова, затим ауторитет који има централна власт, све то омогућава да општа начела, која ће да постави ФНРЈ, и која могу често да иду прилично далеко, обухвате уједначавање битних односа у једнакости грађана. Ипак треба оставити народним републикама у главним деловима грађанског права извесну самосталност да оне према

традицијама, према локалним обичајима, према својим склоностима и схватањима регулишу односе који носе печат локалног, традиционалног и историског, што би одговарало нашој националној политици. Ја бих предложио да осим закона које је предложио друг Хебранг тј. трговачког, меничног и чековног права које је важно за заједницу с обзиром на међународне односе и с обзиром на јединство спровођења нашег јединственог плана, а ово друго, што је мање везано за односе, да оставимо углавном да то регулишу народне републике.

Претседник: Реч има друг Владимир Симић.

Владимир Симић: Ја стварно морам да признам да је професор Ђорђевић казао ствар која је у суштини истинита и тачна а то је, да економска структура намеће сама по себи извесна решења, међу којима неће да буде велике разноликости и да ћемо, ако се задржимо на извесним начелима, ипак у догледно време постићи исту ствар.

Претседник: Има реч друг Анте Рамљак.

D-r Ante Ramljak: Ovdje se nabacilo vrlo važno i veliko pitanje. Drug Đorđević ispravno je naglasio, a i drug Simić, da su velike poteškoće i da treba stvarno veliki rad da se donese opšti građanski zakonik. Baš zato što su tu velike poteškoće, mi taj veliki posao možemo i moramo dati samo u nadležnost centralnoj vlasti, jer današnje naše male federalne jedinice nijesu u stanju da svaka za sebe ostvari taj posao. Bilo bi to faktički i neekonomično i ne bi nikavu uslugu učinili nijednoj republici, kad bi dali samo njoj da se ona muči oko sastavljanja opšteg građanskog zakonika, za koji treba, i te kako, mnogo stručnih snaga i svakog drugog posla. Stoga sam ja zato da se baš izrično naglasi da donošenje građanskog zakonika, kao i trgovačkog i mjeničnog, spada u nadležnost centralne vlasti.

Mi smo govorili u prvom dijelu Ustava o pravima nezakonite djece. Na primjer, mi imamo u Jugoslaviji već od ranije zajednički građanski postupak. Ali budući da nijesmo imali zajednički opšti građanski zakonik, taj građanski postupak nije mnogo vrijedio. Samo jedan primjer da vam navedem. Po srpskom zakonu, ne može majka nezakonitog djeteta tužiti nezakonitog oca za alimentaciju i priznanje očinstva, dok po hrvatskom zakonu može. I naročito jedan koji je u Zagrebu dobio nezakonito dijete, prije nego što će se dijete roditi, traži premještaj i ode u Beograd i onda je majka nezakonitog djeteta dužna da tuži toga čovjeka u mjestu boravišta tuženog. Ona je izgubila, uprkos jedinstvenog postupka, pravo tužbe. To je samo jedan primjer. Zato je vrlo važno da se nastavi sa radom oko opšteg građanskog zakonika. Kako je drug Simić pomenuo, ima dobrih stručnih elaborata. Mi se nećemo moći

poslužiti tim principima u mnogim stvarima, ali ćemo se moći poslužiti mnogočim što je već napravljeno. I zato bih ja bio mišljenja da se opšti građanski zakonik stavi u nadležnost... (Pretsednik: Čiju?) u nadležnost centralne vlasti.

Još jednu stvar da kažem. Za federaciju, za pojedine republike i njihovo kućanstvo nije važno to ko donosi opšte principe, odnosno zakone, ako to nije neki strani zakonodavac, pogotovo ako i same republike sudjeluju u donošenju zakonodavstva. Nije važno ko će donijeti taj zakon, nego je važno ko sprovada to zakonodavstvo, ko je gospodar u kući. Jer ako sam ja gospodar u svojoj kući, a moj brat u njegovoj, za nas je mnogo bolje da imamo zajedničke principe po kojima se vladamo, nego da svaki ima pravo da donosi zakonodavstvo ali nema pravo da to zakonodavstvo sprovede u svome kućanstvu. Zato je ovo važno.

Drugi je momenat da svaka jedinica sprovada po mogućnosti čim više te zakone na svojoj teritoriji. Zato ću se ja vratiti na ovu stvar, kad se bude govorilo o organizaciji pojedinih minstarstava. (Pretsednik: Onda ćemo o tome govoriti a ne sada, unapred). Sada ovdje o tome neću govoriti.

Претседник: Молим вас лепо ја бих ипак иако ми Пословник не даје право да икоме ограничим реч, бар упозорио толико чланове Одбора да смо ми од Скупштине добили један задатак и да нам је одређен рок у коме тај задатак треба да свршимо и да ми у погледу извршења тога задатка стојимо иза онога другог Одбора равно за половину пређеног посла. Нама за рад стоји на расположењу још 6 дана, дакле од целокупног рока који нам је био дат. Ми смо потрошили за 45 параграфа 8 дана, — данас је девети дан, а за сав остатак остаје нам шест дана. Мислим да можемо ипак тако радити да бар краће говоримо о неким стварима, да не понављамо један другог итд., итд.

Ја не знам, ето, али мислим да некако код нас шкрипи у том погледу и да не мора да баш о свакој речи има пуно говорника и дугих говора. Ако тако будемо радили, ми ћемо морати да поднесемо Скупштини извештај да смо догурали до тога и тога члана, а за оне друге рећи ћемо јој нека их позајми од друге Скупштине. (Андрија Хебранг: Треба постићи квалитет). Ја мислим да се квалитет може постићи са већом економијом времена.

Једна ствар је заборављена, вероватно зато што се налази у првој тачки. А то је питање измена и допуна. Да се не би мислило да се ту ради о изменама појединих чланова и да би могло да се разуме оно што се и мислило, да може да се мења читав Устав, онда то треба поправити. Ја не знам како је то урађено у Скупштини народа. (Д-р Јован Ђорђевић: Они су поправили на: „измене и допуне“). То може.

Онда ћемо у тачки 1 члана 44 рећи: „Измене и допуне Устава ФНРЈ, старање о његовом извршењу и осигурање сагласности устава република — дакле мало „у“ код речи устава — са Уставом ФНРЈ“. Молим вас, има ли још ко да предложи какве измене у тој тачки?

Сава Косановић: Како би било да се чита тачка по тачка и да се прима.

Д-р Јерко Радмиловић: Ја бих само нешто мало предложио. Кад сте били код четврте главе, узели сте три важна сектора, државни, задружни и приватни. Мислим да би и овдје могло да се подвуче задругарство, иако би оно могло да се подведе под општа начела приватног права, пошто га тако јако истичемо у поменутом члану главе IV, који говори о привредним секторима.

Претседник: То би могли учинити код старе тачке 22, која постаје 23, па да кажемо: „Основно законодавство о раду, радњама и социјалном осигурању; о задругарству“.

Д-р Јерко Радмиловић: Можда би боље било да кажемо овако: „Основно законодавство о раду, социјалном осигурању, радњама и задругарству“.

Претседник: Не видим зашто не би могло и овако.

Д-р Милош Московљевић: Ја бих предложио да се у последњем ставу чл. 44 ред речи измени тако да реч „врше“ дође после речи „народних република“.

Претседник: Ја мислим да то не би било добро, јер би онда због стављања једне до друге речи „послова“ и „народне републике“ ови послови изгледали као послови народне републике.

Д-р Драгољуб Јовановић: Стилизација би како предлаже друг Московљевић заиста била боља, само би онда иза речи „послова“ требало ставити једну запету, тако да овај став гласи: „Изван ових послова, народне републике врше своју власт самостално“.

Претседник: Тако може. А сада, молим вас да саслушате члан 44 после целе ове прераде. (Чита чл. 44, тачке 1—20).

Сава Косановић: Мору треба дати већи значај. Ко ће да решава питање рибарства? Талијански рибари — кјојоти — ловили су на нашој обали. Исто тако је важно и питање обалне пловидбе и одбрана целе наше обале.

Претседник: Црногорци лове рибу на својој води, а Хрвати на својој. (Један глас: А утврђивање обале?) То је војна ствар. Луке су од општедржавног значаја, поморски саобраћај — то иде овамо, а обална пловидба може да остане републиканска.

Сава Косановић: Ја мислим да то није тачно. И ту треба општедржавни план. Обална пловидба није локална ствар.

И пловидба између Сплита и Трста је обална. Обална пловидба није локална ствар, него важна државна целина и интернационална ствар. У Хрватској је раније био проблем експропријације обале, а не лука. Има безброј проблема који су везани са морем. Треба посветити нарочиту пажњу мору. Ми смо поморска држава. Овде треба поменути и поморско законодавство, и то у тачки 22 — старој тачки 21.

Андрија Хебранг: Поморско право може да дође у новој тачки 22, послије трговачког, мјеничног и чековног права.

Сава Косановић: Предлажем да у новој тач. 20, старој тачки 19, дође на првом месту: „морске и речне луке“, тако да нова тачка 20 гласи: „морске и речне луке, путеви, реке, водени канали општедржавног су значаја“.

Претседник: Онда би, дакле, нова тач. 20, а стара тач. 19, гласила: „морске и речне луке, путеви, реке, водени канали општедржавног су значаја“.

Д-р Драгољуб Јовановић: Предлажем да нова тачка 21 почне са буџетским законодавством, јер оно нигде у Уставу није поменуто. Говорено је о изради буџета, али није говорено о буџетском законодавству, нити је оно где поменуто.

Претседник: Кад се каже у тач. 14 „савезни буџет“, то значи и законодавство.

Д-р Јован Ђорђевић: Шта је потребно да савез оситира више? Не можемо ми да предвидимо све елементе. Морамо да дамо аутономију.

Претседник: Молим, прима ли се тачка 21? (Прима се).

(За овим је Одбор усвојио једногласно и без измена тач. 22 и 23 члана 44).

Претседник: Прелазимо на тачку 24.

Д-р Златан Сремец: Ја мислим да би требало нешто рећи и о фискултури, јер она данас де факто постоји. Сигурно ћемо имати и закон о фискултури.

Претседник: Онда, иза речи „здравља“ да ставимо и реч „фискултуре“.

Д-р Драгољуб Јовановић: Предлажем да последња реченица из тачке 24 буде нови став.

Претседник: Ја ћу вам објаснити зашто то није могуће. Просто зато што се то односи само на оно што има у тачки 24.

Андрија Хебранг: Мени се не свиђа ово у првом реду гдје стоји „доношење општих начела за законодавство и руководство...“ Зашто не би стајало „надлежност“?

Претседник: Можда није јасно. Питаће се људи да ли то значи да савезна држава доноси општа начела за руководство, или она даје то опште руководство, тј. да ли она има у својим рукама опште руководство.

Зашто не бисмо остали код речи „законодавство“? Потпуно је излишно ово што стоји „руководство“. То збуњује и нејасно је.

Месуд Хотић: Има једна језична грешка. Умјесто „водних снага“, требало би да стоји „водених снага“.

Претседник: Не, не може, каже се „водне снаге“, а не „водене снаге“.

Сулејман Филиповић: Ја предлажем, у трећем реду, послје ријечи „грађевинарства“ и послје запете да се стави ријеч „шумарства“, а у петом реду ријеч „шума“ да се брише.

Претседник: Ја мислим да је тако врло добро. Ради се о законодавству.

Сулејман Филиповић: Шумарство није само за искоришћавање. Савезна скупштина треба да регулише и питање пошумљавања, питање бујица итд. Није исто искоришћавање што је на пр. уређење шума, или пошумљавање. Видите, ми имамо предјеле као што је сиромашна Далмација, којој није поклањана пажња. Она би вјечито остала у истом стању што се тиче пошумљавања, ако не би било неке интервенције. Или узмите случај Црне Горе. Она неће моћи да изврши пошумљавање без помоћи савеза.

Д-р Милош Московљевић: Да помогнем друга Сулејмана. Заиста, овде треба нешто јасније ставити о шумарству у вези с оним што смо раније унели. Зато сматрам да би послје ових речи „искоришћавање руднога блага и водних снага“ требало ставити: „подизање, заштиту и искоришћавање шума“.

Сулејман Филиповић: Јесте, али има и других питања, на пр. школство. Зато ја сматрам да се под ријечју „шумарство“ све подразумијева тако, да се иза ријечи „грађевинарства“ стави ријеч „шумарства“, а изостави ријеч „шума“ послје ријечи „рудна блага“.

Претседник: Онда, молим вас, могли би да целу ову тачку престилизујемо овако:

„доношење општих начела за законодавство република у области рударства, шумарства и водних снага; грађевинарства; привредног пословања; политике цена; јавних зајмова и дажбина; здравља и физичке културе; просвете; социјалног старања и организације државне власти, — републике могу саме у овим пословима доносити своје законске прописе до доношења општих начелних прописа од стране Федеративне Народне Републике Југославије.

Изван ових послова народне републике врше своју власт самостално“.

Примате ли тачку 24 у овој стилизацији? (Прима се).

Објављујем да је примљен члан 44.

Дајем десет минута одмора.

Претседник: Настављамо рад. Изволите чути чл. 45.

Секретар чита члан 45.

Претседник: Прима ли се члан 45?

Д-р Јован Ђорђевић: Ја бих само предложио код овога члана да став 3 постане члан 1.

Сава Косановић: Не би ли било боље да став 3 пређе у основна начела? Ово је једно опште начело које се односи на целину.

Д-р Јован Ђорђевић: Ово је материјална база за целу територију где је јачи савезни закон. Ово треба да остане овде с тим да овај трећи став постане став први.

Претседник: Овај део иако не говори о основним начелима ипак није могуће да буде потпуно лишен извесних начела. Али може да се прими да став 3 буде став 1. Прима ли се чл. 45 с тим, да став 3 буде став 1? (Прима се).

Димитар Влахов: Ја мислим да би овде на крају могла да се донесе оваква одредба: „Промена територија народних република не може се вршити без сагласности заинтересованих народних република.“

Претседник: Ја лично немам ништа против тога.

Сава Косановић: То би спадало у основна начела. То не спада овде.

Претседник: То би могло да буде у трећој глави. У чл. 12 говори се о томе. Тамо би томе било место. Али ми смо дискутовали по томе.

Владимир Симић: Ту је било речи о исправци граница.

Д-р Јован Ђорђевић: Немојмо се враћати на ту ствар, то сада није предмет дискусије.

Претседник: Молим друга Влахова да ми преда тај предлог написмено, а ми ћемо га чувати са осталим писменим предлозима, па ћемо на крају о њима решавати.

Према томе чл. 45 примљен је с тим што став 3 постаје став 1.

(Затим је примљен чл. 46 без измена).

Секретар чита члан 47.

Претседник: Жели ли ко реч? (Д-р Макс Шнудерл: Молим за реч). Има реч д-р Макс Шнудерл.

Д-р Макс Шнудерл: У чл. 47 треба извршити једну допуну и рећи после „државних органа“ још речи: „и суда“.

Д-р Јован Ђорђевић: Судови су исто тако државни органи.

Д-р Макс Шнудерл: А, тако? А у глави XIII говори се да су органи правосуђа.

Д-р Јован Ђорђевић: То су државни органи. Све су то државни органи.

Д-р Макс Шнудерл: Ако се у чл. 47 мисли и на судове, онда у реду.

Претседник: Прима ли се чл. 47? (Прима се). Објављујем да је чл. 47 примљен.

Секретар чита чл. 48.

Претседник: Жели ли ко реч? (Д-р Милош Московљевић: Молим за реч). Има реч д-р Милош Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Хтео сам да питам само због ове речи „држављанство“. То је раније било поданство. Може ли се говорити о држављанству република?

Владимир Симић: Имате о томе већ законе.

Претседник: Прима ли се члан 48? (Прима се). Објављујем да је чл. 48 примљен.

Прелазимо на главу VII — Највиши савезни органи државне власти — а) Народна скупштина ФНРЈ.

(Одбор усваја једногласно члан 49).

Секретар чита чл. 50.

Претседник: Жели ли ко реч? (Димитар Влахов: Ја тражим реч). Има реч Димитар Влахов.

Димитар Влахов: Ја предлажем да се у чл. 50 реч „носилац“ замени и на њено место да дође реч „изразитељ“. (Гласови: То није разумљиво).

Претседник: У чл. 50 требало би рећи „Народна скупштина ФНРЈ је у име народа носилац...“. Треба нагласити ово: „је у име народа“. Према томе предлажем да чл. 50. гласи овако: „Народна скупштина ФНРЈ је у име народа носилац народног и државног суверенитета и врши сва она права која припадају Федеративној Народној Републици Југославији уколико Уставом нису дата у надлежност Претседништву Народне скупштине ФНРЈ или Савезној влади“.

Примате ли овако предложени члан 50? (Прима се). Објављујем да је члан 50 примљен.

Претседник: Прелазимо на чл. 51.

Секретар чита чл. 51.

Владимир Симић: Пошто се сад говори о буџету само о општим начелима, ја предлажем да се стави ово: „Народна скупштина доноси, по предлогу Савезне владе, општедржавни буџет, одобрава завршне рачуне и врши врховну контролу над извршењем општедржавног буџета. Народна скупштина поставља савезну рачунско-контролну комисију по одредбама закона“.

Претседник: Ја нисам убеђен да је то потребно. Ево зашто. Зато што смо у чл. 44 рекли које ствари долазе у надлежност савезне државе. Овде се говори о Народној скуп-

штине и каже се да она врши сва она права која припадају Федеративној Народној Републици Југославији, уколико Уставом није дато у надлежност Претседништву народне скупштине или Савезне владе. Касније се види тачно шта је дато Претседништву а шта Влади. Према томе све остало остаје Скупштини.

Владимир Симић: А шта је са рачунско-контролном комисијом?

Претседник: То имате даље у одредбама Устава.

Д-р Јован Ђорђевић: Не, то није то. Незгодно је да се та ствар оствари Уставом. То је једна форма.

Владимир Симић: Ми можемо да мењамо и Устав.

Д-р Јован Ђорђевић: Немате нигде у одредбама Устава код Претседништва и код Владе да је то њој дато. Сва права која припадају федерацији, која нису дата Претседништву Скупштине ни Влади, припадају Скупштини.

Владимир Симић: Али Скупштина не може, кад нема уставна овлашћења, да створи једну организацију. Али то је једна установа као и врховно-контролна рачунска комисија која врши контролу над извршењем буџета и има да организује те послове.

Претседник: Реч има Влада Зечевић.

Влада Зечевић: Члан 81 каже: „Савезну владу сачињавају: претседник, потпретседници и министри, претседник савезне планске комисије, претседник савезне контролне комисије...“ Према томе у саму контролну комисију улази и финансиско-контролна комисија. Рад контролне комисије, то је један део контролног рачунског рада. (Милош Минић: И то припада само Скупштини а не Влади. — Андрија Хебранг: Може да се један орган предвиди законом).

Претседник: Прима ли се члан 51? (Прима се). Објављујем да је члан 51 примљен.

Секретар чита члан 52.

Претседник: Реч има д-р Анте Рамљак.

Д-р Анте Рамљак: Ово што је рекао друг Зечевић поводом члана 51, не може искључити предлог друга Симића.

Претседник: Тај смо члан завршили. Зашто код овога члана говорите о прошлом? Ја сам питао да ли се прима члан 51. (Д-р Анте Рамљак: Хтео сам да предложим да се члан 72 стави одмах иза члана 51, јер тај предвиђа како се мијења Устав). Ја се не слажем с тим. Тај члан 72 је последњи члан по овом отсеку који говори о Народној скупштини и мислим да логички долази, када се ради о измени Устава, на крају.

Прима ли се члан 52? (Прима се). Објављујем да је чл. 52 примљен.

Секретар чита члан 53.

Претседник: Реч има Владимир Симић.

Владимир Симић: Ма да ово што ћу рећи иде код члана 74, ја верујем да су употребљени изрази Савезно веће и Веће народа зато, да би се у тој терминологији нашег Устава начинила разлика између Претседништва Народне скупштине и да би се избегла забуна због тога. Међутим, Претседништво Народне скупштине које нема уствари функције у Скупштини, стварно изазива код народа забуну. Ја сам имао више пута прилике да то чујем и чак од људи који не би требало да се збуне код тога. Као што вам је познато, назив је потекао из совјетског Устава. Међутим, у совјетској држави тај термилолошки назив постојао је већ раније. По Уставу 1924 године то је био Врховни Совјет, па је у 1936 години, када је совјетски Устав промењен, остављен тај израз. Међутим, по мом мишљењу и према функцијама и атрибуцијама које има Претседништво Народне скупштине, о коме се говори у нашем нацрту Устава, боље би било назвати га Претседништво ФНРЈ. У том случају могао би да остане израз Савезна скупштина и Скупштина народа и потпуно би била у том погледу отстрањена свака забуна. Када се знају прописи који говоре о надлежности Претседништва и када се узму у обзир они који говоре о надлежности Скупштине, и једне и друге, као законодавних тела, онда је јасна његова репрезентативна улога и његове друге атрибуције, па ако би се узео назив Претседништво ФНРЈ, онда би могао да остане израз Скупштина, јер је тај израз јако одомаћен. Реч веће није код нас било никад употребљавано. И само је, верујем, то разлог, да је употребљен израз веће.

Претседник: Ја разумем предлог и мишљење друга Симића, јер и ја сам био дошао у једном моменту на ту идеју. Али ипак је остало овако. Тачно је да Претседништво, како је и по овом нацрту, има ту функцију колегијалног претседника Републике. Али, остављајући му назив Претседништво Скупштине чува се и онај његов карактер који је врло важан и из кога потиче онај други карактер Претседништва Републике, карактер једног извршног органа Скупштине. Оно проистиче из Скупштине и на њега Скупштина преноси извесне своје функције које су мање више извршног или репрезентативног карактера. И да се не би схватило да је то неко одељено тело, неодређено, осамостаљено итд., него да је оно тесно везано за Скупштину, из које је и поникло, којој полаже рачуна, која га може сменити и пре рока за који је изабрано, остало се на томе да оно носи назив Претседништво Народне скупштине. Када се остало на томе, онда је требало мало рашчистити ту терминологију и направити је тако да буде што мање забуне. Ми данас имамо У-

ставотворну скупштину и њена два дома. Један називамо Савезна скупштина, а други Скупштина народа. Уствари, Уставотворна скупштина као целина по свом је карактеру један савезни дом. И кад престане власт Уставотворне скупштине, кад буде редовна, она је савезна, за разлику од скупштине република, јер ово је савезна, а оно су републиканске, тако да оно веће и дом не би могло да се назове Савезном скупштином, јер је Савезна скупштина цела Савезна скупштина, са оба дома. Зато је нађен тај израз који је мало мање познат у Србији. Али друкчије не можемо рећи. Уосталом, израз „веће“ није потпуно непознат, на пр. кад се говорило о судском већу, ту се тачно знало шта је то. Према томе једна је Скупштина, а има два већа. Ову цифру од 50 хиљада повисили смо за 10 хиљада више но што је било раније просто зато да се смањи број посланика, а у другом дому смо попели број посланика тако да би се разлика иако не сасвим, бар унеколико изједначила. (Један глас: У чл. 53 каже се да бирају сви „држављани“, а овде се говори о „грађанима“).

Д-р Јован Ђорђевић: Овде говоримо о федералним јединицама и кад неко треба да употреби активно право гласања он то може учинити и на територији које друге федералне јединице и зато се овде и употребио израз „грађанин“.

Милош Минић: И ја, заиста, не могу да разумем. Кад се већ у чл. 53 узео израз „држављани“, који могу да бирају и једно и друго веће, зашто онда и доле, у чл. 54, не стоји „држављани“ него „грађани“?

Д-р Јован Ђорђевић: Овде је било потребно нарочито подвући да се бирање врши у оквиру републике, у унутрашњој једној области, па да и грађанин једне друге републике може да гласа у једној републици чији није грађанин. Може неко живети, рецимо, у Србији, а да није Србин него Хрват или Словенац и он онда не мора да гласа у Србији него и у којој другој републици у којој, рецимо, живи.

Претседник: Да би уштедели дискусију, могли би да примимо у чл. 53 место речи „држављани“ да буде „грађани“. (Прима се).

Сава Косановић: Да кажем нешто код члана 54. Ја не видим разлога за ову промену бројева овде, промену у правцу повећања да би се домови изједначили. У Скупштини народа важна је симболика а не број. Ни са овим законом се не изједначају. И сад са овом изменом могло би да изгледа да морају да се спроведу нови избори да би добили нову Скупштину народа, да се буде у складу са Уставом. Зато би требало да остане као у старом пројекту.

Претседник: Закон о Уставотворној скупштини предви-

ћа да се она, кад сврши Устав, претвара у редовну Скупштину, и њој мандат неће истећи.

Сава Косановић: Понавља'м да је за повећање броја посланика у Скупштини народа важна симболика а не број, као што сам рекао.

Претседник: Ако би нас овај параграф терао на нове изборе, ја бих га одмах мењао, али то није само симболика. Јер, ми имамо данас у једном дому 349, а у другом 175 посланика. Они су потпуно равноправни ма колики број ти домови имали.

Сава Коановић: У Америци имате по двојицу од сваке државе.

Претседник: У Совјетском Савезу је скоро једнак број. Било је предвиђено да буде мањи број па су после прихватили једнак број. Ми смо имали 349 према 143, а сада би имали 215 према 280.

Сава Косановић: Тиме се не постиже оно што би хтели. Због чега је потребно да се манифестира некаква разлика? Ми смо то могли предвидети пре 11 новембра 1945. На концу, све се то може променити једним законом, уочи нових избора.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да су ваше скрупеле прилично неоправдане, говорећи теориски и правно, јер ће се Уставотворна скупштина на основу закона и саме одлуке Уставотворне скупштине, претворити сувереном одлуком у највиши орган власти, у редовну Народну скупштину. То није та Скупштина која је изабрана на основу овога Устава. Примена овога Устава у погледу Скупштине, доћи ће после истека мандата те Скупштине. То је принципијелно. Могло би се наћи излаза да у прелазном наређењу кажемо да ће овај члан Устава да ступи на снагу после истека мандата редовној Скупштини. Сматрам да то савршено није потребно. (Сава Косановић: Имате ваздан скупштина, имате локалне скупштине). Смањено је са 50 хиљада. (Владимир Симић: Биће посланика мање).

Претседник: Ако је незгода једна у повећању, незгода је друга у смањењу. Да останемо на старом броју. (Владимир Симић: Да остане 50.000). Пошто би таква ствар дошла тек са истеком мандата ове Скупштине, кад буде радила као редовна свој пуни рок, ако се ништа друго не деси да поквари тај посао, онда можемо да оставимо онако како је било у Закону о Уставотворној скупштини, а ако се појави потреба, онда можемо променити. (Д-р Јован Ђорђевић: Онда можемо променити). Онда у члану 53 да се место „50.000“ каже „40.000“. Примате ли тако члан 53? (Прима се). Објављујем да је члан 53 примљен са овом изменом.

Секретар чита члан 54.

Претседник: У члану 54 место „30“ да се стави „25“, место „20“ „15“, место „15“ „10“. Према томе члан 54 имао би да гласи: „Веће народа се бира по републикама, аутономним покрајинама и аутономним областима. Грађани сваке републике бирају по 25, аутономна покрајина по 15, а аутономне области по 10 посланика“. Примате ли члан 54 са овим изменама? (Прима се). Објављујем да је члан 54 примљен.

(За овим је Одбор усвојио без измена чланове 55, 56 и 57).

Секретар чита члан 58.

Претседник: Место речи „заседају“ треба рећи: „заседавају“.

Примате ли члан 58 са овом исправком? (Прима се).

Објављујем да је члан 58 примљен.

Секретар чита члан 59.

Претседник: Овде је погрешно речено: три потпретседника и два секретара. Треба исправити и рећи: два потпретседника и три секретара.

Милош Московљевић: Зар не би било боље да се у трећем ставу каже: „Претседници руководе седницама својих домова и њиховим радом на основу пословника“, а не као што се овде каже „Претседници руководе седницама домова“. Значи да један претседавајући може да руководи седницама другог дома.

Претседник: Ту нема никакве забуне. Зна се да сваки у своме дому руководи радом.

Примате ли члан 59 са учињеном исправком? (Прима се). Објављујем да је члан 59 примљен.

Секретар чита члан 60.

Претседник: Има реч друг Косановић.

Сава Косановић: Народна скупштина сама по себи се састаје, а овако кад се каже „сазивају се“ изгледа као некаква резерва. (Д-р Драгољуб Јовановић: Сазивају се). Не, састају се.

Претседник: Има реч друг Московљевић.

Д-р Милош Московљевић: Мало пре смо исправили у члану 58 реч „заседање“ са „заседавањем“, а овде се употребљава реч „заседање“.

Претседник: Овде се ради о глаголској именици „заседање“, а тамо је речено да домови Народне скупштине заседавају, у хрватском издању ће бити „заседају“ а у српском „заседавају“. (Д-р Милош Московљевић: У члану 58, други став, зар нисмо исправили реч „заседање“?) Не, не.

Д-р Славко Кузмановић: Мислим да би у ставу 1 члана 60, трећи ред, реч „претседништва“ требало писати великим словом.

Претседник: Добро, у трећем реду првог става члана 60

реч „претседништва“ писати великим словом. Прима ли се члан 60? (Јавља се за реч посланик Милош Рашовић). Има реч друг Милош Рашовић.

Милош Рашовић: Мене интересује ако Народна скупштина не буде сазвана о овим роковима, да ли се може и сама састати, без указа Претседништва и како.

Сава Косановић: Боље би било рећи да се аутоматски састаје.

Претседник: Могу је сазвати претседник Савезног већа или Већа народа, а могу се о сазиву договорити и посланици.

Андрија Хебранг: Значи на нечију иницијативу?

Претседник: Да! А сада молим, питам још једном да ли се прима члан 60? (Прима се). Објављујем да је чл. 60 примљен.

Секретар чита члан 61.

Претседник: Има ли ко какав предлог? (Јавља се за реч д-р Драгољуб Јовановић). Има реч д-р Драгољуб Јовановић.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих овде хтео да надовежем на говор друга Симића о Претседништву Народне скупштине. Мислим да је ово прилика да Претседништво Народне скупштине доведемо у везу са домовима, јер оно са њима нема никакве везе. Оно се пред њима никад не појављује, оно само из њих излази. Мислим да би могли направити реформу у том смислу да заједничким седницама оба дома заседава претседник Претседништва Народне скупштине, те да ипак ухватимо неку везу.

Владимир Симић: Не може, јер то из основа мења све.

Милош Минић: Претседништво је извршни и репрезентативни орган. Потрудите се да схватите суштину.

Претседник: Погледајте шта пише о Претседништву, па ћете видети да има везе. Народна скупштина бира Претседништво. Оно врши државне послове, сазива заседање Народне скупштине, расписује изборе за њу, проглашује изгласане законе итд. (Д-р Драгољуб Јовановић: Али, у чему је оно Претседништво Народне скупштине. Оно није то већ Претседништво Републике). Затим, Претседништво Народне скупштине за свој рад одговара Народној скупштини. (Д-р Драгољуб Јовановић: И Влада одговара). Оно подноси извештај о свом раду. (Д-р Драгољуб Јовановић: Ја мислим да је велика забуна и да нико не схвата то Претседништво као ми: да оно излази из саме Народне скупштине. Ја знам да је то цео систем, али бисмо могли да ипак створимо везу тиме што би рекли да претседник Претседништва председава заједничким седницама оба дома).

Милош Минић: Не одговара карактеру Претседништва.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја мислим да би се тиме направила још већа збрка. Принципијелно је немогуће да Претсед-

ништво Народне скупштине, које је уствари један орган који се излучио из Скупштине и који одговара тој Скупштини, одједном буде руководилац њеним заједничким седницама. То мора да буде неко из њене средине. *Д-р Драгољуб Јовановић:* Зашто се она зове Претседништво Народне скупштине). Сада, то је друго принципијелно питање, које је друг Претседник донекле објаснио. Ја бих само хтео да вам одговорим, да не би било ни у логици система, нити би се постигло што ви хоћете, него супротно, ако бисмо дозволили да Претседништво Народне скупштине руководи заједничким седницама, јер је оно орган на који су пренете највише функције државне управе, функције шефа државе. (*Д-р Драгољуб Јовановић:* Назовимо га онда другачије).

Претседник: Прима ли се члан 61 с тим да се место „заседају“ стави „заседавају“? (Прима се). Објављујем да је члан 61 примљен.

(За овим је Одбор једногласно усвојио члан 62 без измене).

Секретар чита члан 63.

Претседник: Има ли ко какав предлог? (Јавља се за реч *д-р Милош Московљевић*).

Д-р Милош Московљевић: Молим да ми се објасни ко може поднети законски предлог у домовима.

Милош Минић: Да, питање законодавне иницијативе је пропуштено.

Владимир Симић: Ко да прими?

Сава Косановић: Влада би морала да подноси законске предлоге у оба дома паралелно.

Д-р Милош Московљевић: Влада подноси предлог, али коме ће поднети.

Милош Минић: Једном и другом дому. То питање законодавне иницијативе треба да се реши, јер је пропуштено.

Д-р Јован Ђорђевић: Није пропуштено.

Милош Минић: Ја мислим да грешите, друже Ђорђевићу.

Д-р Милош Московљевић: Ја сам ово питање поставио зато да се о томе поведе рачуна, али одредба о томе може да се унесе и на другом месту.

Претседник: Молим, ко се јавља за реч? Ако сматрате да треба, односно да је неизоставно да у Устав уђе одредба о томе ко има право законодавне иницијативе, онда молим конкретан предлог.

Владимир Симић: Ја сам у начелној дискусији говорио о законодавној иницијативи у смислу признања тога права и народу, али сам после, размишљајући, одлучио да не покрећем то питање у појединачној дебати. А што се тиче

иницијативе народних посланика, они то право безусловно морају имати.

Претседник: То би се могло стилизовати овако: „Право подношења законских предлога имају: Савезна влада, чланови Савезне владе и народни посланици оба дома“. То би могло доћи као први став чл. 63. Примате ли овај члан с овом изменом? (Прима се). Дакле члан 63 је примљен.

Секретар чита чл. 64.

Претседник: Ја мислим да у првом ставу чл. 64, у завршној реченици, после речи „из кога је“ треба додати реч „предлог“ да би стилизација била јаснија. Према томе, та би реченица гласила: „Овако измењен предлог враћа се на сагласност дому из кога је предлог потекао“. (Прима се).

Д-р Милош Московљевић: Предлажем да се на почетку чл. 64 место: „Сваки од домова“ каже: „Сваки дом“.

Претседник: То се може примити. (Прима се).

Славко Кузмановић: Став 4 је мало нејасан. У тач. 2 чл. 74 каже се да Претседништво Народне скупштине ФНРЈ распушта Народну скупштину у случају несагласности домова о законском предлогу, па предлажем да се став 4 чл. 64 стилизује овако: „Ако се ни овога пута не постигне сагласност, Претседништво Народне скупштине ФНРЈ ће распустити Народну скупштину.“

Д-р Милош Московљевић: Ја мислим да је боље у ставу 4 употребити садашње време и рећи: „Народна скупштина ФНРЈ се распушта“.

Претседник: Ја мислим да је добро речено: „Народна скупштина ФНРЈ ће се распустити“.

Сулејман Филиповић: Овдје се не види колико ће бити чланова у Координационом одбору. Мислим да и то треба овдје предвидјети.

Претседник: То ће одредити Закон о Народној скупштини. То не треба да уђе у Устав. Овде је речено да у Координациони одбор улази исти број чланова и једног и другог дома.

Друг д-р Ђорђевић предлаже да се у ставу 3 чл. 64 изоставе речи: „оним редом којим је првобитни предлог расправљан“, а да после речи „предмету“ дође тачка.

Д-р Јован Ђорђевић: Ја то предлажем због тога, јер кад би те речи остале, то би било противно систему пуне равноправности оба дома.

Претседник: Прима ли се чл. 64 с тим да његов почетак гласи: „Сваки дом“, затим да се у завршној реченици првог става после речи „из кога је“ дода реч: „предлог“, и да се из треће алинеје изоставе завршне речи: „оним редом којим је првобитни предлог расправљан“? (Прима се).

Објављујем да је члан 64 примљен.

(За овим је Одбор једногласно усвојио члан 65 без измена).

Секретар чита чл. 66.

Д-р Анте Рамљак: Код овог члана има једна ситница коју хоћу да споменем. Ја бих предложио да овај члан гласи овако: „Закон ступа на снагу следећег првог дана у месецу по објављивању у Законском службеном листу, тако да од објаве до ступања на снагу прође најмање 8 дана, ако самим законом није друкчије одређено“. Ја овдје мијењам донекле и назив „Службеног листа“ и дајем му име „Законски службени лист“, у коме би се штампали само закони. Ја држим да је то врло важна ствар у пракси пошто је 8 дана кратак рок и не могу се људи обавезати.

Претседник: То би значило ако ми изласамо један закон 27 или 29 ов. месеца, да би он морао да чека до 1 фебруара да постане закон. Сматрам да би то било тешко. Мислим да је довољно 8 дана, ако није друкчије одређено, јер ако је то нешто што тражи дужи рок, онда ће се ставити дужи рок. Стављам на гласање чл. 66. Прима ли се чл. 66 са изменом да се иза „Службеном листу“ дода „ФНРЈ“? (Прима се). Објављујем да је члан 66 примљен.

Секретар чита чл. 67.

Д-р Милош Московљевић: Предлажем да у првом реду уместо „Савезно веће и Веће народа“ стоји „Сваки дом“, и да се уместо „бирају“ стави „бира“, а уместо „поверавају“ стави „поверава“.

Претседник: Прима ли се чл. 67 са овом изменом друга Московљевића? (Прима се). Објављујем да је чл. 67 примљен. (За овим је Одбор једногласно усвојио члан 68 без измена).

Секретар чита чл. 69.

Сава Косановић: Ја бих овде унео једну демократску тековину: да народни посланици добијају дневницу за обављање посланичке дужности.

Претседник: Ми смо то регулисали у Пословнику, а може да се регулише и законом.

Д-р Славко Кузмановић: Ја предлажем да се у другом ставу чл. 69 уместо речи „ухапшени“ стави „лишени слободе“.

Претседник: Може тако. Прима ли се чл. 69 са овом изменом? (Прима се). Објављујем да је чл. 69 примљен.

Секретар чита чл. 70.

Д-р Драгољуб Јовановић: Ја бих предложио да то буде само у случају рата а не и у „сличним изванредним приликама“...

Претседник: А ако је рат на прагу? Ја мислим свакако

да треба да остану и те изванредне прилике. Прима ли се члан 70? (Прима се). Објављујем да је члан 70 примљен.

Секретар чита члан 71.

Д-р Анте Рамљак: У овом члану стоји да до дана избора нове Скупштине не може протећи више од 3 мјесеца ни мање од два мјесеца. Зашто ми не би могли расписати изборе на примјер у новембру или октобру за јануар, ако се трајање раније скупштине завршава са децембром? Ја не знам зашто ће овдје ова ријеч „мање“. Ја бих казао: „Од дана расписа избора па до дана одржавања избора, не смије проћи више од три мјесеца, ни мање од два мјесеца“. Не треба закључење Скупштине да има везе са изборима. Зашто избори не би могли бити и сада кроз 10 дана, ако су расписани прије три мјесеца.

Претседник: Па молим вас каква би могла да изгледа скупштина која би заседавала и радила у току изборне кампање! Постављам питање, прима ли се члан 71 по предлогу? (Прима се). Објављујем да је члан 71 примљен.

Секретар чита члан 72.

Д-р Милош Московљевић: Кад смо говорили раније о изменама, ми смо се сложили ка кажемо „промена“, а мислим да би то и овде требало применити.

Милош Минић: Мислим да су те речи „измене и допуне“ већ усвојене у правној терминологији.

Претседник: Можемо ово што каже друг Московљевић примити, пошто реч „измена“ може да се односи на један или више параграфа, а „промена“ претпоставља промену целине.

Прима ли се чл. 72 са овим малим изменама у стилизацији? (Прима се). Објављујем да је члан 72 примљен.

С тим у вези и у чл. 44 у тачци 1 треба рећи „промена“ тако да би та тачка почела речима: „промена и допуна Устава ФНРЈ...“

Сада нам остаје да донесемо одлуку о нашем даљем раду. Због католичког Божића ми бисмо рад одложили до 29 о. м. и продужили би 29, 30 и 31 децембра. После тога радили бисмо 2, 3 и 4 јануара, а 5 јануара већ почињу ферије за православни Божић. Могли бисмо онда имати наредну седницу 11 јануара. Али тада већ истиче рок који смо ми добили од Скупштине докле треба да завршимо свој рад. (Влада Зечевић: Ја не видим зашто не бисмо радили 28 о. м.). Не можемо. Људи треба да стигну с пута 28 и да присуствују седници 29 децембра Ми не можемо тачно знати да ли они могу да стигну 28 о. м.

Према томе нама би остало још шест дана за дискусију. Пет дана треба да имају посланици на расположењу да прочитају наш извештај, да га проуче.

Ми можемо православне ферије за Божић искористити за то да отштампамо извештај о нашем раду и да га доставимо посланицима, тако да би већ 11 или 12 јануара почели да радимо у пленуму. Али, зато треба да свршимо наш посао 4 јануара. (Гласови: Када се састаје Скупштина?) Скупштина би се састала 11 или 12 јануара. Имајте на уму да треба да буде и тамо начелна и појединачна дебата без икаквих рокова и да то може да потраје подуже. А ипак треба на крају крајева да свршимо посао што пре, јер после Устава „јаком иду Мара и сватови“, тек ће онда доћи закони и закони, којих већ има приличан број и за које је одавно тражена хитност. (Сава Косановић: Да ли ће наши одбори да координирају рад? Да ли дајемо један заједнички предлог?). Мислим да ове ферије искористимо и да се мало поразговоримо са Претседником, да гледамо да изједначимо наша гледишта. (Сулејман Филиповић: Ви бисте, Претседниче, могли да припремите извештај). Док се не сврши посао, не можемо радити извештај. Извештај ће се припремити за један дан. Ми имамо све податке шта смо изменили. (Сава Косановић: Не бисмо ли могли да радимо сутра пре подне?) Не можемо. Људи у току сутрашњег дана путују.

Данашњу седницу закључујем, а идућу заказујем за 29 децембар, у 4 часа по подне. На дневном је реду: наставак претреса нацрта Устава у појединостима.

(Седница је закључена у 20,50 часова).